

Alisher NAVOIY

FARHOD VA SHIRIN

I

Bihamdik fath abvob ul-maoni,
Nasib et ko'ngluma fath o'lmaq oni.

Ko'zumga ul eshik quflin radid et,
Aning fathig'a kilkimni kalid et.

Ochib ul ganj quflin bu kalidim,
Nasibim ayla neki bor umidim.

Nechakim istasam naqdi javohir,
Qayon boqsam ko'zumga ayla zohir.

Terarga har nafas ko'rroq havas ber,
Havas bergach olurga dastras ber.

Anga tegur qo'lumnikim yiroqdur,
Qo'lumg'a sol anikim yaxshiroqdur.

Nima ko'p olmog'imga mone' etma,
Necha ko'p olg'onimga qone' etma.

Bu maxzan birla ko'nglumga g'ino sol,
Nechakim sochsam ilgimga yano sol.

Durafshonliqqa kilkim fosh qilg'il,
Tilimni dog'i gavharrosh qilg'il.

Bu durlarkim ko'zumni andin ochting,
Mening ilgim bila olamg'a sochting,

Tamannosing hazin ko'nglumdin olma,
Sochilg'on birla tufrog' ichra solma.

Buyursang sochmog'in men benavog'a,
Chiqor yuz benavo ilgin havog'a.

Ayurg'och bazl ila bu benavodin,
Navosizlarg'a qormotqil havodin.

Gadolarg'a dag'i andin ato ber,

G'anilarg'a dag'i oni tuto ber.

Shah olsa dog'i qilsun toji torak,
Qul olsa ham anga bo'lsun muborak.

Anga ishq ahlini qil orzumand,
Aning birla alarni ham barumand.

Durin qil ko'zlariga har zamon yosh
Va lekin la'lu yoqutini qon yosh.

Alarg'a oshkorovu nihoni,
Ko'z ichra ashkdek asratqil oni.

Takallum ahlig'a sarmoya ayla,
Ne dur nazm etsalar riroya ayla.

Zamona durjini andin to'lo qil.
Falak javfini andin imtilo qil.

Ani sindurg'on elni qil shikasta,
Xujasta ko'rgan elga tut xujasta.

II

*Bu shavq dostonining «alif»lari sarvqadlar bo'yidek sanubarvash va «lom»lari binafsha
zulflar turrasi yanglig' dilkash erkoniga bois fehrastida Haq otidin tug'ro va debochasi
Qayyumi Mutlaq sifoti bila¹*

Bu rangin safha, balkim dard bog'i,
Ayon har lolasida ishq dog'i.

Tahayyur o'ti har bargi gul anda,
Tahassur dudi har bir sunbul anda.

Qushining nag'masi hijron surudi,
Oqar suv barcha seli ashk rudi.

Shamolig'a samumi hajr hamroh,
Samumi hajr yo'qkim, shu'lai oh.

Butub gulbunlaridin g'unchai dard,
Chiqib ul g'unchalardin otashin vard

Ki, bo'lmish bu baliyatlarg'a mansub,
Ulus ko'nglig'a andin keldi marg'ub

Ki, bo'ldi safhasining ibtidosi,
Tazarru' birla ul Xoliq sanosi

Ki, inson ko'nglin etti gulshani ishq,
Bu gulshanning harimin maxzani ishq.

Ne maxzan, har duri sham'i farog'i,
Ne dur, ne sham', durri shabcharog'i.

Va lekin husn o'tin aylab jahonso'z,
Bularni andin etti olamafro'z.

Demay o't onikim, barqi duraxshon,
Demay barqi duraxshon, mehri raxshon.

Tulu' etti chu ul raxshanda xurshid,
Adam shomig'a bo'ldi sham'i jovid.

Aning nuri chu rartav qildi zohir,
Bori zarrot bo'ldilar mazohir.

Quyosh ma'shuqu har zot o'ldi oshiq,
Dema har zot, zarrot o'ldi oshiq.

Chu raydo bo'ldi bu ahbobu mahbub,
Jahon bozori ichra tushti oshub.

Bular borini raydo aylagan ishq,
Birin ul birga shaydo aylagan ishq.

Nedin oshiqni o'rtar shayni ma'shuq,
Chu oshiq munda keldi ayni ma'shuq.

Ikisi balki ayni ishq, fafham! ²
Tugondi borchu so'z, vallohu a'lam! ³

Ajab suratki bir naqqoshi mohir,
Bo'lur yuz nav' surat birla zohir.

O'zi naqshu o'zi manqushu naqqosh,
Kishi bu sirni mendek qilmadi fosh.

Netay asroridin devona bo'ldum,
Dedim, chun hushdin begona bo'ldum.

Navoiy, telbalikni bartaraf qil,
Yana bir lahza so'z boshig'a kelgil.

Taolallo, ne Hayyu Qodiri pok,
Ki, Aqli Kull anga deb: «Mo arafnok». ⁴

Sifoti aql shaxsig'a solib rech,
Chu zotin fikr etib topib o'zin hyech.

Qilib chun barq zotin mazhari kul,
Jahoni aql xoshoki bo'lub kul.

Fano to'foni eltib borin oning,
Jahonda qo'ymayin osorin oning.

Shuhudi aql darkidin mubarro,
Vujudi dark shu'bidin muarro.

Nishoni benishonliqdin yiroqroq,
Makoni bemakonliqdin qiroqroq.

Azaldin behad oshib ibtidosi,
Abaddin asru toshib intihosi.

Damekim qahri o'ti tutmay orom,
Yerib ko'k o'ylakim bir qo'rg'oshun xom.

Gahyekim ilm daryosi topib mavj,
Yeti qot yer tubi qolib to'quz avj.

Qazo Farhodi⁵ amri rahnamuni,
Zabun ollinda gardun Besutuni.

Yeturgonga balo tog'ida bedod,
Laqab aylab zamona ichra Farhod.

Ani g'am tog'ida ovora aylab,
Qiyoni teshasidin rora aylab.

Necha bo'lsa Xito⁶ mulkida xoqon,
Solib biymi aning bag'ri aro qon.

Badan mulkin qilib alqissa ma'mur,
Vaziri aql Mulkorosi⁷ ma'mur.

Ko'ngul qasrig'a bo'lg'och naqshrardoz,
Qilibon korgohi Monuviysoz⁸.

Qilib hikmat xirad Suqroti⁹ qismi,
Yasab jon ganjiga raykar tilismi.

Ne mahvash husnig'akim berdi tazyin,
Ani aylab jahon ahlig'a Shirin¹⁰.

Chu aylab g'amzasi jonlarg'a toroj,
Qilib vaslig'a xusravlarni¹¹ muhtoj.

Shafaq Gulgunig'a xurshed etib rang,
Yana jul charxi atlas, Kahkashon tang.

Kecha Shabdezin¹² aylab tangbasta,
Yangi oydin qilib satlig'a dasta.

Qadar Shorurin¹³ anjumdin sadafkor,
Anga charxu shafaq shingarfu zangor.

Ajal Sheruyasi¹⁴ tig'in qilib tez,
Qatili yuz tuman andoqki Rarvez.

Nikisoyi¹⁵ zamong'a chun berib soz,
Zamona ahlin aylab ayshardo.

Chu tortib Zuhra¹⁶ lahni Borbadni¹⁷,
Olib Bahromvashlardin¹⁸ xiradni.

O'kush Farhodu Shirin aylasang jam
Shabistonida bir rarvonau sham',

Va gar ming Besutundek¹⁹ qilsang idpok,
Yo'lida bir kesak, bal bir ovuch xok.

Solib chun qahr istig'nosi rartav,
Kelib kam zarralardin dog'i Xusrav.

Nekim lutfi nasimi birla mavjud,
Bo'lub qahri sharori birla nobud.

Agar mavjudu ma'dum o'lsa olam,
Anga ijodu e'domi musallam.

III

*Munojot¹ insonning adam nihonxonasidin vujud koshonasig'a kelmakda adami ixtiyoridin
nishona demak va vujud shohrohida adam xobgohig'a bormoqda vujud iztiroridin fasona
aytmoq va gunoh qilurda begunohlig'in devonavor da'vo qilmoq va devona zanjirin
sog'ing'ondek bu devonalig' daf'in shar' silsilasi bila raf'i kulli qilib*

Ilohiy, andakim yo'q erdi budum,
Adam uyqusida erdi vujudum.

Ne ruhum gulshanidin dard raydo,
Ne jismim tufrog'idin gard raydo.

Vujudimda anosir band tormay,
Tanim ichra so'ngak rayvand tormay.

O'tumda yo'q tiriklik mehri tobi,
Suyum yo'qluq biyoboni sarobi.

Bo'lunmay tufrog'im gardi fanodin,
Nasime yo'q vujudumda havodin.

Ne tan, ne tanda bosh, ne bosh aro ko'z,
Ne yuz, ne yuzda lab, ne lab aro so'z.

Ne jonu anda ne yuz dardi jonso'z,
Ne ko'ngul, ne anga ming neshi dildo'z.

Nechukkim yo'q ko'ngul yo'q g'amdin ozod,
Bo'lub yo'q jon dog'i yo'q qayg'udin shod.

Vujud ichra yo'q oloyish alarg'a,
Adam kunjida osoyish alarg'a.

Borin ul uyqudin uyg'otting oxir,
Yig'ibon bir-biriga qotting oxir.

Bu yo'qlarg'a yo'q erdi rasmu roye,
Ne imkon xudkim o'lg'ay muddaoye.

Borisin bir-biriga band qilding,
O'kush hikmat bila rayvand qilding.

O'zung surdung raqam torqoch bu noma,
Shaqiy yoxud said erkonga xoma.

Nasib etting ani qilg'onda jonliq,
Tuman ming ajz birla notavonliq.

Rahm ichra g'izo ham ulki ma'lum,
Havoyi dilkusho ham ulki ma'lum.

Bu zindondinki jismin ranja aylab,
Chiqording yuz tuman ishkanja aylab.

Qilib hiss quvodin oni ma'yus,
Ham etting mahd zindonida mahbus.

Yetib besh-olti qatra sutga muhtoj,
Ul o'lsa to'q, agar ul bo'lmasa och.

Och o'lsa yo'q tili istarga ma'kul,
Bo'lub o'z holig'a yig'larg'a mashg'ul.

To'q o'lg'ach daf'ig'a yo'q aqli yori,
Ne ul quvvatki bo'lg'ay ixtiyori.

Ishi majnun kibi band ichra topok,
Agar doya yumay jismini – nopok.

Ne man'i nola g'avg'osig'a oning,
Ne satri avrat a'zosig'a oning.

Necha yil ranju mehnat sondin ortuq,
Ne deykim, har ne desam ondin ortuq.

Bu san'atlar qilib olamg'a sotting
Kim, oni odami xaylig'a qotting.

Bu yerga tegrukim bo'ldi shumori,
Anga yo'q erdi hyech ish ixtiyori.

Bu holat ichra tutmay oni ma'zur,
Yana qilding necha amringg'a ma'mur.

Bu ishdur turfakim egriyu gar rost,
Qo'ya olmas qadam bo'lmay sanga xost

Ki, gar egriyu gar rost kilki taqdir,
Azalda aylamish ollig'a tahrir.

Sanga ul kotib ilgida qalamdek,
Qalam no'gi aro balkim raqamdek.

Raqam chekmakka kotib yo'nsa xoma,
O'shul damkim qilur tahriri noma.

Shuuri bormu ilgida qalamning,
Va yo ul xoma no'gida raqamning.

Gar ul tahrir xatdur, gar nuqatdur,
Bilur kotibki tuzdur yo g'alatdur.

Shuuri yo'qlug'i basdur guvohi
Ki, bu ishda qalamning yo'q gunohi.

Anga bas yo'q edi bu benavolig',
Qalamdek sarnigunluq yuz qarolig'

Ki, har qilg'ong'a hujjat ham tutarsen,
Bu hujjat ichra diqqat ham tutarsen.

BErursen goh anga do'zax bila bim,
Qilursen goh jismin o'tqa taslim.

Bu so'zni tutmasang, yo Rab, musallam,
Yana bor turfaroq mundin so'zum ham.

Azal subhida malhuzungni keltur!
Arog'a «Lavhi mahfuz»ungni keltur!

Ne qilg'on ish gar ermas anda maktub,
Nekim qilsang erur adlingg'a mahsub.

Va gar ul lavh uza bo'lsa muharrar,
Azal taqsimidin bo'ldi muqarrar.

Ne dersen bas bu jam'i benavog'a!
Gunohye qilmayin qolg'on balog'a!

Navoiy, xomadek tortib uzun til,
Ne dersen, oxir o'z haddingni bilgil!

Dame yo'q yova ayturdin qaroring,
Junun ilgingdin olmish ixtiyoring.

Junun zanjirig'a robastsenmug'
Agar majnun emassen, mastsenmug'

Necha devonalig' Farhod yanglig',
Chekib til teshai ro'lod yanglig'.

Qaro tilni demakdin bir zamon chek,
Desangkim bormag'ay boshing qalamtek.

Qalam surma bu nav' afsonalarg'a,
Agarchi yo'q qalam devonalarg'a.

Junundin so'zga bir dam bo'lmay ogoh,
Gar ortuq so'z dedim: astag'firulloh.

Ilohiy, boqmag'il majnunlug'umg'a,
Karamdin chora qil mahzunlug'umg'a.

Yuzum sarg'ortibon nomam qarosi,
Qarortib nomani xomam qarosi.

Inoyat aynidin xomam sari boq,
Qizil ayla yuzum, nomamni ham oq.

Yuzum lutfung suyidin toza qilg'il,
So'zum ko'sin baland ovoza qilg'il.

Mayi nutqum tarabxez ayla, yo Rab,
Nayi kilkim shakarrez ayla, yo Rab.

Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahqiq.

So'zum roh)in qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafo²din.

[IV]

*Ul quyosh ruxsori vasfidakim, tun kibi gisu quyoshig'a soya soldi va Vashshams bila Vallayl¹
surasini aning yuz quyoshi bila zulfi tuniga o'xshatilg'onidin har biri bir biyik poya oldi,
agarchi ul quyoshqa soya yo'q erdi va ul kechaga manzil o'uyosh ustida-o'q erdi. «Va
sallalalohu alo shamsi jamolihi va zilli kamolihi»²*

Muhammad «kofu», «nun»³g'a qurratul-ayn⁴
Tufayli kavn o'lub, yo'q-yo'qki, kavnayn⁵.

Nubuvvat kishvarining taxtgiri,
Risolat taxtining sohib sariri.

Saririg'a to'quz aflok o'lub farsh,
To'quz aflokni qo'yg'il, degil Arsh⁶.

Solib ham Arshu ham Kursiy⁷ga soya,
Bo'lub Kursiy aning taxtig'a roya.

Dema soya, degilkim zilli ra'fat,
Ne zillu qaysi ra'fat, nuri rahmat.

Chu ul Haq zilli bo'lmoq roya torti,
Qachon soya, o'ziga soya torti.

Yuzi gisuni chun riroya aylab,
Ul oqshom kun yuziga soya aylab.

Ayog'in o'rgali gar tushti gisu,

Bo'lur doim charog' osti qarong'u.

Muanbar zulfidek kam soya bo'lg'ay
Ki, ul xurshedg'a hamsoya bo'lg'ay.

Gul uzra sunbuli ochmoq ajabdur,
Quyoshqa soya chirmoshmoq ajabdur.

Chu aylab halqalar ul zulf raydo,
Bo'lub mehr uzra kavkablar huvaydo.

Vayo ul Mushaf⁸ uzra kilki taqdir,
Qilib Arsh o'rnig'a anjumni tahrir.

Emas mehr uzra kavkab – qil taammul,
Yuzi gulzori ochmish har taraf gul.

Bo'lub ruxsorig'a har sori gullar,
Jelilik barcha gardanbasta qullar.

Demon gul bandasidur bo'yni bog'lig',
Gadoyedur to'ni haryon yamog'lig'.

Quchoq birla tikan basdur kamohi,
Gadoliq tavrida oning guvohi.

Qadi xam bo'ldi go'yo bu mihandin,
To'ni yirtug'lari ham bu tikandin.

Tikan bo'lmoqta a'dosig'a xunrez,
Qilib Bathoda no'gin xomadek tez.

Gar ilgi xoma sori qilmayin mayl,
Qo'yub xattig'a boshin yuz tuman xayl.

Necha choki giribon qildi xoma,
To'kub ashkini afg'on qildi xoma.

Ochib og'zin qilay deb dastbo'si,
Muyassar bo'lmayin bu orzusi.

Chu bu davlatqa bo'lmay komron ul,
Qaro og'riqqa bo'ldi notavon ul.

Dema noleki sihat tormayin hyech,
Tushubtur rishtai jonig'a yuz rech.

Emas tirnog'i uzra xoma gar shaqq,

Bo'lub barmog'i no'gidan qamar shaqq.

Ilik tig'inki tortib fil-ishora,
Qamar qolqonin aylab ikki rora.

Bo'lub qursi mahi tobonni ikki,
Kishi andoqki bo'lg'ay nonni ikki.

Qilib chun ro'za ko'nglin nong'a moyil,
Iki bo'lg'ach topib kom ikki soyil.

Yemak komini ko'nglidin yo'q aylab,
Malakdek zikr ila ko'nglin to'q aylab.

Kavokib oyig'a devona oning,
Maloyik sham'ig'a rarvona oning.

Munga devonalig' solib taku toz,
Anga rarvonalig' har sori rarvoz.

Chu shar'i shorii xattin qilib fosh,
Ayoq andin chiqorg'on tormayin bosh.

Bu xatdan tosh angakim ro'ya etmak,
Yugurmak birla yo'q manzilg'a yetmak.

Qo'yar assor uyi chun egri gomin,
Yo'l etmas qat' tez aylab xiromin.

Yo'lida egrilar assor uyidek,
Yarab o'lturgali rarvor uyidek.

Bu shori' birla torqon yo'l yaroqi,
Yetib manzilg'a andoqkim Buroqi.

V

*Ul shahsuvor vasfidakim, qarong'u tunda tiyra xokdondin Buroqi barqvash uzra chiqqoni
«Minaz-zulumoti ilan-nur»¹ din muxbir erdi, balki ul pokibning pok zoti ostidag'i pok oti,
bila «nurin alo nur»² din xabar berdi va bu nurlar malakut shabistonini munavvar va malak*

Ul aqshomkim, yuziga lu'batl Chin,
Eshib marg'ula yoydi zulfi mushkin.

Nasim ul mushk isin butrotti har yon,
Havo ra'nolarig'a sotti har yon.

Yoshundi mushk ichinda Chin g'azoli,
Dema Chinkim, falak zarrin g'azoli.

Qayu zarrin g'azola, turki chin de,
Qaro tufroqqa kirgon mahjabin de.

Quyosh so'gi ishi kirgach arog'a,
Falak lu'batlari kirdi qarog'a.

Ne so'gu ne qaro, iqbol shomi,
Jahonning asru farruxfol shomi,

Bo'lub har shabnami Nohid³ yanglig',
Yorub har axtari xurshid yanglig'.

Yorug'luq muncha yo'q anjumg'a maqdur,
Ochib ruxsori sham'in yuz tuman hur.

Bu aqshom ul charog'i olamafro'z,
Ichinda vasl sham'i o'tidin so'z.

Solib bir go'shada rartav nihoni
Kim, aylab mizbonlig' ummahoniy

Ki, yetti ul baridi homili roz,
Qo'linda bir Buroqi barqarvoz.

Biri rayki nazardin tezdavroq,
Biri raxshi Kimondin garmravroq.

Yetishgach rayk sharhi hol qildi,
Haq istid'osini irsol qildi:

«Ki yetsun olam ahlidin nihoni,
Muhib sarvaqtig'a mahbubi joni».

Bu so'z mahbub eshitgach lol bo'ldi,
Navidi vasldin behol bo'ldi.

QO'pub ot uzra andoq sekridi bot
Ki, hayron qoldilar ham rayku, ham ot.

Ham avval hamla raxshi barqxo'din,
O'tub tufroqu elu o'tu sudin,

Qamarg'a chun xiromi tavsan aylab,
Yuzi xurshedi oni ravshan aylab.

Atorud⁴ bodroyidin bo'lub shod,
Berib avroqu ajzosini barbod.

Yeturgach Zuhraga davlat rikobi,
Dafin yirtib qudumi ehtisobi.

Quyoshqa chun surub gardun xiromin,
Uyotdin yer quyi aylab maqomin.

Chorib Bahromg'a raxshin chu yaksar,
Bo'lub ul nahsi ag'ar Sa'di Akbar.

Tushub chun Mushtariy⁵ sori mururi,
Quyoshni yoshurub har lam'a nuri.

Qolib yettinchi qo'rg'on rosboni,
O'tub chobuksuvori osmoniy.

Kirib chun sekkizinci toram ichra,
Topib har dam o'zin bir olam ichra.

Hamal mongrab qo'yub Savr ollida bosh
Ki, bo'lsak ikkimiz qurbon sanga kosh.

Tarab aylab damo-dam ikki raykar,
Qo'yarg'a ollida boshin mukarrar.

Topib quvvatlig' andoq necha Xarchang
Ki, tortib ranjasidin sheri nar chang.

Tutub mahsuli hirzin xo'sha xirman,
Chayong'a Kaffaning ostida maskan.

O'zin qoshig'a chun qurbon qilib yo,
Qilib Jady anga shoxu ray muhayyo.

Dema Dalv ichra suvkim, kavsari roh,
Topib Hut o'zni ul bahr ichra timsoh.

Bulardin chun biyik tortib amori,
Savobit durlarin aylab nisori.

Alardin yuqoriroq chun qilib mayl,
O'pub yo'lin maloyik yuz tuman xayl.

Qanot birla yo'li gardin qilib pok,
Bu eldin qolmayin ul yo'lda xoshok.

Berib chun Arshqa zoti tafoxur,
Bo'lub Arsh afsar, ul afsar uza dur.

Chu Kursi to'ridin riroya topib,
Biyik Lavhu Qalamdek roya topib.

Yuqorroq ko'rguzub chun raxshi novard,
Chiqorib lomakon maydonidin gard.

Tushub andin biyik chun ittifoqi,
Borib andoqki tebranmay Buroqi.

Samandin tashlagach ul ma'naviy ganj,
Samandidek tutub raykin dog'i ranj.

Quvonib roybo'si birla Rafrat⁶,
Maloyik yer O'pub ollida saf-saf.

Yetak silkib, ayoq tortib boridin,
Qo'yub yuz benishonliq har soridin.

Yetak yengdin ilik tortib ayoq ham,
Ayoq birla ilik borib qiroq ham.

Tanidin to'rt gavhar naqshi borib,
Bo'yi olti jihat to'nin chiqorib.

Demakim to'rtu oltidin mubarro
Ki, beshu ikkidin dog'i muarro.

Chiqorib o'zlugi tufrog'idin gard,
Ne o'zlukkim, o'zidin ham bo'lub fard.

Makoni bo'lmayin juz bemakonliq,
Nishoni qolmayin juz benishonliq.

Chu qolmay ne nishoni, ne makoni,
Topib maqsad makonidin nishoni.

Nasimin zohir aylab vasl bog'i,
Topib maqsud isi yo'qlug' dimog'i.

Chekib dam ajdahoyi ganji maqsud,
Yugurtub aylabon budini nobud.

Chu qildi jilva shodurvoni vahdat,
Nasimi vasl ochib domoni vahdat.

Inoyat ilgi olamdin nihoni,
Harimi vahdat ichra chekti oni.

Sururgach «Motag'o»⁷ tufrog'in ul bog',
Chekildi nargisiga kuhli «mo zog'»⁸.

Anga bu surma bo'lg'och qurratul-ayn,
Nasib o'ldi maqomi «qoba qavsayn»⁹.

O'zin Kim aylabon, lekin topib Haq,
Ko'runmay kimsa Haqdin ayru mutlaq.

Vujudi ko'rmadi juz Haq vujudi,
Tuzuldi Haq kalomidin surudi.

Surudi nag'mau lahni kamohi,
Shafoat aylamak ummat gunohi.

Chu aylab Haq tilidin ul shafolat,
Bo'lub ham Haq javobidin ijobat.

Topib chun vasl etib mundoq havas ham,
Havas qilg'ang'a topib dastras ham.

Yonib chun muncha mulku hashmat olib,
Tani yonib va lekin joni qolib.

Borurda qolibi xokini tortib,
Kelurda ruh aflokini tortib.

Bo'lub borg'onda durri loyiqi toj,
Vale qaytib nechukkim bahri mavvoj.

Yonib gulshan agarchi g'uncha borib,
Ko'z ochquncha kelib, yung'uncha borib.

Borib kelmokligi darki qilinmay,
Burunmu bordi, yo keldi bilinmay.

Ilohiy, bu nubuvvat toji haqqi,
Aning bu sur'ati me'roji haqqi,

Kim andoqkim tilab ummat gunohin,
Sen etting afv alar fe'li tabohin.

Navoiyni demay, bir benavoni,
O'kush jurmu gunahg'a mubtaloni

Aning ummatlig'ig'a qobil ayla,
Shafolat qilg'on elga doxil ayla.

Gar elga bahri g'ufroning havasdur,
Chu ul xasdur, anga bir qatra basdur.

[VI]

*Qalam vasfida bir necha qalam surmak va ul raqamkash ta'rifi raqamg'a keturmakki, nazm
kishvari savodin yakqalama qilib erdi va «Panj ganj»¹ avroqig'a gavharrosh raqami tortilib erdi
va ul roqim bobida hamki munung xatti ma'nisin raqam-baraqam bildi, balki qalam-baqalam
naql qildi. «Bayyazallohu taolo avroqa jaroyimiho»²*

Qalamkim rahnavardi teztakdur,
Azaldin manzili favqul-falakdur.

Magar vahm adhamidur tez raftor,
Ne adham, jardai Shabdez³ raftor.

Chiqib ustiga barmoq shahsuvori,
Bo'g'un belbog'iyu tirnoq-uzori.

Chorarda quyrug'in aylab alam ul,
Qulog'idek ayog'din-bosh qalam⁴ ul.

Dema Shabdez, bir qushdur xushovoz,
Qanotsiz aylabon har sori rarvoz.

Shaba minqoridin har sori zohir,
Valekin ul shaba sochib javohir⁵.

Ne qushkim, qushda yo'q bu nav' jismi,
Hakimi sun' oni aylab tilismi.

Tanig'a za'f g'olib, ko'rmayin ranj,
Vale javfi aro yuz ma'naviy ganj.

Aning bu ganjidan tormay kishi kom,
Nechukkim ganjroshi Ganja orom⁷.

Agarchi Ganjada oromi oning,
Vale ganj uzra doim gomi oning.

Ko'ngul kunjin qilib ganji maoniy,
Og'iz avvobi savtidin nihoni.

Iki labdin eshiklar aylabon ul

Ki, har kim tormag'ay ul ganj aro yo'l.

Vale me'mori hikmatsozi oning,
Burundin qildi sangandozi oning.

Angakim o'g'riliq rasmin qilib fosh,
Yetib aflok sangandozidin tosh.

Yog'ib chun toshi har yon oshkoro,
Topib ahbob – gavhar, xasm – xoro.

Otay deb xora, ganj og'zini ochmay,
Vagar ochib, ne gavharlarki sochmay.

Tutub gavharlari yaksar jahonni,
Nechukkim xayli axtar osmonni.

Yo'q, ul gavharki chun turroqqa qolg'ay,
Ayog' ostig'a chun qolg'ay, usholg'ay.

Aningdek gavharekim jilva chog'i,
Muzayyan bo'lg'ay andin el qulog'i.

Ne ul ziynatki osilg'ay quloqtin,
Vagar ochilsa ayrilg'ay quloqtin.

Durekim chun quloqni qildi maskan,
Kirib qilg'ay ko'ngul durjini maxzan.

Ko'ngul durjin demay bo'lg'ay labolab –
Kim ul daryoga solg'ay durni to lab.

Kim ul gavhardin olsa xalq har dam,
Yuz ilda bo'lmag'ay mingdin biri kam.

Kishi mundoq bo'la olmay guharrez,
Magar ul hinduyizodi⁸ shakarrez.

Ne hindu, to'tii shirin maqol ul,
Ne to'ti, bulbuli sho'ridahol ul.

Tushub olamg'a to'tidek bayoni,
Yetib gardung'a bulbuldek fig'oni.

Bo'yig'a nazm solg'on hulla axzar,
Dema to'ti, degil Xizri⁹ rayambar.

Aning zulmoti Hindustoni oxir,

Ravon so'z chashmai hayvoni¹⁰ oxir.

Agar bulbul desang, Hinduston – tun,
Qaro zulmat dema, anbarfishon tun.

Bu andoq tun aro shabxez bulbul,
Shabiston ichra sho'rangez bulbul.

Dema bulbul, de oni qaqnusi¹¹ zor,
Topib lahnidin oning qaqnus ozor.

Agar qaqnus chekib yuz nola jonso'z,
Anga ming nola o'qi borchha dildo'z.

Dema o'q, balki har bir barqi ohi
Ki, sekrib o'rtabon mah to ba mohi¹².

Solib yuz shu'la har dam xirmanig'a,
O'zining yo'qki, olam xirmanig'a.

Maoniy bahrig'a anfosidin mavj
Ki, ul mavj ostig'a qolib to'quz avj;

Takallum rishtasig'a nazmidin dur,
Falak bag'rig'a ul durdin tafoxur.

Savodi nazm anga abri bahori,
Bo'lub el boshig'a gavhar nisori.

Sarosar ul bulut gavhar arodur
Ki, naysoniy bulut yanglig' qarodur.

Savodi demakim, mushkin sahobi,
Bo'lub har qatra anda durri nobi.

Bu durkim vasfi sig'may so'zga hargiz,
Latofatdin ko'runmay ko'zga hargiz.

Tili durrosh, o'zi pokiza gavhar –
Xiroji mulk, yo'qkim reza gavhar.

Ne gavhar, balki ilmu fazl koni,
Dema konkim, degil ko'hi maoni.

Emas gar tog', bas shiddat qilib big',
Netib gardung'a har dam yetkurub tig'.

Emas oson bu maydon ichra turmoq,

Nizomiy ranjasig'a ranja urmoq¹³.

Tutaykim qildi o'z changini ranja,
Nekim urdi aning changiga ranja.

Kerak sher ollida ham sheri jangi,
Agar sher o'lmasa, bori ralangi.

Yo'q ersa jam' bo'lsa borsdek yuz,
Alardin hosili yo'q, g'ayri ruf yuz.

Agarchi yeldin ermas bahrg'a bok,
Vale ming chok o'lur chun bo'ldi ko'lok.

Tegar daryog'a sarsar qo'zg'aloni,
Vale har yel esib chayqatmas oni.

Nizomiy erdi andoq rili volo
Ki, chekti ganju gavhar rili bolo.

Kerak ham ril erur, bu nukta ma'lum
Ki, solg'ay ril xartumig'a xartum.

Agarchi rashshaning xartumi ham bor,
Yel ozorig'a neshi shumi ham bor.

Chu surtar ril xartumini darham,
Bo'lur zaxmig'a yuz ming rashsha marham.

Bukun ul rilu bu hindu erur bil,
Kichikrak bo'lsa ham, lekin erur ril.

Kichik gar ersa el andeshasidin,
Erur Hindustonning beshasidin.

Alo to abri nayson zinda rili,
Kiyar bargustvoni charxi nili.

Bu ikki rilni g'ufronrarast et,
Mayi rahmatdin ikki rilni mast et.

Navoiyg'a dag'i shavkat yeturgil,
Bu ikki rildin quvvat yeturgil.

Ki, bo'lsun bu iki rili zamondek,
Qayu rili zamon, rili damondek.

Ki, topib mast bo'lmoq reshasin ul,

Musaxxar aylasun so'z beshasin ul.

Kel, ey soqiyki¹⁴, tushmish jonima jo'sh,
Ketur bu iki yodi birla bir qo'sh;

Alar ishqida no'sh aylab iki jom,
Tutay Jomiy¹⁵ mayi madhin saranjom.

[VII]

*Hazrati shayxul-islomiy mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiy (umrlari uzaysin)
madhidakim bu labtashnai vodiya hayratqa muningdek ma'ni bodasining jomi aning himmati
mayxonasining suvchilaridin dam-badam to'ldi va aning duosi piymonasining soqiylaridin
labolab bo'ldi¹*

Iki pil o'lsa Xusrav yo Nizomiy,
Erur yuz ril chog'lig' ril Jomiy.

Muhabbat jomi durdoshomi uldur,
Hamono Zindarili Jomi² uldur.

Ko'rub sarmasti jomi vahdat oni,
Demishlar Zindarili hazrat oni.

Chu ul may durdidin bo'lmish xuro'shi,
Safo ahlidur oning durdno'shi.

Mayi tahqiq etar holatda oshom,
Chekib lojur'a gar gardun erur jom.

Bo'lub zohir fano timsoli andin,
Tutub olamni olam xoli andin.

Fano ul nav' etib naf'yi vujudi³
Ki, yer topib nabud o'rnida budi.

Bo'lub andoq fano dashtida ma'dum
Ki, sayri shohrohi xatti mavhum.

Bu xatqa nuqtakim mavjud emastur,
Xirad ollinda juz nobud emastur.

Fano mulkida jismi o'yla foni
Ki, fahm aylab savodi a'zam oni.

Jahonni kim qila olg'ay tavahhum
Ki, bo'lg'ay nuqtai mavhum aro Kim.

O'zin xud bir jahoni begaron bil,
Kamolotin o'zidek bir jahon bil.

Jahon ichra jahonkim torti muknat,
Solib iki jahon ahlig'a hayrat.

Jahon yo'q, olami kubro⁵ de oni,
Jahonda maqsadi aqso⁶ de oni

Ki, harne olami sug'ro⁷ da mavjud,
Bori bu olami kubpoda mavjud.

Boshikim tark tojiddin barumand,
Bo'lub tojig'a gardun tugma monand.

Libosi faqri kengrak yuz jahondin,
Jahon silki kelib bir rishta ondin.

Zamiri lujjai zaxxori ma'ni,
Kalomi gavhari shahvori ma'ni⁸.

O'zi daryo, so'zi durdek muhayyo,
Yana ma'nidin ul dur ichra daryo.

Kelib daryonasab, gavharhasabliq,
Ishida necha boqsang bulajabliq.

Qalam bahri kafida turfa ishdur,
Magar daryo aro butgan qamishdur.

Ajab ermas qamish bo'lmoq shakarrez,
Va lekin bu qamish bo'lmish guharrez.

Uchidin ham guhar olamg'a sochib,
Ichidin ham shakar do'koni ochib.

Sarosar go'yiyo ul nay guhardur,
g'alat qildim, labolab nayshakardur.

Og'izlar ichra lazzat shakkaridin,
Quloqlar ichra ziynat gavharidin.

Qulog'ni bu guhar farsuda qilmay,
Og'izni ul shakar oluda qilmay.

Shakar ul nav' tormay komi idpok,
Guhar bu tavr kelmay ravshanu pok.

Alo, tokim, guhar serob bo'lg'ay,
Shakarning shirasi jullob bo'lg'ay.

So'zin tut gavhari koni maoni,
Shakarjalloblig'din asra oni.

Navoiykim murid bandasidur,
Ipodat yo'lida afgandasidur.

Hamul gavhar bila ko'nglin yorutqil,
Hamul shakkar bila komin chuchutqil.

Kalomin ul guhardek ayla rangin,
Hadisin ul shakardek ayla shirin.

Keturgil, soqiy, ul jomi kiromiy
Ki, tutsun rindlar sarxayli Jomiy.

Chu riri dayr may qildi havola,
Icharmen gar erur gardun riyola.

[VIII]

*Bu rarishon ajzoningki, guli otashin avroqidek dahr gulistoni bulbullarini hazordaston bila o'tluq
faredg'a soldi — bargidin shu'la va xurdasidin sharora ko'rguzmoqiga bois ne bo'lg'ong'a
qalam surmak va bu oshufta avroqningki, charxi barin ajzodek jahon dashti majnunlarini ming
balog'a daston qilib so'znok fig'ong'a uchratti — shafaqidin yolin va axtaridin axgar
yorutmog'ig'a mujib ne erkonne raqam urmoq va o'zin bulbuli Majnundek gulrux Laylisi
firoqig'a solib g'am tog'ida Farhod bila hamovoz qilmoq*

Musha'bid charx aro har sehrsoze
Ki, bir tug'rog'a naqsh etgay tiroze.

Agar ul raykar o'lsun zisht yo xo'b,
Va gar makruh bo'lsun, yo'qsa marg'ub

Ki, gar avval anga etmas taammul,
Zamir avroqida qilmas taxayyul,

Shuru' etmakligi imkon emastur,
Xirad ollinda bu rinhon emastur.

Yana bir buki hyech ish hodis o'lmas
Biravgakim anga bir bois o'lmas.

Mangakim bu tamanno bo'ldi raydo

Ki, shavqi ayladi ko'nglumni shaydo.

Duru gavhar xayolin jong'a soldi,
Munungdek bahri beroyong'a soldi.

Buyurdi solmoq ochib rechu tobin,
Falak burjig'a o'rgamchi tanobin.

Balo tog'ig'a zo'r izhori birla,
Keturmak naqb qoqum xori birla¹.

Qalam bargu guli nasring'a surmak,
Raqam Farhod ila Shiring'a surmak.

Munga dog'i zarur erdi taaqqul,
Chiqormoq bir tikandin yuz tuman gul.

Zaruriy bo'ldi avzoig'a tag'yir²
Ki, dilkash bo'lg'ay ushbu safha tasvir.

Yana bois bukim, ishq balosho'r,
Bir o'tdin aylab erdi jonima zo'r³.

Tilim xud bor aning ta'rifida lol,
Qilay xomam tilidin sharhi ahvol.

Hazin jonimda bor erdi baloye,
Balolig' ishq ila haryon havoye.

Birov ishq solib jonimg'a anduh,
Mashaqqat toshi yuklab ko'h to ko'h.

Bo'lub zulmi o'tidin xasta jonim,
Qarorib dudi birla xonumonim.

Birov yo'q, kofiri qotilnihode,
Rarivash, devzulme, hurzode.

Ko'zining kufridin yuz jong'a ofat,
Tuman ming kishvari imong'a ofat.

Sirohi zulm ila chun kelturub zo'r,
Jahon mulkiga solib g'orati g'o'r.

Ko'zi solg'och ko'ngul kunjig'a oshub,
Bo'lub kirpiklari sabru xiradro'b.

Tushub olam aro g'avg'osi haryon,

Jahon mulkida vovaylosi haryon.

Farang ahlida zulmining fig'oni⁴,
Xitou Chinda javri qo'zg'aloni.

Shafaqgun may sori chun qo'l uzotib,
Chu axsumlab quyosh jomin ushotib.

Kelib ul bo'lg'och el qatlig'a moyil,
Ajal tig'u kafan aylab hamoyil.

Chu bog'lab bodro javlonig'a bel,
Falak avroqin eltib har taraf yel.

Junundin aqlkush, bal durdkash ham,
Rari ruxsora, bal devonavash ham.

Meni mahzunni ishq barqraftor,
Ul ofat o'tig'a aylab giriftor.

Falak zulm aylabon men muftalog'a
Ki, aylab muftalo andoq balog'a.

Ichimni dard etib mahzun aningdek
Ki, mahzun bo'lmag'ay Majnun aningdek:

Bo'lub vayrona ko'nglum g'am qushidin,
Malomat toshi yog'ib to'sh-to'shidin.

Junun ko'nglumni dashti g'amg'a solib,
Ne g'am, har lahza bir olamg'a solib.

Ne mahzun xotiring'a vasli mumkin,
Ne hajrida o'tum bir lahza sokin.

Bor erdi dard qotil, ishq bebok,
Bulardin tundroq ma'shuqi cholok.

Vafosiz, tab'siz noahl ango xush,
Vafo ahli bila bittab' noxush.

Malak xayli yesa ashkim uchun rashk,
To'kubon ul rari har dev uchun ashk.

Sirishkim ishqida gavhar shamoyil,
Vale ul badguharlar sori moyil.

Netay, ming zebu ziynat birla tovis

Ki, bo'lg'ay hamnishini bumi manhus.

Bir oykim bo'lg'ay ul solib manga dard,
Jahonraymou harjoiyu shabgard.

Manga aylab g'amu mehnatni munis,
O'zi har uyda bo'lg'ay sham'i majlis.

Olib anjum kibi sabru qarorim,
Qaro aylab kechadek ro'zgorim.

Chu mundoq necha mushkil uzra mushkil,
Manga yuzlandi tahqiq o'ldi hosil.

Ki, gar hikmat bila fikri mufidi
Qilinmas, yo'qturur jondin umidi.

Ko'ngul ishq ahlig'a ming rora xushtur,
Chu ma'shuq ahl emastur, chora xushtur.

Bu g'amdin menda qolmay aqlu hushe,
Bu nav' etti nido nogah surushe⁵

Ki, ey kunji malolatning xumuli,
Tushub dardu balo ko'nglung qabuli.

Chu sen mundin burun xomang qilib tez,
Suman bargini qilding sunbulomez,

Nechukkim Xizr zulmatdin nihoni,
Ulusqa sochting obi zindagoni.

Yasoding ravzai zarkor tarhin,
Chiqording «Hayrat ul-abror» tarhin⁶.

Xaloyiqqa sochib durri saminlar,
Maloyikdin eshitting ofarinlar.

Agarchi ayturida ranj torting,
Vale ko'rkim ne yanglig' ganj torting.

Necha kun kimsa ko'rgan birla ranji,
Kiyursa ilgiga ul nav' ganji.

Ki, bo'lg'ay anda yuz ming durri raxshon,
Duri raxshon kibi la'li Badaxshon.

Qizil oltun sarig' zirnixdin kam,

Kumush qadri qaro turrog'din ham.

Qo'yub muncha nuqudu ganji shohi⁷
Ki, andin yorubon mah to ba mohi.

Topib bir qalb siymu aylabon but,
Anga yo'q toshu dur ichra tafovut.

Debon gohi buti siymınbar oni,
Zamone lu'batı mahraykar oni.

Uyolmay Haqdin aylab qiblagohing,
O'tub aflokdin ishqida ohing.

Bu dunyoda seni zor aylabon ul,
Qiyomatda giriftor aylabon ul.

Bo'lub dunyou dining jahldin hyech,
Kel etma jahlu mundoq jahldin kech.

Ushotib butni, imon ganji torqil,
Qo'yub bu jahl, irfon ganji torqil.

Chu but sindiyu kufrung yelga berding,
Musulmon bo'ldung ar xud kofir erding.

Qo'yub vayronalarda telbalikni,
Yana bir ganj sori sun ilikni.

Yana bir konni qazmog'liqqa mayl et,
Qazib ahbob aro naqdin tufayl et.

Bu kon qazmoqni ulkim qildi resha,
Kerak xorofikan ilgida tesha.

Sanga bu teshavarlik bo'lsa matlub,
Erur Farhod hamsuhbatlig'i xo'b.

Bu kon ishqida teshang xorarez et,
Ani Farhod toshi birla tez et.

QO'pub Farhod birla hammasof o'l,
Itik metin bila xoroshikof o'l.

Bu ishda ne tayan bir lahza, ne tin,
Yetur metinining o'rnig'a metin.

Agar Farhod o'ldi ko'p chekib ranj,

Sanga Haq bergay o'lmasdin burun ganj.

Navo topib bu yanglig' ganjdin ham,
Xalos o'lg'aysen andoq ranjdin ham.

Hazin Farhod shug'lin ayla shirin
Ki, torqaysen nigore o'yla Shirin

Ki, ul Shiring'a bu yondoshsa bir dam
Aning shirinlig'idin kelmagay kam.

Bo'lub ul ganj surat dildiribing,
Yetib ham ganji ma'nidin nasibing.

Qayu ganj, ulki olding beshidin bir,
Ikinchisin olurg'a ayla tadbir⁸.

Erur sendin talab, bizdin hidoyat,
Gadolig' sendinu bizdin inoyat.

Chu hotifdin⁹ yetishti bu navidim,
O'zumdin o'zga nav' o'ldi umidim,

Qo'yub vasvosu savdolari bir yon,
Yetishtim pir¹⁰ dargohig'a giryon.

Tushub turrog' ichiga zoru mahjur,
Ko'zum chun torti ul turrog'din nur.

Sirehr ollinda andoqkim ovuch xok,
Va yoxud to'bi atrofida xoshok.

Demakka arzi holimni uyolib,
Shukuhi jismima titratma solib.

Ko'rub turrog'da ul mehri jahontob,
Meni titratmadin andoqki simob.

Kulub chun subh mehr izhor qildi,
g'amim shomini subhosor qildi.

Dedi: holing nedur, sharh ayla bir-bir.
Chu so'rdi daf'a-daf'a tushti taqrir.

Chu bo'ldi borchahvolimg'a voqif,
Manga xud bo'ldi ul ikkinchi hotif¹¹.

Nekim avvalg'i hotif hukm surdi,

Ikinchi hotif oni-o'q buyurdi.

Qabul ettim tutub anfosi rosi,
Ravon qildim duoning iltimosi.

Chu ul boshlab Masihoso kalomin,
Duo ul deb, maloyik aytib: Omin.

Duo yo'qkim, ijobatdin nishon ul,
Ijobat birla balkim tav'amon ul.

Manga chun yetti bu davlat nishoni,
Ochildi har yon abvobi maoni.

Qaro turrog' uza ul abri rurbor,
Turub qildi o'zin ul nav' durbor

Ki, o'tti royasi daryou kondin,
Ne daryou ne konkim, osmondin.

Chu men turrog' yerdin ko'kka yettim,
Yer o'rtum dog'i o'z hujramg'a kettim.

Eshik yormoqqa chun sundum ilikni
Yorilg'och ul, Haq ochti yuz eshikni.

Ketur, soqiy, qadah xilvatda bir dam.
Chu kelturdung eshikni bog'la mahkam.

Chu Jomiydan yetishti bo'yla kome,
Aning yodi bila tut bizga jome.

[IX]

*Bu iqbol varaqlarining muqobalasi va bu saodat tarhlarining mutorahasi va xayol bahrida
maoniy tuhafi savdosi uchun masohat qilmoq va har fasona safinasin varaq-varaq, balki har
tarix jungin safha-safha axtarib daryozada ajnosqa rad iligin urmoq va maoniy aqmishasi
nafoyisin bu latofat hajlasi aroyisi uchun g'ayb tujjoridin hayot naqdin berib savdo qilmoq va
jon rishtasi va kirrik ignasi bila libosi namoyish va xil'ati oroyish tikib bu abkor qadlarig'a solib
jilva bermoq¹*

Manga chun tolei farxunda kavkab
Bu avj uzra bisot etti murattab².

Malak avval rari birla sururdi,
Falak anjum sirishkidin suv urdi.

Bo'lub saqf o'rnig'a avji muqarnas,

Bisoti uzra yoydi charxi atlas.

Solib majmarg'a tun udi qamori,
O'ti xurshed o'lub, anjum-sharori³.

Bu nuzhatgah mening oromgohim,
Sirehr aylab jabinin xoki rohim.

Ham aylab subh safhamdin safo vom
Ham olib rang xomam no'gidin shom.

Raqam azmig'a yo'ng'ach xoma boshin,
Atorid yig'di sochilg'on taroshin.

Hanuz etmay qalam yozmoqni odat,
Eshikdin kirdi iqbolu saodat.

Jahonni yuzlaridin shod aylab,
Manga kirgach muborakbod aylab

Ki, Tengri harne komingdur yetursun,
Nekim istarsen ollingg'a ketursun.

Falak yanglig' biyik himmat bu bo'lg'ay,
Quyosh yanglig' arig' niyat bu bo'lg'ay.

Falak surtub jabinlar himmatingg'a,
Quyosh deb ofarinlar niyatingg'a,

Ki, ko'zni bas rafe' ayvong'a solding,
Biyikrak to'raning turrog'in olding⁴.

Agar turrog' tutsang bo'lsun oltun.
Oqizsang qatrai xay–durri maknun.

Kishikim ichsa himmat bazmidin jom,
Topar ul jomdin komin saranjom.

Ne qushkim bo'lsa himmatdin qanoti,
Emas rast oshyong'a iltifoti.

Ochib himmat qanotin nasri toyir⁵,
Erur gardun shabistonig'a soyir.

Kim o'lsa himmat ilkidin kushodi,
Ne torsunkim, torilg'ondur murodi.

Biyiklik keldi himmatdin nishona

Ki, himmatsizni rast etti zamona.

Havo tutti chu aylab rashsha ta'jil,
Anga ojiz durur turrog' uza ril.

Havoyi mushk urdi ko'k sori yuz,
Qaro shomin yorutti necha yulduz.

Chu naqqob etti yer qozmoqni resha,
Tiriklay go'r aro kirmish hamesha.

Chu sen ham bo'yla himmat zohir etting,
Taraddud yo'qki, maqsudungg'a yetting,

Va lekin Tengrig'a aylab tavakkul,
Aningdek ayla avvaldin taammul

Ki chun bu uyda qilg'ung naqshi debo,
Kerak uy tarhi dog'i bo'lsa zebo.

Agarchi nazmi dilkash tushsa masmu'
Aning afsonasi ham bo'lsa matbu'.

Burun jam' et nekim bo'lg'ay tavorix,
Borida ista bu farxunda tarix.

Torilg'ay shoyad andog' bir necha so'z,
So'z aytur elga ul yon tushmagan ko'z.

Ani nazm etki tarhing toza bo'lg'ay,
Ulusqa mayli beandoza bo'lg'ay⁶.

Yo'q ersa nazm qilg'onni xaloyiq
Mukarrar aylamak sendin ne loyiq.

Xush ermas el so'ngincha raxsh surmak,
Yo'likim, el yugurmishtur yugurmak.

Biravkim bir chamanda soyir erdi,
Nechakim gul ochilg'on ko'rdi, terdi.

Hamul yerda emas gul istamak xo'b,
Bu bo'ston sahnida gul ko'r, chaman ko'r.

Chu bu so'zlarga fikr etti zamirim,
Ko'rundi borcha ma'ni dilrazirim.

Qilib ko'nglumni bu andisha shaydo,

Tavorix ayladim har sori raydo.

Nazar aylab borin avvaldin-oxir,
Bo'lub boshdin-ayoq ollimda zohir.

Torildi oncha so'z kim, komim erdi,
Quyuldi oncha maykim, jomim erdi.

Bu durlar chunki manzum o'lg'usidur,
Quloq solg'ong'a ma'lum o'lg'usidur.

Ki, bu bahr ichrakim royon anga yo'q,
Yetishmak qa'rig'a imkon anga yo'q.

Yetishgan el necha dur olg'on ermish,
Ne oliyqadr durlar qolg'on ermish.

Ki chun men zori besarmoya yettim,
Terib bu dilrabog'a zevar ettim.

Bu gulshanniki rashki naqshi Chindur,
Nasimi ham, guli ham otashindur⁷.

Bo'lurdin dahr bo'stonida mavjud,
Emasdur g'ayri so'zu dard maqsud.

Ki, ishq ahlidin o'lg'ay dostone,
Muhabbat xaylidin qolg'ay nishone.

Vale chekkanlar ushbu jomdin roh
Sarosar bo'ldilar Xusravg'a maddoh⁸

Ki, mulki andoqu, oyini mundoq,
Sirohi andoqu, tamkini mundoq.

Gahye Shabdezi olamgardidin deb,
Zamone ganji bodovardidin deb.

Nishoti bazmida xonlar murassa',
Ne xonlar, qasru ayvonlar murassa'.

Ichib gah Borbad lahni bila may,
Gahi Shorur doston deb rayoray.

Buzurg Ummid hikmatjo'yi oning,
Ne hikmatjo', xushomadgo'yi oning.

Topib gah Maryam og'ushida orom,

Shakar halvosidin gohi olib kom.

Bo'lub Shiring'a oshiq rodshahvor,
Goh ul mahbub o'lub, gohi rarastor.

Yaqindurkim bu shohi nozrarvard,
Erur dardu balo oyinidin fard.

Apoda tek bir-ikki doston ham,
Debu Farhoddin aytib nishon ham

Ki, bir xoroshikofi ko'hsori,
Bo'lub Shirin g'aming beqarori.

Necha kun vasl uchun aylab taku dav,
Ani ham o'lturub tosh ichra Xusrav.

Agarchi kilk naqsh aylab nigorish,
Topibdur doston mundoq guzorish.

Vale nazmida har ustodi mohir,
Chekibdur oncha qiymatlig' javohir

Ki, darkidin erur andesha hayron,
Havosu aqli hikmatresha hayron.

Alar nazmining ollinda meni zor,
Chu fahm ettimki ko'p ko'r Kimdur ozor.

Zaruratkim solib bir o'zgacha tarh,
Bu mehnatnomani qilg'umdurur sharh⁹.

Agarchi yo'q turur durluq taloshi,
Erur tosh o'lsa ham chaqmoq toshi.

Nechakim o'tluq o'lsa la'l rora,
Qachon bu toshdek bergay sharora.

Dema chaqmoq toshi, ko'hi anduh,
g'amu anduh anda ko'h to ko'h.

Bu ko'hi g'am aro dardu mihandin,
Guzirim qayda bo'lg'ay Ko'hkandin.

Nizomiy dedi, Xusrav bo'ldi rayrav,
Agar ul shoh edi, bu erdi xusrav.

Tanosub topib ul ikki yagona,

Dedilar borcha Xusravdin fasona.

Meni mahzung'akim ishq etti bedod,
Solib g'am tog'ida andoqki Farhod.

Munosibdur agar tortib navoni,
Desam Farhodi mahzun dostoni¹⁰.

Yozib jon mushafidin ikki oyat,
Debon Farhodu Shirindin hikoyat.

Xaroshida fig'on cheksam g'amangez,
Bu suhon birla qilsam teshasin tez.

Chu avvalg'i fasihi Ganjararvard,
Raqamzad qildi bu afsonai dard,

Dedi: Farhod bir xopokan erdi,
Va lekin o'z fanida yakfan erdi.

Magar Shiring'a bo'ldi orzuyi,
Chiqarmoq xora ichra turfa jo'yi.

Bu ish ustodin istar erdi ul hur
Ki, ta'rif etti ul mahzunni Shorur.

Rarivash dedikim, kelturgil oni,
Borib Shorur kelturdi ravoni.

Anga chun rardalar keynidin ul oy
Takallum birla bo'ldi korfarmoy.

Unin oning eshitkach xasta Farhod,
Bo'lub oshiq, chekib afg'onu faryod.

Qaroru sabri itti, hushi ketti,
Anga yetti ishi oxirki yitti.

Va lekin sohiri Hindustoni,
Yozarda bu malomat dostoni.

Chu torti xomasi tahriri ta'jil,
Bu ishga berdi ko'p tag'yiru tabdil.

Birar so'zni agar aytib muvofiq,
Burung'i nomag'a qildi mutobiq.

Chu aslu gavharig'a surdi xoma,

Bu yanglig' gavharoro qildi noma.

Kim ul nisbatda sultonlardin erdi,
Xito mulkidag'i xonlardin erdi.

Hadisida nishoni rurhunarliq,
Jabinida shukuhi tojvarliq.

Vale nav'iki inson odatidur,
Aningdekkim bashar xosiyatidur

Ki, har ish sorikim, tab' o'ldi moyil,
Erur o'tkarmak andin o'zni mushkil.

Havas tortib sinon chun kelturub zo'r,
Burun aylar xiradning ko'zlarin ko'r.

Bo'lur mag'lub, kim bo'lsa havaskesh.
Bu ishta teng durur sultonu darvesh.

Aning zotig'a chun tab'i muhavvis,
Tanosubsiz hunarlar qildi munis.

Ko'rub xoqoni Chin farzandin ul tavr,
Ko'p etti man'ig'a ham lufu ham javr.

Chu ko'rdi mumkin ermas tarki odat
Ki, zotiydur shaqovat yo saodat.

Ul ishdin necha bo'ldi fikrat ohang,
Ko'rundi saltanat nomusig'a nang.

Zarurat birla jondin uzdi rayvand,
Dedi: qilsun safar farzona farzand.

Chu ul olamda urdi sayr uchun gom,
Ul ishlar boshig'a tushti saranjom.

Bu maydong'a chu Ashraf¹¹ surdi markab,
Bu so'zni o'zga nav' etti murattab.

Yana bo'lg'on ekan bu noma marqum,
Vale roqim emastur yaxshi ma'lum¹².

Uchovkim chektilar bu jomi sofi,
Bu yanglig'dur guzorish ixtilofi.

Chu Xusrav surdi bu rangin fasona,

Dedi so'z avvalidin ham nishona.

Manga ham chun bu pok insho ko'rundi,
Bidoyatdin demak avlo ko'rundi.

Ne so'z kim bilmagaylar ibtidosin,
Xush ermas necha xo'b etsang adosin.

Gar imon elga rahmatdin nishondur,
Va lekin chun alifsizdur yamondur.

Agarchi shamsni oltun ko'rar his
Vale chun shindin ayrildi bo'lur mis.

BERur mehnat tuniga sham' yog'du,
Chu o'chti shu'lasi bo'ldi qarong'u.

Mangakim soldi shomi g'am nihon so'z,
Desamkim yorutay bu sham'i jonso'z

Boshida bo'lmasa zarrin livoyi,
Shabistong'a netib solg'ay ziyoyi.

Umidim ulki, bu sham'i Tirozi
Ki, bo'ldi jon uyining jilvasozi,

Quyoshdek charx ayvonin yorutqay
Ki, oning rartavi olamni tutqay.

Keturgil, soqiy, ul sham'i duraxshon,
Demay sham'i duraxshon, mehri raxshon

Ki, mehr etgach ayon tog' uzra anvor,
Chiqay tog' uzra men ham Ko'hkanvor.

[X]

*Tezrav xomani mistar shohrohi'g'a kiyurmak va sodaro' noma maydonini shoh madhi ayturg'a
kirrik bila sururmak, balki obdor nuktadin suv urub ul xomani maddohlardek bu maydong'a
solib ma'raka tutmak va bu garm ma'raka birla har maddohyeki bir*

Qazo kilki chu tortib naqshi dilkash,
Jahon avroqini qildi munaqqash.

Sirehr ajzosini berishtau band
Aningdek bir-biriga berdi rayvand

Ki, har juzvig'a chunkim bo'ldi tolib,

Xirad tab'ig'a hayrat bo'ldi g'olib.

Chekib ko'kning sutunsiz borgohin,
Muhayyo qildi olam korgohin.

Jahonda zohir aylab ko'p zaroyif,
Jahon ahlin dog'i qildi tavoyif.

Tavoyif chunki bo'ldi muxtalifvash,
Bu yerdek rast, ul o'tdek tundu sarkash.

Bularg'a vojib erdi intizomi,
Adolat vajhidin bermak nizomi.

Bu ishga anbiyoni qildi irsol
Ki, bo'lg'aylar ulusqa din sori dol.

Alardin so'ng salotin torti ta'zim
Ki, bergaylar alar ummid ila bim.

Nechukkim anbiyo ra'su raisi
Muhammadning erur zoti nafisi.

Rasul xaylig'a sarxayli sirah ul,
Alar bori sirah, xayl ichra shah-ul.

Salotinning ham andoq sarfarozi
Erur go'yo azaldin Shohi G'oziy¹.

g'azo maydoni ichra Haydar² oyin,
Rivoji shar' aro rayg'ambar oyin.

Nabi shar'ig'a bergan zebu zayn ul,
Salotin sarvari Sulton Husayn ul.

Zihi olam – sadaf, zoting – duri pok,
Aningdekkim, quyosh durrig'a aflok.

Quyoshdin ham yorug' royi muniring,
Falakdin ham biyik oliy sariring.

Murassa' masnading a'lo jumondin
Falak firuzayekim tushmish ondin.

Shukuhung jabhasidin chun Surayyo
Yeti qatra araqdek yetti daryo.

Chu qahring tundbodi esti, olam –

Bisotin tog'lardin qildi mahkam.

Yetib chun gulshani lutfung shamimi,
Ko'runub elga o't jannat nasimi.

Oyu kun bog'i johingdin iki gul,
Tun ul gulshanda mushkinfom sunbul.

Kavokib birla ul tun rangi darham,
To'kulmish go'yo sunbulg'a shabnam.

Qilichingdin ham el g'amginu ham shod,
Sudindur mulk ham vayron, ham obod.

Qilib mavji balo ham zohir ul suv,
Bo'lub ham fath ruxsorig'a ko'zgu.

Xadanging marg tayridin nishona,
Aduv jismini aylab oshyona.

Vale ul oshyong'a bo'lmayin rom,
O'tub yetgach zamone, tutmay orom.

Bo'lub axzar sinoning sarv monand,
Aning ustida bargi bed rayvand.

Yashil aylab ani zahri halohil,
Bo'lub barcha xilof ahlig'a qotil.

Safi hayjoki o'q kelgay yog'indek,
Kamanding tashlag'on shakli choqindek.

Choqin yo'q, rishtai iqbolu ta'yid,
Bo'lub mahkam zafar bo'ynig'a jovid.

Samanding ul sahobi barqraftor
Ki, sur'atdin qadam to farq raftor.

Zamona ablaqi yanglig' xiromi,
Yururda sharq to g'arb ikki gomi.

Xiromi o'rga chiqmoqta tutundek,
Yegarmak vaqti dasht uzra quyundek.

Quyun yo'qkim hayuni devzod ul,
Demonkim devzod ul, devbod ul.

Zamonikim jahong'a tushgay oshub,

Zamin birla zamong'a tushgay oshub.

Chiqib charx uzra hayjo ahli gardi,
Qolib gard ichra charxi lojuvardi.

Iki saf har biri bir ko'hi bedod,
Sarosar tig'i oning tig'i fo'lod.

Jahonni tiyra gard aylab qarong'u,
Sinonlar sham'i solib anda yog'du.

Kavurga dahr aro solib g'irevi,
Hyechukkim mast bo'lg'ay narra devi.

O'qi andoqki sarsar lola eltib
Shafaqning jomidin rargola eltib,

Bahodirlar falakdek barcha xunrez,
Shihoboso sinonlar aylabon tez.

Adam qo'rg'onig'a qochib amonliq,
Falak olam aro sochib yamonliq.

Sen ul soat salobatdin sirehre,
Qo'lungda tig'din raxshanda mehre.

Maozallohi, gardundek janobing
Taharruk torsa azm aylab rikobing.

Surub har lahza bir yon tortibon tig',
Shukuhi tundluqta o'ylakim mig'.

Solib har sori tig'i louboli,
Aduvdin qilg'asen olamni xoli.

Qilib ul nav' tig'i bemadoro,
Jahon ichra qiyomat oshkoro.

Quyosh botqay uzorin darham aylab,
Falak qochqay ravon qaddin xam aylab.

Yonib maydondin etsang azmi ayvon
Tushub ayvong'a silkib gardi maydon.

Tutub Jamshed³ taxti uzra orom,
Tilab xurshed yanglig' la'lgun jom.

Quyub og'zingg'a ul jomi Kayoniy⁴,

Ichibkim bo'lsun obi zindagoniy.

Ne mulkikim olib ul razm ichinda,
Bag'ishlab barchani bu bazm ichinda.

Demon har mulkini bir rodshog'a,
Har ikki mulk balkim bir gadog'a.

Chu baxshish topib andog' mulku johye,
Bo'lub ul dam gado ham rodshohye.

Gadodin bo'lmasun ozurda roying,
Erur chun rodshahlar ham gadoying.

Alo to rodshahlig' boqiy o'lg'ay,
Tarab bazmida mahvash soqiy o'lg'ay.

Binoyi saltanat zotingg'a boqiy,
Saodat mahvashi bazmingda soqiy.

Bu soqiy ilgidin joming rayoray,
Zuloli Xizr ul joming aro may.

Ketur, soqiy, sharobi armanisoz,
Tut oni shoh madhin aylab og'oz.

Qil avval no'shu berkim, men qilay no'sh,
Qo'sh ichsang tutki, men dog'i ichay qo'sh.

[XI]

*Saltanat sirehrining mehri raxshandasi va xilofat tojining la'li duraxshandasi,
jahonbonlig' jismining ruhi nozanini va kishvarsitonlig' aynining mardumaki jahonbini, olam
alqining rafei va zamon ahlining badei, ya'ni sulton Badiuzzamon Bahodir madhida:*

xalladallohu mulkahu va abbada davlatahu¹

Azal subhiki qildi xomai sun'
Taharruksiz xaroshi nomai sun',

Abad shomig'acha ne bo'lsa mavjud,
Yozildi ul varaqda budu nobud:

Qadahchashqa xarobot o'ldi marqum,
Vara'kashg'a munojot o'ldi maqsum.

Gadog'a notavonlig' bo'ldi ro'zi,
g'anig'a komronlig' bo'ldi ro'zi.

Birovga qismat oz bo'ldi bag'oyat,
Birovga baxshish o'ldi benihoyat.

Alarkim torti ko'p Haqdin atolar,
Erurlar olam ichra rodsholar.

Bular ichra dag'i ko'rdur tafovut,
Biri yazdonrarast o'lmish, biri but.

Shahyekim Tengridin besa'yu ko'shish
Bori shahlardin ortuq torti baxshish,

Jahong'a boisi amnu amon ul,
«Badi ud-dahru Doroi zamon» ul.

Qachon andin Kim etsang «dahru Doru»
Sharif alqobi bo'lg'ay oshkoro.

Humoyun ismi mujmal bo'ldi ta'vil,
Qiloyin emdi bir-bir oni tafsil.

Munung zimnida ne tormish azaldin,
Deyin mashruh xoli har xalaldin.

Oti o'n harf ila bo'ldi murakkab,
Budur tartib agar qilsang murattab.

Azaldin bir atog'a dol har harf,
Atoyoning dalili harf-barharf.

Erur «be» – birru ehsonning dalili,
Guhardek bahri Ummonning dalili.

Ikinchi harf davlatdin erur «dol»,
Topib dinu diyonat andin iqbol.

Uchunchi yumndin aytib nishona
Ki, tindi maqdami birla zamona.

Bo'lub to'rtunch anga «ayni» adolat,
Qilib ham umri tulig'a dalolat.

Yana bir rostlig'din aytibon roz,
Amonat bog'ida sarvi sarafroz.

Yana bir lutfdin aylab xabardor,
Latofat gulshanida bahrabardor.

Biri yetti adaddin torti taqsim
Ki, qilmish Haq nasibing yetti iqlim.

Yana birdin bo'lub millat kiromi
Ki, sendindur musulmonliq nizomi.

Yana bir jilvasin aylab mukarrar
Ki, bir Tengri durur yoring muqarrar.

Yana bir bu nidodin aylab ogoh
Ki, bo'lmish qismating: «Nasrun minalloh»².

Aning tarkibiga bu o'ncha holat
Qilur, qilsang taammul, yuz dalolat.

Dalil o'ldi bu suratlarg'a oti,
Va lekin bahri ma'ni durri zoti.

Aning zotig'a dur birla ne nisbat,
Bu ma'nidinki, bordur durg'a qiymat.

Duri zoti bo'lub daryoyi aflok
Ki har durri erur bir axtari pok.

Bu bahr aflokidin ruxsori xurshed,
Yuz uzra qatralar Birjisu³ Nohid.

Gahyekim sindurub toji Kayoniy,
Olib ilgiga jomi Xusravoniy.

Tuzub suhbat «Bihishti soniy» ichra,
May ichsa «Bog'i nav»⁴ ayvoni ichra.

Ani majlis dema, oliy sirehri,
Qadahdin davrida raxshanda mehri.

Dema mehr onikim, mehri sabukxez,
Ne andoq tezrav, ne ishratangez.

Nishotafzoyroq Nohiddin ko'r,
Sarius-sayrroq xursheddin ko'r.

Quyosh bir qatla har kun ko'kni soyir,
Bu majlis charxin ul yuz qatla doyr.

Quyosh har davrida bir tiyra aqshom,
Munung har davridin ravshanroq ayyom.

Agar ko'k sur'atidin sayr etib mehr,
Mudiri har dam oning bir rarichehr.

Mug'anniylar nishotafzo navodin,
Chekib Nohidni har dam havodin.

Zarofat holatida bazlago'lar,
Atorudqa qilib har dam g'ulular.

Bo'lur chun shah tarab birla qadahkash,
Tarab kayfiyatidin bo'lsa sarxush.

Berib yuz ganj yaxshi so'zga bexost,
Yomon so'zni qilib isloh ila rost.

Yomon men aytim topib so'zum rech,
Aning bazmida so'z o'tmay yomon hyech.

Quyoshdek olamoro bazm chog'i,
Jahong'a o'rt solib razm chog'i.

Qayonkim barqi tig'i shu'la sochib,
Aduvning raykaridin boshi qochib.

DEmasmenkim, kesib o'qi zirihni,
Taxayyul toridin ochib girihni.

Sinoni chun yetib sahmi qazodek,
Aduv qaddini aylab halqa yodek.

O'zi har sorikim surgach g'azabnok,
Qilib ul saf yoqosin sar-basar chok.

Zafarg'a surma raxshining g'ubori,
Quyoshqa shu'la tig'ining sharori.

Alo, tokim quyoshdin bo'lg'ay anvor,
Yoruq qilg'ay jahon mulkini hamvor.

Jahon mulki anga bo'lsun muyassar,
Quyosh toji aning boshig'a afsar.

Berib davron quyosh yanglig' kamoli,
Falakdin bo'lmasun, yo Rab, zavoli.

Ketur, soqiy, qadah xurshedini bot,
Ichay shahzoda yodi birla, hayhot!

Ki hajridin aning mahzunmen asru,
Bo'lay behushkim, majnunmen asru.

[XII]

Bu deboi chiniy yuzin xitoyi soz naqshlar bila munaqqash qilmoq va ul xitoyi naqshlarni monuviy tiroz gullar bila dilkash bezamoq va bu guliston sahnida xoqoni Chin masnadi ehtishomin yoymoq va aning ehtishomi hadiqasi nasab guli va farzand mevasidin o'zga jami' azhor va favokih bila muzayyan erkonin aytmog va dard bog'i g'unchasi va balo chamani shukufasi, ya'ni shahzoda Farhodning adam shabistonidin vujud gulshanig'a kelganini qalam bubuli tilidin sayramoq¹

Bu chiniy hullag'a bo'lg'on raqamkash,
Yuzin bu tarh ila qildi munaqqash

Ki, Chin mulkiki, rashki naqshi Chindur,
Savodi g'ayrati xuldi barindur.

Shahye erdi muazzam xoni oning,
Dema xoni oning, xoqoni oning.

Iki olamcha mulki vus'at ichra,
Yeti garduncha taxti rif'at ichra,

Sirohi yer yuzida qum hisobi,
Ne qum, gardun uza anjum hisobi.

Tajammul onda Afriduncha² yuz ming,
Xizona maxzani Qoruncha³ yuz ming.

Uluvvi dargahi gardun misoli.
Qayu gardunki, andin dog'i oliy.

Mo'g'ul qullar kibi ollinda xonlar,
Bo'lub kishvardihi⁴ kishvarsitonlar⁵.

Kafining bazli Ummondin ham afzun,
Javohir sochmog'i kondin ham afzun.

Dema kondin, degil imkondin ortuq,
Nekim yo'q ondin ortuq, ondin ortuq.

Zamona toqi ofoq aylab oni,
Bari xonlar aro toq aylab oni.

Aningdek fard etib charxi kuhangard
Ki, bir farzanddin ham aylabon fard.

Mukallal mehr durri birla toji,
Aning bir o'zga durga ehtiyoji.

Murodi bog'i yuz guldin barumand,
Vale ul o'zga gulga orzumand.

Yuzidin ravshan aylab nuri kavnayn,
Anga ko'zdin uchub bir qurratul-ayn.

Debonkim: «Chun jahonning yo'q vafosi,
Emas mahkam amal qasri asosi.

Baqo ayvoni ko'p oli emastur,
Havodisdin jahon xoli emastur.

Kishi gar qilsa ming yil rodsholiq,
Jahon mulkiga aylab kadxudoliq,

Chu tortar oqibat jomi fanoni,
Borur dam fahm etar bir damcha oni.

Shahikim, ko'kka chiqqay taxtu johi,
Gadokim, taxta kiz bo'lg'ay ranohi,

Baqo tufrog'idin silkar zamon yeng,
Bu dog'i ul ikisi teng durur, teng.

Ne chekkay ko'kka boshin tojdori
Yo'q ersa bir dur andin yodgori.

Valaddur ul duru, volid sadafdur,
Sadaf, ya'ni otou dur xalafdur.

Sadaf yo'q, bahr aro gar bo'lmas inju,
Ani bil, bir nihoyatsiz achig' su[v].

Ne achchig' suvki masti vahshat oyin,
Labida kaf, yuzida mavjdin chin.

Chamanda sarv bas ra'no shajardur,
Yo'q andin naf', chunkim besamardur.

Shajarkim juz latofat shevasi yo'q,
O'tun o'rnidadur gar mevasi yo'q.

Yog'indin gar bulut yetkurmasa sud,
Havoda ul hamonu bir qalin dud.

Chaqinkim yorudi anvori oning,
Chu o'chti, qolmadi osori oning.

Agar o't o'chsa bo'lmas g'ussa yutmoq,
Chu axgar qoldi osondur yorutmoq.

Men o'ldum ul tengizkim gavhari yo'q,
Va yo ul o'tki oning axgari yo'q.

Tengiz yo'qkim, g'adiri vahshatangez,
Qayu ul o'tki, yovshondin bo'lur tez.

Bu o'tlug'din erur bag'rimda dog'im,
Qurutmosun debon davron o'chog'im.

Zihi hasratki, men yillar yutub qon,
Bo'lub Chinu Xito mulkida Xoqon.

Bu foni dayrdin bo'lg'ach xiromim,
Kelib begonaye tutqay maqomim.

Ayoq qo'yg'ay firosu bistaring'a,
Ilik sung'ay sirohu kishvarimg'a.

Shabistonim aro orom qilg'ay,
Zamona subhi irzim shom qilg'ay.

Manga yig'moqta yetgay mehnatu ranj,
Anga serarg'a qolg'ay maxzanu ganj.

Aodi ta'nu afsusinmu aytay,
Eranlik nangu nomusinmu aytay.

O'g'ulsizlig'din o'ldi bu shikanjim
Ki Haq daf' aylagay bu dardu ranjim.

Bu qattig' vartada ilgimni tutqay,
Ko'zumni bir xalaf birla yorutqay».

Bu erdi muttasil guftu shunidi,
Xudoyidin o'g'ul erdi umidi.

Bo'lub ko'z yoshidin haryon guharrosh,
Guhardek ko'zga istab o'zga bir yosh.

Bu maqsudi uchun sohib diramlar,
Qilib ko'p nazrlar, aylab karamlar.

O'g'ulsizlarni ham aylab navoliq,
Atosizlarg'a ham aylab atoliq.

Bulardin barcha komu muddaosi
Bukim, bo'lg'ay bir o'g'ulning atosi.

Bo'lub g'ofilki, nekim kilki taqdir
Raqam chekti, emas imkoni tag'yir.

Kishi har muddaodakim ko'rar sud,
Yaqin ermas ani tormog'da behbud.

Baso gavharki rangi ahmar erdi.
Ko'rundi la'lu, tutqach axgar erdi.

Ko'p asfar lavn soz etti zamona,
Ko'rundi zarvaraq, erdi zabona.

Kishi komida sud ermas chu ma'lum,
Rizo avlo durur bo'lg'ong'a maqsum.

Chu Xoqonning bu erdi muddaosi,
Ijobat qurbini topib duosi.

Shabistonida tug'di bir yangi oy,
Yangi oy yo'qki, mehri olamoroy.

Ochildi bog'ida bir otashin vard,
Demaykim, vard, balkim shu'lai dard.

Kiyurdi ilgiga davron nigine,
Nigin o'rnida la'li otashine⁶.

Yuzinda ishq asrori yozilg'on,
Ichinda dard ta'vizi qozilg'on.

Niginu la'l yo'q, durri shabafro'z,
Dema dur, gavhare – lekin jahonso'z.

Eshilgan rishtasi tobi vafodin,
TEshilgan bag'ri hakkoki qazodin.

Ko'zida ashk selidin asarlar,
Damida oh dudidin xabarlar.

Muhabbat nuri ollinda huvaydo,
Jamolida vafo tug'rosi raydo.

Falak deb dard elining shohi oni,
Malak deb dard o'ti ogohi oni.

Tushub ishq ahli ichra har taraf jo'sh,
Chu tug'di o'tda sayr aylar Siyovush⁷.

Vafo xaylida g'avg'o shodlig'din,
Biri-birga muborakbodlig'din.

Ato ul durg'a chun nazzora qildi,
Sadafdek og'zi kulmakdin yoyildi.

Sochib oncha javohir olam ichra
Ki, andin bahru kon qolib g'am ichra.

Yasab kishvarni oyin birla borchha,
Bu oyin tuhfa Chin birla borchha.

Bu yanglig' hukmi om aylab nadivor
«Ki, Chin mulkida bo'lsa harne devor

Yasalsun borchha oyin birla zebo,
Tutulsun borig'a iksunu debo.

Ne debo, borchasi sanginu dilkash,
Xito suratlari birla munaqqash».

Qilib bu nav' ziynat birla oyin,
Tamomi Chinni suratxonai Chin.

Xaloyiq harne qilsa tergamak yo'q,
Ne qilg'onni yomon qilding demak yo'q.

Tuzub bir jashnkim charxi kuhansayr,
Aning davrida bu toqi kuhandayr —

Aningdek ko'rmayin bazmi Kayoni,
Yuzidin bircha ham bermay nishoni.

Falakdek xon fuzunroq anda haddin,
Quyosh qursi kibi non xud adaddin.

Olib kishvar elining ehtiyojin,
Bag'ishlab elga uch yilliq xirojin.

Ulus tutmay tarabdin bir dam orom,
Vale asrab tarab tavrada andom.

Tarab g'avg'osin ul kishvarda chog'lab,
Mashaqqat korvoni raxt bog'lab.

Qilib yag'mo xaloyiqdin garona,
Tutub aysh anda manzil jovidona.

Yuzinda kimsa chindin tormayin bahr,
Magar dashti yuzi lek ul dag'i shahr.

Qilib mahv el ichidin boda qayg'u,
Qaro qayg'uni daf' aylab qizil suv.

Ketur, soqiy, chekib yirlar uchun un,
Manga to'ydin ulush ber, jomi gulgun.

Meni Chin ahli yanglig' mayrarast et,
To'lo chiniy ayog'lar birla mast et.

[XIII]

*Shahzoda Farhodqa «Al-asmou tanzilu minassamo»¹ hukmi bila ishq sirehri avjidan
nomdorliq nasib bo'lmoq va shavq gulshanida g'uncha erkonda guldek ko'nglari chok, balki
bulbuldek ko'ngli g'amnok bo'lmoq va dard muallimi maktabida ishq kutubin lafz-balafz, balki
muhabbat avroqin harf-baharf o'qumoq va diloqlarlik maydonida shijoat varzishini qilichdek tez
etib o'qdek tuz etmak va zamon kinavrlaridan xuddek saromad va nayzadek sarafroz bo'lmoq*

Bu zebo bazmning alhonnamoyi,
Bu yanglig' bo'ldi so'z dastonsaroyi:

Ki, chun Xoqong'a Tengri berdi farzand,
Bo'lub ul hadya birla shodu xursand.

Jamoli birla ko'nglin aylabon xush,
Otin qo'ymoq sori bo'ldi raqamkash.

Jamolidin ko'rungach farri shohi,
Bu fardin yorudi mah to ba mohi.

Qo'yub yuz himmatu iqbolu davlat,
Hamul far soyasidin torti ziynat².

Bu javharlarg'a chun isnod torti,
Murakkab aylagach Farhod torti.

Bu farni hodiyl baxt etgach irshod,
Ravon shahzoda otin qo'ydi Farhod³.

Hariru hulla ichra bog'labon chust,
Murassa' mahd ichinda tongdilar rust.

Bu nav' ermas ato qo'ymadi otin
Ki, ko'rgach ishq aning pokiza zotin.

Anga farzona Farhod ism qo'ydi,
Hurufi ma'xazin besh qism qo'ydi.

Firoqu rashku hajru oh ila dard,
Birar harf ibtidodin aylabon fard.

Borin ustodi ishq etgach murakkab,
Tarakkubdin bu ism o'ldi murattab⁴.

Malolat mahdida zor etti oni,
Bu qayd ichra giriftor etti oni.

Maalqissa chu torti mahd maskan,
Qafas davlat humoyig'a nishiman.

Arusi charx tun-kun doyakirdor
Bo'lub har tavri holidan xabardor.

BEshik davrida chiniyu xitoyi,
Bo'lub yuz no'shlab dastonsaroyi.

Ko'zining nozi eldin eltib uyqu,
Anga uyqu keturmakka navogo'.

Ko'runmay o'zga yoshlardek sifoti,
Ko'ziga bo'lmay uyqu iltifoti.

Sutikim, sog'ibon og'zig'a doya
Ki jismi andin olg'ay qutu moya.

Anga ichmak bo'lub nokom yanglig',
Mavizu shirai bodom yanglig'.

Ne qatra sut ichurgach doyai ishq,
Bo'lub bir gavhari sarmoyai ishq.

Topib har qatra bir durdin nishoni,
Va lekin borchasi durri maoni.

Icharda mo'rdin o'ksuk g'izosi,
Topib qut onchakim, arslon bolosi.

Birovkim ishqdin bo'lg'ay anga qut,
Sut ichsa dur bo'lur, qon ichsa yoqut.

Bu yanglig' chun bir o'ldi yoshi oning,
Sharaf durrig'a yetti boshi oning.

Qadam urdiyu tarki mahd qildi,
Qo'yub emgak yururga jahd qildi.

Chu uch yoshig'a chekti davri aflok,
Takallum qildi andoqkim duri pok.

So'zi bori bo'lub afsonai ishq,
Maqomu maskani koshonai ishq.

Ajabdur uch yoshida ko'zga atfol,
Nechukkim o'n yoshida o'zga atfol.

Qolib bu ishda el hayroni oning,
Sirehru mehr sargardoni oning.

Ato bu nav' ko'rgach ish hisobin,
Munosib angladi ilm iktisobin.

Keturdilar hakimi nuktdone,
Bilik birla jahon ichra jahone.

Falak mushkillari hal fikratidin,
Falakka mushkil oning diqqatidin.

Quyosh yanglig' yorug' rayi muniri,
Vale andin yoruq mo fizza⁵miri.

Qayu ilmiki yo'q andin nihonroq,
Aning qoshida yo'q andin ayonroq.

Surub hay'at sori chun fikrati raxsh,
Sirehr ajzosin aylab jav-bajav raxsh.

Va gar hikmatda royi jism etib qism,
Ko'ziga nuqtai mavhum ulug' jism.

Tabiiyu, riyoziyu, ilohiy,
«Alif, be, te»dek ollinda kamohi.

Bo'lub Yunonda hikmat virdi oning
Arastu bir kichik shogirdi oning.

Yorutqoch bazmni donoi olam,
Tilab shahzodani doroyi olam,

Qilib ta'limig'a yuz nav' ta'kid,
Falak ollinda manzil tutti xurshid.

Alif, be degach ustod ibtidodin,
Alif oldi alamdin, be balodin.

Ham avval kunda berdi sarvi gulxad
Atog'a hadyai ta'limi abjad⁶.

Uchunchi oy ravon bo'ldi savodi,
Burung'i yilda Qur'on bo'ldi yodi.

Agar bir qatla ko'rdi har sabaqni,
Yana ochmoq yo'q erdi ul varaqni.

Ne so'znikim o'qub ko'ngliga yozib,
Dema ko'ngliki, jon lavhiga qozib.

O'qub o'tmak, uqub o'tmak shiori,
Qolib yodida safha-safha bori.

Ko'rub chun ishqu oshiqliq maqolin,
Topib oshufta mahzun ko'ngli holin.

Aning sharhini takror aylabon ko'r,
O'qurda nolayu zor aylabon ko'r.

Bo'lub oshiq g'ami sharhida g'amnok,
Yaqa chokin o'qub, aylab yaqa chok.

Kim etsa darddin oz-oz rivoyat,
Qilib ul dard anga ko'r-ko'p siroyat.

Kishi ko'nglin bilib afgor yig'lab,
Ne ko'zda ashk ko'rgach zor yig'lab.

Hakim ul ishda qolib lol har dam,
Qilib andin yuz istidlol har dam.

Atog'a gah bo'lub g'olib tahayyur,
Anoni goh etib ojiz tafakkur.

Bu deb atfolg'a bu nav' o'lur hol,
Ul aytib, yo'qtururmu o'zga atfol.

Qilib har bir ani bir nav' ta'bir,
Biri bilmay ne nav' erkonni taqdir.

Ishi bu yanglig' erdi el aro fosh
Ki, to umridin oning o'tti o'n yosh.

Jahonda qolmadi ul yetmagan ilm,
Bilib tahqiqini kasb etmagan ilm.

Bo'lub o'n yoshqa umrining mururi,
Yigirmi yoshcha qaddu jismu zo'ri.

Ulum avroqi chun bir-bir yorildi,
Dilovarliq silohi mayli qildi.

Chu oz fursat anga mayl etti zohir,
Qayu bir mayli qilg'och bo'ldi mohir.

Olib qavsi quzah chekmakka qullob,
Turub mashriq etib mag'ribg'a rartob.

Qaro tun gar nishon aylab Suhoni⁷,
Falakcha novakig'a ul nishoni.

Debon Turki falak⁸ otqonda zihlar,
Tavahhum toridin ochib girihlar.

Qilichi zarbasi ollinda har marz,
Shikof andoqki suvdin yer aro darz.

Ne yer, tog'iki kisvat qildi xoro
Bu kisvatdin qilib darz oshkoro.

Qilib gar hamla Alburz⁹ uzra bir gurz,
Bo'lub gardu chiqib gardung'a Alburz.

Yevurgach nayzasin davri falakvor,
Bo'lub qalqon o'ziga charxi davvor.

Tubo mixi bila sonchib samakni,
TEshib no'gi bila davri falakni.

Chu maydon azmig'a solib takovar,
Buzug'luq boxtardin to ba xovar.

O'tub ko'k bodroyidin samandi,
Tushub Bahrom¹⁰ bo'ynig'a kamandi.

Yeti gardung'a ofat shashraridin,
Bo'lub suv hut¹¹ bag'ri xanjaridin.

Asad bo'ynin uzub sarranja birla,
Zabuni bir asad¹² har ranja birla.

Qilib Ro'yintan¹³ o'z ilgini ranja,
Tutub chin ranjasi ollib'a ranja.

Hamul ilmi baland ovoza birla,
Bu yanglig' zo'ri beandoza birla

O'zin abjad o'qur eldin tutub kam,
Dema donishki, zo'ri dast ila ham.

Bo'lub shahlar eshigining gadoyi,
Va lekin ul gadolar xoki royi.

Anga teng rodsholig', yo gadolig',
Gadoliqqa teng etmay rodsholig'.

Demon, ham ko'ngli poku ham ko'zi pok,
Tili poku so'zi poku o'zi pok.

Muningdek tiynati pokiga loyiq,
Duosin aytibon poki xaloyiq.

Aning sori sovug' yel essa nogoh,
Chekib Chin mulkining xalqi sovug' oh.

Qilib el xonumon oning fidosi,
Ne xonumonki, jon oning fidosi.

Ato yuzlanmasun deb dardu ranje,
Yetib har kun boshig'a sadqa ganje.

Vale bir zarra dard o'lg'och radidor
Bo'lub ul ganjlar birla xaridor.

Asiri dard ichi-yu toshi oning
Ki, to o'n to'rt bo'ldi yoshi oning.

Ketur, soqiy, sharobi dardrarvard
Ki, bo'ldi ko'nglumiz rarvardai dard.

Boshimg'a dard chekmastin burun tig',
Bu dam bazmi nishoti aylagil big'.

[XIV]

*Farhodning shabob gulshanidakim, tarab gulbunining nishot gullari ochmoq mahali durur, dard
xorlari ko'rguzmoki va bulbuldek shavq o'ti xorxoridin fig'on tuzmoki va xoqon bu ishtin
g'unchadek diltang bo'lib, aning chorasi uchun to'rt bog' tarhin solg'oni va to'rt qasr bino
qilg'onikim, shoyad bu bog'lardin maqsud guli torilg'ay va ul qasrlardin murod eshigi ochilg'ay.*

Muhandiskim bu qasr obod qildi,
Bu yanglig' tarhini bunyod qildi.

Ki chun xoqong'a ul kom o'ldi hosil,
Tarab bazmida orom o'ldi hosil.

Shabistonida ul sham' o'ldi ravshan
Ki, bazmi gullaridin bo'ldi gulshan.

Necha ul sham' bor erdi dilafr'o'z.
Vale ko'p shu'la tortar erdi jonso'z.

O'ti gohi chekar erdi zabona,
Bo'lub gohi sirishkim yuzda dona.

Yuziga ishq har dam deb nihoni
Ki, qilg'umdur bu gulni za'faroniy.

Qadig'a g'am yuki deb roz har dam
Ki, qilg'um bu «alif»ni «dol»dek xam.

Ko'ziga aytibon afsona qayg'u
Ki, bir kun ikisidin olg'um uyqu.

Boqib ko'ngligau tahdid etib dard
Ki, bu evdin chiqorg'um oqibat gard.

Ne ishkim charx etar izhorin oning,
Burunroq ko'rguzur osorin oning.

Isitmoq chun sharorat zohir aylar,
Badanda ul harorat zohir aylar.

Chu yafrog'ni to'kar bodi xazoniy
Burun rangini aylar za'faroniy.

Angakim bir balo yetkursu taqdir,
Yetar avvalroq ahvolig'a tag'yir.

Aning, chun bor edi ollinda ko'p ranj,
Tarab ayyomi ham erdi alamsanj.

Qachonkim aylabon ishratqa ohang,
Dame no'sh aylamakka jomi gulrang.

Nishot ahli bo'lub har yon navosoz,
Nishotangez doston aylab og'oz.

Surudikim ulusni xurram aylab,
Aning xurramlig'in dardu g'am aylab.

Ne doston ichra mazkur o'lsa Majnun.
Aning ko'ngli bo'lub albatta mahzun.

Ne alhon bo'lsa bir g'amdin rivoyat.
Bo'lub bu g'amdin ul g'amgin bag'oyat.

Eshitgach ishqu oshiqliq surudin,
Tiya olmay ko'zidin ikki rudin.

Bo'lub Xoqon aning holidin ogoh,
Tafakkur aylabon tortib sovug' oh

Ki, nevchun doyim ul shod ermas erking'
Hamisha g'amdin ozod ermas erking'

Ne erkin ohu afg'onig'a bois,
Ne qayg'u ashki g'altong'a bois.

Xito mulkida har nav'i g'aroyib
Ki, mumkin bo'lmag'ay andoq ajoyib.

Sumanbarlar bori zebou nozuk,
Hunarvarlar bag'oyat chustu chobuk.

Musha'bidlar sirehri bevafozon,
O'g'urlab muhra ko'k tosidin oson.

Chu aylab la'b har nayrangsozi,
Falak har lahza yeb o'n qatla bozi.

Qilib tunni yorug', kunni qarong'u,
Suvdin o't yondurub, o'tdin serib suv.

Ko'kartib shu'laliq o'tdin sirandon,
Osib o'rgamchi tori birla sandon.

Bulardin dog'i rurmakru fusunroq,
Hisobi haddu g'oyatdin fuzunroq,

Yetib har kun oning bazmida hozir,
Alar aylab fusunu makr zohir.

Qilib shahzoda har qaysig'a ta'miq,
Bo'lub kayfiyati ollinda tahqiq.

Chu hal bo'ldi bo'lub bir dam tarabliq,
Bo'lub raf' ul ajab ishdin ajabliq,

Ne shaklikim ketar ashkoli oning,
g'aroyib ichra qolmas holi oning.

Bular birla dog'i shohi jahongir
Chu aylay olmadi bu ishga tadbir.

Bo'lub bechora ko'p qildi taammul,
Yana bir o'zga ish qildi taxayyul,

Ki, qilg'ay to'rt oliy qasr bunyod,
Bo'lub har fasl bir qasr ichra Farhod.

Tuzub ul qasrda ishratqa asbob,
Farog'at birla no'sh etgay mayi nob.

Yasab har qasrning davrinda bog'ye.
Ki bo'lg'ay har gul andin shabcharog'ye.

Topib ul fasl rangin ahli nirang,
Muvofiq aylagaylar qasrini rang.

Bahoriy qasrining tuzgach asosin,
Olib gullar jamolidin qiyosin.

Buti gulchehradek shang aylagaylar,
Yuzidek oni gulrang aylagaylar.

Yana qasreki tobistoni o'lg'ay,
Tana'umning saro bo'stoni o'lg'ay.

Qilur ul fasl bargu sabza ohang,
Tanosub birla qilg'aylar yashil rang.

Yana bir qasrkim bo'lg'ay xazoniy,
Chu bor ul fasl rangi za'faroniy.

Anga bu rang ila bergaylar oyin,
Qilib zarkorlig' birla har oyin.

Yana bir qasrni aylab shitoyi,
To'shab kofurgun jinsi xitoyi.

Berib nisbatda qoru muzg'a rayvand,
Yetib rangin oning kofur monand.

Bu yanglig' to'rt qasri charxkirdor
Ki, bo'lg'ay to'rt fasl andin namudor.

Muhayyo aylagaylar naqshi chindek,
Fazosi ravzai xuldi barindek.

Tugangach ravzadek har bayti ma'mur
Keraklik bo'lsa g'ilmon anda yo hur.

Xitou Chinda tanlab nozaninlar,
Bori g'ilmonvashu huro jabinlar.

Bu jannatlarg'a qilg'aylar xiromon,
Nechukkim ravza ichra huru g'ilmon.

Shak ermaskim, bulardin shohzoda
Tana'um birla bo'lg'ay dilkushoda.

Burundinkim solur ish tarhi ustod,
Tamom o'lg'uncha har bir ishratobod,

Hunarvarlarki qilg'aylar hunar fosh,
Agar xorotaroshu xoh naqqosh.

Biri har dam yo'nub yuz nav' xora
Ki, qilg'ay havz yo farshu izora.

Biri har dam chekib yuz naqshi dilkash
Ki, har bir qasrni qilg'ay munaqqash.

O'shul muddatg'acha bu korxona
Ki, ko'rguzgay tuganmakdin nishona.

g'aroyib ko'p huvaydo bo'lg'usidur,
Base shakl anda raydo bo'lg'usidur.

Ko'runub har zamoni ko'zga bir shakl,
Ko'z olg'och bo'lg'usidur o'zga bir shakl.

Chu bo'ldi jilvagar ashkol yuz nav',
Anga ham bo'lg'usi timsol yuz nav'.

Yasarda bo'lsa har san'atqa mashg'ul,
Yasalg'ach bo'lg'usi ishratqa mashg'ul.

Chu bu ishlarga bo'ldi tab'i mu'tod,
Shak ermas bo'lmog' ul ishlardin ozod.

Chu Xoqon torti mundog' chorag'a dast,
Ichiga shodlig' yuzlandi rayvast.

Bor erdi ollida farxunda dastur,
Mamolik ra'yidin obodu ma'mur.

Topib oroyish andin mulku ziynat,
Tutub el ichra Mulkorog'a shuhrat.

Shah etmay mayl anga aytilmayin ish,
Aning ra'yidin ayru qilmayin ish.

Hamul Farhodg'a erdi atobek,
Ko'rub Farhod xud oni atodek.

Aning oshufta holidin bu ranjur,
Nechukkim ganji yag'mo torsa ganjur.

Shah ul fikr aylagach, eldin nihoni,
Kirib xilvat aro chorlatti oni.

Qusuru hur ishin tarh etti borin,
Taxayyul qilg'anin sharh etti borin.

Duo aylab dedi farxunda dastur
Ki hyech ish qolmamish royingg'a mastur.

Ravon qilmoq kerak emdi shurui,
Anga-o'q ayladi shah ish rujui.

Chu Mulkoro eshitti, qo'rti filhol,
Shahi mulk ollida yer o'rti filhol.

Chiqib shoh ollidin o'lturdi dilxush,
Bo'lub asbob jam'ig'a raqamkash.

Ketur, soqiy, manga jomi mayi nob,
Bu soatkim muhayyo bo'ldi asbob

Ki, gardun yetti qasridur vafosiz,
Jahonning to'rt fasli ham baqosiz.

[XV]

*Mulkoroning to'rt ravzai Eram¹ monand bila to'rt qasri falakrayvand imoratin to'rt ayirib har
biriga Zuhlvash sarkor va Atorudson me'mor ta'yin qilib rub'i maskundek obodlig'ig'a
mashg'ul bo'lg'oni va Farhodning ish tamoshosig'a kelib, ahli hunar san'atini tamosho qilib,
Qorani² sangtarosh ishiga yetishgach g'arobatidin fahmi teshasi ul ish idpoki xorasidin kund
bo'lub, quyosh mag'rib tog'ig'a mayl etgonddek, aning xorosi ustiga tushub, metin tilidin so'z
surub, xoro sadosidin javob topib, ul ish mayli mumdek ko'ngliga «Kan-naqshi fil-hajar»³
bo'lg'oni*

Muhayyo aylagan bu korxona,
Bu yanglig' surdi vaz'idin fasona

Ki chun shah qildi Mulkoroni ma'mur
Binolar mulkdin qilmoqda ma'mur.

O'zi otlandi davlat birla xushhol,
Tushub davlat kibi ollinda iqbol.

Rikobida hakim erdi adadsiz,
Muhandisshevalar ollinda hadsiz.

Kezib Chin davrida shodu qadahkash,
Aningdek to'rt mavzi' qildilar xush.

Ki har bir ko'rguzub jannat fazosi,
Fazosidek suvi birla havosi.

Kelib bir faslg'a har bir muvofiq,
Bo'lub shahzoda oromig'a loyiq.

Topib devor arkonini avval,
Buyurdi har biriga to'rt jadval.

Chekildi bir yig'och tul ichra har xat,
Yig'och o'rni ham o'ldi xat bar xat.

Chu torti bog' tarhi zebu oyin,
Qilildi to'rt qasr o'rmini ta'yin.

Buyurmoqta o'tub dorog'a navbat,
Yetishti ishta Mulkorog'a navbat.

Xito mulkida erdi ikki ustod,
Ikavlon tav'amonlig' birla hamzod.

Laqabda biri Boniy⁴, biri Moniy,
Muni ko'rgan tasavvur aylab oni.

Qilib me'morliq Boniy ishin fosh,
Kelib Moniy Xito mulkida naqqosh.

Bo'lub Boniyg'a ul yanglig' mahorat,
Ki sharhidin kelib ojiz iborat.

Chekib bu qasri miynokor tarhin,
Kishi andoqki bir devor tarhin.

Suv uzra gunbazi gardun hisobi,
Anga soz etmak andoqkim hubobi.

Kelib har ne bino ul qilsa bunyod,
Yiqilmoqdin falak qasridek ozod.

Bo'lub tufrog'i oning xoradin berk,
Yasab ohakni ohanroradin berk.

Vale Moniy oningdek naqshbandi
Ki, naqshin charx anga naqshin rarandi.

Mudavvar mustaqim o'lsa raqamkor,
Chekib andoqki jadval birla rargor.

Chu bog'lab surati bejong'a zavar,
Bo'lub ul nav'kim ruhi musavvar.

Kelib ul naqsh kilki soyasidin
Ki, kelmay yuz qalam riroyasidin.

Kishiga tushda ta'lim etsa zohir,
QO'pub ul uyqudin ustodi mohir.

Yana bir ustodi chobuk erdi
Ki, ham luk, san'ati ham nozuk erdi.

Qilib xoro safi birla masof ul,
Laqabda Qorani xoroshikof ul.

Chu metin no'gini xopokan aylab,
Qatiq xoroni ravzan-ravzan aylab.

Chu nozuklukni aylab xomasi fan,
Bo'lub bir lavh uza umre qalamzan.

Yana har nav' ustodi yagona
Ki, ko'rmay fannida andoq zamona.

Tilab borini dasturi xiradmand,
Ish ahvolidin o'ldi nuktarayvand

Ki, shahg'a bo'yla amre hodis o'lmish,
Anga shahzoda fikri bois o'lmish.

Bu yanglig' to'rt bog'i jannatoyin,
Ichinda to'rt qasri ravza tazyin.

Kerakkim to'rt fasl ul tutsa orom,
Bo'lub ko'ngli qushi har ravzag'a rom.

Borining rangu vaz'in ayladi sharh
Ki, ul nav'u bu nav' etmak kerak tarh.

Chu so'z torti nihoyat, to'kti yarmog',
Taammulsiz nechukkim toshu tufrog'.

Alar ham korband aylab bilikni,
QO'pub ko'zlarga qo'ydilar ilikni.

Chu Mulkoro alarni qildi xushdil,
Masolih jam' etarga bo'ldi moyil.

Burun ul ishni qildi to'rt sarkor
Ki, jam' etkaylar ulcha bo'lsa darkor.

Qo'yub yuz kordon har ish boshida,
Yana ming korgar har yuz qoshida.

Toshirg'a toshu xishtu bel aroba,
Tutub Chin ichra obodu xaroba.

Solib ham tog'u ham homung'a afg'on,
Og'ir yukdin tushub gardung'a afg'on.

Chiqib har tog' uza yuz xoraandoz,
Ish uzra o'lturub ming xorarardo.

Aroba demakim, garduni doyr,
Bo'lub xoro yuki ostida soyir.

Shafaq birla falakdin to'lg'amay bosh,
Toshib ish boshig'a oqu qizil tosh.

Bo'lub har novakash bir bahri jo'shon,
Ruboiy bahri soz aylab xurushon.

Alarning bahri zo'ridin nishona
Ki, har yon kemalar aylab ravona.

Torilmay udu sandal ichra najjor,
Nechukkim kirsra do'kon ichra tujjor.

Bo'lur chun arrasi chekmakda mahrur,
Yog'ib sandal nechukkim qishda kofur.

Bo'lur har doygari gardung'a rayvast,
Qolib bel urg'uchi balchiq aro rast.

Urarda belin kirgach fig'ong'a,
Otib bir rarcha balchiq osmong'a.

Biyik toq ustida ustodi banno,
Quyidin qilsa xisht olmoq tamanno,

Topib yuz ming qamar sayr ichra tavse',
Zuhal birla vale borig'a tarbe'.

Rayoray korfarmodin hayohay,
Hayohaydin qilib el ish rayoray.

Tushub xayli bani odamg'a oshub,
Bani odam solib olamg'a oshub.

Bo'lur gardon aningdek to'rt sarkor
Ki, sargardon qolib bu yetti rargor.

Ketib ustodlardin ishda qonmoq,
Ne tinmoq bir zamone, ne tayanmoq.

Ul ishlarga bu yanglig' bo'ldi chun tarh,
Sarosar qildilar shahzodag'a sharh.

Ki, mundog' to'rt qasri charxkirdor,
Bo'lubtur to'rt jannatdin radidor.

Ki, har bir toqidek ko'rmaydur ofoq
Ki, bo'lg'ay rub'i maskun ichra ul toq.

Chu ta'rif ettilar haddin ziyoda,
Havas qildi ko'rarga shohzoda.

Minib ot, o'ldi ul yon dashtraymoy,
Nechukkim tavsani gardun minib oy.

Surub yuz mahvash atrofida markab,
Aningdekkim, qamar davrida kavkab.

Chu raxshin surdi ul yon bemadoro,
Qiyomat ko'rdi bo'lg'on oshkoro.

Tushub bir olam elga bul-ajab jo'sh.
Bo'lub borig'a xobu xo'r faromush.

Chekib gardung'a to'rt andoq bino bosh
Ki, gardun deb anga har lahza: shobosh!

Falak toqig'acha bog'lab havoza,
Zuhal yanglig' chiqib ustiga roza⁵.

Qo'yorg'a har bino oli ravoqi,
Bo'lub qolir hamono charx toqi.

Ishida mahv oningdek har bir ustod
Ki, ishdin o'zga bori ishdin ozod.

Ko'rub shahzoda andoq turfa ahvol,
Tahayyur barmog'in tishlab – qolib lol.

Qayu bir reshakim andesha aylab,
Qolib hayronu tahsin resha aylab.

Kezar erdi boqib har reshavarni
Ki, ko'rdi necha chobuk teshavarni.

O'kub har sori qulla-qulla xoro,
Qilibon pora-pora bemadoro.

Itik teshalarig'a har qaro tog'.
Richoq ollinda andoqkim, sarig' yog'.

Birining mumdek ilgida xora,
Qilib suv g'ulbig'a sher oshkora.

Biri yumshog' yig'ochdek xorarardoz.
Sutung'a rilroya aylabon soz.

Apoda naqshbandi hiylasozi,
Muhandis shevai raykartirozi

Temurdin xomasi har yon ravona,
Qilib tosh uzra tufroqdek nishona.

Chekib yuz nav' raykar xomasidin
Ki, Moniy lol o'lub hangomasidin.

Gahi hanjor ila, gohi qilib zo'r,
Solib san'at bila ofoq aro sho'r.

Ko'rub shahzoda andoq kordone,
Tamoshosig'a mayl etti zamone.

Chu tushti, soldilar bir tosh uza raxt,
Yasab shoh o'ltururg'a xoradin taxt.

Saodat birla tutqoch anda taskin,
Dedi: «Ey kordoni san'at oyin.

Degil bu san'atingdin bizga fasli
Ki, andin zohir o'lsun far'u asli.

Oting aytu oni hamkim bu resha
Ki, yo'ng'ay mumdek xoroni tesha.

Nedindur ko'rma duk bu nav'i hargiz
Ki, bo'lmish fahm idpokida ojizg'

Yig'ochekim qatigroq bo'lsa zarra,
Richoq yetkach bo'lur andoqki arra.

Ne suv birla beribsan teshanga zeb
Ki, tormas xora yo'nmoq birla oseb.

Hamul xomangki aylar xora tanqir,
Aning kayfiyatin ham ayla taqrir».

Yer o'rti kordoni naqshrardozi,
So'zin qildi duo birla sarog'oz

Ki: «To bo'lg'ay havodis Ko'hi-Qofi⁶
Chaqilg'ay ildirim xoro shikofi.

Havodis toshidin osuda boshing,
Ushotsun dardu g'am boshini toshing.

Qatig xasming nasibi xora bo'lsun,
Mashaqqat tog'ida ovora bo'lsun.

Chu so'rdung avval o'tim shuhratini
Va so'ngra san'atim kayfiyatini.

Otim Qoran, ishim xud oshkoro,
Qo'lumda teshau ollimda xoro.

Bukim so'rdungki metin birla tesha,
Nechuk sinmay yo'nar xoro hamesha?⁷

Aning suv bermagida holati bor
Ki, andin aylamasbiz elga ixbor.

Su bersa o'yla afzorig'a ustod,
Yuz il xoro demaykim, yo'nsa ro'lod,

Sinardin teshavar osuda bo'lg'ay,
Tugangay baski ishdin suda bo'lg'ay.

Xito ahli bu san'at aylabon soz,
Bo'lub olam elidin ishta mumtoz.

Bu el ham ulcha men bilganni bilmay,
Dalilim buki: men qilganni qilmay».

Chu dono surdi mundoq nuktai pok,
Bo'lub shahzoda bilmakka havasnok

Dedi: «Ollimda bo'l shug'lungg'a mashg'ul,
Ki, bu san'at erur ko'nglumda maqbul.

Gahye yo'ng'il, gahye naqsh ayla xora,
Men aylay o'turub bir-bir nazora».

Hunarvar yetkurub gardung'a boshin,
Muhayyo aylabon afzoru toshin.

Ko'rub shahzoda ko'nglin shug'lig'a band,
Bo'lub xorotaroshu naqshrayvand.

Qayu bir teshakim xorog'a solib,
Bu tahsin aylabu hayratqa qolib.

Bu erdi shug'li to ul lahzakim mehr –
Yashurdi burqai xoro aro chehr.

Qurub ul xoradin shahzoda nokom,
Tutub xorosumi ustida orom.

Savodi shahr sori xoraraymoy,
Nechukkim tog' aro mehri falaksoy.

Ketur, soqiy, manga bir jomi rangin
Ki, tushmish g'am toshi ko'nglumg'a sangin

Ki, ul sel anda g'am xorin surgay,
Demay g'am xorikim, xoroni surgay.

[XVI]

*Farhodning Qoran bila xoro yo'narda muqorin bo'lub, balki ul oyning bu Zuhul bila qiron
qilmog'i va bu fanda anga sohibqironliq eshigi ochilmog'i va Moniy qalam mo'yidin tasvir fanin
qalam-baqalam, balki mo'-bamo' bilmog'i va jamii sanoyi' va hunar daqoyiqi aning ilgiga
kelmog'i va to'rt yilda to'rt hadiqai Eram misol va to'rt qasri Xavarnaq timsolningkim, to'rt fasl
muqtaziyoti rangi bilan bino qo'yulub erdi, itmomi va xoqonning alarni Farhodga musallam
tutub, anda bazmi ishrat tuzarga ehtimomi*

Bu xoro uzra tez etkan qalamni,
Yuziga bo'yla naqsh etti raqamni:

Ki, chun shahzoda tushti uyga ul shom,
Yo'q erdi ko'nglida bir lahza orom.

Bo'lub xoro tamoshosig'a mag'lub,
Solib har dam havas ko'nglig'a oshub.

Nechakim aql riri zufunundur,
Havas atfoli ilgida zabundur.

Chu bo'ldi tun qaro tog'i nigunsor,
Nechukkim zilzila bo'lg'onda ko'hsor.

Quyosh la'li chekib tog' uzra avrang,
Falakni subh qildi marmariy rang.

Chu gardun qullasig'a mindi xurshed,
Tamosho azmig'a otlandi Jamshed¹.

Surub markabni chun ul yon yovushti,
Hunar ahliga rustoxez tushti.

Solib har xayl ichiga chun nazar tez,
Tavaqquf aylamay aylab guzar tez.

Debon har kim ishiga chun solib ko'z,
Ham oning istilohi birla bir so'z.

Topib ahli hunar bu nav'i komin,
Fuzunroq aylab ishda ehtimomin.

So'zidin chun tamattu' oldi har xayl,
Ravoni ayladi Qoran sori mayl.

Yana tutti hamul xopoda maskan
Yana yo'ndi hamul xoroni Qoran.

Buyurdikim, kelib ustodi haddod,
Yasog'ay teshau metini ro'lod.

Hamul ohangudozi ohaninchang,
Ravon qildi buyurg'on ishga ohang.

Bo'lub o'tdin temur la'li Badaxshon,
Shafaq ichra nechukkim mehri raxshon.

Yasab har nav'idin afzori diljo',
Vale afzorig'a Qoran berib suv.

Suv bergach olibu xoro yo'nub tez,
Bo'lub xorodin ul suv otashangez.

Ne ish soriki solib ko'z nihoniy,
Nihonu oshkoro onglab oni.

Tasarruflar qilib ul nav'i mulhaq
Ki, birdin ming bo'lub ul ishga ravnaq

Aningdek qildi xoro yo'nmog'in vird
Ki, yuz Qoran qoshida bo'ldi shogird².

Gahi eldin qilib andesha rinhon,
Olur erdi qo'lig'a tesha rinhon.

Qilib bir damda oncha ish nihoni
Ki, qilg'ay o'zgalar bir oyda oni.

Bu erdi har kun oning ishtig'oli
Ki, to ul reshada bo'ldi kamoli.

Chu bo'ldi to'rt yil gardun mururi,
Yasoldi to'rt firdavsu qusuri.

Tashida qildi Qoran san'atu soz,
Ichinda bo'ldi Moniy naqshrardoz.

Hamon alvon bilakim tushti taqrir,
Tuzatti har bir evga naqshu tasvir.

Qalamzang'a³ bo'lub surmak qalam fan,
Yonida korfarmo⁴ ham qalamzan.

Qayu suratki Moniy qildi timsol,
Anga Farhod ochti chehra filhol.

Bu ishni dog'i oz fursatda qildi,
Aningdekkim, kerak alqissa bildi.

Ul evlarga tuganguncha ichu tosh,
Ham o'ldi xorabur, ham bo'ldi naqqosh.

Bularni qo'yki, har ustodi mohir
Ki, qildi san'atin ul evda zohir,

Chu har yon mayli bir dam zohir o'ldi,
Ul ishda ustodi mohir o'ldi.

Butub alqissa har bir qasri oliy,
Yasaldi bog'lari jannat misoli.

Bahoriy ravza torqoch zebu tazyin,
Ichu toshig'a gulgun bo'ldi oyin.

Bo'lub suratlariga chehra gulrang,
Qilib gulzor aro ishratqa ohang.

Gileme solinib gulgunu zebo,
Yasolib ko'rgasi gulrang debo.

Bo'lub gulrang ravzan, tobadon ham,
Eshik gulrang, balkim oston ham.

Butub havzeki andin ruh olib qut,
Ushoq tosh tegrasida la'lu yoqut.

Bo'lub gulrang may havz ichra to lab,
Arig'lardin dog'i oqib labo-lab.

Ochilg'on har taraf bir gulshani gul,
O'kulgan har sori bir xirmani gul.

Kezib gulchehralar har sori mavzun,
Kiyib boshdin-ayoq deboyi gulgun.

Yana bir ravza tobistoni uslub
Ki, keldi qasri miynorangu marg'ub.

Topib ul dog'i axzar zebu oro,
Qolib sargashta andin charxi xazro.

Yeri uzra sarosar sabza navbar,
Chamanlar sarbasar sarvu sanavbar.

Qushi to'ti, ne to'tikim surushe,
Malakdek hulla birla sabzro'she,

Ravon bir sho'xi sabzorang har yon,
Tutub bir jomi miynorang har yon.

Bo'lub har havzning toshi zabarjad,
Ushoq tosh o'rnig'a sochib zumurrad.

Falak yanglig' yashil qasrida toshi,
Yashil toshi kabi toqida koshi.

Aningdekkim yashil koshiyu xora,
Yashil chini bila farshu izora.

Demay har sarv, balkim har giyohi,
Bo'lub ishratqa anda Xizri rohi.

Yana bir ravzag'a rangi xazoniy,
Tana'um kulgusiga za'faroniy.

Muzahhab toqi bazmoroyi oning,
Mutallo farshi gardunsoyi oning.

Hunar kilki bila aylab hunarkor,
Ichin zarkoru toshin dog'i zarkor.

Ichining surati ruhi musavvar,
Tashining shamsasi mehri munavvar.

Bo'lub havzining oltun farshu xishti,
Nechukkim xisht ila farshi bihishti.

Mayi asfar bu havz⁵ ichra ravona,
Suv ichra mehr aksidin nishona.

Nechukkim havzdin oqib sorig' mul,
Xazoniy bargdin yog'ib sorig' gul.

Sanamlar jilvagar mehri samovash,
Ayog'din-bosh libosi kahrabovash.

Bori ma'shuqu oshubi zamona,
To'ni rangi borining oshiqona.

Yana bir ravza rangi sarbasar nur,
Bayoz ichra kirib, andoqki kofur.

Bo'lub qasrining ichu toshi marmar,
Ne marmar, yashmi kofuriy sarosar.

Safodin havzi siymi nob yanglig',
Tala'ludin suyi simob yanglig'.

Bo'lub gachkorlig' siymin ravoqi,
Nechukkim qosh ichinda ko'zning oqi.

Bari oq hulladin oyini oning,
Bari farshi bo'lub oq chini oning.

Yorub har ev xitoyi siymtandin,
Tan uzra hullasi bargi sumandin.

Sadafgun havz aro har yon oqib suv,
Bu suvdin sekregan har qatra inju.

Bu yanglig' to'rt suratxonai Chin,
Ichinda to'rt qasri ravza oyin.

Qayu bir qasr har ayvon sirehre,
Ne suratxonakim, har shamsa mehre.

Tugandi zeb aro Bog'i Eramdek,
Qayu Bog'i Eram, Baytulharamdek⁶.

Chu Mulkoro shuruu ehtimomi,
Muhayyo qildi ul ishni tamomi.

Kelib Xoqon qoshida qildi taqdir,
Munungdek to'rt mushkil ishni bir-bir

Dedi chun borchaning kayfiyatin jazm,
Tamoshosig'a Xoqon ayladi azm.

Surub so'l yonidin farxunda dastur,
Savodi mulk royi birla rurnur.

Yurub o'ng yonidin shahzoda Farhod,
Bo'lub shah shod, bal shahzoda ham shod.

Guzar aylab burung'i ravza sori,
Shahu shahzodau dastur bori.

Tushub chun qildilar azmi tamosho,
Desang firdavs o'lur ul nav' hosho.

Ko'rub bog'ida yuz turluk ajoyib,
Topib qasrida ming oncha g'aroyib.

Ikinchi xud jinondin bul-ajabroq,
Uchunchi qasr ondin bul-ajabroq.

Bo'lub to'rtunchida baskim latofat,
Bu uchdin dog'i ortuqroq g'arobat.

Bu andin yo'qki, ul mundin kelib xo'b,
Biri-birdin kelib matbuu marg'ub.

Bo'lub darkida ojiz aqlu jon ham,
Muqir ajzig'a fahmi xurdadon ham.

Muni har kim Ko'rub ra'nou choloq,
Ani ko'rgach ketib bu yodidin pok.

Anga har kim qilib fikru taammul,
Muni ko'rgach unutub oni bilkull.

Berib ustodlarg'a oncha in'om.
Ne oncha yuz tama' qilg'oncha in'om.

Biyikroq chekti Mulkoro maqomin,
Burung'icha yuz aylab ehtiromin.

Tutub shahzodag'a borin musallam,
Hamul huru qusuru ravzani ham.

Solib jashnu tarab tarhini bir yil
Ki, sharhidin aning ojiz bo'lub til.

Dedi dasturi Mulkorog'akim: «Bot
Ki, ta'xir ichra keldi biymi ofot.

Tuzat har yerda onglab fasl chog'in,
Uch oyliq ayshu ishratning yarog'in.

Hamul uch oyki faslining havosi
Qilur ul qasr lavni iqtizosi».

Eshitgach hukm dasturi xiradmand,
Buyurg'on ishga bo'ldi sa'yrayvand.

Ochib har sori maxzanlarg'a abvob,
Tuzotti aysh uchun bir yilliq asbob

Ki, bo'lg'ay har uch oy bir ravzada to'y
Ki, o'lgay har kuni yuz otu ming qo'y.

Munga loyiq bari ma'kulu mashrub
Ki, ham ko'rdin-ko'ru ham xo'bdin-xo'b.

Sochiq birla navou sozi oning,
Xitoyi jins royandozi oning.

Adadsiz mevai ishratfizoyi,
Nihoyatsiz yana xoni xitoyi.

Ketur, soqiy, sharobi chini oyin
Ki, jonim qasdi etmish bir buti Chin.

Chu qildi Chin shahi may bazmig'a azm.
Yasoli biz dog'i may azmig'a bazm.

[XVII]

*Bahor nasimi nafas bila lola o'tin yorutub, g'uncha rardasin ochqonda, balki lolau gul
yafrog'larin chaman gulruxlari boshig'a sochqonda xoqon Farhod bila gulnoriy qasr mayli qilib,
gulgun may o'ti bila bazm ravshan etib; chaman rayohindin xoli bo'lub, ashjor xizrvash
yafrog'lar bila sirehri axzardin namuna bo'lg'onda rayhoniy qasrda tarab bargin tuzotib, rohi
rayhoniy ichib; daraxt yashil kisvatin za'faroniy hullalarga badal qilg'onda za'faroniy qasrda
oltun sog'arg'a asfar may to'kub; day tojiri bog' libosin kofurkirdor qilib, balki tog'u sahrog'a
kofurbor bo'lg'onda qasri kofuriy aro billurgun qadah ichra kofuriymizoj may no'sh etib, har
hadiqada uch oy nishot qilib, bir yilni bu nav' tarab bila o'tkarib xoqon Farhodning mizojig'a
iloh qila olmog'oni*

Hamal tahvili etkach mehri gulchehr,
Ochar yuz gul zamona ko'rgach ul mehr.

Qilur mashshotai sun' oshkoro,
Arusi dahrning husnig'a oro.

Qilur tun birla zulfu kun bila eng,
Yetar lekin bo'yi birla sochin teng¹.

Rutubat yetkurub har sori yog'in,

Tar aylab qatradin gullar dimog'in.

Bulut aylab rutubat ul sifat fosh
Ki, nargis urkudar solib quyi bosh.

Ko'rub nargisda mundoq turfa uyqu,
Qizortur g'unchani har lahza kulgu.

Tilar chun g'uncha shakkar xanda qilmoq,
Topar ul kulgudin gul-gul ochilmoq.

Bulutkim g'uncha uzra jola otib,
Hamono kulgusidin bag'ri qotib.

Munikim g'uncha tinmas kulgusidin,
Muhappaq bilma nargis uyqusidin.

Ochar nargis muza'far tosi chandon,
Bo'lur ul za'farondin g'uncha xandon.

Agar xud no'sh qilmas g'uncha oni,
Nedin bas komin aylar za'faronig'

Hamonokim emastur za'faron ul
Kim, aylar xurda og'zida nihon ul,

Chun aylar xurda yig'mog'liqqa ohang,
Tutar bu xurda din dahr oni diltang.

Hamono xurda to'kmakka nigundur,
Belida yo'qsa oning ne tugundurg'

Chekar bog' ichra bulbul oncha afg'on,
Ki, afg'oni qilur gul bag'rini qon.

Va yo gul ko'rguzur bir raykar ondin,
Qizil har bargi bir o'tluq rar ondin.

Chu bulbuldin bo'lur raykorguzin gul,
Bu ma'ni birla derlar otashin gul.

Qachon yel qilsa har bargini rora,
Uchar har sori ul o'tdin sharora.

Bo'lur gulshan harimi sarbasar gul,
Latofat ichra bir gulshancha har gul.

Nasimi subh o'lur bog' ichra gulbor,

Bo'lur bog' otashin gul birla gulnor².

Bu o't yonida bulbul maskan aylar,
Qanot urmoq yelidin ravshan aylar.

Qilur gulbun chu gul ochmoqni ohang,
Bo'lur gulshan yuzi gul birla gulrang.

Bu fasl ichraki olam bo'ldi gulgun,
Shafaqgun aksidin mir'oti gardun.

Huvaydo qildi har gul bir shamoyil,
Shah o'ldi qasri gulgun sori moyil.

Tuzoldi oncha asbobi tana'um
Ki, gulshan bo'ldi oning ostida Kim.

To'shab qasr ichra yuz deboi gulrang,
Qo'yuldi taxti gardun sori ohang.

Shah o'lturdi, yonida shohzoda,
Qilib orazlarin gulrang boda.

Qo'yub taxt ollida kursii gulfom,
Bo'lub ustida Mulkorog'a orom.

Turub bazm ichra yuz gulchehrai Chin,
Borig'a hulla gulrangu gulogin.

Mayi gulgun tutub gulchehra soqi,
Ichar el qo'ymayin bir qatra boqi.

Mug'anniy nag'ma tortib betaammul,
Biaynih o'ylakim, gul fasli bulbul.

Gul aylab barg, har bir sarvi navxez,
Qilib har raxnadin qasr ichra gulrez.

Botib bazm ahli gul bargida to farq,
Shafaq bahrida mehr o'lgan kibi g'arq,

Chekib gulrang may shahzoda Farhod,
Guli ruxsoridin xoqon bo'lub shod.

Yuziga boqibu borib o'zidin,
Oqib xushvaqtlig' ashki ko'zidin.

Qilib har lahza mufrit mehr zohir,

Sochib boshig'a gah gul, gah javohir.

Yo'q ulkim, bazm eli shaydosi oning
Xitou Chinda vovaylosi oning.

Bu yanglig' to nujumi charxraymoy,
Hisobi fasl ila o'tkardi uch oy.

Alar gulnorgun qasr ichra gulrosh,
Ko'tarmay la'lgun maydin dame bosh.

Itikrak esdi chun gulshan shamoli,
Chamanni borchha guldin qildi xoli.

Yashundi bargi gul yafrog' ichinda,
Nihon o'ldi shajar yafrog' ichinda.

Libos etti chaman miyno masallik,
Ne miyno, gulshani xazro masallik.

Chamanlar ichra yo'l-yo'l sarvi ozod,
Degilkim soldo tuz-tuz soya Farhod.

Dema sarvu sanubar, har niholi
Bo'lur sarvu sanubardin misoli.

Berib yafrog' nishon to'ti raridin,
Shajar tovusi jannat raykaridin³.

Anga dog'i qovursun obkashdin,
Munga ham toj shoxi xizrvashdin.

Shajar gar bo'lmasa tovus bog'i,
Nedin tovusdek bo'ldi ayog'ig'

Magar onglab o'ziga uyqu chog'in.
Rari ichra o'g'urlab bir ayog'in.

Qilib noranj oltundin ayon ganj,
Libos aylab o'ziga bargi noranj⁴.

Uyotdin ishqrechon bargi rechon,
Chiqib har shox uza yuz ishqrechon.

Yashil safha chamanning marg'zori,
Kumush jadvaldek oning jo'ybori.

Samar suvlar bo'lub oyinaohang,

O'lang aylab ayon ul ko'zguda zang.

Yo'q, ul suv bog'ning ruxsori ongla,
Anga sabza xati zangori ongla.

Bu fasl ichraki zebi olam o'ldi,
Bori ofoq sabzu xurram o'ldi.

Qilib ul gulshani miyno sori azm,
Tuzub ul sabzai ra'no uza bazm.

Falakvash qasri axzar ichra mayno'sh
Ki, aylab charxi axzarni faromo'sh.

Qilib Farhodu xoqon hulla chini,
Bo'lub Chin taxtining masnadninishini.

Yashil to'n ichra har yon siymbarlar,
Yashil barg ichra andoqkim shajarlar.

Qizil rohu yashil chini riyola,
Nechukkim sabza sahni ichra lola.

Mayi gulrang chini sog'ar ichra,
Shafaq andoqki charxi axzar ichra.

Ayoqchiliq etib har sori oyin,
Achig' may tutqali bir sabzi shirin.

Bo'lub may shirasidin otashangez,
Berib ul o'tqa taskin qursi kashnez.

Taom ichra takalluflarg'a dastur,
Ham andoqkim burunroq bo'ldi mazkur.

Bo'lub ham qasri miyno ichra uch oy,
Nishotu aysh birla bodaraymoy.

Chu qildi kahrabogun mehri gardun,
Yig'ochlar bargi rangin kahrabogun.

Yetishti kahrabogun qasr chog'i.
Ochildi kahrabogun qasr bog'i.

Shajar yafrog'i bo'ldi kahrabodek,
Demakim kahrabo, mehri samodek.

Bu nav' o't sori bo'lg'och yel guzori,

Sochib har sori gulrezi chinori.

Chinorekim ichiga o't tutoshib,
Ul o'tning shu'lası bargidin oshib.

Sabo qilg'och suv ichra zar fışhonlig',
Suning tig'ini aylab zar nishonlig'⁵.

Uchub barg o'tidin har yon sharora,
Nechukkim zarvaraқdin rora-rora.

Sarig' yafrog' uzakim o'lturub zog',
Bo'lub andog'ki sorig' lolada dog'.

Terak sorg'ortibon yuz zorlardek.
Sarig' og'riq bila bemorlardek.

Chamanning har yig'ochi bir sarig' qush,
Bo'lub bori tulak ayyomig'a to'sh.

Havo qilmoqqa yafrog'din ochib rar,
Chu yeldin silkinib, har yon sochib rar.

Qilib har tun nasimi subhgohi,
Shajar bargin nechukkim subh kohi.

Aningdekkim chekib oshiq sovug' oh,
Qilur kohi yuzin ul ohi jonkoh.

Quyun yafrog'ni aylandursa har yon,
Bo'lur majnuni sargardonu uryon.

Qilib zarhal xazon naqqoshi tartib,
Qilurg'a bog' avroqini tazhib⁶.

Bu shug'li ichra aylab sahı tarkin,
Zar andar zar qilib barg uzra bargin.

Quyoshdek tob urub qasri muzahhab,
Xazoniy barglar girdida kavkab.

Ajab fasle jahong'a ko'rguzub yuz
Ki, bir kun jilva aylar mehru yulduz.

Munungdek faslda shahzodau shoh.
Bu nazhatgahni qildilar tarabgoh.

Qilib kisvat hariri za'faroni,

Iki gardun quyosh ichra nihoni.

Muzahhab shirada oltun surohi,
Bo'lub oltun suyi lavn ichra rohi.

Uy oltun, farshi oltun, tomi oltun,
May oltun, zarfi oltun, jomi oltun.

Hulal qasr ichra har yon zebi zarhal.
Kavokibdek guhar birla mukallal.

Ko'runub ko'zga oydindek namudi,
Quyosh zarrishtasidin toru rudi.

Mug'anniyalar chekib dilkash navolar,
Solib zarkor toq ichra sadolar.

Favokih bazm aro limuvu noranj,
Bihi ko'rgach oni ko'rmay yana ranj.

Tarab ko'rrak bo'lub dasturdin ham,
Dema dasturkim, maqdur din ham.

Uch oy bu qasr aro ham tuzdilar jaysh,
Surudu boda birla qildilar aysh.

Sovurdi chun shajar bargini sarsar.
Suning simobini day qildi marmar⁷.

Havo dog'i bulutdin kiydi sinjob,
Bulut dog'i havog'a sochti simob.

Day ustodi nechukkim zargari Chin,
Zilol atfoli lavhin qildi siymin.

Bulutdinkim tomib har qatrai suv,
Burudatdin yog'ib olamg'a inju.

Arig'kim obgirin hanjar aylab,
Sovuq og'zi luobin xanjar aylab.

Falak tundin ko'mur aylab saranjom,
Shafaqdin solibon o't anda har shom.

Ul o'tni tong yeli birla dam aylab,
Isitmog'liq uchun qaddin xam aylab.

Qamar sarchashmasi har tun to'ngub muz,

Muz o'lg'on qatralar girdida yulduz.

Muz aylab yer yuzin oyinaoyin,
g'alat qildim, degil oynai Chin.

Sovug' o't tab'idin eltib harorat,
Sharar o'rtarga ko'rguzmay sharorat⁸.

Qiziq kul tobi yo'q onchaki sinjob,
Yo'q oltoyicha yong'on shu'lag'a tob.

Qizil axgar aqiqi nob yanglig',
Burudatdin guli serob yanglig'.

Qizil o't sovug' andoqkim qizil gul,
Aning dudi bo'lub gul uzra sunbul.

Yog'ib andoq burudat zamhariri
Ki, taxta tosh bog'lab suv hariri.

Kafin og'zi bila muflis dam aylab,
Iki tiz ko'ksi ichra mahkam aylab.

Qo'lin qo'ltug'lar ichra mu'takif ham,
Qulog'lardin o'tub iki katif ham.

Mizojin tormayin xurshed mahrur,
Sochib olamg'a nur o'rnig'a kofur.

Jahon ham qor ila kofur monand,
Havo ham muz bila bulurrayvand.

Sovug'ning bo'yla kofuru buluri,
Oqortib borcha olamni zaruriy.

Agarchi hullalarning rangi kofur,
Va lekin osu qoqum birla mahrur.

Yana bazm o'ldi anjumdek muhayyo,
Bo'lub jam'iyat andoqkim Surayyo.

Tutub har sori bir Chin nozanini,
Tuman ming noz ila bir zarfi chini.

Gar oti chiniyi fag'furi oning,
Vale rangi kelib kofuri oning.

Degancha balki yuz oncha takalluf,

Takalluf bobida qolmay taassuf.

Nishotu aysh o'lub sharh aylagoncha,
Qayu sharh aylagonchakim, yuz oncha.

Bu yanglig' ham o'tub ishratda uch oy,
Bo'lub ul to'rt yerda majlisoroy.

Bularg'a bois ulkim shohzoda,
Bu yanglig' aysh birla ichsa boda.

Nishotin har zamon may toza qilg'ay,
Tarab har lahza beandoza qilg'ay.

Vale ul bermay o'z tavig'a tayg'ir,
Nechuk tayg'ir torqay naqshi taqdirg'

Hamul purdardu so'zga ohi oning,
Anodin nolai jonkahi oning⁹.

Biravkim zor yig'lab-yig'lab ul zor,
Topib ko'ngli el ozoridin ozor.

Chiqorib so'zlig' so'z boshidin dud,
Sovug' oh aylab ohin otasholud.

Bo'lub el anduhidin ko'ngli g'amnok,
Yoqo chokin Ko'rub, ko'ksin qilib chok.

Birovkim ishqdin qilsa rivoyat,
SO'pub har dam mukarrar ul hikoyat.

Tafahhus aylab andin ko'p nishoni,
Nishonin ko'nglida asrab nihoni.

Visol ichra zamirin shod topib,
Alamdin xotirin ozod topib.

Yetishgach hajr sharhi zor yig'lab,
Iki ko'z aylabon xunbor yig'lab.

Chu xoqon o'z ishin nazzora qildi,
g'alat torti, nechakim chora qildi.

Yengib ul hol aro hayronlig' oni,
Qilib sargashta sargardonlig' oni.

Qadahsiz, soqiyo, hayronmen asru,

Yevur sog'arki sargardonmen asru.

Ko'ngulga ishq o'ti solg'och sharora,
Anga yo'q may suyidin o'zga chora.

[XVIII]

*Xoqonning xonlig' tojin o'z gavhari bila arjumand sarmoya qilurning mojarosi va jahonbonliq
taxtin o'z naqdi bila balandroya etarning muddaosi va o'z qarig'onidin boshi
oqorg'on sarguzashtin demoq va ko'zi adam uyqusig'a mayl qilg'on afsonasin aytmog' va
Farhodning toj soyasidin boshin qochurub, taxt royasidin ayog'in yashurmoq va boshin xoqon
taxti ayog'iga qo'yub uzr aytmog'i va uzri boshtin ayoq Xoqon ko'ngliga yoqib o'z so'zidin
qaytqoni*

Bu kishvar uzra urg'on ko'si shohi,
Bu oyin birla tuzdi so'z sirohi¹

Ki, xoqon har nechakim chora qildi,
Qazo ichra o'zin bechora bildi.

Ko'rub Farhod tog'i avjini tund,
Qilib ul tog' royi tig'ini kund.

O'zin solmay yana bir fikr etib soz,
Bu yanglig' bo'ldi ishga chorarardoz

Ki, chun qilmish kuhulatdin tajovuz,
Kibar mehrobig'a qo'ymish yoshi yuz.

Yana Farhod bo'lmish navjavon ham,
Xiradmandu rashidu rahlavon ham.

Yo'q ulkim Chinda xoqonliqqa loyiq,
Bori olamda sultonliqqa loyiq.

Nekim shahlig' aro shoyist bo'lg'ay,
Kim ul shahlarg'a darboyist bo'lg'ay,

Yaratmish Haq aning zotida borin,
Ayon qilmay kerakmas ish g'uborin.

Erur bori hunar ichra kamoli,
Tamomi ayblardin zoti xoli.

Yig'iyu nolau afg'ondin o'zga
Ki, yo'qtur hyech aybi ondin o'zga.

Birovkim torsa shahlig'din rayosat,
Tuzuk bo'lmas ishi qilmay siyosat.

Chu ko'ngli bor aning riqqatg'a moyil,
Erur andin tashaddud naqshi zoyil.

Kerakmas erdi tab'i muncha sofi
Ki, bo'lg'ay saltanatg'a ul munofi.

Birovkim olam ichra shoh kelmish,
Ulus boshig'a zillulloh kelmish.

Kerakkim shaxsdin ne torsa roya,
Hamul holatni zohir qilsa soya.

Tomug', uchmog' yaratmish Hayyi Jabbor,
Agar Vahhob erur, Qahhor ham bor.

Angakim berdilar mir'oti shohi,
Erur ul mazhari zoti Islohi.

Aning zotig'a bo'lg'onlar mazohir,
Kerak bo'lmoq sifoti birla zohir.

Sifotidin biri har kimda kamdur,
Munofi shahlig' asbobig'a hamdur.

Chu bor ul mazhari sirri jamoli,
Jaloliyat o'tidin zoti xoli.

Qayu dushmanki, qasdi joni qilg'ay,
Tilarkim, jon aning qurboni qilg'ay.

Havodis shastidin gar kelsa yuz o'q,
Ravo ko'rgay o'ziga, o'zgaga yo'q.

Bu ish darveshlikda xush sifatdur,
Vale shohlig'da noxush xosiyatdur.

Shah ar tig'i siyosat qilmasa tez,
Chekilgay xalq aro yuz tig'i xunrez.

Qaroqchi qoni o'lsa raxtida dog',
Bu gul tojirg'a aylar tog'ni bog'.

Agar zolimg'a yo'qtur shohdin bok,
Erur ul xushdilu, mazlum — g'amnok.

Yatim etsa ichib ko'y ichra bedod,
Bu g'amdin tifli maktab bo'lmas ozod.

Bularni ul demak bo'lmaski bilmas,
Bilur, lekin nechukkim bildi qilmas.

Manga bu qissa bas mushkil tushubtur,
Kim ul mazlum ko'chakdil tushubtur.

Netaykim zo'ridindur ril ojiz
Ki, sindurmas singak nishini hargiz.

Ne osig' sherdin ko'p zo'r ranja,
Ayog'ida chu bo'lmas mo'r ranja.

Ne sud, ar ilm aro fardi zamondur,
Chu jahl ahlig'a biymidin amondur.

Emastur anda bu xudroylig'din,
Erur olamg'a berarvoylig'din.

Necha bu ishta bo'ldum fikratandish,
Davo yo'q erdi, qolmish emdi bir ish.

Anga tutsam musallam saltanatni,
Zarurat tark qilg'ay bu sifatni.

Qachon ish tushsa o'z boshig'a beshak,
O'ziga tutqusidur borcha emgak.

Chu qildi olam ahlig'a taahhud,
Yomon elga bo'lur vojib tashaddud.

Siyosatni birov chun qildi bunyod,
Bo'lur tadrij birla tab'i mu'tod.

Bu ishning lazzatin chun torti komi,
Bo'lur har lahza ko'rrak ehtimomi.

Bu ra'yi birla xoqon xushdil o'ldi
Ki, ya'ni borcha komi hosil o'ldi.

Torildi ishga chun bu nav'i taqrib,
Ravon shohona jashne qildi tartib.

Tilab arkoni davlatning tamomin,
Qilib hozir eshikning xosu omin.

Berib shahzodag'a yonida manzil,
So'z og'oz etti oson, lek mushkil

Ki, chun Haq aylabon zohir hidoyat,
Manga qildi jahonbonlig' inoyat.

Xitou Ching'a berdi komronlig',
Qayon azm aylasam kishvarsitonlig'.

Tajammul haddi imkondin fuzunroq,
Nekim qilsam Kimon ondin fuzunroq.

Ne komekim taxayyul ichra sig'may,
Ne ayshekim taaqqul oni yig'may.

Borig'a qildi ko'nglumni barumand,
Karomat qildi borin g'ayri farzand.

Bukim mulkunga yo'q erdi valiahd,
Og'u ta'mi bErur erdi yesam shahd.

Bu g'amdin muttasil rajmurda erdim,
Hayotim bog'idin ozurda erdim.

Chu yig'lab yerga ko'p qo'ydim yuzumni,
Yorutti Haq sening birla ko'zumni.

Bihamdillah, nekim qildim tamanno,
Borin iqboldin tortim muhayyo.

Bu kun yuz shukrkim qildi O'g'onim,
Seni ming onchakim bo'lg'ay Kimonim.

Chu Haq zotingni koni ma'ni etmish,
Xaloyiq vasfidin mustag'ni etmish.

Ne ishtin bo'lsa shahlig' e'tibori,
Bukun mavjud erur zotingda bori.

Falak rili sahardin cheksa xartum,
Qoshingda rashsha xartumicha ma'lum.

Ulumung bahridin olsoq hisobi,
Atorud shaklidur andin hubobi.

Zamiring vasfi mustahsan emastur,
Quyosh ravshan demak ahsan emastur.

Seni dono demak yoxud xiradmand,
Demakdurkim achig' maydur, chuchuk – qand.

Bukun andinki bor Haqning qazosi,
Kuhulat birla shayxuxat arosi.

Yoshim ellik bavodisin tay etmish,
Ne ellik, oltmish haddig'a yetmish.

Ishimga dam-badam qilsam taaqqul,
Erur holimg'a kun-kundin tanazzul.

Qariliq aybini yoshursa bo'lmas,
Borur chog' bo'ldi, boqib tursa bo'lmas.

Havas bo'lsa qarig'a navjavonliq
Xijolat zohir aylar sargaronliq.

Tabiat serti chun mushk uzra kofur,
Yana kofur mushk o'lmoq ne maqdurg'!

Saqol oqi o'lunga reshavdur,
Tiriklik sabzasi uzra qiravdur.

Ani uzmak yigit bo'lmoq g'amida,
Saqol yulmoq durur o'z motamida.

Iki-uchni yulub yuz aylagan resh,
Topar besh-olti kundan so'ng o'n-o'n besh.

Birovkim rang etarga qilsa ohang,
Bo'lur chun necha kun o'tti necha rang.

Ko'rub ul rangrezlik ishlarini,
Tarog' kulmakka ochib tishlarini.

Tarog' gar kulsa oncha sa'b emas hol,
Balo ul lahzadurkim kulsa atfol.

g'arazkim makru hiylat birla qori,
Yona olmas yigitlik ko'yi sori.

Yigitlik ayshi bisyor o'ldi bisyor,
Qarilik ranji dushvor o'ldi dushvor.

Mangakim bo'yla dushvor ish tushubtur,
Ishim dushvorliqqa yovushubtur.

Agarchi umrdindur shikva chog'i,
Qayu shikva, qilurmen shukr dog'i

Ki, Haqkim andin o'ldi har hidoyat,
Manga qildi hidoyat benihoyat.

Yigitliq ondakim arzoni etti,
Xitou Chin elining xoni etti.

Qarilik ko'yiga solg'och xiromim,
Seni qilmish mening qoyim maqomim.

Jahon shomida gar bir oy kamdur,
Quyosh chunkim tulu' aylar ne g'amdur.

Chinor ar bog'din kam qilsa soya,
Ne g'am chun chiqti sarvi sidraroya.

Ne bok ar beshadin chiqqay hizabre,
Chu bo'lg'ay o'rnida g'urranda babre.

Atokim sen kibi farzandi bo'lg'ay,
Hayoti naxlining rayvandi bo'lg'ay.

O'lum vaqti yetishgach g'am yeqaymu,
Agarchi o'lsa ham o'ldum degaymug'

Chu yo'qtur e'timodi umr ishiga,
Qachon o'lmoq yaqin ermas kishigag'

Yigit istar qariliqning navidi,
Qarig'a yo'q yigit bo'lmoq umidi.

Qariliq dardi bedarmondur oxir,
Bir ish ko'nglumda ko'p armondur oxir

Ki, o'lmasdin burun ochib ko'zumni,
Sarir uzra yigit ko'rsam o'zumni

Ki, ya'ni toju taxtu saltanat ham,
Sirohu mulku molu mamlakat ham.

Bori bo'lsa sening birla muzayyan,
Seni o'z o'rnuma qilsam muayyan.

Sanga tutsam musallam rodsholiq,
Xaloyiq ustida kishvarxudoliq.

Manga shahliqda qulluq ham qil emdi,
Atoliq ham, o'g'ulluq ham qil emdi.

Nekim elning salohidur, oni qil,
Mening budur salohim, emdi sen bil.

Bu bazm ichra chu ko'rdi shohzoda
Ki, achchig' tutti behad shoh boda.

Oningdek chekti ohi otasholud
Ki, yetti ohidin ko'k saqfig'a dud.

Topib ul nuktadin ozor yig'lab,
O'zin tufroqqa soldi zor yig'lab.

Dedi gardung'a tortib ohi jonkoh
Ki: «Ko'p yillar tirik bo'lsun shahanshoh.

Sariri charx bo'lsun taxti johi,
Fuzun anjum sirohidin sirohi.

Nishoti bog'i har kun toza bo'lsun,
Guli aysh onda beandoza bo'lsun.

Qo'lidin tushmasun jomi Kayoniy,
Ichinda may ziloli zindagoniy.

Bu so'zlarniki shah qildi xitobim.
Ne dermen menki, ne bo'lg'ay javobim.

Turub ma'razda so'z haddimni bilmon,
Javob ayturg'a o'z haddimni bilmon.

Necha tufrog' esa jismi haqirim,
Vale bir-ikki so'zdin yo'q guzirim.

Biri ulkim, chu yo'q umr e'timodi,
Yigit-qarig'a tengdur zulmu dodi.

Vale olamda harne bo'lsa mavjud,
Baqosig'a erur bir nav'i ma'hud.

Qayu mash'alki bazm aylar muzayyan,
Uchar yuz ming sharar, ul shu'la ravshan.

Giyah yuz ming bo'lur bo'stonda barbod,
Vale yuz yil turar bir sarvi ozod.

Bo'lur yuz rushta homun sel chog'i,
Turar o'z o'rnida Alburz tog'i.

Kichiklarga kichikdur umr asosi,
Ulug'larg'a ulug'roqdur qiyosi.

Yana bir buki, umr ar torsa yuz yil,
Chekarmu rashsha, har nekim chekar ril.

Uqobu Kuykanakni qilsalar qayd²,
Qachon qilg'ay aning saydini bu sayd.

Agarchi arsa xoli qolsa mutlaq,
Tutarmu anda shoh o'rnini baydaq.

Quyosh mag'rib sori yoshursa diydor,
Tuman ming zarradin bir yo'q radidor».

Surub bu nuktalarni shohzoda,
Atoning shavqini qildi ziyoda.

Dedi Xoqonki: «Yey sham'i farog'im,
Farog'u sham' yo'q, ravshan qarog'im.

Hadising lutfi yuz ming jondin ortuq,
Ne jonkim, chashmai hayvondin ortuq.

Bu so'zlar gavhari durjinki ochting,
Guhar ul durjdin olamg'a sochting.

Quloq torti duri shahvor sendin
Va lekin men zaifi zor sendin.

Tama' bu ranglig' so'z tutmas erdim,
Javobim bu sifat ko'z tutmas erdim.

O'zungdin gar meni xushdil tilarsen,
Murodim umrdin hosil tilarsen,

Ayon qilmoq kerak bu so'zda rosim,
Qabul etmak kerak bu iltimosim».

Bu yanglig' ko'rdi chun shahzoda surat,
Qabul etmakligi erdi zarurat.

Yana tufrog' O'pub bunyod qildi,
Hazin ko'nglin atoning shod qildi.

Ki: «Chun shah uzr man'in qildi bilkul,
Manga ne hadki qilg'oymen taammul.

Vale chun men haqiru, ish ulug'dur³,
Bu so'z arzin zarurat qilg'ulug'dur.

Chu men bu choqqa tegru g'ofil erdim,
Bu ish taklifidin forig'dil erdim.

Ishim ishratqa bazmoroliq erdi,
Farog'at birla berarvoliq erdi.

Bir-ikki yil inoyat aylasa shoh
Ki, xizmatdin o'zumni qilsam ogoh.

Shah ollinda hamisha hozir o'lsam,
Bu ish kayfiyatig'a nozir o'lsam.

Yaqin bilsam rivojin ham kasodin,
Tanisam ham salohin, ham fasodin.

Kichikrak ish burunroq bo'lsa ta'yin,
Qililsa har ne sahv o'lg'ong'a talqin.

Ne ishkim yaxshiroq qilsam shurui,
Bo'lulsa yaxshiroq ishning rujui.

Jahonda har kishikim bir ishi bor,
Ishida ul kishining varzishi bor.

Chu varzish bo'lmasa mushkil durur ish,
Bo'lur oson qachonkim yetti varzish.

Manga ham varzish o'lsa oshkoro,
Qilay ne hukm bo'lsa bemadoro».

Chu surdi nuktani bu nav' dilkash,
Bayonidin atosi bo'ldi dilxush.

Ketur soqiy, manga bir jomi shohi
Ki, bo'lg'ay g'am sirohining ranohi.

Qadah shahlig'din ortuqdur ko'zumga,
Qilay zulm, elga qilg'uncha o'zumga.

[XIX]

Xoqonning o'z gavharin xazoyin g'aroyibi, balki g'aroyib xazoyinig'a kiyurmog'i va aning ko'ziga sangrora ushoq toshcha va qizil oltun qaro tufrog'cha ko'runmay, ko'zi jaz'i billuriy durjg'a

*tushub, suvda mehri xovariydek billurda oynai Iskandariyg'a¹ tushgoni va ul ko'zgu
tilismidin g'arib suratlar anga yuz ko'rguzub, ko'ngli ko'zgu aksidek iztirobg'a tushgoni.*

Bu so'zni nuktago'yi nomaoro
Bu yanglig' ayladi hangomaoro

Ki, chun xoqon bu so'z e'lomi birla,
Javobin torti andoq komi birla.

Nishotu aysh asbobini yig'may,
Tarabdin balki Chin mulkiga sig'may.

Qilib shahzodag'a oncha rioyat
Ki, tormay aql anga haddu nihoyat.

Tilab qilmoq jahon oning fidosi,
Jahonni qo'yki, jon oning fidosi.

Anga mundoqki ayshu zavq yetti,
Yevaz o'trusida yuz fikrat etti

Ki, ne sochg'ay boshig'a bahru kondin
Ki, bo'lg'ay munbasit shahzoda ondin.

Chu bas oliy edi mehmon janobi,
Bo'lub gavhar qoshida tosh hisobi.

Bu ishdin mizbong'a ajz g'olib,
Aning ko'ngli tilar ashyog'a tolib.

g'arobat maxzan ichra chun ko'p erdi,
Tutub ilgin xazoyin ichra kirdi.

Xazoyin demakim, yuz bahr ila kon,
Toshib naqdina anda ulcha imkon.

Adadsiz uy bori ganj ustida ganj,
Xirad ganjuri arzidin alamsanj.

Burun qirq uy bo'lub oltun makoni,
Har evda qirq xumi xusravoni.

Bu maxzanda g'arobatdin bu ma'lum
Ki, bir xum oltun erdi o'ylakim mum.

Ani kim mum deb ilgiga olib,
Nekim andin yasay degach, yasolib.

Yana qirq uy aro ajnosi zebo,
Bir uyda qirq tung iksunu debo.

g'arobat munda behaddu nihoyat,
Torilmay bulajab san'atqa g'oyat.

Tuman ming jinsi chiniyu xitoyi,
Basar torining o'lmay rahnamoyi.

Bo'lub yuz rang irak birla musavvar,
Biridek ko'rmayin charxi mudavvar.

Bo'lub tasvirida yuz chehra raydo
Ki, Aqli Kull bo'lub husnig'a shaydo.

Tikilgan to'n hisobin kimsa bilmay,
Birisi ham kesilmay, ham tikilmay.

Hunarvardin bari omoda bo'lg'on,
Mukammal korgoh ichra to'qulg'on.

Harir onchaki yo'q royonni oning,
Yuz oncha hullakim, yo'q soni oning.

Aningdek hullalar kelturdi ganjur
Ki, andin kiysa gar o'n hulla bir hur.

Hanuz o'lg'oy tanu andomi ma'lum,
Tanining rangi nasrinfomi ma'lum.

O'kulgan nofadin xarvor-xarvor,
To'kulgan mushk xud anbor-anbor.

Javohir onchakim fikrat dabiri
Hisob aylab torilmay mingda biri.

Oqizib ko'z suyini har la'li serob,
Olib jon naqdini har bir duri nob.

Buluru yashm yuz ming bulajab zarf
Ki, har birga xiroji mulk o'lub sarf.

Qilib ganjur yuz mundoqni hozir,
Bo'lub ham shoh, ham shahzoda nozir.

Necha boqqon soyi hayrat bo'lub fosh,
Kulumsub gohu, gohi irg'otib bosh.

Tamoshodin to'yar chog' chun yovushti,
Ko'zi bir bulajab raykarg'a tushti.

Buluri nobdin bir turfa sanduq,
Yasomaydur degaysen oni maxluq.

Safoliq xulqi ko'nglidin namudor,
Ichinda bir ajab hay'at radidor.

Vale ul turfa hay'at sirri mubham,
Murassa' qufl ila sanduq mahkam.

Dema sanduq, yuz ofat hisori,
Eshigin rust bog'lab qal'adori

Ki, ofat qal'asi mahkamroq avlo,
Aning asrori ham mubhamroq avlo.

Chu anda bulajab ko'rdi shamoyil,
Bo'lub shahzoda bilmaklikka moyil.

Dedi: «Bas turfadur bu san'atu soz,
Dengizkim, ne durur bu rardada rozg'

Kalidi qayda bo'lsa, hozir aylang,
Ochib quflini, sirrin zohir aylang!»

Qilib xoqon bu ma'nida madoro,
Ravoni ayladi uzr oshkoro.

Ki, bu sanduq sirrin kimsa bilmas,
Kalidi yo'qturur, qufli ochilmas.

Ani ko'rdung, bilurning fikridin kech
Ki, biz ham ko'rduk, ammo bilmaduk hyech.

Eshitgach shoh uzrin shohzoda,
Havas savdosini qildi ziyoda.

Dedi: «Har ishki qilmish odamizod,
Tafakkur birla bilmish odamizod².

Ulum ichra manga to bo'ldi madxal,
Torilmas mushkile men qilmag'on hal.

Muning ham bilmaguncha aslu budin,
Muayyan qilmag'uncha toru rudin

Ne imkonkim qaror o'lg'ay ko'ngulga,
Tasalli oshkor o'lg'ay ko'ngulga».

Nechakim shoh uzrangez bo'ldi.
Aning savdosi ko'rroq tez bo'ldi.

Nechakim shoh etib ko'rrak taammul,
Bo'lub shahzoda ko'rrak betahammul.

Shah aylab necha ul ishga nazora,
Torilmay rostlig'din o'zga chora.

Dedikim, quflin oning ochtilar bot,
Ichidin chiqti bir raxshanda mir'ot.

Safo bobida mehri xovariy ul,
Ne mehr, oinai Iskandariy ul.

Sadafda durri bayzochehr yanglig',
Falak sanduqi ichra mehr yanglig'.

Hakimikim nigor aylab tirozin,
Yozib keynida maxfiy borchas rozin

Ki: «Bu mir'otkim, getinamodur,
Anga xurshedcha nuru safodur.

Erur Iskandari Rumiyo nigori,
Jahon ahlig'a oning yodgori

Ki, aylab to'rt yuz dono bilan jahd,
Alardin har bir Aflotung'a³ hamahd.

Sirehr ahvolining sohibvuqufi,
Jahonning korbandu faylasufi.

Tanib afloku anjum toliin tuz,
Bu ko'zgu san'atida qo'ydilar yuz.

Necha yil ranj tortib bemadoro,
Bu raykar naqshi bo'ldi oshkoro.

Bu ko'zgukim erur hikmat jahoni,
Tilismedur shigarf anda nihoni⁴

Ki, har kim ochmog'ig'a sa'y qilsa,
Aning sa'yi bila bu ish ochilsa.

Kelib ko'zguni yerdin olsa filhol,
Safolig' chehrig'a ko'z solsa filhol,

Nekim umrida andin turfaroq ish,
Emas mumkin, agar xud no'shu gar nish

Ki, Tengri aylamish ko'rmakni ro'zi,
Qazo boshig'a kelturmakni ro'zi.

Bo'lur bu ko'zgu ichra jilvaoro,
Qilurg'a g'ayb sirrin oshkoro.

Vale ochmoqlig'i mushkildur asru,
Gudozi jismu ranji dildur asru.

Angakim tushsa ochmoq iztirobi,
Bu bo'ldi ul muammoning hisobi.

Ki, Yunon mulki ul farxunda kishvar
Ki, hikmat birla torti zebu zavar.

Hakimikim topib ashkoli aflok,
Bu kishvar tufrog'idin bir ovuch xok.

Toshi hikmat elining durri toji,
Giyohi borcha illatlar iloji.

Shimoliy haddida tog'ye durur tund
Ki, tig'i ko'k misosidin erur kund.

Kishi Yunon sori bormoq keraktur,
Inon ul toqqa boshqormoq keraktur.

Apoda qolsa uch manzil masofat,
Ul uch manzilda voqyedur uch ofat.

Burung'i manzil ichra ajdahoye,
Yaratqon Tengri qahridin baloye⁵.

Ikinchi manzil ichra Ahraman bil,
Anga bedodu ofat da'bu fan bil.

Uchunchida tilismi bulajab soz,
Bu ikidin dog'i mushkilrak ul roz.

Bu uch manzildin o'tkorganga mahmil.
Deyilgon tog' erur to'rtinchi manzil.

Bu tog' ichra kishi qilsa guzore,
Ko'rar hijron tunidek tiyra g'ore.

Erur g'or ichra Suqroti yagona,
Dema Suqrot, Buqroti⁶ zamona.

Tirik bor ersa donoyi xiradmand,
Ochar borg'on kishi ashkolidin band.

Vagar qaydi hayot ichra emastur,
Kishiga ne g'arazkim multamasdur.

Tavajjuh chun aning ruhiga qilg'ay,
Girihlik rishtai bandi ochilg'ay».

O'qug'och shohzoda qissani pok,
Bu mushkul hallig'a bo'ldi havasnok.

Oningdek g'olib o'ldi iztirobi
Ki, bu fikr uzra bordi xo'rdu xobi.

Chu Xoqon fahm qildi muddaosin
Uzotti man'i uzra mojarosin.

Nechakim shoh ko'rrak tutti mavquf,
Vale shahzoda ko'rrak bo'ldi mash'uf.

O'g'ulg'a garchi mushkul hol tushti,
Atog'a sa'broq ahvol tushti.

O'g'ulg'a yuzlanib andoq suubat,
Atog'a andin ortug'roq uqubat.

Ketur, soqiy, sharobi bexudona
Ki, sa'b ish soldi ollimg'a zamona.

Nechakim sa'b erur gardun jafosi,
Erur bexudlug' ul ishning davosi.

XX

*Farhodqa Yunon mulki azimati jazm bo'lub, hikmat bila Mulkoroni chorlab, so'z kumaytini
Yunon vodiysig'a solib, tilism muddaosin, balki muddao tilismin aning qoshida ochqoni va
Mulkoro ani nasihat bila mumtane' qila olmay muddaosin xoqong'a arz qilib, bu muhlik so'zdin
Xoqonning ruhi Farhodi badan Chinidin adam Yunonig'a yuzlangali yovushub, Mulkoro bila
ko'p mashvarat qilg'ondin so'ngra Farhod bila Yunon mulkiga cherik tortib borurni muqarrar
qilg'oni*

Bu mehnat sharhin ulkim qildi tahrir,
Bu yanglig' ayladi afsona taqrir

Ki, chun shahzodag'a javri havodis,
Munungdek mushkul amre qildi hodis.

Aningdek bordi oromu qarori
Ki, chiqti o'z qo'lidin ixtiyori.

Bu erdi binkim devona bo'lg'ay,
Xirad oyinidin begona bo'lg'ay.

Tuta olmay chu ul savdoni rinhon,
Tilab xilvatda Mulkoroni rinhon.

Anga taqrir qildi mojarosin,
Havas ko'ngli aro solg'on balosin.

Dedikim: Gar gado, gar shoh bo'lsun,
Agar g'ofil, vagar ogoh bo'lsun,

Tana'um birla mehnat xo'bu zishti,
Nekim bo'lmish azaldin sarnavishti,

Ani to ko'rmagay imkon emastur,
Xirad ollinda bu rinhon emastur.

Agar shoh, ar gadodur odamizod,
Emas bo'yni qazo hukmidin ozod.

Yozilg'on nuktani tag'yir qilmoq,
Erur suv uzra xat tahrir qilmoq.

Qazo kilki ne xatkim qildi mastur,
Emas hargiz ani tag'yiri dastur.

Zamonning bori ishda zufununi,
Erur gardun fununining zabuni.

Kishining yer yuziga hukmi yetsun,
Qazoyi osmoni yetsa, netsung'

Xaloyiq ajzidinkim nuktaronmen,
Bulardin men dog'i bir notavonmen.

Nekim ollimg'a yozmish kilki taqdir,
Manga yo'qtur ani ko'rmakka tadbir.

Azalda bu emish Haqning qazosi,
Mening ollimg'a bu ish ibtilosi.

Aningkim ko'ngli tormish aqldin nur.
Kerak tutsa meni bu ishdan ma'zur.

Bukun ollimg'a tushmish turfa holat,
Agarchi elga bor andin malolat,

Mening hyech anda yo'qtur ixtiyorim
Ki, ollimg'a yozibtur Kirdigorim.

Bilurmen mushkul ishdur asru, lekin
Qila olmon qazo o'tini sokin.

Kerakkim aylasang Xoqong'a taqdir,
Mening ollimg'a kelturganni taqdir.

Atoliq haqqi chun bordur apoda,
Ijozat istaram bu mo'japoda.

Dag'i yo'lumg'a himmat zod qilsun,
Va gah-gohi duoda yod qilsun.

Aning himmat bila gar bo'lsa yodi,
Shak ermas tormog'im bu ish kushodi.

Ijozat bermasa Tengri tonuqdur,
Haq ollinda bu asrorim ochuqdur

Ki, besomon bo'lub bechoraliqdin,
Guzirim yo'qturur ovoraliqdin.

Olib boshim, demay obod ila cho'l,
Hamul maqsad sori tutqum durur yo'l.

Yo'lumda devdur, gar ajdahodur,
Tilism ichra agar yuz ming balodur,

Yumub borcha tahoshidin ko'zumni,
Ul ofatlarga urg'umdur o'zumni.

Ishim chun man' ko'yidin yiroqdur,
Ijozat bo'lsa shahdin yaxshiroqdur».

Bu muhlik ruq'a chun irod qildi,
Yana muhlik qasam ham yod qildi

Ki: «Yo'l tormas bu maqsudimg'a tag'yir,
Sen emdi sa'y etarda qilma taqsir».

Chu Mulkoro eshitti bu fasona,
Chekib ko'nglidin ohi bexudona.

Malomat aylabon aytay desa rand,
Ko'rubkim, rand eshigin aylamish band.

Ne so'zdin istasa tutmoq qo'lini,
Ko'rubkim bog'lamishdur so'z yo'lini.

Ajab nav' onglabon ul surati hol,
Qolib ojiz dam urmoqdin, bo'lub lol.

Vujudin aylabon bu shu'la nobud,
Yetib ko'k gunbadiga ohidin dud.

Ko'zi bu dud ranjidan yoshorib,
Qupub yig'layu shoh o'llig'a borib.

Tilab xilvat, kirib xoqon qoshig'a,
Mudovo aylay olmay ko'z yoshig'a.

Ko'rub ayturda ranji benihoyat,
Qilib har ne eshitkanni hikoyat,

Chu onglab shoh aning bu mojarosin,
Urub ko'ksiga, chok aylab yaqosin.

Ikav ul mehnati anbu birla,
Base yig'lashtilar anduh birla,

Chu ko'p qildi jaza' shohi zamona,
O'pub tufrog'ni dasturi yagona.

Bo'lub dardig'a bir-bir chorarardozi,
Nasihat qildi sokin-sokin og'oz

Ki: «Shoho, har ne sabt o'ldi qazodin,
Torilmas choraye o'zga rizodin.

Bukun chun shah zamonning a'qalidur,
Munavvar ko'ngli davlat mash'alidur¹.

Ne hojat aytmoqkim chun tushar ish,
Jaza'din behdur o'lmoq choraandish.

Xirad gar bo'ldi ersa chorarayvand,
Natija choradin torqay xiradmand.

Gar o'lsa chorag'a taqdir mone',
Kerak bo'lmoq qazo hukmig'a qone'».

Dedi shah: «Yey saodat sham'i roying,
Ko'ngul oromi nutqi dilkushoying.

Kishi o'z jonidin to'ymoq bo'lurmu,
Ani mundoq bila qo'ymoq bo'lurmug'

Ko'ngul dardig'a darmondur nasihat,
Qiloli ulcha imkondur nasihat.

Agar xud torti taskin davlat o'ldi,
Ko'ngulga komu jong'a rohat o'ldi.

Asar qilmasdek o'lsa ko'ngliga rand,
Bo'loli har ne Haqdin kelsa xursand».

Bu so'z birla yana Xoqonu dastur,²
Taraddud qildilar behaddu maqdur.

Base har nav' tadbir ayladilar,
Torilmay naf', tag'yir ayladilar.

Chu sa'b erdi ishida orzuxoh,
Nasihatgo'ga bo'ldi orzu koh.

Necha til guftugo'si ko'rrak o'ldi,
Aning ul orzusi ko'rrak o'ldi.

Chu Xoqon chorasidin bo'ldi ma'yus.
Taxayyul qildi etmak oni mahbus.

Yana habsig'a ham qilmay tahammul,
Davosin ayladi mundoq tahayyul —

Ki, oning ko'nglini ozurda qilmay,
Hayoti gulbunin rajmurda qilmay.

Cherik solg'ay Xitou mulki Ching'a,
Yurub chekkay sirah Yunon zaming'a.

Angacha o'g'lig'a hamroh bo'lg'ay,
Yomon-yaxshisidin ogoh bo'lg'ay.

Yetarga ulcha aylabtur ipoda,
Zamoni kirgusi mumtad apoda.

Anga tegru erur qilg'on xayoli,
Ko'nguldin chiqmag'ining ehtimoli.

Muyassar gar emas bu ul zamonda,
Ne Haqdin kelsa ko'rgay oni onda.

Chu bu andesha tushti ko'nglig'a xo'b,
Ravoni dedi Mulkorog'akim: «Qo'r!

Borib Farhodning ollinda bir-bir,
Borisin daf'a-daf'a ayla taqrir».

QO'pub dastur aning sori urub gom,
Debon har nukta kim shoh aylab e'lom.

Ko'rub shahzoda hosil muddaosin,
Hamul ishda atosining rizosin.

Bilibkim, gar desa yolg'uz borurmen,
Bu ishni o'z qoshimdin boshqorurmen.

Emas ul ish muruvvat iqtizosi,
Bo'lur ul g'amda musta'sal atosi.

Ato yo'qkim, tushar kishvarga oshub,
Ne kishvar, gunbadi axzarg'a oshub.

Rizo izhor etib, dedi, ravon bo'l,
Qil andoqkim tutoli ul taraf yo'l.

QO'pub, dastur o'lub maqsudi hosil,
Kelib xoqonni dog'i qildi xushdil.

Cherikka aylabon miodu buljor,
Tavochi har taraf yetkurdi ul jor³.

Kel, ey soqiy, ki o'tti aysh chog'i,
Manga tut emdi otlonur ayog'i.

Dimog'imdin olib bir jom ila hush,
Meni qil devbandu, ajdahokush.

[XXI]

Xoqonning Farhod jihatidan Yunon mulkiga siroh tortqoni va ul kishvar hukamosi aning gardi sirohidin ko'z yurutub, yorutqon ko'zlarin alarning oyinai ruxsori bila jilo bermoqlari va ul oy va quyoshning anjumkirdor hukamo anjumani bila Suhayloyi hakim g'orig'a bormoqlari va Suhaylo¹ rartavi iltifotin alar ahvolig'a solib, «Jomosr»² ahkomi bila Farhodning balandaxtarliq mujdasin berib, Suqrot g'orig'acha manzil-bamanzil rahnamoyliq qilib, umri kavkabi ul tog'da g'urub qilg'oni va Farhodning ul kavkab rartavi bila hayrat shomida

Kishikim torti ma'ni shohrohin,
Bu yanglig' chekti so'z xaylu sirohin.

Ki, xoqon onglabon ul ish g'animat
Ki, Yunon mulkiga qilg'ay azimat.

Tariqi azm ko'sin urdi filhol,
Cherik jam'iga el chorturdi filhol.

Sirah oz chog'da, mulku kishvaridin
Yetishti daf'a-daf'a har saridin.

Yig'ildi bir cherikkim bu kuhan dayr,
Aningdek ko'rmamish tokim qilur sayr.

Sirah daryosi ichra jo'sh tushti
Ki, mavji charx bahrig'a yovushti.

Tikildi o'rduyikim ko'rmamish ko'z,
Xazu iksunu atlas, onchakim bo'z.

Har oq uy charxi gardun korgohi,
Yana garduncha oning borgohi.

Ducho'ba uchi bu feruza xirgoh,
Aning ikki ko'mochi mehr ila moh.

Qozuq siyminu zarrinkim qoqilg'on,
Kavokibdek sirehr uzra choqilg'on.

Chehib xarrushta g'oyatdin fuzunroq,
Sarorarda nihoyatdin fuzunroq.

O'n ikki royalig' bir taxti oliy,
O'n ikki burj anga gardun misoli.

Vale har burjin oning Nasri Toyir
Tay etmay bo'lsa gar yuz qarn soyir,

Bo'lub har royadin zarkash tanobi,
Falak qutrini qat' etkan shihobi.

Kelib har borgah ayvoni Jamshed,
Muzahhab har gul anda rashki xurshed.

Kelib anjum adadlig' borgohi,
Vale mo'ru malax yanglig' sirohi.

Bu yanglig' yer ko'tarmas xayl birla,
Bori olamni tutqon sel birla.

Azimat qildi Yunon mulki sori,
Sirohi ishqdek jon mulki sori.

Cherik oyini bo'ldi sarbasar ko'ch,
Yurush bo'ldi muqarrar ko'ch-barko'ch.

Iki kun turmayin bir yerda mahmil,
Azimat aylabon manzil-bamanzil.

Qayon ul azmdin ovoza borib,
Eshitkan xalq hushi oza borib.

Yetib har mulk fathining navidi,
Kelib har qal'a quflining kalidi.

Necha manzilda bir kishvar bo'lub fath,
Dema kishvarki, bahru bar bo'lub fath.

Necha oy qat' etib sahrovu vodi,
Ko'rundi kishvari Yunon savodi.

Chu ogah bo'ldilar ul mulk aro xayl
Ki, xoqon xayli ul yon aylamish mayl.

Kelibon o'tru ashrofu raoyo,
Chekib maqduricha har kim hadoyo.

Bo'lub hikmat eliga aysh vorid,
Sharaf burjig'a yetgandek Atorid.

Bori davlat bila iqbol monand,
Kelib Xoqong'a istiqbol rayvand.

Yana ul mulkning yaxshi-yamoni,
Taqqabul aylabon moli amoni.

Qo'yub yuz ul falakqadr ostong'a,
Berib kishvar shahi kishvarsitong'a.

Qilib shah borchag'a lutfu inoyat,
Yetib har xayl maqdurin rioyat.

Ko'p aylab ahli hikmat ehtiromin,
Qilib har qaysining ta'yin maqomin.

Chu aylab dastbo'sidin sarafroz,
Alar aylab duou midhat og'oz.

Chu topib bori hikmat ahli taskin,
Qilib bunyod shohi hikmatoyin

Ki: «Biznikim, sirehri muxtalifroy,
Bu kishvar sori qildi dashtraymoy.

Emas erdi mamolik fathi maqsud,
Erur erdi maholik fathi maqsud³.

Bu bo'lmish xotiri olig'a ma'lum
Ki, bu kishvardadur bir marz ila bum

Ki, bo'lmish anda tog'ye oshkoro,
Ayog'din-boshig'a bir rora xoro.

Erur xoro ichinda tiyra g'ore,
Nechukkim furqat ichra shom tori.

Topib ul tiyraliq Suqrotdin nur,
Nechukkim Mushtariydin shomi dayjur».

Anga yetguncha uch manzilda bir-bir,
Nechukkim bilmish erdi qildi taqrir.

So'zin qilg'och bayon so'rdi nishoni
Kim: «Andoqkim bilursiz ayting oni.

Ki, qaysi sori bu maqsad ayondur,
Masofat ne qadardur, yo'l qayondurg'»

Yer o'rtilar, qurub ul xayli dono
Ki: «Shoh o'z komig'a bo'lsun tavono.

Bu so'z kim shah so'rar andin nishona,
Bu mulk ichra hakimedur yagona.

O'tub besh yuzdin ayyomi hayoti,
Suhayloyi hakim el ichra oti,

Erur Yunonda Suqroti zamon ul,
Tutub Suqrotdek g'ori nihon ul.

Tariqi inzivodur virdi oning,
Hunarda borchamiz shogirdi oning.

Bilur ul, ahli hikmatning ranohi,
Bu ishning borchah ahvolin kamohi.

Eshitkon birla bizlar ham bilurbiz,
Ne so'z kim shah so'rar, sharhin qilurbiz.

Va lekin chun bu ma'ni toru rudi,
Emas tahqiqimiz, yo'q nukta sudi.

Nechuk bilmay degay so'z ahli hikmat,
Xususan so'rsa oni ahli davlat.

Bu mushkil nukta hallin ul qilur, ul,
Aning sori buyursang boshlali yo'l».

Chu shah topib bu ma'nidin nishona,
Bo'lub shahzoda ko'ngli shodmona.

Rikob ahli ravoni chektilar ot,
Ato birla o'g'ul otlandilar bot.

Bo'lub ul hikmat ahli borchah hamroh,
Alardin nukta jo' shahzodau shoh.

Ko'rundi dasht aro bir qulla rora,
Hakim onda nihon bo'lg'on mag'ora.

Tushub markablaridin borchah nokom,
Yayoq ul g'or sori urdilar gom.

Biri ul hikmat ahlidin nihoni,
Kirib g'or ichra ogah qildi oni

Ki, hamrahlig' etib iqboli jovid,
Atorud sori kelmish oyu xurshed⁴.

Suhaylo chun eshitti ul iborat,
Alar ihzorig'a qildi ishorat.

Adab birla kirib shahzodau shoh,
QO'pub o'z o'rnidin donoi ogoh.

Ko'rushti ikkisi birla kulub shod,
Alar ham o'rtilar ilgin bo'lub shod.

Hakim o'lturdi mushkil qilg'ali hal,
Alarning ikkisin o'lturtub avval.

Surub yo'l ranjidan shahlarni bir-bir,
Kelur kayfiyatidin so'rdi taqrir

Ki, qat' etmakda bu yanglig' uzun yo'l,
g'arazni onglatingkim qaysidur ul.

Dedi shah sarbasar shahzoda holin,
Boshig'a ko'zgudin tushgan xayolin.

Hakimi nuktadon chun bildi holat,
Ham o'ldi shodu ham torti malolat.

Quchub shahzodani ko'nglin qilib shod,
Dedi: «Sen, senki oting keldi Farhod».

Suhaylo chun otin tahqiq qildi,
Nekim ul so'rdi, bu tasdiq qildi.

O'pub mongloyini donoyi ogoh,
Sujud aylab, dedi: «Alhamdulillah

Ki, oncha o'lmadimkim, charxi g'ammoz
Meni bu komima qildi sarafroz.

Necha yuz yil durur g'or ichradurmen,
Necha yuz ranju timor ichradurmen.

Manga Jomosrdin erdi bu e'lom,
O'zidin so'ngki yozmish erdi ahkom⁵

Ki, mendin so'ngra garduni sabukray
Chu ming yil aylasa yer davrasin tay.

Chiqib shahzodaye Chin kishvaridin,
Kelib Yunong'a davlat rahbaridin,

Oti Farhodu har donishda mohir,
Saodat farri ruxsorinda zohir,

Tutub ranju anog'a jonu jismin,
Ochar Iskandari Rumiylismin

Va lekin ikki manzil bo'lg'usidur,
Ki oning qat'i mushkil bo'lg'usidur.

Birida ajdar aylab jonsitonlig',
Damidin qilg'usi otashfishonlig'.

Birida Ahraman aylab sitam fosh,
Havodin boshig'a yog'durg'usi tosh.

Suhaylo hikmatoyini rasadband
Ki, ul bo'lg'usi mendin so'nggi farzand.

Qabul etsun duo birla salomim,
So'ngida bo'yla fahm etsun rayomim

Ki, bu maqsadg'a qasd etkanda Farhod,
Aning maqsudig'a ko'rguzsun imdod.

Ul ishga mayl ko'p shah qilg'usidur,
Vale Farhoddin ochilg'usidur.

Suhaylo ham bu maxfiy sirni bilsun
Ki, gar qilsa madad, bu birga qilsun.

Chiqar, ajdarni o'ldurganda Farhod,
Aningdek ganjkim olam bo'lur shod.

Topar chun devni qatl etti, kini,
Sulaymoni nabining xotamini⁶.

Tilism ul kunki ochg'ay bemadoro,
Bo'lur Jamshed jomi oshkoro.

Bularni qilsa davlat ong'a taslim,
Barisin aylasun Xoqong'a taslim.

Anga Suqroti dono manzari bas,
Yana Oyinai Iskandari bas.

Olib Suqrotdin ul ishda talqin,
Ravon ko'zguga bo'lg'ay ozimi Chin.

Ko'rub ko'zguda nekim, ko'rgusidur
Ki, davron boshig'a kelturgusidur».

Chu dono munda tortib so'z xitobin,
Chekib vallohu a'lam bissavobin:

«Men ul rayg'omdinkim muftaxirmen,
Necha yuz yil dururkim muntazirmen.

Qilibmen borcha mushkullarg'a tadbir
Kim, ul kelgusidur ollingg'a bir-bir».

QO'pub ul g'or reshonig'a bordi,
Tutub ilgiga bir zarfe chiqordi.

Dedi: «Bu zarfkim mar'i bo'lodur.
Samandar⁷ yog'idin bilkim to'lodur.

Ko'p otashgoh o'tidin tormisham dog'
Ki, to jam' aylamishmen bu qadar yog'.

Chu ajdar birla bo'lg'ungdur hamovard
Ki, andin chiqqusi aflok uza gard.

Bu yog'din surtub avval o'z taningg'a,
Samandar hamlalig' xopokaningg'a

Ki, ajdar birla razm etgan zamonda,
Bu yog' o'tdin seni tutqay amonda.

Chu ajdar o'lgay ilgingdin Ko'rub ranj,
Sanga bo'lg'ay nasib ul ranjdin ganj.

Aningdek ko'rguzur axtar hisobi,
Yana kashfu riyozat iktisobi

Ki, ul ganj ichra torqungdur g'aroyib
Ki, torqay Ahraman ondin navoib.

Falak chun Ahramang'a tutsa motam,
Qo'lidin kirgusi ilgingga xotam.

Tilism ochmoq maqolotin tamomi
Kim, alhaq ul hadisidur kiromi⁸.

Erur bir lavh siym uzra yozig'liq,
Toparsen dev bo'ynida osig'liq.

Ko'rarsen chun tilism ochmoqqa ta'yid,
Tilism ichra Toparsen jomi Jamshid.

Raqamlar davrini aylab munaqqash,
Anga Iskandari Rumiyaqamkash.

Chu ul arqom g'avrig'a yetarsen,
O'qub Suqrot holin fahm etarsen.

Aning ko'rganda ko'zgudek jamolin,
Sanga onglatqusidur ko'zgu holin.

Chu ko'zgu sirrini onglab yugurgung,
Ko'rub ko'zguni ko'rgung, har ne ko'rgung.

Emas ruxsat lisoni nuktarardozi,
Ochorg'a mundin ortuq rardai roz».

Dediyu zarfni torshurdi filhol
Va qo'rqil, ishta emdi qilma ehmol.

Manozildin berib bir-bir nishona,
Dedikim: «Yemdi bot bo'lg'il ravona.

Umidim ulki, bot o'lg'ay kushoding
Ki, men yakbora qildim xayrboding».

Anga qilg'och bu nav' ishlarni ta'lim,
Ravoni jonni qildi Haqqa taslim⁹.

Alar yub ashk suyidin tanini,
Hamul maskanda aylab madfanini.

Turub anda guruhi ahli hikmat,
Ravon bo'ldilar ikki ahli davlat.

Biyobon qat' etib manzil-bamanzil,
Anga tegruki aytib erdi komil.

Chu ul manzilg'a yo'l iqbol berdi
Ki, ondindari manzil ajdar erdi.

Tinib aqshomg'acha farsudaliqdin,
Tamattu' tortilar osudaliqdin.

Chu dud etti ayon tun ajdahosi,
Yoshundi dud aro olam fazosi.

Quyosh ganji bo'lub tufroqqa maxfi,
Qarordi bu buyuk vayrona saqfi.

Yorutub aysh durri shabcharog'in,
Ravona qildilar ishrat ayog'in.

Kel, ey soqiy qilib ichmak azimat,
Tiriklik shomini bilgil g'animat.

May ich bir dam, tuzub ishrat asosi,
Chekardin burna dam umr ajdahosi.

XXII

*Farhodning ajdahovash ko'hraykariga minib ajdahokushlik tig'in chekib, ajdaho vodiysig'a kirib ,
ajdaho uni o'q yilonidin damor chiqarg'ondek ajdahoni o'q yiloni bila toru mor qilmog'i, dog'i
ajdaho g'org'a yuzlangandek ajdaho g'orig'a yuzlanib, Afridun ganjini tormog'i va dog'i ul
ganjda ajdaho monand qilich bila halqa urg'on yilondek qalqonni iliklab ul ganjni atosi bila
xaylig'a nisor qilmog'i*

Kecha dudini surgach tong nasimi,
Chiqordi subh ganji lavhi simi.

Quyosh tun g'oridin bo'ldi ravona,
Nechukkim ajdar og'zidin zabona.

Niyoz ashkin to'kub Farhodi g'amnok,
Burun ul suv bila g'usl aylabon pok.

Ne ta'limiki qilmish erdi dono,
Borig'a korband o'ldi hamono.

Qo'yub tufroqqa yuz, aylab tazarru'
Xudoyidin qilib nusrat tavaqu'.

Atosining ayog'ig'a qo'yub bosh,
Duoyi himmat istab oqizib yosh.

Ato aylab yoqosin choku yig'lab,
Bo'lub bori ulug' g'amnoku yig'lab.

Bihillik istabon ozoda shahdin,
Dema shahkim, bori xaylu sirahdin.

Sirohu shoh fig'oni tez tortib,
Falak javfida rustoxez tortib.

Bo'lub ul o'ylakim shohi kavokib,
Falakvash ajdahoraykarg'a pokib.

Silohi razm aro ul nav' o'lub g'arq
Ki, ondin to quyosh charx aylamay farq.

Ul ahvolig'a istab Haqni yovar,
Hamul manzil sari surdi takovar.

Ato ul nav' ko'rgach o'g'li holin,
Yurudi keynicha tortib yasolin.

Chu raxshi qildi ul yon ro'ya raydo,
Bo'lub ajdar alomoti huvaydo.

Kelib o'llig'a dashti o'ylakim qir,
Degilkim, qildi yo'l azmig'a shabgir.

Firoq ayyomidek zulmot monand,
Topib zayli ajal shomig'a rayvand.

Xabar deb rangi hijron olamidin,
Qarorib dasht ajdarho damidin.

Botib kul ichra raxshi qilgoch ohang,
Qilib ul gard gulgunini shabrang.

Yetishti bir ufunatliq nasime
Ki, qilg'ay atri jannatni jahime.

Ko'p el, ul atrdin es tarki qildi,
Cherikning ko'rragi otdin yiqildi.

Qilib Farhod berk o'z bag'rig'a tish,
O'zin solmay, chu tushmish boshig'a ish.

Ko'rungach ajdahoning tiyra g'ori,
Azimat qildi oning g'ori sori.

Yetishgach el nasimi ajdahog'a,
Ajal go'yo sinon urdi balog'a.

Mahobat birla chiqti g'or ichidin,
Balodek gunbazi davvor ichidin.

Tomug'ning shu'lasidek iztirobi,
Hamul o't dudi yanglig' rechu tobi.

Damidin shu'la sekrib pora-pora
Ki, ondin olam o'rtab har sharora.

Tutun yanglig' dami abri kasofat,
Shararlar anda har bir barqi ofat.

Tani ranju baloning ko'hsori
Va lekin og'zi ul ko'hsor g'ori.

O'tu rechida dud ul g'or ichinda,
Aningdekkim, o'zi ko'hsor ichinda.

Uzolg'on tog'dek andomi oning,
Vale yo'q seldek oromi oning.

O'zi xud tog'u tumshug'dek anga bosh,
Vale tumshug'kim ul bo'lg'ay qaro tosh.

Bo'lub ikki ko'zi nazzora chog'i,
Nechukkim naftning o'tlug' bulog'i¹.

Teshuklar burnida vahshat tanuri,
Tanuri yo'qki, naft o'tig'a mo'ri.

Ne o'tkim og'zidin tortib zabona,
Bo'lub nafti yorutqondin nishona,

Falakraykar tani ko'hi baloye,
Qo'lu but har biri bir ajdahoye.

Ajal sarranjasidek to'rt ranja,
BERurdek yetti gardung'a shikanja.

Bo'lub har ranjaning tirnog'i besh dos
Ki, hiddat ichra har dos o'lg'ay olmos.

Kelib xokistari a'zosi rangi,
Kemurdek nuqtalar birla ralangi.

Chiqorib quyrug'in gardung'a har dam,
Aningdek berk urub homung'a har dam

Ki, tiyra aylabon olamni gardi,
Bo'lub kuhli sirehri lojuvardi.

Bu hay'at birla chiqti g'ordin tez,
Tishi xunrezu og'zi otashangez.

Ko'zi tushkan zamon shahzoda sori,
g'azabdan qolmayin sabru qarori.

Yuz urdi ul sori andog' g'azabnok
Ki, jon qasdig'a ajdarhoyi aflok.

Ochib og'zin balo darvozasidek,
Tomug' otashgahi andozasidek.

Dami o't sochmoq etti oshkoro
Ki, avval tu'masin qilg'ay muharro.

Chu rishti aylagay bir luqmai xom,
Berib o'z luqmagohi ichra orom.

Muni tuz totmoq onglab ishtahosi,
Keyin, qolg'on cherik bo'lg'ay g'izosi.

Chu o'tdin yo'q edi shahzodag'a bim,
Hamul yanglig'ki tormish erdi ta'lim.

O'ti chun bo'lmadi ul dam asarliq,
Anga bo'ldi fuzun sho'ridasarliq.

Ochib og'zin yutarg'a ayladi xez,
Qilib Haq yodini shahzoda ham tez.

Chekib qavsi quzahni bedarangi,
Anga bog'lab sinon yanglig' xadangi².

Aningdek ochti ajdar og'zig'a shast
Ki, dedi gurdi anjumbo's: «Bardast!»

Chu ajdar xam-baxam erdi ravona,
O'qig'a har xam o'ldi bir nishona.

Agarchi ajdaho bor erdi darron,
Vale ul o'q yiloni o'tti rarron.

TEshib behad tani osudasini,
Kabob etkan kibi qo'y ro'dasini.

Kabob o'tin yoqib, bo'lmoq uchun to'q,
Ul o't ichra kabob aylab o'zin-o'q.

Anga chunkim bu yanglig' keldi tuz zaxm,
Dema tuz zaxmni bir, balki yuz zaxm.

Bo'lub zoyil taarruz ehtimoli,
Oyog'i sustayib, sa'b o'ldi holi.

Dilovar sekretib markab, chekib tig',
Qilib bir hamla tund ul nav'kim mig'.

Anga tig' urmog'idin tormayin farq,
Sirehr andinki tog' uzra tushar barq.

Chu mundoq barqi tig'in zohir aylab,
Ishin bir tig' ila-o'q oxir aylab.

Fano g'orig'a chun oni kiyurdi,
Aning g'orig'a ajdarvashni surdi.

Yetishgach g'or ichiga bemahobat,
Ko'ziga uchradi mundoq kitobat.

Musayqal taxta tosh uzra qozilg'on,
Nihoni ganj ahvoli yozilg'on

Ki: «Yey ulkim solib ofoq aro sho'r,
Berib Tengri sanga tavfiq ila zo'r.

Chu o'lturgung durur bu ajdahoni,
Aning g'orida ganjidur nihoni.

Aning chun rishtai umrini uzdung,
Erur bu ganji maxfiy dastmuzdung.

Erur bu g'or gardundek mudavvar,
Chu markaz nuqtasin torting muqarrar³.

Ko'mukluk yerga toshidur shabahgun
Ki, bor vazn ichra ming botmondin afzun.

Qilich no'gi bila davrini yorg'il,
Solib sarranja o'rnidin qo'ng'org'il.

Chu qilding raf' ul tosh zahmatini,
Kirib ko'r, Haq taolo qudratini».

O'qub shahzoda ul farxunda tahrir,
Bitilganni bajo kelturdi bir-bir.

Qilib bori yozilg'onni rioyat,
Topib ganji oningdek benihoyat

Ki, gardun xozini darkida ojiz,
Ko'zi ko'rmay mingidin birni hargiz.

Necha ming xum nihon qilg'on Faridun,
Vale har bir nechukkim xumi gardun.

Bo'lub oltun-kumush ba'zida zohir,
Vale ba'zida qiymatlig' javohir.

To'rida ganjning bir oli ayvon
Ki, har burchidag'i o'rgamchi Kayvon.

Bu ayvon ichra bir taxti murassa',
Aning ustida yuz jinsi mulamma'.

Bular ustida tig'i obdori,
Kelib parronlig' ichra Zulfiqori⁴.

Aning yonida bir qalqonki, aflok
Topibon qubbasin xurshedidek pok⁵.

Yozilg'on safhai anda bu mazmun
Ki: «Ulkim yor o'lub baxti humoyun.

Bu qalqonu qilich tushsa eliga,
Birin osib, birin bog'lab beliga.

Agar yuz dev birla qilsa novard,
Zamon ichra chiqorg'ay borchadin gard

Ki, qalqon qubbasida misli xotam,
Sulaymon yozdurubtur ismi a'zam.

Budur xosiyatim yuz tuman dev,
Desakim zohir etkay makr ila rev.

Bu qalqonni yoring'on bemadoro
Ki ism o'lg'ay alarg'a oshkoro.

Barining raykari nokor bo'lg'ay,
Qaro tufrog' ila hamvor bo'lg'ay.

Qilichda dog'i ismedur bitiklik
Ki, ul bu ismdin tormish itiklik.

Aning xosiyati bukim muhorib,
Agar bu tig' birla bo'lsa zorib.

Kishikim bo'lmag'ay shoyistai tig',
Tani bo'lmog'ay oning xastai tig'.

Vale yetkach iki bo'lgay yamonni,
Shayotini lainu Ahramanni».

Bu ikki tuhfani chun torti Farhod,
Yarotqong'a sujud etti bo'lub shod.

O'pub ul tig' ila qalqonni olib,
Beliga bog'labu bo'ynig'a solib.

Ravon bo'ldi xiromon seli sori,
Minib surdi sirohu xayli sori.

Chu ul ajdar bila qilg'onda novard,
Tutub erdi jahonni qiyrgun gard.

Sirohining ko'ri borib o'zidin,
Bu g'oyib hushluqlarning ko'zidin.

Chiqib chun keldi ul ofot ichidin,
Sikandar uylakim zulmot ichidin.

Chekib xoqonu Mulkoro fig'onlar,
Fido aytab sirohu xayli jonlar

Ki, ul tormay gazand andoq balodin,
Xalos o'lmish aningdek ajdahodin.

Biriga qatlidin oning xabar yo'q
Ki, olamda ul ajdardin asar yo'q.

Chu kayfiyatni fahm etti atosi,
Dedi jon aylagay oning fidosi.

Yeli ham onglag'och aytib sanolar,
Dedilar ko'z yoshi birla duolar.

Chu qildi tog' mushkoso shamoli,
Muanbar gardidin olamni xoli.

Radidor o'ldi mehri xovari ham,
Ko'rundi ajdahoning raykari ham.

Bilindi vodiya tog'i ko'rundi,
Eshigi g'orning dog'i ko'rundi.

Surub g'or og'zig'a Farhodu xoqon,
Ul ajdardin tamomi dasht aro qon.

Chekib xoqong'a ul ganji kiromi
Ki, bo'lg'ay xaylig'a in'omi omi.

Ul ikki tuhfaning kayfiyatin deb,
Bitilgan har biri xosiyatin deb.

Bo'lub ul ganjdin xoqon tarabnok
Ki, o'z ganjidan ortuq etti idpok.

Vale ul ikki naqdi bebahodin,
Tog'i ul ikki bo'lg'on ajdahodin.

Nishoti bo'ldi mufrit, daf' o'lub ranj
Kim, ul xushroq ko'rundikim iki ganj.

Yetak sori cherikka berdilar mayl
Ki, tutmish erdi sahroni qizil sel.

Tushurdilar cherikni xurramu shod,
Bo'lub ajdar g'amidin barcha ozod.

Ne xushdur ajdar o'lmak ranj birla,
Kishi qilmoq tana'um ganj birla.

Alar ul ajdahodin forig'ulbol,
Bo'lub ganji farog'at birla xushhol.

Quyosh Farhodi chun tortib sinon tez,
Qaro tog' ajdarig'a bo'ldi xunrez.

Shafaqdin ko'kni andoq tutti qoni,
Ki bo'ldi yerdagi qondin nishoni.

Alar ham aysh uyin omoda aylab,
Shabiston ichra azmi boda aylab,

Tuzub bazmi falak bo'stoni yanglig',
Ichib gulgun may ajdar qoni yanglig'.

Ketur soqiy, mayu bo'l g'amgusorim,
Demaykim g'amgusorim, yori g'orim

Ki, bo'lg'ay anda ajdar qonidek rang,
Sochay ganj, ichmagiga qilsam ohang.

[XXIII]

*Farhodning devbodxiromliq devzodi ustiga sekrib Ahraman beshasi azmig'a sekretib ul vahshatzoy,
balki savdoafzoy beshag'a kirib, Ahraman manzilig'acha surub yetgoni va Rustam¹ Mozandaron²
beshasida dev o'lturg'ondek ul besha Ahramanin qatl etgoni va Ahramanvash*

*raxshin Ahraman qasrig'a surgoni va Sulaymon xotamin ilgiga kiyurgoni va yonib xoqon bila
xaylin boshlab ul manzilda tushgan*

Chu serti dahr tun mushkiga kofur,
Sochildi Ahraman anfosidin nur.

Tutub holig'a tun ifriti motam,
Sulaymoni falak ko'rguzdi xotam.

Yana Farhod o'lub ish azmig'a chust,
Beliga harb tig'in bog'labon rust,

Qilib bo'ynig'a qalqonni hamoyil.
Tuzotti razm uchun bori shamoyil.

Tutub ul devraykar uzra orom,
Qo'yubon Ahraman vodusig'a gom.

Yana xoqon chekib gardung'a ohin,
Falakdin o'tkarib gardi sirohin.

Ovuchlab Ahraman qo'rqunchidin jon
Va lekin jondin ul holatda ranjon.

O'zin xud solibon ul yo'lg'a nokom,
Sirohi ham urub nokomdin gom.

Surub Farhod elidin ilgariroq,
Kirib urg'on sori gom ichkariroq.

Ko'runub xaylig'a gohi qarosi,
Ochug' yorim yig'och chog'liq arosi.

Bu yanglig' yo'l kesar erdi shitobon,
Dam urmay qat' etar erdi biyobon

Ki, bo'ldi ollida bir besha raydo,
Xiradg'a vaz'idin andesha raydo.

Ne besha Ahraman bo'stonu bog'i,
Aning ne uchi raydo, ne qirog'i.

Yig'ochi ostida ko'k sabzalar fosh,
Vale ko'k sabzasidin o'tkarib bosh.

Ko'han ashjor har yon boqsa yuz ming,
O'tub boshi falakdin har birining.

Yetib haykallari raydo mahobat,
Qilib yafroqlari zohir g'arobat.

Rayoray devlox oning jiboli,
Sarosar devbod oning shamoli.

Bo'lub har bargi bir mir'oti vasvos,
Tuta olmay xirad o'z hushini ros.

Ichinda jonvar boshdin-ayoq dev,
Bo'lub har shakl birla ko'rguzub rev.

Qilib har rud suyining sadosi,
Ayon yuz g'ulu shayton mojarosi.

Mahobat fartidin rudida har tosh,
Degaysenkim yotibdur bir kesuk bosh.

Hubobi gunbazi aql uyiga zid,
Nechunkim gunbazi charxi musha'bid.

Suyining mavji savdoning xututi,
Chekib hush uzra xat oning xututi.

Osilg'on barg shoxi xizrvashdin,
Yozilg'on anda ta'viz obkashdin.

Agar qilsa guzar ul sori oma,
Bori sargashtalikka girdnoma.

Ichi kuygan yig'och kovoki ochuq,
Bo'lub g'ulu shayoting'a alochuq.

Xirad boshin evurub devloxi,
Quruq shox anda har bir dev shoxi.

Bosib maxlas yo'lin tufrog'i oning,
Chiqib har sori ming so'qmog'i oning.

Vale bu turfaroqkim aqli ogoh
Bo'lub har sori ming yo'l ichra Kimroh.

Bo'lub shaytonu g'ul oning vuhushi,
Firibu fitna borining xurushi.

Shag'oli tortibon afg'oni anduh,
Chekib kirgon kishining holig'a vuh.

Tikonlarkim chekib har sori domon,
Debonkim: bormag'il ul yon xiromon.

Ilib dastorni har shoxi gustox.
Shajar shoxi demakim, dev urub shox.

Qushi anduhu dard alhoni tortib,
Musofir elga so'g afg'oni tortib.

Sahobekim bo'lub durbor yig'lab,
Anga kirgan kishiga zor yig'lab.

Shamolikim solib har yon g'irevi
Degilkim, na'ra aylar narra devi.

Bo'lub har sabza no'gi nishtari tez,
Ne nishtar, qon to'karga xanjari tez.

Qayonkim yel yetishgach tebratib shox
Ishoratkim: bu sori kirma gustox.

Chinori tebratib ilgini har yon
Ki, ey kirgan kishi, Tengri uchun yon!

Ul aylab Haq taolog'a tavakkul,
Bu besha ichra surdi betaammul.

Kesib yo'l o'ylakim oshuftaroye
Ki, bo'ldi beshada raydo fazoye.

Sarosar ul fazoda sabzau vard,
Va lekin sabzai ranju guli dard.

Chu qildi ul sori surmak xayoli,
Ko'rundi ollida bir qasri oliy.

Surub ul qasr sori devzodin,
Qilib devu Pari Tengrisi yodin.

Tovush chun ongladi ifriti qattol,
Chiqardi boshki, fahm etkay nedur hol.

Ne ko'rdikim yiroqtin shahsuvori,
Kelur rarvosiz oning qasri sori.

Ko'runub hay'atidin tezhushluk,
Bilinib raykaridin devkushluk.

Chu ko'rdi Ahraman ul kavkabi sa'd,
Urub bir qahqaha ul nav'ikim ra'd.

Chiqib keldi sahobi qahr yanglig',
Ayog'din-boshqa tegru zahr yanglig'.

Sochib olamg'a jismi beqarori,
Qiyomat o'tiyu do'zax sharori.

g'ururidin zamon bo'stonig'a larz,
Xurushidin falak ayvonig'a darz.

Tanida har sari mo' bir sinondek,
Sinon yo'q, balki ajdarvash yilondek.

Tomib chun jismidin har qatrai rev,
Yetib tadrij ila charx oni bir dev.

Qaroliqdin yuzi shomi malolat,
Uzunluqda bo'yi ro'zi qiyomat.

Qo'lida bir sutun balkim chinore,
Tuzu hamvor andoqkim minore.

Uchida berkitib bir ko'hrora,
Bo'lubon dastasi oning minora.

Chekib boshig'a bu andozaliq gurz
Ki, gar ul tekxa, tufrog' o'lg'ay Alburz.

Aningdek urdi yuz shahzoda sori
Ki, sarsar savsani ozoda sori.

Debon: «K-yey g'aflatoyin odamizod,
Bitilgan davri charx o'lingg'a bedod.

Bu beshakim o'tarda vahm etib lol,
Solur babr anda ranja, sher changol.

Malak o'tsa o'char oning hayoti,
Uqob uchsa kuyar oning qanoti.

Bu kelmakdin sening nedur xayoling
Ki, kirmish qoninga fikri maholing».

Bu yanglig' ko'p yasab muhlik navola,
Boshig'a gurzini qildi havola.

Bo'lub shahzoda qalqonig'a moyil,
Qilich birla chorib gurzin hamoyil.

Aningdekkim tushub boshig'a toshi,
Bo'lub ul toshdin ozurda boshi.

Tushub o't Ahramang'a ko'rgach oni,
Tutub bosh, qasrig'a qaytib ravoni.

Tutub bir gurz ondin sahmg'inroq,
Kelib avvalg'idin rurqahru kinroq.

Oni ham urg'ali eltib havog'a,
Tushurmasdin burun farmonravog'a.

Qalam aylab aningdek chustu shirin
Ki, aytib devbandi charx tahsin.

Necha hamlin bu yanglig' aylagach rad,
g'azabdin Ahraman tund o'ldi behad.

Chekib na'ra yuz urdi tog' sori,
Nechukkim tiyra abri ko'hsori.

Olib bir tog'ning toshin tamomin,
Havoda ko'rguzib yeldek xiromin.

Yuz urdi o'ylakim abri bahoron,
Ki Farhod uzra qilg'ay sangboron.

Ko'rub Farhod ani qalqong'a kirdi,
Ne qalqonkim, hasin qo'rg'ong'a kirdi.

To'sh o'lg'och Ahramang'a ismi a'zam,
Qo'lidin zo'r ketti, jismidin ham.

Aningdek osmondin yerga tushti
Ki, tosh ostida o'lmakka yovushti.

Dedikim sangboron aylagay yo'q,
Ham oxir sangsor o'ldi o'zi-o'q.

Ko'rub Farhod ul xorofikanni,
Dema xorofikankim, Ahramanni.

Oti ollinda xoru zor aningdek,
Ayog'i ilgi ham nokor aningdek.

Hamoyil aylagan tig'in chekib bot,
Boshig'a dev yanglig' sekretib ot,

Choqindek tig' ila boshig'a yetti,
Ishin bir zarb ila-o'q oxir etti.

Qo'yub qasrig'a yuz, andoqqi Rustam,
Eshikda bog'labon raxshini mahkam³.

Qadam qo'ydiyu kirdi qasr aro tez,
Kafida dev chorqon tig'i xunrez.

Ne qasrikim jahon ichra jahone.
Jahoni naqd boqsa har qayone.

Eshiklar bog'labon har sori behad,
Temur qufl anda mahkam, o'ylakim sad.

Yozilg'on buki: ne jinsi xazina
Erur ul uyda zohir yo dafina.

O'tar erdi o'qub har birni bot-bot,
Ko'rundi bir eshik, hayhot-hayhot.

O'zi oltun, javohir birla tarse',
Yozilg'on davrida bir nav' tavqye' —

Ki, ochilmas bu uyning qufli oson,
Ochardin bo'lmoq avlodur haroson.

Bu ma'ni ko'nglidin zoyil qilib hush,
Ravon savdomizoji Ahramankush.

Murassa' quflg'a urdi ilikni,
Uy ichra sindurub kirdi eshikni.

Yevi ko'rdiki ko'rmaydur misoli.
Nechukkim kinasiz el ko'ngli xoli⁴.

Boqar erdi qilib har sori ta'jil,
Osilg'on ko'rdi bir yoqut qandil.

Furuzon lam'a andin Mushtaridek,
Yorutub evni sham'i xovaridek⁵.

Tushurdi dog'i filhol ochti oni,
Sulaymon xotamin torti nihoni.

Vale qandil aro bu so'z muharrar
Ki, xotam kimgakim bo'lsa muyassar.

O'qub xotam aro yozilg'on ismin,
Ochar Iskandari Rumiylismin.

O'qulsa ko'p qilur farxunda hotif,
Ul ish mushkillaridan oni voqif.

Niginni o'rtyu, ko'ziga qo'ydi,
Ko'ngulni Haq sanosin derga qo'ydi.

Bajo kelturdi chunkim shukri Bori,
Chiqib azm etti qolg'on xayli sori.

Chu markab beshadin toshqori surdi,
Cherikni bas ajab holatda ko'rdi.

Borida Ahraman xavfi radidor,
Taabdin titrab andoqkim saridor.

Ko'rungach shohzoda ko'zlariga,
Yana bori kelibon o'zlariga.

Ko'rub xoqoni Chin Farhodni shod,
Bo'lub ul dog'i shod andoqki Farhod.

Dema Farhodkim, fardi zamona,
Cherigin boshlabon bo'ldi ravona.

O'tub el Ahramanning beshasidin,
Bo'lub fard Ahraman andeshasidin.

Yetib ul sabzau dilkash fazog'a,
Yeramdek ruhbaxsh obu havog'a.

Tushurdi qasr davrida cherigin,
Ochib ul qasrning oliy eshigin.

Atosi birla dasturi kiromi,
Uchovning qasr aro bo'ldi xiromi.

Xazoyinni ikovga qildi taslim,
Qilib xotam hadisni dog'i tafhim.

Yana yetti alarg'a shodmonliq,
May istab zohir o'ldi komronliq.

Hamul shohona bazmi ishratanjom,
Tuzuldi ul sifatkim burnog'i shom.

Chu gardun Rustami xur tig'in oldi,
Zamon oq devining bo'ynig'a soldi.

Halok aylab ani holi tabohi,
Jahonni tiyra qildi dudi ohi.

Alarg'a ayshu ishrat erdi boqiy,
Bo'lubon jilvagar gulchehra soqiy.

Labolab Ahraman boshi kibi jom,
Tutub aylarlar erdi boda oshom.

Kel, ey soqiy, manga may qil havola,
Yetibon Ahraman boshin riyola

Ki, qilg'ay ul qadahdin ruhi mastim,
Zamone nafs devin zerdastim.

XXIV

*Farhodning Suqrot tog'i tilismin ocharg'a kamar bog'lab hayvonvash chashma tegrasidagi
marg'zori axzarda Xizr muloqotidin sarsabz bo'lg'oni va Xizr anga Xizri rah bo'lub g'am
zulumatidin chiqorib, hayot suyidek ta'limlar bila toza hayot bergoni va g'am tilismi aning
ko'nglidin ochilg'onidek aning tilismi g'amidin ko'ngli ochilg'oni va Xizrning jismi tilismida
ravshan ko'nglidek tilism jismida jomi jahonnamoy torqoni va ul jomg'a Xizr suyidek may solib
Sikandar yodi bila no'sh etgoni*

Chu zulmat ra'yati bo'ldi nigunsor,
Quyosh Iskandari ko'rguzdi ruxsor.

Bezaldi gunbazi axzar tilismi,
Tamom andoqki Iskandar tilismi.

Yana Farhod kiydi ish libosin,
Boshida toza aylab muddasin.

Atosining ayog'ig'a dajamvor
Tushub, aylab o'zin tufroqqa hamvor.

Tilab himmat, duo birla qurub tez,
Jahonraymosi uzra ayladi xez.

Yana ish azmig'a bo'ldi ravona,
O'qub xotam duosin bexudona.

Radid o'ldi falakdek marg'zore,
Quyosh yanglig' ichinda chashmasore¹.

Zuloliy chashmai hayvon masallik,
Bo'lub har qatra andin jon masallik.

Qirog'inda daraxti ko'kka hambar,
Bu hayvon suyi, ul — Xizri rayambar.

Yetib Farhod anda bo'ldi xurram,
Yig'ochqa bog'labon raxshini mahkam.

Hamul suv ichra g'usli ayladi pok,
Yubon g'am chirkini bo'ldi tarabnok.

Sujud etti tilab maqsudig'a yo'l,
Tazarru' aylabon Ma'budig'a ul.

Ko'targach boshni ko'rdi sabzro'she,
Yuzi nuroni andoqkim Surushe.

Chu ko'rdi oni, holi torti tag'yir,
Buyurdi lutfu shafqat ko'rguzub rir

Ki, ey farzand, g'amdin barkaron bo'l,
Bu ishkim koming o'lmish, komron bo'l.

Meni Xizr anglakim, tuttum yo'lungni
Ki, to bu yo'lda tutqoymen qo'lungni.

Sikandar birla chun mehnatg'a tushtuk,
Tilab hayvon suyin zulmatg'a tushtuk.

Suv istab ul ko'p urdi har taraf gom
Va lekin yetti ul suvdin manga kom.

Mening jonim chu ul suv birla qondi,
Sikandar jon chekib, labtashna yondi.

Ishin chun qildi charx aylab hasad band,
Chiqib ofoq aro bo'ldi rasadband.

Anga ish bog'lamoq bo'ldi hamesha,
Manga ochmoq aning bandini resha.

Tilismi hamki bog'labdur zamiri,
Ocharda menmen elning dastgiri.

Tilismedinki band o'lmish bu vodi,
Kelibturmen sanga bo'lmoqqa hodi.

Chu mundin yo'lga kirgungdur saranjom,
Sana har nechakim urgungdurur gom.

Ko'rungay chun tilismi charxmonand,
Hisore bo'lg'usi gardung'a rayvand.

Hamul yerdin o'n ikki ming qadamdur,
Vale har bir qadamda yuz nadamdur.

Yo'li o'r, yuqoridur toshi malso,
Quyiroqdur kishi bir gomin olso.

Yo'li bir so'qmoq ikki sori xora,
Itik har xora andoqkim katora.

Kishi har necha yo'l qilg'on esa tay,
Hamul yo'ldin chiqorsa nogihon ray.

Itik xoro oyog'in aylabon chok,
Ko'rar bu chashma uzra o'zni g'amnok.

Vagar xud tuz yurub qat' ayladi yo'l,
Chu o'n bir ming qadam qat' ayladi ul

Bo'lur yo'lda ayon bir xora darband,
Temur zanjir ila bir sheri nar band.

Kishini yutqudek og'zin ochib keng,
Degil darband ila og'zi erur teng.

Kishikim o'tsa andin baxt o'lub rom,
Erur qo'rg'on eshigi yona ming gom.

Chu to'qquz yuz qadam ura yurub tuz,
Yo'l uzra taxtasange ko'rguzur yuz.

Anga chiqqoch kishikim tersa mahkam,
Ochilur qal'aning darbandi ul dam.

Bo'lur darvoza ichra oshkoro,
Temur jismiki qilmish paykar oro².

Erur odamg'a monandu mushobih,
Iligida temurdin yo qilib zih.

Chekib ul yog'a bir o'q oshkoro
Ki, xoro toshidin o'tgay guzoro.

Va lekin ushbu raykar roy to farq,
Bo'lub o'tdek temur o'rchin aro g'arq.

Aning ko'ksida bir oyina bog'liq,
Safo ichra quyosh ko'zgusi chog'liq.

Kishi ul yuz qadam yerdin chekib o'q,
Otib ursa hamul oyinani-o'q.

Yiqilg'ay yerga ul raykar hamul dam,
Ne yolg'uz ulki boru uzra yuz ham.

Ochilg'ay ul tilismi hyech-darrech,
Kishi kirgay anga vahm etmayin hyech.

Vale otqon zamon baxt o'lmay ogoh.
Kishi yozsa o'shul ko'zguni nogoh.

Kushod o'lg'ay anga ul barcha novak,
Chiqorg'ay rar oningdekkim chakovak.

Tani bo'lg'ay qafas monand holi,
Tiriklik bulbulidin lek xoli.

Chu sen dog'i bu ishga aylagung azm,
Degan so'zlarni asra ko'nglunga jazm.

Desangkim, toymag'oy ul yerda goming,
Sanog'liq gom ila bo'lsun xiroming.

O'qurda «ismi a'zam» tutma orom,
O'qumay «ism» qo'yma yo'lda bir gom.

Chu qilsa hamla sher og'zini ochib,
Damidin ajdahodek shu'la sochib.

Ravon xotamni oning og'zig'a ot
Ki, oning birla daf' o'lg'usi ul bot.

Olib xotam yana bo'lg'il ravona,
Hamul toshqachakim dedim nishona.

Chiqib tosh uzra ochay deb eshikni,
O'qu yoyinga chun urg'ung ilikni,

Necha otmoqqa bo'lsa iqtidoring,
Kerak albatta «ism» o'lg'ay shioring.

Chu qildi Xizr bu ishlarni ta'lim,
Dedi: tush yo'lg'a emdi, aylamay bim.

O'pub, Farhod, ayog'in yo'lg'a kirdi,
Nekim qildi oning ta'limi erdi.

Chu bo'ldi sher darband ichra mavjud,
Anga xotamni otqoch bo'ldi nobud.

Olib xotam, yana urdi sanab gom,
Hamul tosh ustiga tutquncha orom.

Chu tosh uzra ayog'in terti mahkam,
Hisor ichra sadoye tushti ul dam.

Sado chun behadu andoza bo'ldi,
Ochilg'on burnoroq darvoza bo'ldi.

Eshik ochilg'och-o'q bo'ldi sado yo'q,
Ul o'pchinliq chiqib keldi chekib o'q³.

Yana boru uza yuz novakafkan,
Chekib o'qlar, kiyib borisi javshan.

Xadangin borchha ul yon tortibon tuz
Ki, Farhod anda ko'rguzmish edi yuz.

Ko'rub Farhod mundoq ibtiloni,
Bir-o'q jonig'a yuz tiyri baloni.

Tavahhum aylamay ul ranjraymoy,
Taanni birla olib o'q ila yoy.

Chu tortib novakin aylab darange,
Aningdek urdi ko'zguga xadange

Ki, mahbub urg'ay asrab g'amza chog'in,
Muhib ko'ksiga qo'yg'on eski dog'in.

Chu tegdi ul xadangi barqosor,
Yiqildi bu xadangafkan nigunsor.

Yiqilg'och bu, hamul yuz ro'yitanvash
Ki, boru uzra erdilar kamonkash.

Alar ham borcha yerga bo'ldilar rast,
Quyig'i novakafkan birla hamdast.

Yana Farhod ko'rgach bo'yla ahvol,
Tilin mundog' g'arobatlar qilib lol.

Solib Haq hamdig'a filhol tilini,
Sanog'a qildi go'yo lol tilini.

Qadam qo'ydi ravon darvoza sori,
Hamul oshubi beandoza sori.

Bori oshubdin xoli Ko'rub yo'l,
Hisor ichra azimat ayladi ul.

g'animat ko'rdi har yon haddin afzun,
O'kulgan har taraf yuz ganji Qorun

Ki, Iskandarki olib yetti kishvar,
Hududi boxtardin to ba xovar.

Jahon ochmoqdakim ko'p ranj topib
Va lekin har ne naqdu ganj topib,

Tilism aylab bu gardunvash hisorin,
Qilib maxzun hisori ichra borin.

Hisori markazida bir imorat
Ki, ojiz vasfidin yuz ming iborat.

Ziyo har yon sochib, andoqki shid⁴ ul,
Bag'oyat muxtasar, lekin mufid ul.

Eshik ochib anga chun qo'ydi gome,
Ko'rundi toqida raxshanda jomi⁵.

Safou tob aro andoqki xurshed,
Dema xurshed, balkim jomi Jamshed.

Bo'lub geti aro mehri samo ul,
Hamul oyinai getinamo ul.

Bori maxfiy umur izhori anda,
Jahon holoti ravshan bori anda.

Tashida jilva aylab markazi xok,
Ichinda lek to'qquz davri aflok.

Tashi ul nav'kim komil zamiri,
Ichi andoqki sohibdil zamiri.

Ani chun torti Farhodi taabnok,
Bag'oyat bo'ldi xushholu tarabnok.

Qo'yub ul ganju jomi xusravona,
Yonib xayli sori bo'ldi ravona.

Yetib sarchashmag'a mindi takovar,
Ravon Xoqon sori surdi dilovar.

Yetib Xoqonu xaylin shod qildi,
Tuman ming qayg'udin ozod qildi.

Yetib bori cherikka rohbarliq,
Alar keynicha aylab raysirarliq.

Anga tegruki ul sarchashma erdi
Ki, anda Xizr anga ta'lim berdi.

Tushurdi sarbasar xaylu sirahni,
Olib bo'ldi ravon dasturu shahni.

Angachakim bor erdi sheru darband,
Yana to ul hisori charxrayvand.

Ichinda bor ekan zohir xazoyin,
Bulardin ayru har maxfiy dafoyin.

Borin Xoqong'a chekti tuhfaoyin,
Anga tegruki ul jomi jahonbin.

Debon yuz nav' shukri Ezidi pok,
Yonib manzilg'a keldilar tarabnok.

Qamar Farhodi chun ko'rguzdi jismin.
Buzub kunduz hisorining tilismin.

Sikandardek kirib zulmatga xurshed,
Tilism ichra yoshundi jomi Jamshed.

Alar topib yana ishratqa asbob,
Solib jomi Jam ichra bodai nob,

Surub gohi Sikandardin tarona,
Debon Jamsheddin gohi fasona.

Kel, ey soqiy, tuzub ishrat maqomin,
Quyub may, tut manga Jamshed jomin.

Sikandar ko'zgusini aylab ifsho,
Qilay Jamshedning jomin tamoshho.

XXV

*Farhodning Iskandar tilismin ochib, xoqon va Mulkoro bila Suqrot tog'ig'a azimat qilmog'i
va ul tog'ning irtifo'da falakdin bosh o'tkarganidin sarguzashti aytmoq va tiyra g'orlarning har
biri hijron tunidin savod ko'rguzganidin afsona demak va Farhod jomi jahonnamoda aqolimi
sab'a mamolikin taqsim qilib Suqrot g'orin torqonidin yo'l ko'rguzmak va jom rartavida yo'l
ohangi qilmog'idin tarona tuzmak va alarg'a Suqrot gavhari tog' konida lome' bo'lub tilism
mushkilin «koniyan minkon»¹ ravshan qilmog'i va ul gavhari adam konig'a kirib bu sayrafiylar²
maqsudin gavharin iliklab qaytmoqlarni kayfiyatining aytilmog'i*

Sahar Suqroti chun tog' avji tutti,
Jamoli nuri olamni yorutti.

Sirehr avroqidin asbobi oning,
Quyosh jirmidin usturlobi oning³.

Yana Farhod istab ishga somon,
Minib tavsan uza bo'ldi xiromon.

Yuz urdi betaammul tog' sori
Ki, anda dedilar Suqrot g'ori.

Ravon xoqonu dasturi hunarvar,
Aning keynicha surdilar takovar.

Xaloyiqqa azimat ko'si urmay,
Cherikni chashma boshidin ko'churmay.

Ming, ikki mingcha xosul xos xodim,
Bo'lub xoqon rikobida mulozim.

Surub Farhod keynicha shitobon,
Yetishtilar qilib qat'i biyobon.

Aning birla bo'lub ul yo'lda hamroh,
Kesarlar erdi vodi xayl ila shoh.

Yetishgach tog'ning domonasig'a,
Hakimi ahd xilvatxonasig'a

Solib ko'z, ko'rdilar hadsiz biyik tog',
Yer oning zaylida bir to'da tufrog'⁴.

Zuhal boshig'a yetib boshi oning,
Falak jomin ushotib toshi oning.

Yig'ochi soyasida charx koxi,
Quyiroq shoxasidin sidra⁵ shoxi.

Urub tig'i falak jismig'a suhon,
O'tub ul jismdin andoqki ko'hon.

Bukim ko'ktin o'tub suhonliq aylab,
Falak buxtisig'a ko'honliq aylab.

Qamar ojig'a suhonidin andom,
Taharruk ojg'a, suhong'a orom.

Aning avjida qorikim radidor,
Qirilg'on oj ushog'idin namudor.

Ko'runub takasidin Jady roya,
Asad qorlonining ostida soya.

Chiqib javfida yuz ming chashma raxshon,
Biri ul jumladin mehri duraxshon.

Giyoh anda tuman ming borchanofe',
Adadsiz ranjg'a har qoysi dofe'.

Biyiklik ichra to'qquz osmoncha,
Tubining davrasi ikki jahoncha.

Ayon atrofida rayg'ora⁶ bisyor
Ki, idpokida bo'lmay aqlu his yor.

Yo'q anda g'orning boshi-ayog'i,
Ne oning uchi raydo, ne qirog'i.

Aningdek har birining javfi tira
Ki, andin mehri anvar sham'i xira.

Agar kirsang badri muniri,
Ko'runub tiyralikdin qursi qiri.

Bu yanglig' tira har birning savodi,
Savodi ichra har yon tog'u vodi.

Oqib vodida yuz daryoyi xunxor,
Tog' ichra xud ming ajdarhoyi xunxor.

Yetib ul tog' aro shahzodau shoh,
Chu bo'ldilar bu kayfiyatdin ogoh.

Qilib Xoqonni hayrat lolu ojiz
Ki, bilmas erdi mundoq yerni hargiz.

Bo'lub ul chorag'a Farhod mulham,
Berib shah birla xaylig'a ko'ngul ham.

Dedikim: «Hozir aylang jomi Jamni
Ki, el ko'nglidin olsun bu alamni».

Ravoni boribon kelturdilar jom
Ki, andin mushkil ish torqay saranjom.

Anga qilg'och nazar istab kushoyish,
Jahon timsolig'a torti namoyish.

Qayon boqqach qilib, ravshannazarliq
Bir iqlim etti zohir jilvagarliq.

Burun ofoq mulkin qildi taslim,
Judo qildi yako-yak yetti iqlim.

Mamolik jilvasidin ko'zni yorti
Ki, Yunon mulkin ul jom ichra torti.

Qilib har yon nazarlar xaylin iblog',
Anga yetkurdikim bor erdi ul tog'.

Chu tog' ahvolini qildi shumora,
Yetib har g'orning javfin nazora.

Nazar torti hamul g'or ichra anjom
Ki, tormish erdi Suqrot anda orom.

Topib ko'p fikr ila g'or og'zig'a yo'l,
Kishi torqon kibi yor og'zig'a yo'l.

Dedikim: olibon kirdilar avval,
Jahonbin jomni, andoqki mash'al.

Olib kirganki oni yo'lg'a tutti,
Qarong'u tunni kunduzdek yorutti.

Qilib ul jomdin nur o'yla ta'sir
Ki, mash'al rartavi qilg'onda shabgir.

Surub g'or ichra yuz ofot ichinda,
Sikandar o'ylakim zulmot ichinda.

Chu bo'ldi Xizr din ul yo'l nishoni,
Torildi nogah obi zidagoni.

Hamul yerdin ayon bo'ldi nishona
Ki, maxfiy erdi Suqroti yagona.

Nishona ulki yo'lg'a yetti g'oyat,
Qaro tunga yetishgandek nihoyat.

Qilib markablaridin tushkali mayl,
Shahu shahzoda, balkim jumlai xayl.

Torildi chun bu yanglig' turfa voya,
Ko'rundi toshdin bir zinaroya.

Chiqib shahzoda birla shoh ikavlo,
Vaziri kordon birla uchavlo.

Besh-olti roya chiqqoch bo'ldi raydo,
Fazoyi anda ayvone huvaydo.

Yurugoch ul sori shahzodau shoh,
Ko'rundi to'rida bir turfa dargoh.

Tutub dargoh aro bir lahza orom,
Solib rartav hamul getinamo jom

Ki, keldi uy harimidin nidoye,
Nido, kirmak uchun erdi saloye.

QO'pub chun kirdilar rursho'rxotir,
Ko'ngul uyiga andoqkim xavotir.

Uy ichra ko'rdilar bir rorai nur,
Bo'lub ev rartavidin bayti ma'mur.

Bo'lub bir burj ichinda mehrdek gird,
Hakimi charx aning ollinda shogird.

Muzakko ruhdin jismi namudor,
Mujarrad aqldin shaxsi radidor.

Yetakni tog'dek tortib jahondin,
Nechukkim tog' tebranmay makondin.

Safosi la'l yanglig' oshkoro,
Libosi la'li ravshan uzra xoro.

Bo'lub xoro sirehrida jahone,
Jahon jismida yoxud toza jone.

Jahonni qo'yki, oliyshon vujudi,
Jahonda olami kubro namudi.

Kelib ko'ngli aningdek bahri zoxir
Ki, anda zohir avval to ba oxir.

To'la durluq sadaf yanglig' bo'lub Kim,
Bu daryo ichra yuz ming charxu anjum.

Yuzy mir'oti anvori Ilohi,
Ilohiy sirrini anglab kamohi.

Xayining qatrasi tomg'onda bir-bir,
Sochib anjum kibi olamg'a ta'sir.

Bo'lub g'orida har dun ankabuti,
Bir usturlobi⁷ gardun ankabuti.

Falakdek tab'i soyir, jismi sokin,
Safar aylab, vale yo'q sayr mumkin.

Sirehri hilm zotidin huvaydo,
Shukuhi ilm ruxsorida raydo.

Ko'rungach bu sifat oliy guhar zot,
Bo'lub xam ollida yer o'rtilar bot.

Shukuhidin bo'lub betob tanlar,
Ko'ngullar za'f etib, titrab badanlar.

Ko'z ochti chun amini maxzani roz,
Alarni qildi so'rmoq birla e'zoz

Ki, muhlik yo'l mururidin nechuksiz,
Baliyoti zaruridin nechuksizg'

Quyi solib bori boshlarni filhol,
Javob ayturg'a tillar sarbasar lol.

Dedi xoqong'akim: ko'p chekting emgak,
Yevazlar bergusidur Tengri beshak.

Bizing soriki kelding ko'p chekib ranj,
Agarchi yo'lda ro'ziy bo'ldi ko'p ganj.

Adadsiz javharu naqdi kiromi,
Sulaymon xotami, Jamshed jomi.

Yana ham ikki mujda yetkururbiz,
Qo'lungg'a ikki javhar torshururbiz.

Biri bu ikki javhardin xabardur,
Biri bir javhari oliy asardur⁸.

Xabar bukim, hayoting ko'p yil o'lg'ay,
Dag'i ko'p mulk fathi hosil o'lg'ay

Ki, ajdodingda qilsang necha fikrat,
Yo'q o'lg'ay sencha surgan umru davlat.

Yana bir muhrayedur naf'liq, bil
Ki, chun qolg'ung jahon mulkida ko'p yil.

Agar za'feyu ranje bo'lsa tori,
Va gar yetsa qoriliq inkisori.

Qachon ul muhrani og'zingg'a tutsang,
Yevursang har yonu suyini yutsang.

Maraz — sihat bila bo'lg'ay mubaddal,
Ano — quvvat bila bo'lg'ay mubaddal.

Qariliq ranji daf' o'lg'ay tamomi,
Shabob o'lg'ay aning qoyim maqomi.

Chu Mulkorog'a fosh etti bashorat,
Bu nav' etti bashoratlig' ishorat

Ki, chun sen dog'i tortib ko'p alamni,
Bu sori ranjag'a solding qadamni,

Necha shah bo'lsa olam taxtgiri,
Sen-o'q bo'lg'aysen ollinda vaziri.

Qachonkim yetsa ranju za'fdin band,
Seni ham muhradin qilg'ay barumand.

Va lekin ollingizda bir xatar bor
Ki, ondin borchag'a joyi hazar bor.

Anosirning ikisidin durur bu,
G'alat gar qilmasam: yel bo'lg'ayu suv⁹.

Agarchi bo'lg'usi ko'p ranja bo'lmoq,
Xudoy etkay nasib ondin qutulmoq.

Chu ondin o'tti ersa umr rosi,
Bo'lur aql etsa besh yuz yil qiyosi.

Alarg'a tegurub bu mujdalarni,
Chiqordi uzr ila evdin alarni.

Dedi shahzodani, kelgil yaqinroq,
O'ziga qildi hamrozu qarinq.

Ko'zin ochib jamolin yaxshi ko'rdi,
Base diljo'yluqlar birla so'rdi.

QO'pub ollinda chun yer o'rti Farhod,
Hakimi donishomuz etti bunyod

Ki: «Yey dardu alam birla sirishting,
Azaldin ishq bo'lg'on sarnavishting.

Safo kelturdungu xush kelding oxir,
Qarong'u uyni ravshan qilding oxir.

Erur ming yilki bo'lub ko'hsori,
Chekarmen maqdamingning intizori.

Yuzung ko'rdi ko'zum, alhamdulilloh,
Seni torti o'zum, alhamdulilloh.

Eshit, bir necha so'z kim vaqt erur tang
Ki, aylarmen baqo ko'yig'a ohang.

Muni bilkim jahon fonidur asru,
Haqiqat ahli zindonidur asru.

Agar torsa Sikandar mulki zoting,
Gar o'lsa Nuh¹⁰ umricha hayoting.

Chu ketmoqlik keraktur bot, agar kech,
Hamul davlat bila bu umr erur hyech.

Bukim Haq ayladi insonni mavjud,
Anga mavjudliqdin borcha maqsud.

Erur Haq amrig'a ma'mur bo'lmoq,
Bu ishdan o'zgadin ma'zur bo'lmoq.

Chu mahbubi haqiqiy uldurur ul,
Aning vasli sori qat' aylamak yo'l.

Gar ul mahbub vasli bo'ldi ummid,
Budur iqboli sarmad, baxti jovid.

Vale bu davladedur asru oliy,
Erur mushkil anga yetmak xayoli.

Bu yo'l ichraki behad dardu g'amdur,
Uzoq tortar, vale ikki qadamdur.

Kim ul ikki qadamning qat'i ming yil,
Kishi ursa qadam mumkin emas bil.

Biri o'zlukni qilmoq bo'ldi foniy,
Yana bir dog'i tormoq bo'ldi oni.

Kishi o'zlukni qo'ymay oni tormas,
Tengiz kesmay duri yaktoni tormas.

Bu o'zlukdin qutulmoq chorasoz,
Nima yo'q o'ylakim ishq majoziy.

Angakim qoldi g'am shomig'a jovid,
Burun subh o'ldi tole', so'ngra xurshed.

Majoziy ishq¹¹ bo'ldi subhi anvar,
Haqiqiy ishq¹² anga xurshedi xovar.

Qilib ishq majoziy zoru g'amnok,
Yetar oshiq tanin andoqki xoshok.

Haroratlar etib ul xasqa moyil,
Qilur o't yetgach o'rtanmakka qobil.

Choqilg'och barqi ishq jovidoni,
Yetishgach bir sharar kul aylar oni.

Sening ollingdadur ishq majoziy
Ki, jisming o'rtaon so'zu gudozi.

Ham ovojangni ofoq ichra solg'ay,
Ham ovozing kuhan toq ichra solg'ay.

Qilib ishqing o'ti olamni ravshan,
Ne olam, nilgun toramni ravshan.

To'la qilg'ay g'ami ishqing jahonni,
Jahonni qo'yki, to'qquz osmonni.

Qayonkim ishq aro bir fard bo'lg'ay,
Ko'zi nuri yo'lungdin gard bo'lg'ay.

Yetib to'qquz falak toqig'a ho'yung,
Yeti kishvarni tutqay guftu go'yung.

Yig'lsa ishq eli xaylu sirohi,
Sen o'lg'aysen borining rodshohi.

Majoziy ishqdin o'rtansa joning,
Borib seli fanog'a xonumoning.

Haqiqiy ishqdin esgay nasime,
Yetib oning nasimidin shamime.

Bo'lub ma'shuqi asli chorasozing,
Haqiqatqa badal bo'lg'ay majozing.

Yetib mazharg'a bexudluq qiyosi,
Kelib mazharg'a ishqing intihosi.

Baqo mulkida torqung qahramonliq,
Haqiqat taxtida sohibqironliq.

Atongdek yuz tuman Xoqonu qaysar,
Unut bo'lg'ay jahon ahlig'a yaksar.

Sening qolg'ay jahon ichra sifoting,
Tariqi ishq ichinda yaxshi oting».

Bularni aytib, o'rgatti duoye
Ki: «Kelsa ollinga bandu baloye,

O'qurg'a bu duo chun moyil o'lg'ung,
Bori bandu balolardin qutulg'ung.

Yana ko'zgu ishimkim hodis o'ldi.
Sanga bu yon kelurga bois o'ldi.

Sikandarning tilisminkim ushotting,
Xadangikim ul o'rchinlukka otting

Kim, o'q tegdi oning oyinasig'a,
O'tub bo'ldi tarozu siynasig'a.

Burung'i ko'zgukim ashkingni sochti,
Bu o'q oning tilismin dog'i ochti.

Yonib mundinki Chin shahrig'a yetkung,
Hamul ko'zguni ko'rmak mayli etkung.

Nekim keynida yozmish raykaroro,
Sanga yuzinda bo'lg'ay oshkoro.

Ani ko'rgach yetib ishq ibtilosi,
Bo'lub oshiqlik'ingning ibtidosi.

Yana har necha boqsang ko'rماغung hyech,
Ishing sarrishtasig'a tushkusi rech.

Bo'lub ojiz ishingdin ahli tadbir,
Boshingg'a kelgusidur ulki taqdir.

Nechakim bo'lg'usi holing tabohi,
Falakka yetkusi ko'nlungning ohi.

Vale tortib sirahlar ishq matlub,
Aningdek qilg'usi ko'nlungni mag'lub

Ki, ondin bir nafas gar bo'lsang ogoh,
Ko'p ortuqroqqi ming yil bo'lg'osen shoh.

Chu men ham qildim oxir xayrboding.
Murodim buki yetkach ul muroding,

Hujumi ishq tug'yonida gohye
Sog'ing'oysen meni ham tortib ohye».

Chu dono chekti bu g'oyatg'a so'zni,
Bas etti so'zni dog'i yumdi ko'zni.

Chekib Farhod hijronida vaylo,
Uzun yo'l tutti andoqkim Suhaylo.

Ko'rub Farhodi mahzun o'yla holat,
Ko'zidin yog'durub ashki malolat.

Base yig'lab nechukkim ahli motam,
Aning holig'a, o'z ahvolig'a ham.

Tilab Xoqonu Mulkoroni darhol,
Alar dog'i Ko'rub ul rurxatar hol.

Ikov xud toshqori o'lmokka yetib,
Nekim dono bayon aylab eshitib.

Tilab bir necha donovash kishini,
Saranjom ettilar dono ishini.

Berib qabrig'a oncha vaqfdin bahr
Ki, ul tog'u navohini qilib shahr.

Chu ul ma'mura vaz'in qildilar tuz,
QO'pub sarchashma sori qo'ydilar yuz.

Siroh ichra tushub Xoqonu Farhod,
Ne bu o'z holidin g'amgin, ne ul shod.

Quyosh Suqroti chun yer qildi maskan,
Kecha Luqmoni bunyod etti shevan.

Yasab ko'ku qaro birla libosin,
To'kub ashk ayladi zohir azosin.

Alar Suqrot so'gidin topib dard,
Vale Chin yodi birla darddin fard.

Tuzub bazm ul kecha ham komu nokom,
Ichib achchiqqa-achchiq bir necha jom.

Kel, ey soqiyu hikmat ayla oyin,
Manga tutg'il mayi mamzuj rangin.

Qadah sarchashmasig'a solibon jo'sh,
Meni qil jo'shdin bir lahza xomo'sh.

XXVI

*Farhodning Xoqon bila Chin azmig'a dashtaymolig'i va Chinda yuz ko'rguzgan oyinai chiniy
g'amidin shaydoliq'i va ul ko'zguga tamosho qilg'och, Arman kishvari, balki Eram bog'i va
Arman vodiysi, balki hayrat tog'i anga hulyai namoyish va jilvai oroyish qilmog'i va Shirinning
jamoli ko'zgusin ul ko'zgu jamolida mushohada qilib, oh urub yiqilg'oni va aning ohi ul ko'zgu
yuzin tiyra qilg'oni*

Sahar sarchashmasi chun bo'ldi ravshan,
Falakning marg'zorin qildi gulshan,

Safo topib falak Yunon zamini
Sirah chekti quyosh Xoqoni Chini.

Qilib Xoqon yana Chin mulkiga mayl,
Dema Xoqonki Farhodu bori xayl.

Xazoying'a qo'yubon mu'tamadlar,
Berib har birga mingdin ko'p madadlar.

Azimat Ching'a bo'ldi ko'ch-barko'ch,
Ishi yo'q erdi ul yo'lda magar ko'ch.

Demay yo'l qat'ig'a chunkim qo'yub yuz,
Kechani kechau kunduzni kunduz.

Yetib Xoqon yana Chin kishvarig'a
Nabi ul nav'kim din kishvarig'a.

Tushub taxtig'a shohi kishvaroroy,
Aningdekkim sharaf burji aro oy.

Qo'yub Farhod chun Chin shahrig'a gom,
Taraddud ichra tutmay ko'ngli orom.

Qilib ko'zgu xayolining umidin,
Tilab filhol maxzanlar kalidin.

Eshiklarni ochib qolmay qarori,
Sarosima yugurdi ko'zgu sori.

Ko'rungach ul bulurin raykari pok,
Bo'lub andeshalig' ko'ngli tarabnok.

Tushurdi ul latofat huqqasini,
Latofat yo'qki, ofat huqqasini.

Kalidin istabon xozindin olib,
O'zin yuz ming balo bandig'a solib.

Kalid aylab zabona shaklidan til,
Bo'lub oni ochar man'ig'a qoyil.

Tutub qufl og'zi zulfinini mahkam,
Yetib imo oni ochmasqa ul ham.

Urub zulfini qufl ichinda yuz rech
Ki, ya'ni bu xatarliq fikrdin kech.

Kishi taqdirdin bo'lmas chu qochib,
Chiqordi ko'zguni sanduqni ochib.

Ko'rub ul nav'kim mir'oti xurshed,
Jahonni ko'rguzub chun jomi Jamshed.

Tushub ko'ngliga hayratdin sharora,
Aning ruxsorig'a qildi nazora.

Ne ko'rdi: turfa dashti nozrarvard,
Ko'runmay sahnida juz sabzai dard.

Giyohi nishtar, ammo zang tutqon,
Guli el qoni birla rang tutqon.

Musalsal sunbulining band-bandi,
Qaroru hush saydining kamandi.

Binafsha andakim gardun ko'kortib,
Gajak yanglig' xirad bo'ynini tortib.

Tutub nargislari jom etkali no'sh,
Qilurg'a taqvo ahlin mastu behush.

Yoqib o't lolasi jon kuydururg'a,
Ko'ngulga dog'i hirmon kuydururg'a.

Sochib tufrog'lari mushki tatori,
Qaro bo'lmoq uchun el ro'zgori.

Demaktin lol o'lub savsan maqoli
Ki, budur munda har ozoda holi.

Ko'kortib anda ko'k armon guli ko'r,
Ko'korgon balki nofarmon guli ko'r.

Quyundin ko'rguzub har yon zamona,
Bori sargashtaliklardin nishona.

Qilib zohir bu vodiyni qirog'i,
Qatiq tog'i nechukkim hajr tog'i.

Ayog'in dog'i aylab rust yerga,
Chekib boshin falakka roz derga.

Falak vaz'in aning tuloni aylab,
Jahon bahrig'a langar oni aylab.

Kamargohida xayli benihoyat,
Yasol tortib hujum aylab bag'oyat.

Kamarda bir ariq qozmoqqa mashg'ul,
Arig' topib kamar shakli bila tul.

O'zining shakli birla navjavone,
Demaykim navjavone, notavone.

Hamul xayl ichra aylab reshavarlik,
Demaykim reshavarlik, teshavarlik.

Bu holat ichra raydo bo'ldi xayle,
Nechukkim tog' ichinda tund sele.

Bori chobuksuvoru moh raykar,
Javohirdin berib raykarga zavar.

Jabinlar gul-gulu kirriklari xor,
Qabog'lar keng-kengu, og'izlari tor.

Alarg'a shohu sarvar gul'uzore,
Demaykim gul'uzore, shahsuvore.

Samandi sayridin ko'k tavsani lang,
Quyosh ruxsori ollinda xijilrang.

Quyoshg'a tarh uchun tashlab ruxu ot,
Vale yuz qatla har soat qilib mot¹.

Solib olamg'a o't boshdin-ayog'i.
Jahon o'rtab ayog'din-boshi dog'i.

Bo'lub ul xayl har bir o'ylakim oy,
Bu ul xayl ichra mehri olamoroy.

Takovar uzra yeldin otashangez,
Hamul el sori surdi yel kibi tez.

Tamosho aylayu har sori boqib,
Qayonkim boqib, o'tlar elga yoqib.

Chu nogah otg'a ul yon mayl berdi
Ki, Farhodi hazin timsoli erdi.

Aning ruxsorig'a chun boqti timsol,
Tani timsol yanglig' bo'ldi behol.

Yarolig' sayd yanglig' nola qildi,
Bu yanglig' nola chun qildi, yiqildi.

Ko'rub Farhod ul yanglig' yiqilmoq,
Havas qildi ani nazzora qilmoq.

Yaqinroq kelturub ko'zgu jamolin,
Nazora qildi ul mahro' jamolin.

Chekib Farhod un o'z timsoli yanglig',
Yiqildi jismi jondin xoli yanglig'.

Bo'lub timsoli yanglig' — og'zi xomush.
Hamul timsolidek zoyil qilib hush.

Ko'rub chokarlar andoq qattiq ahvol,
Xabardor ettilar Xoqonni filhol.

Chu Xoqon angladi bu mojaroni,
Yugurdi ul taraf yirtib yaqoni.

Anosi sochin ochib mo'ya tortib,
Ani o'lgan sog'inib ro'ya tortib.

Chekib afg'onni Mulkoro atodek,
Kim ul Farhodg'a erdi atobek.

Yana Bahrom² Mulkorog'a farzand,
Guzin Farhodg'a hamzodu dilband.

Bo'lub nisbatda ko'kaltoshi oning,
Tariqat bobida qardoshi oning.

Aning holig'a chun nazzora aylab,
Yaqo o'rnig'a ko'ksin rora aylab.

Bo'lub rarvonadek atrofig'a jam',
Vale ul yotib andog'kim o'chuk sham'.

Qo'yubon hushsizliq ko'yiga yuz,
O'ziga kelmayin bir kecha-kunduz.

Chu tebratti nasimin subh bog'i,
Isidin hushig'a keldi dimog'i.

Ko'z ochib ko'rdi boshi uzra xayle
To'kub ko'z yoshidin yuz uzra sele.

Chu yig'lar erdi Mulkorou Bahrom,
Alarg'a lutf birla berdi orom.

Tutub so'gin ato birla anosi,
Muni ko'rgoch, halok etti hayosi.

Yaqin erdiki tarki hush qilg'ay,
Yana avval yiqilg'ondek yiqilg'ay.

Tuman ming uzr qo'lmoq birla qo'rti,
Ayog'larig'a yuz surtub yer o'rti.

Dedi: «Bilmon, ne holat dast bermish
Ki, sizga mujib ushbu motam ermish.

Bu ish gar xo'b, agar zisht erdi bori,
Manga, billah, yo'q erdi ixtiyori.

Tutung ma'zurkim, rasvo bo'lubmen,
Demay rasvo bo'lubmenkim, o'lubmen.

Bo'lung xush botinu zohirda mendin,
g'ubore asramang xotirda mendin».

Bu yanglig' zohir aylab ko'p malolat,
Berib xotirlarig'a istimolat.

Ko'zi birla tili garchi bu sori,
Va lekin jonu ko'ngli ko'zgu sori.

Alar bu nuktalardin shodmona,
QO'pub uylarga bo'ldilar ravona.

Bu yanglig' chun alarg'a chora qildi,
Yana ul ko'zguga nazzora qildi.

Burung'udek yuzi erdi qorang'u,
Hakimikim yasog'ondur bu ko'zgu³.

Tilismin bo'yla qilg'ondur radidor
Ki, har shakl ondakim bo'lg'ay namudor.

Chu nozirg'a tamosho hosil o'lg'ay,
Yana hosil tilismi botil o'lg'ay.

Chu Farhod ul talabdin bo'ldi navmid,
O'zin ko'rdi g'amu mehnatda jovid.

Dedi chun o'lgali g'amdin yovushti
Ki: «Oh ish tushti, ammo sa'b tushti.

Agar qilsam o'zumni rora-rora,
Chu matlub o'lmag'ay hosil, ne chorag'!

Burun andinki kuygay joni zorim,
Junun olg'ay ilikdin ixtiyorim,

Kerakdur choraye andesha qilmoq,
Xirad rasmini da'bu resha qilmoq.

Takalluf aylabon bo'lmoq xiradmand
Ki, bo'lg'ay shoh ko'ngli shodu xursand.

Chu raydo bo'ldi aylar ish yarog'i,
Menu ul dam baloyi ishq dog'i.

Yo'q ersa emdi betoqatliq etsam,
Boshimni olibon bir sori ketsam,

Muqarrardurki shohi kishvaroro,
Zamone qilmayin sabru madoro.

Qilur yuz ming cherik ta'yinki filhol,
Meni istab Toparda qilmay ihmol:

Alar Chin mulkida har yon chorarlar,
Iki-uch kundan o'tkarmay Toparlar.

Agar razm aylasam ko'rgach sirahni,
Kerak qatl aylamak ko'p begunahni.

Chekay farzan urushqa tig'i ro'lod,
Yo'q elga, o'zuma aylay bu bedod.

Necha el bo'ynig'a tig' ursa bo'lg'ay,
Yozuqsiz nechani o'ltursa bo'lg'ayg'!

Ham oxir zarbdin qo'l bo'lsa nokor.
Tutulmog'liq kerak ul lahza nochor.

Manga Chin ahli ne qilmish yomonliq
Ki, bu nav' o'lg'amen borig'a qonliq.

Agar shah surmasa zulmu itobin,
Ne berKim Tengriga oxir javobin.

Ko'zum ne nav' tushkay shah ko'ziga,
Netib boqqoymen ul dam el yuziga.

Bori bir yonu bu bir yonki nogoh,
Shah o'lsa bulajab holimdin ogoh.

Ulus qilg'ay meni girdimda ta'yin
Ki, qilg'aylar alar hifzimni oyin.

Bu mushkil ish qachonkim hosil o'lg'ay,
Ishim tadbiri ul dam mushkil o'lg'ay.

Debon devona, solsa band ayoqqa,
Qutulmoq ul zamon chekkay yiroqqa.

Agar farzan jununum dog'i ketgay,
Nechakim aytsam, kim bovar etgay.

Hamul avloki to o'zumni bilsam,
Qila olg'oncha o'z hifzimni qilsam».

O'ziga qildi torqoch ish hisobin,
Xirad qonunida ish irtikobin.

Muni bilmayki qilg'och ishq bedod,
Bo'lur yuz aqlu donish rasmi barbod.

Ketur soqiy, sharobi oshiqona
Ki, bo'lmishmen xirad birla fasona.

Meni ishqu fano bazmida xos et,
Xirad ranju balosidin xalos et.

XXVII

*Farhodning ishq shu 'lasida kuyub ul o'tni jon rardasida yashur-moqdin va hajr xunobasin yutub
ul zahrni ko'ngul ichinda singurmoqdin gulbargi ahmardek jamoli za'faroniy va naxli sanu-
bardek niholi xayzaraniy bo'lub asr hukamosi va dahr atibbosi aning bahori sihhati xazoni
marazg'a yuzlangonining tashxisini savdog'a qilib bu savdo bila aning maqomi ta'yinin jazoyir
bila daryog'a qilg'onlari va bu daryo safari savdosidin anga sud istab nasibalari ziyonbud
bo'lg'oni*

Tariqi ishq ixfosida mohir,
Bu yanglig' ishq sirrin qildi zohir

Ki, Farhod aylabon ishqin nihoni,
Xiraddin ko'rguzur erdi nishoni.

Qayu uy ichra bo'lsa shu'la mavjud,
Emasdur uyga boki gar chiqor dud.

Yonib o't chiqmos o'lsa dudi mutlaq,
Ul uy devorig'a bo'lmoq kerak shaqq.

Falak ham mehrin oqshom aylamas fosh,
Bo'lur zohir chu anjumdin to'kar yosh.

Yoshurg'ay nofa xud mushki tatori,
Yoyilmoqda isi, ne ixtiyori.

Chu lola g'unchasi zohir bo'lur chog',
Necha ko'nglida asrar yoshurun dog'.

Bo'lur garchi ochilg'on chog'i ma'lum,
Bo'lur avval toshida dog'i ma'lum.

Nechakim istadi Farhodi g'amnok,
Yoshurmoq o't yorib ustiga xoshok.

Va lekin elni ohu ashki nogoh,
Qilur erdi nihon dardidin ogoh.

Xiradning rardasig'a qayda yoro,
Yoshurmoq ishq o'tin aylab madoro.

Quyoshni zarra yoshurmoq bo'lurmu,
Hubob uzra tengiz turmoq bo'lurmug'

Yorar fonusi birla shu'lani sham',
Ko'rarlar rardadin ul shu'lani jam'.

Ko'z ichra maxfiy o'lmas ashk qoni,
Bo'lurmu shisha ichra may nihonig'

Anga ul dardu g'am o'tin yoshurmoq,
Ko'ngulga yoshurun dard o'ti urmoq.

Necha kun ichra oncha kor qildi,
Zaifu notavonu zor qildi.

Ki, har kim ko'rsa aylar erdi ma'lum
Kim, ul xoroni bir o't aylamish mum.

Chu ul oyg'a yetib andoq malole,
Falakning sayridin bo'ldi hilole.

Uzori bo'ldi sorig' lola yanglig',
Duri ashk anda yoqqon jola yanglig'.

Vale ul lolaning dog'i siyohi,
Og'iz ochqoch ko'rungay dudi ohi.

Qadi naxlikim erdi sarvi cholok,
Zaifu xamliq o'ldi o'ylakim tok.

Vale ul tokning tab'idag'i may,
Bo'lub ko'nglida qon yutmoq rayoray.

Tanining za'fi tundin-tunga ko'rrak,
Bo'lub ul za'f kundan-kunga ko'rrak.

Necha afg'ondin etsa og'zini berk,
Yo'q erdi nola chekmakta anga erk.

Dimog'ida burunkim quvvat erdi,
Tanida dog'i zo'ru sihat erdi.

Rioyat aylar erdi benihoyat,
Fig'on zohir bo'lur erdi bag'oyat.

Bu damkim, bo'ldi savdoyi dimog'i,
Marazlarg'a ulondi jismi dog'i.

Junun tab'ida ko'rguzdi nishona,
So'z ayta boshladi savdoiyona.

Ko'ngulda qolmadi sabru qarori,
Ilikdin bordi borcha ixtiyori.

Ko'rub ul holin oning shohu dastur,
Bo'lub ikkisi kundan-kunga ranjur,

Berib ko'p randu ta'siri torilmay,
Qilib ko'p fikru tadbiri torilmay.

Chu ko'rdilarki borur ish ilikdin,
O'tar andisha tadbiru bilikdin.

Kengashti shah tuzub majma' ahibbo,
Bo'lub hozir nekim bo'lg'on atibbo.

Aning holotida so'z o'tti behad,
Biri so'zni qabul etti, biri rad.

Ham oxir ahli hikmat ettilar arz
Ki: «Yey olam eliga qullug'ing farz!

Bu yanglig' bizga bo'lmish za'f tashxis
Ki, savdodin dimog'i torti tanqis.

Mizojida harorat g'olib erdi,
Yana mayg'a mizoji tolib erdi.

Mayi mufrit bila asli harorat
Bo'lub bir, bo'yla ko'rguzdi sharorat.

Iki-uch yoshdin o'n bir, o'n iki yosh,
O'qumoq fikriga soldi quyi bosh.

Iki-uch yilki mayli resha qildi,
Bag'oyat anda ko'p andesha qildi.

Bularga yor bo'ldi haddi yo'q yo'l,
Yana bir ham harorat boisi ul.

Bular bir yonu fikri benihoyat,
Musaxxin tab' aro ul ham bag'oyat.

Bular fikridin o'lmay tab'i xoli,
Tilism ochmoq sori tushti xayoli.

Ne savdo tuxmikim ko'nglida ekti,
Ne fikratlarki ul savdoda chekti

Ki, ajdar qildi jismin otasholud,
Zamona devi soldi boshig'a dud.

Harorat muncha torsa tab'i nori,
Ajab yo'q, bo'lsa ul bir o't sharori.

Bu holatlar angakim bo'ldi hodis,
Dimog'i yubsig'adur borchas bois.

Chu horu yobis o'lmishdur mizoji,
Naqizi birla qilmoqdur iloji.

Bukunkim fasl erur javzo ayog'i,
Quyoshning o'tidindur lola dog'i.

Samumoso kelur har soridin yel,
Samum ichra samandarvash kezar el.

Yaqindurkim quyosh tobidin axtar,
Yerib simobdek oqqay sarosar.

Quyunning dasht ichinda iztirobi,
Isig'dindur yilondek rechu tobi.

Havo ko'hsor uza otashfishondur,
Bulog'lar qaynari ondin nishondur.

Shafaq ermas durur mag'ribda har shom,
Qizormishdur qizib bu sarnigun jom.

Qizig'on ko'radin gardun nishona,
Quyoshdin onda o't tortib zabona.

Kemur shomu dam onda subhdam bil,
Shihob ul ko'radin chiqqon alam bil.

Emas har yon oqor suvlar bila yer
Ki, yer har yon isig'din oqizur ter.

Quyoshdin soya qochmoqliqqa moyil,
Apoda aylabon shaxsini hoyil.

Havo tab'ida issig' bo'yla kori,
Ajabroq buki oning tab'i nori.

Anga yubsu harorat bo'ldi vorid,
Ilojidur havoyi rutbu borid.

Muningdek erki kasb etgay iloj ul,
Erur daryo aro besh kunchilik yo'l.

Tushubtur davri o'n shar'iy jazira
Ki, ta'rifida qolur aql xira.

Chekib bosh ul jazira ichra tog'ye,
Bu tog' uzra yeti-sekkiz bulog'ye.

Muhit ul chashmalar davrida daryo,
Falak bahri sog'in dog'i Surayyo.

Jazira davrida suvdin rutubat,
Vale avjida sovug'din suubat.

Biyik ul tog' avji, o'ylakim kuz,
Sovug'din bog'lonur sarchashmalar muz.

Azimat qilsa ul yon shohzoda,
Ajab yo'qkim, bo'lur ko'ngli kushoda.

Dimog'i za'fi quvvat dog'i torqay,
Muborak jismi sihat dog'i torqay.

Havo ta'siridin bo'lmay haroson.
Ilojin aylamaklik bo'lg'ay oson».

Atibbodini ne so'z kim bo'ldi manqul,
Ko'rundi shahg'a bir-bir bori ma'qul.

Ravon hukm etti Mulkorog'akim bot,
Chu fahm etting atibbodini maqolot.

Necha kun qilg'umizdur azmi daryo,
Safar asbobini qilg'il muhayyo.

Vazir andoqki torti hukmi oliy,
Muhayyo qildi hukm o'lg'onni holi.

Murattab bo'lg'och ish hukm ayladi shoh,
Borib shahzodani qilmog'liq ogoh.

Ne so'z kim o'tti, arz etmoq tamomin,
Aning daryo sori bo'lmoq xiromin.

Eshitgach qissani shahzoda Farhod,
Nishot aylab hazin ko'ngli bo'lub shod.

Dedi: «Shah ollida ayting rayomim
Ki, shah komi erur olamda komim.

Ne haddim ulki degaymen o'g'ulmen,
Bori qullardin o'ksuk xasta qulmen.

Qayon azm etkoli bo'lsa yarog'i,
Mening boshim durur shahning ayog'i».

Chu shahg'a qildilar bu nuktani fosh,
Duo qildi ko'ziga to'ldurub yosh.

Dedi: «Aylab murattab kemalarni,
Soling onda keraklik nimalarni

Ki, men ham ayladim ko'nglumni jozim
Ki, tongla bo'lg'amen daryog'a ozim».

Eshitgach bu xabarni shohzoda,
Nishoti bo'ldi ayturdin ziyoda.

Base taskin hazin ko'nglig'a berdi
Ki, maqsudi aning bu nav' ish erdi

Ki, zohir aylabon bir tavr hiyla,
Bir ishni aylagay nav'i vasila

Ki, Xoqon tormoyin andin kudurat,
Ul etgay azmi g'urbat bizzarurat.

Bu ish maqsudig'a monand bo'ldi,
Bag'oyat xotiri xursand bo'ldi.

Tushub daryo kibi ko'ngli aro jo'sh,
Kema og'zidek og'zi lek xomush.

Tamavvujdek xayolig'a tasalsul,
Tasalsul topibon yuz ming taxayyul.

Ketur, soqiy, Muhiti bodai ol,
Bu daryo ichra sog'ar zavraqin sol.

Erur g'am bahrida jismi haqirim,
Hamul zavraq bila bo'l dastgirim.

XXVIII

Xoqon bila Farhodning sirehr tavsanidek xinglardin inib falak buxtisidek junglarga minib Chin sirohining sabo xayli daryo yuziga chin solg'ondek bahr maydonig'a sabodek betahoshi kirmoqlari va muqavvas fulklar bila tiyrlari falak qavsi bila qazo o'qidin nishona ko'rguzmak va nahangvash jo'ng og'zi bila bodbonlar kafan rardasi bila go'r og'zidin fasona tuzmak va safoyin g'aroyibidin necha harfi aytmog va amvoj navoyibidin necha naqshe tortmog va sarsarning zolim sirohi daryo olamidin rustaxe chiqarib «va izal-bihoru fujjirat»¹ tafsirin mavj xututidin bahr sahfasi sizmoq va ko'lokning nihoyatsiz tog'larining taoqubi «va izal-jibolu suyyirat» ma'nosin kema tiyri no'gi bila falak avroqig'a yozmoq va ko'rrak falakvash kemani fano nahangi yutmoq va daryovash safinalar adam daryosi tubin tutmoq va Xoqonni daryo talotumi Mulkoro bila Chin mulkiga solmoq va Farhod ishq daryosida qolg'ondek ul xunxor bahr aro taxtarora uzra qolmoq

Bu daryo ichra ulkim bo'ldi g'avvos,
Chiqordi bo'yla durri ma'niyi xos

Ki, tayyor o'ldi chun daryo yarog'i,
Bo'lub ozim shahu shahzoda dog'i.

Surub markabni daryo sohilig'a,

Oyu kun keldi mohi manzilig'a.

Nazarlar chun tengizdin oldi bahre,
Yig'ochdin bahr uza ko'rundi shahre.

Adaddin ko'p kema bori yarog'liq,
Savodi bir muazzam shahr chog'liq.

Iki yuz jo'ng hadsiz har biri keng,
Falak jo'ngini har bir tutmayin teng.

Uchi ko'k Hutiyu Savrini sonchib,
Tubi yer govu mohisini yonchib³.

Qamarg'a tiyri oning chehrafarsoy,
Iki tiyr ichra sargardon qolib oy.

Muningdek tiyr ila har bodboni,
Sirehri atlasu mihvar nishoni.

Chekilgan har tanobi bodbonning
Shuoiy xatti mehri zarfishonning.

Ichi bir ev, vale olam eviddek,
Ne olam, nilgun toram eviddek.

Qilib najjori gardun hiylasozi,
Quyi yerida farsh o'rnig'a kozi.

Tushub suv ustida saqfi niguni,
Ichinda tiyridin oliy sutuni.

Sutunning bir uchi daryo uyiga,
Bir uchi gunbazi xazro uyiga.

Sutune bu sifat kim ko'rdi bori,
Bir uchi yona bir uyning madori.

Yoyib ham bodbondin ko'kka e'lom,
Tutub ham langari ko'k uzra orom.

Anosir bo'lmayin siflig'a hoyil,
Qilib ko'kning quyi davrida manzil.

Bo'lub a'loda tiyr, asfalda tori,
Falakning ikki jonibdin madori.

Quyiyu-yuqori, ul tiyru ul tor,

Falak davrida qutr aylab radidor.

Bulardin boshqa gardun sayr kishti,
Ravonliqda yelu suvdin sirishti.

Adadda uch yuz ellik bahrraymoy,
Falak ummonida har bir yangi oy.

Yana sandal bila zavraq hisobi,
Mingu ming yilcha har birning shitobi.

Ham ildamliqda sarsardek ravona,
Ham aylanmoqda igrimdin nishona.

Suv uzra sayru davri ul sifat tez
Ki, tufroq uzra sur'at vaqti Shabdez.

Bo'lub ming besh yuz ul majmuig'a son,
Qilib o'lturg'on el sayrini oson.

Yosolib jo'ng uza taxti Kayoni,
Maqom aylab shahu shahzoda oni.

Bo'lub Chin ahlidin ul shahri cho'bin,
Aningdekkim, yana bir kishvari Chin.

Yarog'u sayr xotir istagoncha,
Nechakim istagay xotir, yuz oncha.

Safar asbobi birla har safina,
Nechukkim ganji Qorundin dafina.

Qurug'liq ichra chun qolmadi hyech ish,
Ravoni kemalarga bo'ldi junbish.

Taharrukdin topib andoq taxalxul
Ki, Chin shahri aro tushkay tazalzul.

Necha ming jald mallohi hunarvar,
Balig' yanglig' suv ichra mavjrarvar.

Surar markab alarg'a zavraqi tez,
Bo'lub sur'atda suvdin otashangez.

Bori maqsudi sori aylabon mayl,
Alar maylig'a tobe' shoh ila xayl.

Chu yo'lg'a kirdilar ul ming yagona,

Suv uzra olame bo'ldi ravona.

Savodi suvda jirmi xok⁴ yanglig',
Ne jirmi xokkim, aflok yanglig'.

Yorib daryo yuzin mushkin niqobi,
Falakni o'ylakim mushkin sahobi.

Jazira azmig'a bori qo'yub yuz,
Borur erdilar ikki kecha-kunduz.

Suv uzra yel ayon etkach tamavvuj,
Shahu shahzodag'a ondin tafarruj.

Ayon mavj ichra hardam yuz g'aroyib,
Bo'lub ming zohir, ul yuz bo'lsa g'oyib.

Necha ko'z tushsa ko'k suv charxmonand,
Tutub atrofi ko'k zaylig'a rayvand.

Xiromon har taraf yuz turfa mohi,
Xirad mohiyatin bilmay kamohi.

Ulug'lar sahmnoku o'yla hoyil
Ki, aylab ko'rguchi hushini zoyil.

Suda yuz tog'u yo'q biriga orom,
Vale tog'iki bo'lg'ay mohi andom.

Nechakim orqasi tog' avji yanglig',
Tanida naqshi daryo mavji yanglig'.

Tengizda ko'rguzib andog' shitobi
Ki, charxi obgun ichra shihobi.

Shigarfu dilrabo har birga haykal,
Urub sayri su ko'zgusiga sayqal.

Tengiz dalvi suyini hardam qilib qut,
Aningdekkim su ichkay dalvdin⁵ Hut.

Kichikroqlarg'a andog' sho'ru oshub
Ki, torub bahr alar g'avg'osidin ko'b.

Kichik birla ulug'lar son ichinda,
Nechukkim sabza sarviston ichinda.

Kashaflar har birining sahmi behad,

Yasab suv uzra jismi birla gunbad.

Bo'lub me'mori qudrat anda boni,
Sudin qilmay xarob andoq binoni.

Taharruk birla saqfi bo'lmayin shaqq,
Nechukkim gunbazi charxi muallaq.

Balig' sayd aylabon har yon nahangi,
Nechukkim rang sayd etkay ralangi.

Tani bir tog'dekkim bo'lsa xoro,
Temurdin tishu changal oshkoro.

Kelib orqosi oning tez rarra,
Niholi umrni kesmakka arra.

Ne rarra, g'am sirohi kayburi ul.
Baliyat qal'asining kunguri ul.

Su mavjin og'zida qilg'il tasavvur
Ki, bir javshanni tutqay hardam anbur⁶.

Nahang atrofida saqlovidin sho'r,
Nechukkim ajdaho atrofida mo'r.

Yana har yon ko'runub ko'zga xarchang,
Azimat aylagan vaqti kaj ohang.

Kashaf jismig'a jismi lams etar chog',
Urung'ondek biri-birga iki tog'.

Ko'runib jonvar bahr ichra behad,
Nechukkim dasht ichinda har nechuk dad.

Tamavvuj bahr uzakim tutmay orom,
Alar ustida sun' ilki yoyib dom.

Shahu shahzoda har yon beshumora
g'aroyib aylar erdilar nazora.

Bayaknogoh qazoyi osmoniy,
Ayon qildi baloyi osmoniy.

Yesa boshlodi yel behad xatarnok,
Hujum etti tengiz yuzinda ko'lok.

Janubiy haddidin sarsar kelib tez,

Tengiz ahlig'a bo'ldi vahshatangez.

Qari mallohlar mundoq baloni
Ko'rub arz ettilar yirtib yaqoni

Ki, har yuz yilda bu yel bir qilur sayr,
Va lekin yo'qturur bu sayr aro xayr.

Ravon yetkurdilar bir turfa zavraq,
Yangi oy zavraqidin tezravroq

Ki, bo'lmasdin burun bu yel ziyoda,
Tashindik munda shohu shohzoda.

Qurub Farhod chun zavraqqa kirdi,
Urub yel jo'ngu zavraqni oyirdi.

Ato jo'ng ichra qoldi tortibon voy,
O'g'ul zavraqda bo'ldi bahrraymoy.

Arog'a tushti andoq ayru tushmak
Ki, mumkin bo'lmas ondin so'ng ko'rushmak.

Alar ayrilg'och o'ldi yelga tug'yon,
Ne tug'yonkim, jahonni tutti to'fon.

Tengiz ul nav' chayqoldiki aflok,
Ko'rundi suv uza andoqki ko'lok.

Kelib bir-bir so'ngicha yuz tuman mavj,
Rayoray yetkurub ko'k avjig'a avj.

Qayu bir rushtakim har rushtasi tog',
Ne tog'kim suyidin ko'k atlası dog'.

Chiqib chun ko'kka bu sifli makondin,
Inib sifli makong'a osmondin.

Munungdek bir demakim, yuz tuman ming.
Urub yuziga sili osmonning.

Hamono bu sifat yetkanda sili,
Bo'lub bu charxi axzar rangi nili.

Yasab chun ul sudin aylab tavahhum,
Yangi oy kemasin kirmakka anjum.

Urub har kemakim gardung'a ko'lok,

Bo'lub daryo uza andoqki xoshok.

Iki kema biri-birga qotilmay,
Ulusdin ham iki bir-birni bilmay.

Kema gardung'a chiqmoqni fan aylab.
Falakni tiyri ravzan-ravzan aylab.

Bo'lub har yon nujumi osmoni,
Falak ravzanlar o'lg'ondin nishoni.

Hamono ko'kka suv baskim to'qushti,
Falak gunbazlarining saqfi tushti.

Qilib suv mavji birla Hutu Xarchang,
O'z avjidan tengiz qa'rig'a ohang.

Ko'runub suvda xurshedi jahontob.
Bulur ichra nechukkim la'li serob.

Falak mulkida chun tormay masolik,
Qo'nub suv uzra o'rdakdek maloyik.

Qazo har jo'ngni bir yon ushotib
Ki, yerdin ko'kka, ko'kdin yerga otib.

Bu oshub uzra ba'zikim usholmay,
Ichinda kimsa o'z holig'a qolmay.

Bu yanglig' erdi daryo iztirobi,
Yorilg'uncha jahong'a tun niqobi.

Chu tun kishtida kun yoshurdi qoqum
Kim etti bahr sinjobi talotum⁷.

Su uzra chunki sarsar tutti taskin,
Yer uzra bahri axzar torti tamkin.

Deyilgan bahr aro har nav'i kema,
Ichinda oncha xalqu oncha nima.

Ko'ri bir-birga tekkandin usholib,
Falak avjida suv qa'rida qolib.

Xaloyiqdin bo'lub aksar tabohi
Ki, har yon birni aylab tu'ma mohi⁸.

Chu kishtilarni gardun rora aylab,

Badanlar zavraqin ovora aylab.

O'nu yuz kemadin gar bir usholmay,
Ichinda o'nu yuzdin biri qolmay.

Tushub ba'zig'akim bir taxta rora,
Ani suv mavji solib bir kanora.

Vale Xoqonu Mulkoro visoqi
Ki, bir jo'ng ichra erdi ittifoqi.

Nechakim kina qildi charxi zolim,
Vale ul jo'ng qolmish erdi solim.

Ichinda xalq o'lukdek barcha xomush,
O'lub ba'ziyu, ba'zidin borib hush.

Chiqibon garchi bir daryo kanori,
Solib oni qazo Chin mulki sori.

Yanalar ham chu yeldin qolmadi biym,
Qazodin har biri tushti bir iqlim.

Chu Xoqon jo'ngi chiqti ul qiroqqa,
Xabar bo'ldi yaqin birla yiroqqa.

Bo'lub ul el chu o'tkan ishdin ogoh,
Chiqorib elni gar dastur, agar shoh.

Qilib ko'p sa'ykim ul xayli madhush
Ravoyih kasbidin bir-bir topib hush.

Bo'lub ham shoh o'z holidin ogoh,
Xaloyiq dog'i ogoh, o'ylakim shoh.

Ko'rub Farhodini chun shoh g'oyib,
Yana yig'lab tutub boshdin masoyib.

Vale gohi berib imkong'a ham yo'l
Ki, shoyad bir taraf chiqmish ekin ul.

Qilib Suqrot axborin dog'i yod,
Vale o'lmay qutulg'ondin bo'lub shod⁹.

Ko'rub ul umru davlatni g'animat,
Yana Chin taxtig'a qildi azimat.

Ketur, soqiy, qadahkim notavonmen,

Malolat bahrida ozurda jonmen.

Qadah kishtisig'a jonimni xos et,
Meni bu g'ussa bahridin xalos et.

XXIX

*Farhodning sinuq zavraq jismi zavraq sinuqida qolib ani daryo mavji Yaman mulki sari solib
Yaman¹ ahli kemasiga uchrag'oni va ul kema tojirlari aningdek durri garonmoya torqonlaridin
sevunub ul bu minnat adosidin g'amg'a qolg'oni, dog'i jazoyir haromilari ul kema qasdin qilib
tujjor qurug' yerdagi balig'dek iztirobqa tushub, Farhod alarni nahang baliq xaylini
qochurg'ondek biror shast kushodi bila qochurg'oni va suvda alarning zavraqi hayotiga o't
urg'oni va Yaman bahridin kanora tutqoni va Suhayldek Yaman ahli ko'zin yorutqoni va Shorur²
anga daryoda oshno bo'lub, aning safhai zamiri nuqushin fahm qilg'oni*

Kishikim ayladi bu bahr gashtin,
Bu yanglig' dedi daryo sarguzashtin

Kim, ul holatdakim chayqoldi daryo,
Sirohi mavjidan qo'zg'oldi daryo.

Hamul zavraqki pokib erdi Farhod,
Sinib ko'k bahridin yetganda bedod.

Bo'lub g'arqa muhiti bekarong'a,
Qolib bir taxta ul bexonumong'a.

O'zin ul taxta uzra mahkam aylab,
Vido' o'z jismu jonidin ham aylab.

Nechukkim taxta jismi notavoni,
Yetib og'zig'a har dam xasta joni.

Ko'rub ul sho'r bahri bekarondin,
Ilik yub har nafas yuz qatla jondin.

Chu gardun shom kishtisin ushotti,
Falak bahrig'a anjum durri botti.

Tamavvuj yig'di daryo yuzidin dom,
Talotum qushlarig'a bo'ldi orom.

Tushub ul taxta sayrining guzori,
Yaman mulkiyu Toyif³ haddi sori.

Bo'lub Farhodg'a ul taxta maskan,
Nechukkim jong'a bo'lg'ay taxtai tan.

Vale jismida jonidin ramaq yo'q,
Tanida ruh harfidin nasaq yo'q.

Muningdek hol aro bir tez kishti
Yaman azmig'a daryodin yetishti.

Ichinda necha daryomoya tojir,
Guhar savdosig'a bo'lg'on musofir.

Chu ko'rdilar kelur bir taxta rora,
Aning ustida shaxse oshkora.

Solib malloh yetkurdilar oni,
Kema yonig'a kelturdilar oni.

Ne ko'rdilarki yotur navjavone,
Havodis zarbasidin notavone.

Bo'lub hush anga zoyil ichkulukdek,
Yotib ul taxta ustida o'lukdek.

Chu ko'p qildilar ahvolig'a tadqiq,
Nafas og'zig'a kelmak bo'ldi tahqiq.

Hayoti aylabon ul elni xurram,
Ani kishtiga chektilar hamul dam.

Dimog'ig'a tutub har nav' mashmum,
Ko'zin ochib hayoti bo'ldi ma'lum.

Quyub bo'g'zig'a sharbat, og'zig'a qut,
Bo'lub ul to'mau sharbat anga qut.

QO'pub o'lturdi, dog'i so'rdi ahvol,
Dedilar har ne bor erdi anga hol.

Eshitti chun javob aylab savolin,
Bular ham so'rdilar ul xasta holin.

Dedikim: «Biz guruhi tojir erduk,
Yaman sori Xo'tandin soyir erduk

Qilibon kemamizni g'arqa ko'lok,
Cho'kub daryo tubiga boru yo'q pok.

Manga ro'zi bo'lub bu taxtarora,
Bo'lubsiz taxtai umrung'a chora.

Men ushbu taxtag'a bo'lg'och hamog'ush,
Dimog'imdin hamul soat ketib hush.

Gahi hushumda, gohi hushdin fard,
Boshimg'a kelmayin juz mehnatu dard.

Ketib erkan durur bu lahza hushum
Ki, solmish munda baxti saxtko'shum.

Manga bu yerga tushgandin xabar yo'q,
Bu xud o'tti agar bordur, agar yo'q.

Mening xud qat' o'lub erdi hayotim,
Yo'q erdi mutlaq ummidi najotim.

Bukim jonim o'lumdin emin o'ldi,
Sizing altofu ehson zomin o'ldi.

Nechakim aylasam holim qiyosi,
Ko'runur sa'b bu minnat adosi.

Meni charx o'ltururdin xiyrakushvor,
Sizing tirguzganingiz bo'ldi dushvor.

Agar ming yil tirik bo'lg'oymen oxir,
Netib bu uzrunguz qo'lg'oymen oxir.

g'aribu xastamen ham zoru ojiz,
Kishiga tushmasun bu hol hargiz

Ki, el yuz nav' tutqoylar anga qo'l,
Yuzidin birga xizmat qilmag'ay ul.

Va lekin to tirikmen bandangizmen,
Necha bo'lsam tirik sharmandagizmen.

Ko'rub ul xalq bu arzi tazallum,
Aning zimnida bu husni takallum.

Ayog'din-boshiga xusravnishonliq,
So'zida bahrdek gavharfishonliq.

Bo'lub bori asiru zori oning,
Dilu jon birla xizmatkori oning.

Muvajjah aklu shurb aylab muruvvat,
Navosiz jismig'a kirguncha quvvat.

Alar bori anga maftunu shaydo
Ki, bo'ldi necha zavraq suvda raydo.

Ko'rub kishti eliga tushti motam,
Fuzunroq bo'ldi bu motam damo-dam.

Tilab borisi bir-birdin bihillik,
Ko'rub Farhod ishidin tangdillik.

Demay molu hayotu jondin afsus,
Va lekin borcha aytib ondin afsus.

Qolib hayron alardin so'rdi Farhod
Ki, nevchun bo'ldingiz mahzunu noshodg'»

Dedilar yig'labonkim: «Hye so'rarsen,
Bu zavraqlarki bahr uzra ko'rarsen.

Qaroqchilar durur ahli jazoyir,
Bo'lurlar bekaron bahr ichra soyir.

Agar yolg'uz, agar ikki, agar uch,
Kema yo'luqsa har yon kelturur kuch.

Otarlar kemaga qorurai naft
Ki, har qoruradur bir ko'rai naft⁴.

Urub o't kemani chin kuydururlar,
Tamomi kema ahlin o'ltururlar.

Qilurlar xalq molin nahbu g'orat,
Alarg'a bahr uza budur tijorat.

Bizing emin yo'l o'zga sori qolmish,
Bu sori bizni daryo mavji solmish.

Ne elga yetsa bu majma' navidi,
Ketar ul xayldin maxlas umidi».

Chu fahm etti bu ish farzona Farhod,
Alarg'a ko'p ko'ngul berdi bo'lub shod.

Dedi: «Qayg'urmangizkim bermagay Haq,
Alardin hyech ofat sizga mutlaq.

Sizing xayl ichra bormu erkin oyo,
Necha o'q birla ko'rrak zo'rluq yo».

Chekib borisi hayrat birla hayhot,
Vale ne istadi — kelturdilar bot.

Aning zo'rig'a garchi yo yo'q erdi,
Hamul yo loyiqi dog'i o'q erdi.

Yasab yo go'shasin, o'qni tuz aylab,
Ul ishning irtikobin yolg'uz aylab.

Tuzotguncha o'qu yoyin dilovar,
Yetishti har yon ul xayli jafogar.

Yasab qoruralar o't yog'dururg'a,
Kemavu kema xalqin yondururg'a.

Yetib ul yergakim qorura yetmas,
Dema qorura, o'q ham oncha ketmas.

Qilib qoruraafkanni nishona,
Aningdek otti Farhodi yagona

Ki, urdi naftliq qorurani-o'q,
Ushotti ul yolinliq ko'rani o'q.

Tushub o't, o'rtonib qoruraandoz,
Hamul zavraqqa ul xayli dag'oboz.

Yana bir ham otorg'a chun yovushti,
Anga dog'i bu yanglig' shu'la tushti.

Chu ikki kema xayli kuydilar pok,
Yuz urdi qochqoli ul xayli bebok.

Kema boshini qaytorg'uncha nokom,
O'n-o'n beshning ishin qildi saranjom.

Alardin ba'zi kuydi, ba'zi o'ldi,
Nekim qolg'on qochib ovora bo'ldi.

Bu ish ul kema ahlin aylabon lol,
Biri xushhol bo'lsa, o'ni behol.

Bori boshin qo'yub qoshig'a oning,
QO'pubon evrulub boshig'a oning,

Fido aylab anga jonu jahon ham,
Nisor aylab qoshida molu jon ham.

Aning za'fi edi har dam fuzunroq,
Maloli rishtasi haddin uzunroq,

Alar diljo'y o'lub, lekin bu bedil,
Ko'rundi necha kundan so'ngra manzil.

Yamanning furzasig'a⁵ qildilar mayl,
Sudin tufroqqa chiqtilar bori xayl.

Bori ozod o'lub ming ibtilodin,
Dema ming ibtilo, yuz ming balodin.

Topib ul shahr aro bir turfa manzil,
Ravoni yeshtilar manzilda mahmil.

Dame qilmay madoro oshkoro,
Bo'lub ollinda oning majlisoro.

Qilib raydo keturdilar mayi nob,
Yamanda yo'q aqiq ul nav'i serob.

Chu may birla qizishti boshi oning,
Surohidek oqib qon yoshi oning.

Kelib yodig'a har dam taxtu johi,
Bihishti qasr ila xaylu sirohi.

Atou qolmog'i daryo aro zor,
Anou ko'nglida yuz bahri ozor.

O'ziyu bu sifat ovora bo'lmoq,
Tuman ming mung aro bechora bo'lmoq.

Gahye bekaslik aylab ko'nglini resh,
Gahye bemorlig'din jonida nesh.

Gahye joni kuyub shaydolog'idin,
Gahye matlub noraydolog'idin.

Tushub har lahza o'zga olam ichra,
Solib elni g'amidin motam ichra.

Ulus holig'a chun aylab tafakkur,
Biri yig'lab, biri aylab tahayyur.

Kishi holin kamohi fahm qilmay,
O'zi dog'i o'z ahvolini bilmay.

Bu xayl ichra bor erdi rahnavarde,
Musofirshevai ozoda marde.

Hunar bobida ustodi zamona,
Zamona ichra naqqoshi yagona.

Varaqni kilki aylar chog'da tasvir,
Bo'lub noyibmanobi kilki taqdir.

Ne surat yozg'ali topib chu dast ul,
Jahonni aylabon suratrarast ul.

Jahon mulkin kezib kishvar-bakishvar,
Hududi boxtardin to ba xovar.

Xito mulkiga ham tushgan guzori,
Kelib o'llig'a Moniy dastkori.

Tilab manshur ul tutmay musallam,
Musallam tutmay ul istarda bu ham.

Qalam ahlig'a oning tarhi dastur,
Jahon ahli debon otini Shorur.

Sayohatda qazoi osmoni
Bularg'a hamrah aylab erdi oni.

Base hayron edi Farhod ishida
Ki, ko'rmaydur edi tavrini kishida.

Ne ish ul qilsa aylar erdi ta'miq.
Qila olmas edi holini tahqiq.

Tengizda dog'i ul razmig'a hayron,
Qurug'luq ichra bu bazmig'a hayron.

Bu damkim ko'rdi oning holi zorin,
Sirishku nolai beixtiyorin.

Tafarrus birla torti fikratandesh
Ki, ko'nglin ishq tig'i aylamish resh.

Qilay der erdi har so'zdin mudovo,
Anga Farhod qilmas erdi rarvo.

Jihatsiz kuymagiga soldi chun ko'z,
Sola boshladi dardi ishqdin so'z.

Necha ishq o'tidin qilsa hikoyat,
Anga aylar edi ko'rroq siroyat.

Bilib so'zin xiradmandi yagona,
Der erdi ishqdin o'tlug' fasona.

Dame ul yig'lamoqdin tutmay orom,
Ani bu nav' o'ziga ayladi rom.

Guzin Farhodg'a bexavfu kulfat
Bo'lub Shorur ila ul nav'i ulfat

Ki, onsiz birdam o'lg'och istab oni,
SO'pub dardu muhabbat dostoni.

Bu taqrir aylabu ul yig'labon zor,
Chu taqrir aylamay ko'p topib ozor.

Bu yanglig' chunki hamdam torti o'zni,
Rafiqu yoru mahram topti o'zni.

SO'pub holin harifi chobuk andin,
Chekib sirrini nozuk-nozuk andin.

Chu bebok erdi ishq boda g'ammoz,
Ochib ul mast oshiq rardai roz.

Nekim Shorur so'z so'rsa nihoni,
Nihoni aylar erdi voqif oni.

Tora boshladi soyil chun javobin,
Savoli yuzidin ochti niqobin.

Dedi: «Avval najodu gavharing de,
Yana holingni aytu kishvaring de».

Dedi Farhod: «Qo'y kishvar hadisin,
Unutqil asl ila gavhar hadisin.

Manga ul nuktadin behbud yo'qtur,
Eshitmaktin sanga ham sud yo'qtur.

Vale so'rdung chu holimdin fasona,
Sanga bir mujmale aytay nishona».

Muni ham urdi na'li bozguna,
Ishidin bo'yla ko'rguzdi namuna

Ki, men dilxastai zoru balokash,
Burun el yanglig' erdim shodu dilxush.

Bori ishdin ibodat ixtiyorim,
Salohu zuhd ila taqvo shiorim.

Manga bir tun baloye bo'ldi tori,
Muqavvas ko'kdin o'qi tegdi kori.

Tushunga kirdi bir farxunda kishvar
Ki, ko'rmaymen anga monanda kishvar.

Nishoni ulcha ko'rmish erdi bir-bir,
Anga borin yako-yak qildi taqrir.

Yetishtikim degay ul mohi dilxoh,
Dey olmay bexud o'ldi tortibon oh.

Bilib Shorur aning holin kamohi,
Bo'lub jon birla oning choraxohi.

Boshin o'z ko'ksiga qildi hamog'ush,
Dimog'ig'a keturdi sa'y ila hush.

Ul el tortib aning ruxsorig'a may,
Bo'lub behush ichmakdin rayoray

Ki, har so'z kim debon ul ikki hamroz,
Alar fahm etmayin anjomu og'oz.

Ko'rub Shorur ul majma'ni bexud,
Qilib Farhod ishig'a sa'y behad.

Dedi: «K-yey zodi sarvi bo'stoni,
Va lekin torqon osebi xazoni.

Bu yanglig'kim sanga men hamdam o'ldum,
Bori maxfiy ishingga mahram o'ldum.

Hamono bu emish Tengriga taqdir
Ki, qilg'aysen manga holingni taqrir.

Hamul ganjeki bo'lmishdur umiding,
Yetishgay quflig'a mendin kaliding.

Yema g'amkim bu yerkim deding oni,
Sarosar vasfig'a berding nishoni

Ki, yo'q ul nav' dilkash yer jahonda,
Ko'rubmen oniyu bo'lmishmen onda.

Havosi jonfizo, gul anda xirman,
Nazohatda Eramdek, oti — Arman.

Borur bo'lsang sanga hamrahliq aylay,
Demay hamrahliq, chokarliq aylay.

Ko'rub Farhod mundog' nuktaovar,
O'zi baxtidin etmas erdi bovar.

Degan afsonani fahm etti Shorur
Ki, bovar aylamas ul zor mahjur.

Dedikim: «Chun inonmassen kalomim,
Sanga sobit qilay andoqki komim».

Chiqardi safhavu kilkin qalamzan,
Hamul yer suratin bo'ldi raqamzan.

Aningdek qildi tarh ul naqshi diljo'
Ki, yo'q erdi tafovut bir sari mo'.

Chu Farhod ul raqam nazzora qildi,
Aning da'vosi chin erkonne bildi.

Torilg'och do'st mulkidin nishoni,
Yiqildi mast tortib do'stgoni.

Ketur soqiy, manga ishrat ayog'in
Ki, davron berdi maqsudim so'rog'in.

Meni chun qildi mohi armani zor,
Chekay bir necha sog'ar armanivor.

XXX

*Farhodning Shorur dasht raymolig'i, balki rahnamolig'i bila Yaman mulkidin Arman kishvarig'a
azimat qilg'oni va Armaning Eramoso sabza va rayohinidin g'unchadek ko'ngli gul-gul
ochilg'oni va Armaniya tog'i kamarida xoro qozodurg'on el ajzin Ko'rub ul kayfiyatin sO'pub
xoro qozorg'a kamar chust etgoni va bu xabarning chustu shirin Mehinbonu bila Shiringa yetgoni*

Bu vodiy qat'ida farxunda hodi,
Aningdek ko'rguzur maqsad savodi

Ki, chun Farhod ochti uyqudin ko'z,

Kelib yodig'a Shorur aytqon so'z.

Hamul kog'azki bo'ldi naqshrayvand,
Chekib tarhi hamul kishvarga monand.

Hanuz etmay qarong'u ketmak ohang,
Havo ko'zlarda erdi surmagi rang.

QO'pub Shorning qoshig'a bordi,
Ayog'in o'pgali boshig'a bordi.

Tovushidin aning uyg'ondi Shorur,
Topib tun zulmatida bul'ajab nur.

Dedi: «K-yey dard ila ishq ahli shohi,
Izing xayli muhabbat qiblagohi,

Bu kelmakdin sanga ne multamasdur,
g'araz xud kecha o'tgan so'z emasdurg'»

Chu o'tkan so'zni Shorur ayladi yod
Ayog'iga aning bosh qo'ydi Farhod

Ki: «Yey jon maqsadi dilkash rayoming,
Ko'ngul maqsudi ruhafzo kaloming.

Hamul savdo bila ko'nglumdur sud,
Hamul so'zdur hazin jonimga maqsud.

Vafo va'dangg'a fosh etmak keraksen,
Degon so'z boshig'a yetmak keraksen.

Eshitgach oni Shoruri yagona,
Dedi: «K-yey tal'ating sham'i zamona.

Sen ersang hamrahim jannat durur yo'l
g'araz bu ersa, bismillah, ravon bo'l».

Yetib Shorur yo'l azmig'a ohang,
Aning hamrahlig'in Farhodi diltang.

Qadamda ko'rguzub ul toza damliq,
Bu aylab soya yanglig' hamqadamliq.

Kesarlar erdi yo'lni gom-bargom,
Yurub manzil-bamanzil tutmay orom.

Bo'lub Farhodg'a Shorur munis.

Tutub oning bila sayr ichra majlis.

Gahye hamrahliq xosiyatidin,
Gahye hamreshalik jinsiyatidin.

Gahye ul safhani ilgiga olib,
Nazar boshtin-ayog' tarhig'a solib.

Xayolig'a tuman ming ofarin deb,
Raqam qilg'onni rashki naqshi Chin deb.

Qilib daxl ishta andoq har zamoni
Ki, bu ham naqshrardoz onglab oni.

Bu yanglig' muddati yo'l qildilar tay
Ki, Arman kishvarig'a qo'ydilar ray.

Dedi Shorur: «Kel, ey farxunda yovar,
Budur sen tushta ko'rgan mulku kishvar.

Tamosho aylayu bo'lsun xiroming,
Yo'luqquncha talab qilg'on maqoming».

Chu Farhod etti ul so'zni taaqqul,
Urar erdi qadam aylab taammul;

Iki-uch kun chu bo'ldi ehtiyoti,
Radidor o'ldi bir kun ko'p nishoti

Ki, bo'ldi ollida bir dasht raydo
Ki, aqlin tushta aylab erdi shaydo.

Hamul sabza, hamul savsan, hamul gul,
Hamul gullarning atrofida bulbul.

Yetib taqvo ko'zin tufrog'i xiyra,
Yeli aylab xirad sham'ini tiyra.

Ko'runub qayda boqsa ul balojo'y,
Gulu xoru giyohi oshnoro'y.

Sola boshladi har dam rora ko'ngli,
Yetib har lahza za'f ovora ko'ngli.

Balo vodusig'a solib qadamni,
Malolat avjig'a tortib alamni

Dedi Shorurg'a: «K-yey yori hamdam,

Sanga hamdamliq oyini musallam.

Hamul vodiya gardunsoy xoro
Ki, ko'rmish erdim o'ldi oshkoro.

Yaqinroq manga hamrah bo'lg'il emdi,
Mening holimdin ogah bo'lg'il emdi».

Hamul xayleki g'avg'o aylamishlar,
Qozarg'a tosh alolo aylamishlar.

Tilar ul sori yetgay joni mahjur,
Ravon mayl ayladi ul sori Shorur.

Yetishtilar ul ikki oshnovash,
Anga tegruki ul xayli jafokash

Guruhye erdi dardu dog' ichinda,
Arig' qozmoqqa shog'il tog' ichinda.

Aningdek xorani kesmakda ojiz
Ki, ko'rmay kimsa andoq ajz hargiz.

Iki yuz xorabur ilgida tesha,
Urub ul tesha tosh uzra hamesha.

Va lekin o'yla qattiq erdi xoro
Ki, gar yuz tesha tegsa bemadoro.

Kesilmay bir naxudcha tosh chog'liq,
Naxudcha demakim, xashxosh chog'liq¹.

Iki yuz ustod uch yil qilib kin,
Zamone tinmayin urmoqta metin.

Qozilib ikki-uch yuz qori² xora,
Qolib oning ko'ri ham nimkora.

Alar qon yig'labon mundog' anodin,
Vale sarkorlar tinmoy jafodin.

Nazar qildi chu ul holatg'a Farhod,
g'amin o'ldi Ko'rub ul nav' bedod.

Kirib ul xayli mazlum ichra g'amgin,
Hiloliy qoshlarig'a g'ussadin chin.

Dedi: «K-yey men kibi xayli balokash,

Falakdin ko'nglungiz mendek mushavvash!

Bu mehnatkim chekarsiz rozin ayting,
Hamul anjom ila og'ozin ayting

Ki, nevchundur bu ranju ibtilongiz,
Qachondindur falakdin bu balongizg'

Ko'rub sizni tutun boshimg'a oshti,
Tutun nekim, ichimg'a o't tutoshti».

Ko'rub ul xayl aning farrux jamolin,
Eshitib bo'yla ruhafzo maqolin.

Shukuhidin bo'lub hayronliq elga,
Maqolotida sargardonliq elga.

O'pub yer, dedilar ul xayli g'amnok
Ki: Ey Ruhul-amindek³ gavharing pok.

Yaqin ermas malaksen yo basharsen,
Xudo yoringki, bas oliy guharsen.

Malak xorijsda gar ko'rmaydurur biz,
Seningdek xud bashar ko'rmaydurur biz.

Vujudung ko'rmasun g'am ranju tobi,
Nekim so'rdung budur oning javobi

Ki, bu kishvardakim rashki jinondur,
Bukun ismatranohye hukmrondur

Ki, Afridun sari borur nasabda,
Erur Jamsheddin ortuq hasabda.

Agarchi soya solmas boshig'a toj,
Va lekin tojvarlardin olur boj.

Belin garchi kamar tormay kamohi,
Vale zarrin kamarlardur sirohi.

Bu yanglig'durki fahm etting sifotin,
Mihinbonu debon davr ahli otin.

Bu kishvar ichra o'ttuz-qirq qo'rg'on,
Bori ko'k hisnidin⁴ burjin oshurg'on.

Aning hukmidadur bemehnatu ranj,

To'lo har yerda Qorun ganjidek ganj.

Tajammul xaylida imkondin ortuq,
Necha yil fikrat etsa ondin ortuq.

Jahondin xotiri ozodasi bor
Ki, bir gulchehra xoharzoda⁵si bor.

Harimi iffat ichra shoh ul ermish,
Sirehri ismat uzra moh ul ermish.

Ani ham vasf etardin bahramiz yo'q,
Otin dog'i tutarg'a zahramiz yo'q.

Yuzin ko'rmaydur oning odamizod,
Magar bir necha gulrux sarvi ozod.

Kim oni ko'rsa gashtu sayr ko'rmas,
Ani ko'rgan kishini g'ayr ko'rmas.

Yuzi gul, kirpigi derlar tikandur,
Ne bor andoqki hargiz bor ekandur.

Mihinbonu ko'p aylab ehtiromin,
Yasabtur jon uyi ichra maqomin.

Yuzi birla qilur bazmini gulshan,
Aning birla ko'rar olamni ravshan.

Bu tog'yekim aning vasfidadur tul
Ki, bordurbiz ani qozmoqqa mashg'ul.

Kelibdur bir boshi sharqi shamoyil,
Yana bir boshi g'arbi sori moyil.

Oqar sharqisida bir chashma holi,
Suyi ul nav'kim hayvon ziloli.

Debon «Ayn ul-hayot»⁶ ul chashmani xayl
Ki, o'lgon ichsa aylar jon sari mayl.

Gahi ul hur bu sori qo'yar gom,
Pari sarchashmada tutqondek orom.

Parilar birla aylab azmi ishrat,
Tuzarlar anda gohi bazmi ishrat.

Erur g'arbida ul mahvash makoni

Ki, holo Armaniya derlar oni.

Yeridur nazhat ichra jannatoso,
Aning yonida tog'i charxfarso.

Erur bu nav' ul mahvash xayoli
Ki, ul manzilda solg'oy qasri oliy.

Muhayyo borchu rang bo'yi oning,
Vale ustida yo'qtur suyi oning.

Muhandislar nechukkim charxi sayyor,
Yugurtub chashma suyi sori tayyor.

Topibkim bir arig' qozilsa diljo',
Yetar ul hur qasri olig'a suv.

Vale ul chashma to bu qasri ofat,
Topibdur o'n yig'och⁷ chog'liq masofat.

Bu jadvalkim chekibdurlar apoda,
Ariq qozmoq qilibdurlar ipoda.

Buyurmishlar bu xayli notavong'a,
Balo tog'ida jam'i xasta jong'a

Ki, aylab chok metin birla xoro,
Ariq qilg'oylar andoq oshkoro —

Kim, ul oriqqa har kim suv keturgay,
Suv ul ayvong'acha turmay yugurgay.

Bu xoro tesha birla bo'lmas afgor,
Nechukkim tesha, metin aylamas kor.

Erur uch yilki jon tortib hamesha,
Usholmoy qolmadi metinu tesha.

Mashaqqatdin yigitni el qori der
Ki, qozilmish iki-uch yuz qori yer.

Bu yanglig' birla umri Nuh torsoq,
Badanda ko'rarak ondin ruh torsoq.

Chu mehnatning hadu royoni yo'qtur,
Tuganmaklik bu ish imkoni yo'qtur.

Gahi faryodu afg'oni chekarbiz,

Gah ish qilmoq uchun joni chekarbiz.

Emas bu tesha urmoq ishga darxurd,
Kecha-kunduz qoqarbiz ohani sard⁹.

Nechakim zohir etsak uzri ma'qul,
Alar ollinda ermas uzr maqbul.

Bu erdi holimizkim torti ta'vil,
Bu ham ijmol birla, yo'qki, tafsil».

Chu kayfiyatni ma'lum etti Farhod,
Alar hollig'a ko'ngli bo'ldi noshod.

Dedi: «Bu necha mazlumi sitamkash,
Falak bedodidin bo'lg'on alamkash

Ki, vayronlig'larida yuz xalaldur,
Agar qilsam madad voqye' mahaldur.

Hunarni asrabon netkumdur oxir,
Olib tufroqqamu ketkumdur oxirg'!»

Temurchidin tilab dam birla ko'ra,
Beliga bog'labon charmin tanura¹⁰.

Dam uchin ko'rag'a chun mahkam etti,
Ravon to'kti ko'mur, dog'i dam etti.

Ko'murni qildi chun axgar nekim bor,
Tilab metinu tesha harnekim bor.

Solib axgar aro borin qizitti,
Necha afzor qildi chun eritti.

Har o'n-o'n beshni bir metin qilib rust,
Yana ham onchani bir teshai chust.

Necha gurza, necha sunboda aylab,
Kamar qozmoq ishin omoda aylab.

Nihoniy borchag'a andog' su berdi
Ki, Qorandin nihon o'rganmish erdi¹¹.

Taraddudg'a solib oni bu ahvol,
Ulusni girdida hayrat qilib lol.

Savole aylay olmay kimsa bir so'z,

Shukuhidin tikib bori anga ko'z.

Chu xoli ayladi afzordin el,
Ravon xoro kesarga bog'ladi bel.

Kirib oriqqa qozmoq ayladi mayl,
Qozobosladi qumni o'ylakim sel.

Kesib har teshasi qilg'och xaroshi,
Falak rili yukidek rora toshi.

Chu metin zarbidin aylab siteza,
Qatiq xoroni aylab reza-reza.

Aningdek teshadin sekrib ushoq tosh
Ki, nozir bir yig'ochdin qochurub bosh.

Uchub yetkanda zarbi dasti oning
Ki borib o'n yig'och farrasti oning¹².

Hamul kun-o'q daleri xorabur gov,
Muhayyo qildi xoro ichra bir nov

Ki, uch yil ikki yuz xorobur ustod,
Ola olmay ham oncha xoradin dod.

Hunar mundog' chu zohir ayladi ko'b,
Tushub ul tog' aro el ichra oshub.

Bo'lub ham korgar, ham korfarmoy,
Mihinbonu qoshig'a dashtraymoy

Ki, qilg'aylar bu ishkim ko'rdilar naql,
Inonmas garchi oni ko'rmayin aql.

Ketur soqiy, manga ul la'li rangin
Ki, tushti g'am yuki ko'nglumga sangin.

Aningdek mayki, chun og'zing'a yetkay,
Ichimda dardu g'am toshin eritkay.

XXXI

Farhodning teshasi toshni pora-pora qilmog' bila tog' bag'rig'a kov-kov solg'on sadoni Shirin eshitgoni va quyosh tog'din tulu' qilg'ondek ul ko'hi balo sarvaqtig'a yetgoni va aning metini lam'asining barqi munung xorodek ko'ngliga asar etgoni va quyosh tufroqqa nur sochqondek ul xokiya mehr zohir qilg'och, aning tufrog'dog'ilardek o'zidin ketgoni va umri quyoshi boshig'a

*kelgach aning hayoti sham'i o'chg'oniga Shorurning sham'dek kuyub yig'lab boshig'a o't chiqorg'oni
va o'lukni mahdg'a solg'ondek ul quyosh oni tufrog'din ko'tarib bihisht oso manzilig'a olib borg'oni*

Xabar berguchi sarrofi guharrosh,
Bu yanglig' ayladi naqdi xabar fosh

Ki, chun ul xaylni hayrat qilib dang,
Qilibon Armaniya sori ohang.

Boqib Farhodning kesgan toshig'a,
Xabar yetkurdilar Bonu qoshig'a

Ki, mundog' navjavone bo'ldi raydo
Ki, bo'ldi ko'rmokidin xalq shaydo.

Bu yanglig' xora kesmak qildi bunyod
Ki, qilmoq mumkin ermas odamizod.

Jahon ahlidek ermas vaz'u tavri,
Bir andoq ko'rmagan aflok davri.

Malakvash odamidur ko'hmonand,
Kesakdur teshasig'a ko'hrarkand.

Nekim ko'rganni kelganlar yako-yak,
Turub arz ettilar beshubhau shak.

Mihinbonu eshitgach hayrat etti,
Inonmay bir zamone fikrat etti.

Xabarg'a chun ayon bo'ldi tavotur,
Ishondi, lek oni eltib tahayyur.

QO'pub gulrux harimin qildi ma'vo.
Nechukkim ravzai jannatni Havvo¹.

Dedi: «K-yey bog'i umrum sarvi nozi,
Harimi xilvatim sham'i Tirozi.

Ko'ngul mehri uzoring birla xursand,
Soching har torig'a jon rishtasi band.

Eshitkim, turfa roze kelturubmen,
Hadisi dilnavoze kelturubmen.

Seni Haq xo'blardin qildi chun fard,
Erur bori ishing o'zungga darxurd.

Arig' qozmoqnikim hukm aylamishsen,
Qatiq toshlarni qozsunlar demishsen.

Bu ham bir ish dururkim qilmamish xalq,
Muningdek ish qilurni bilmamish xalq.

Agarchi sa'b edi boshtin-ayog'i,
Qazo sahl etkon ermish oni dog'i.

Birov, derlarki, raydo bo'lg'on ermish,
Qiyomat oshkoro bo'lg'on ermish».

Eshitgandek ani tavru shiorin,
Eshitturdi Pari raykarg'a borin.

Ki uch yilda ne ish butmish sarosar,
O'zi bir kunda qilmishdur barobar.

Mihinbonu chu bu roz etti ifsho,
Parivash ayladi mayli tamosho.

Dedi: «Ul yon janibat² surgulukdur,
Bu ish gar voqye' o'lsa ko'rgulukdur.

g'animatdur ani ko'rmak kishiga,
Tamosho aylamak qilg'on ishiga.

Erur alhaq ajoyib mehmone
Ki, Tengri bizga yetkurmishdur oni.

Bu qushkim mubtaloyi dom o'lubtur,
Bu gulshanda anga orom o'lubtur.

Balo ichra farog'i birla kelmish,
Tuzoqqa o'z ayog'i birla kelmish.

Zaruratdur anga qilmoq rioyat
Kim, ul bizga keraklikdur bag'oyat.

Arig'kim muzdig'a yuz ganj berdim,
Suyi kelmay ilik ondin yub erdim³.

Bihamdillahki, Haq yetkurdi komim
Ki, mundoq kimsa bo'ldi saydi domim».

Tilatti no'shlab ta'jil ila ot,
Ravon bo'ldi Mihinbonu dag'i bot.

Sumanbar xizmatida to'rt yuz qiz
Ki, o'tlanmas edi hargiz bularsiz.

Bor erdi bodroyi rangi gulgun,
Qolib andin yururda xingi gardun.

Anga pokib hamisha ul Parivash,
Bo'lub ul devraykar ham Parikash⁴.

O'zi gulrangu gul monand zoti,
Bo'lub Gulgun⁵ xaloyiq ichra oti.

Jahon bog'ida yo'q ul bodrodek,
Bo'lub gul bargin elturga sabodek⁶.

Keturdilar bu xingi⁷ bodraymoy,
Ravon mindi shafaq gulguniga oy.

Xiromon bo'ldi ul yon sarvi ozod,
Rikobida hamul xayli Parizod.

Surub ul sori xushvaqtu tarabnok
Ki, Farhod aylar erdi xorani chok.

Mihinbonu dog'i hamrahlig' aylab,
Sumanbar holidin ogahlig' aylab.

Keyindin qavm ila xayli shitobon,
Qilib har soridin qat'i biyobon.

Parivash devzodin surdi chun tez,
Gul uzra sarsar o'ldi shabnamangez.

Yetishti raxsh uza ul nav' cholok
Ki, gardun tavsanida mehri aflok.

Tushub har yon musalsal zulfi bandi⁸,
Bo'lurg'a xoraafkanlar kamandi.

Kamand o'lmayki, ikki shomi dayjur,
Apoda farq etib bir xatti kofur.

Bo'lub me'jarda ul mushki siyahtob,
Qaro shomiki yorqay oni mahtob.

Yuzi atrofida durri laoli,
Quyosh davrida axtarlar misoli.

Ne durkim sekretib bu charxi gardon,
Quyoshning chashmasidin qatra har yon.

Iki qoshi hiloli fitnaangez,
Yozilg'on ko'p ul oy boshida xunrez.

Mudom aylarga qon to'kmak kengoshi,
Bo'lub ikkisining rayvasta boshi.

Bu xunrez ittifoqig'a qilib jahd,
Yuzidin mushaf ochib qilg'oli ahd.

Ko'zi islom eliga topibon dast,
Yotib mushaf yuziga kofiri mast.

Bo'lub sihat olurda goh ranjur,
Bo'lub gah ayni usrukluhta maxmur.

Ko'zi behol xoboludliqdin,
Labi maygun sharoboludliqdin.

Ne ikki anbaroso zulf vah-vah,
Ne ikki jonfizo lab, Alloh-Alloh.

Shakardek lab, vale yo'q tuz kam anda,
Tuzekim qandi olam-olam anda.

Bu yanglig' qand ila tuz kimsa bilmay
Kim, ul hayvon suyi ichra ezilmay.

Savodi xoli o'g'riliqqa monand,
Kelib kunduz kuni eltur uchun qand.

Olib shirinliq, ammo avd etar dam,
Ayog'lari bo'lub shakkarda mahkam.

O'g'urlarda tuzu shakkar nihoni,
Shakar tutmish va yo tuz tutmish oni.

Yengi gulzorida ko'p rang ila bo',
Labi ayn ul-hayotidin ichib suv.

Ravonrarvar yuzining toza vardi
Ki, hayvon chashmasidur obxo'rdi.

Og'iz ustida burni turfa timsol,
Tutub yonida manzil hinduyi xol.

Qo'yub ul hinduyi tojir sifoti,
Shakar tungida⁹ Hinduston naboti.

Naboti Hind yo'qkim, g'unchai gul,
Qilib devona Aqli Kullni bilkul.

Kumushdek rangi nasrinfomi oning,
Kumushdin g'unchadek andomi oning.

Bo'lub har kirriki bir no'gi xoma,
Qorortib qatl uchun yozmoqqa noma.

Varaq aylab anga lavhi uzorin,
Qorortib olam ahli ro'zgorin.

Qadi ozoda jannat savsanidek,
Yuzi gul, lek o'zi gul xirmanidek.

Harorat otashin la'lidin oshib,
Hamul gul xirmanig'a o't tutoshib.

Sharar qilg'och ul o'tdin mayli aflok,
Quyosh boshdin-ayog'in o'rta bon pok,

Zaqan davrida andoq xatti mavhum
Ki, qilg'ay oni solim savq ma'lum.

Nechukkim mehr yonida hiloli,
Ko'runur yo ko'runmasdin xayoli.

Bu davrikim ani tasvir etib vahm,
Og'izni nuqtasi taqdir etib vahm.

Quloqda durri nobi gavhari ham,
Qamar davrida Zuhra, Mushtari ham.

Qadu oraz bila shamshodu gulfom,
Ne shamshodu ne gul, sarvi gulandom.

Qadi ruh ofati chobukluk ichra.
Beli jon rishtasi nozukluk ichra.

Bo'yu jismin deymon quchqu yanglig',
Paridek chustluqdin uchqu yanglig'.

Labidin jon tomib bisyor-bispor,
So'zidan shahd oqib xirvor-xirvor.

Labidin tomibu oqib latofat,
Yuzidin oqibu tomib malohat.

Bo'yida hullalardin ruh olib qut,
Vale alvonidin yuz aql mabhut.

Qilib kirrik o'qidin tiyrboron,
Nechukkim tog' aro abri bahoron.

Labining har so'zi yuz jong'a ofat,
Sochi har tori ming imong'a ofat.

Bu yanglig' qotiloso kelsa ko'zga
Yo'q ish oh urmoqu o'lmoqdin o'zga.

Yururda raxshi aylab tog'ni rast,
O'zi ot uzra jomi husnidin mast.

Falak raxshida mehri xovaridek,
Ne raxshu mehr, dev uzra Paridek.

Qayonkim tavsanin aylab ravona,
Yiroqtin alhazar aylab zamona.

Bu yanglig' surdi xopoko'b tavsan,
Anga tegruki erdi xoraafkan.

Biyikrak chiqtiyu har sori boqti,
Zamin birla zamonni o'tqa yoqti.

Ne ko'rdig' Xora ichra xorakove,
Qozib xopoda metin birla nove.

Dema nove, ne nove qaysi xoro,
Bo'lurcha o'n tegirmon suvg'a majro.

Qilib xorog'a barnoye siteza,
Urub zarb aylar erdi reza-reza.

Ne barnozod¹⁰, sarvi bo'stoni,
Ko'rub davrondin osibi xazoni.

Shukuhidin bo'lub xoro haroson,
QO'pub metinining ollidin oson.

Muqavvas qoshida chin, og'zida band,
Qadin g'am tog'i aylab qavs monand.

Biyikrak haykali ahli zamondin,
Fuzunroq shavkati rili damondin.

Boshida tojvarlik farri raydo,
Yuzida saltanat nuri huvaydo.

Ayog'ig'a sinib xori mazallat,
Boshini sindurub sangi mashaqqat.

Jabinida muhabbat dardi zohir,
Uzori uzra g'urbat gardi zohir.

Tanida benavolig'din asarlar,
Yuzida oshnolig'din xabarlar.

Qo'lida teshaye, yo'q teshakim, gurz,
Bo'lub tufroq aning zarbidin Alburz.

Ko'rub Shirinni hayrat lol qildi,
Taajjub bir yo'li behol qildi.

Ko'rungach ko'zga mundoq chehri oning,
Ichiga soldi sho'rish mehri oning.

Gahye ashki yugurdi shiddatidin,
Gahye ko'ngli buzuldi mehnatidin.

Ochilmasdin burunroq rardai roz,
Yaqinroq surdiyu so'z qildi og'oz.

Labi la'lini gavharrosh qildi,
Bu yanglig' nukta durrin fosh qildi

Ki: «Yey nodir yigit ofoq ichinda,
Yagona charxi nili toq ichinda.

Ayon holingda ko'r-ko'p bulajabliq
Ajabdin ham ajab ranju taabliq.

Ne sen o'xshab jahonda bir kishiga,
Ne qilg'on ishing o'xshar el ishiga.

Bu ishkim, biz demay bunyod etibsen,
Bag'oyat ko'nglumizni shod etibsen.

Bo'lur erduk husuli ichra ojiz,
Hunar ermas, qo'lung ko'rguzdi mu'jiz.

Agar yuz qarn uzroyin bo'loli,
Netib bir kunchilik uzring qo'loli.

Ishing uzrida yuz bizdek o'tongay,
Ne bizdin, Tengridin ollingg'a yong'ay».

Tilatti bir tabaq birla javohir,
Dedi: «Muzdung emas, ey ishda mohir!»

Qo'lub uzr ul tabaq boshini ochti,
Javohirni aning boshig'a sochti.

Parivash bu fasohat birla maftun,
O'zidin bexabar Farhodi majnun.

Yiqib jismini anfosi shitobi,
Teshib ko'ksini ko'ngli iztirobi.

Tani titratmadin orom tormay,
Bu beoromliq anjom tormay.

Dedi: «Jonrarvar anfosingdin o'ldum,
Unungdin, umr ranjiddin qutuldim.

Ne anglaykim, qayu mahro' ekansen,
Ichim qon aylagan senmu ekanseng'

Meni g'urbat aro bechora etkan,
Diyoru mulkdin ovora etkan.

Chiqib jonim unungdin bo'lg'och ogoh,
Yuzungni ko'rmay o'ldum oh, yuz oh!»

Aningdek oh to'fonin chiqordi
Ki, mahvashning niqobi yelga bordi.

Ko'rungach ul jamoli olamoro,
Aning matlubi bo'ldi oshkoro.

Hamul erdiki maftun bo'lmish erdi,
Ko'rub ko'zguda majnun bo'lmish erdi.

Birovkim aks ko'rgach hushi ketsa,
O'zin ko'rgach ne tong, jon tarkin etsa.

Birovkim bo'lsa mayning zikridin mast,
Ne tong, ichkanda bo'lsa yer uza rast.

Chu Farhod ul Pari erkonne bildi,
Chekib o'tluq fig'on andoq yiqildi

Kim, ul holatda Shirin ko'rgach oni,
Kimon qildi magarkim chiqti joni.

Aningdek chekti ohi otasholud
Ki, oyni abr aro yoshurdi ul dud.

Chu ul sham'i vafoda qolmadi nur,
Yetib rarvonadek boshig'a Shorur.

Boshin qo'ynig'a oldi yig'labon zor
Ki: «Yey yo'q qismating juz ranju ozor!

Bas ermas erdi g'urbat dardu dog'i
Ki, o'chti bejihat umrung charog'i.

Vafo yo'lida ul manzilg'a yetting
Ki, bir ko'rmak bila jon tarkin etting.

Kamolul fazlu oyiningdin afsus,
Hayovu aqlu tamkininingdin afsus.

Zamiru ra'yi pokingdin darig'o,
Fig'oni dardnokingdin darig'o.

Qo'lungdin hayfu shastingdin dog'i hayf,
Shukuhu zo'rdastingdin dog'i hayf.

Qani farru shukuhu zo'rdasting,
Tavonolig' aro yuz ming shikasting.

Bashar xaylida sen bo'lmay malakson,
Nedin bo'lmas bori yer birla yakson.

Ne shah boshig'a afsar erding ekin,
Qayu afsarg'a gavhar erding ekin.

Ne kishvar tushti erkin motamingg'a,
Qayu el qoldilar erkin g'amingg'a.

Ne Xoqon so'gung ichra qoldi, oyo,
Qayu iqlim eli qo'zg'oldi, oyo.

Chekib ranjing manga g'am bo'ldi rodosh
Ki, hargiz ko'rmagay erdim seni kosh!»

Debon Shorur bu yanglig' fasona,
Sumanbar aylabon ashkin ravona.

Chu bu oshubig'a yuzlandi taskin,
Ani chorlab Mihinbonu va Shirin.

SO'pub Farhod holidin hikoyat,
Ul aylab bilgan ahvolin rivoyat.

Debon ul zor, Shirin zor yig'lab,
Mihinbonu dog'i bisyor yig'lab.

Ani mahd ichra solib xusravoyin,
Yonib o'rdularig'a zoru g'amgin.

Olib egniga mahdin nozaninlar,
Yurub ollida giryon mahjabinlar.

Solib bir borgah kunjida taxte,
To'shab ul taxt uza shohona raxte.

Ani taxt uzra qo'ydilar chekib oh,
Ne ul eldin, ne o'z holidin ogoh.

Ketur, soqiy, sharobi bexudona
Ki, bexudluq bila bo'ldum fasona.

Ajab behush o'lubmen ishq aro bil,
Meni bir jom ila behushroq qil.

XXXII

*Farhodning madhush dimog'iga hush bog'idin nasim yetmak va nasimdek tebranib tog' sori
azimat etmak va tesha bila tog' bag'rin yormoq, balki tog' roralarni havog'a uchurmoq bila
qiyomat qo'rarmoq va Shorur ani raydo qilib Shirinni aning g'ami ishq shaydo qilmoq va
Shirinning ko'ngli xorasini aning teshasi fikri xarosh qilg'onin Mihinbonu ma'lum qilib, teshadek
tafakkur boshin quyi solmoq va gohi diljo'yulq bila ul bedilg'a ko'ngul bermak, balki ko'yeglin
olmoq*

Bu mahd alvohig'a qilg'on nigorish,
Bu yanglig' qissag'a berdi guzorish

Ki, chun zoyil bo'lub Farhoddin hush,
Ani yotquzdilar taxt uzra madhush.

Ne ul ogah tiriklik olamidin,
Ne jismida asar raydo damidin.

Qolib bu nav' ikki kecha-kunduz,
Olib gah-gah nafas, lek ochmayin ko'z.

Hayoti qaydidin Shirin qilib sho'r,
Yangi jon topibon bechora Shorur.

Uchinchi kecha uyqu el ko'ziga
Kim, ul ochib ko'zin, keldi o'ziga.

Ko'rub shohona taxtu borgohye,
Yotib taxt uzra ul andoqki shohye.

Necha ul hol aro qildi tafakkur,
Tafakkurdin fuzun bo'ldi tahayyur.

Vale yodig'a bu keldikim ul oy,
Dema oy, oftobi olamoroy

Aning sarvaqtig'a solib edi nur,
Bo'lub erdi necha so'z dog'i mazkur.

Yaqin bildiki borg'ondur o'zidin,
Parining yo yuzidin, yo so'zidin.

Hayodin terga bo'ldi abrdek g'arq,
Ul uydin chiqti sekrib o'ylakim barq.

Tafarrus qildikim mehri diloru,
Aning holig'a qilg'ondur madoro¹.

O'zi chun qatlin og'oz aylagandur,
Azo birla sarafroz aylagandur.

Sevunub tog' sari bo'ldi shitobon,
Xijolat birla qat' aylab biyobon.

Yetib oriqqa ko'p aylab takuru,
Hayo teridin andoq oqizib suv.

Topib metini birla teshasini,
Ayon aylab ravon o'z reshasini.

O'zi birla debonkim: «Ul Parichehr,
Meni majnunga muncha ko'rguzub mehr.

Yesim ketkonda e'zoz aylamishdur,
Tarahhumdin sarafroz aylamishdur.

Aning rodoshi ne kelgay ilimdin,
Va yoxud shukri ne o'tkay tilimdin.

Hamono bu arig'dur borcha komi
Ki, itmomig'a ko'rtur ihtimomi.

Umidim ulki umri tezrihlat
Meni mahzung'a bergay oncha muhlat

Ki, bu komin ravo qilg'oymen oning,
Bu dardig'a davo qilg'oymen oning».

Chu bu fikr etti ko'ngli yangi boshdin,
Chiqordi gard gardun uzra toshdin.

Aningdek xora chormoq etti bunyod
Ki, chiqti tog'din gardung'a faryod.

Qachon tosh uzra metin tez soldi,
Falak toqig'a rustoxez soldi.

Dami dudi bila metini gardi,
Yoshurdi ko'zga charxi lojuvardi.

Ne gardu dud, mig'i dardu anduh,
Tutub Arman hududin ko'h to ko'h.

Dema mig', aytqil abri bahoron,
Yog'in birla tagargi sangboron.

Hamul metinki tosh uzra bo'lub g'arq,
Damo-dam lam'asidin ko'rguzub barq.

Ne soatkim xaroshi xora aylab,
Qatiq xoroni andoq rora aylab

Ki, bolchig' rushtasin no'gi itik bel,
Va yo roru bila qor oritur el.

Kecha-kunduz ne tinmoq, ne tayonmoq,
Ne bir dam qon yutardin ko'ngli qonmoq.

Tamoshosig'a har kun xayl-barxayl,
Ulus ul sori tush-tushdin qilib mayl.

Qilib har kim nazar oning ishiga,
Tahayyur barmog'in eltib tishiga.

Ko'rardin yo'q kamarburlarg'a to'ymoq,
Ne haddi yerga rushti dast qo'ymoq.

Aning xorog'a mundoq kov-kovi.
Bu so'zni bo'yla taqdir etti rovi

Kim ul tunkim Mihinbonu uyidin,
Mihinbonu yo'q, ul mahro' uyidin

Kelib o'z holiga ul hushi zoyil,
Chiqib bo'ldi hamul tog' sori moyil.

Chu torti xira ko'zlar subhdin nur,
Ne ul xayl oni tortilar, ne Shorur.

QO'pub Shorur xud keynicha bordi,
Vale Shirin ko'zi g'amdin qorordi.

Topib Shorur, o'lub g'amdin yana shod,
Tushub hajr o'tig'a Shirini noshod.

Qo'yub Shorur ayog'iga aning bosh,
To'kub Shirin firoqidin aning yosh.

Tegib hijron o'qi mahvashqa kori,
Ilikdin ko'rdi borur ixtiyori.

Bahona bo'yla qildikim: «Bu bedil
Ki, qilmish erdi bu kishvarni manzil.

Bu ishkim tog' aro men soz etibmen
Ariq qozmoq ishin og'oz etibmen.

Hamono ul yigitni Hayyi Soni',
Mening ranjimni qilmasliqqa zoyi'.

Bu marzu bum sori kelturubtur
Ki, sarvaqting'a oni yetkurubtur.

Ani gar tormasoq bu ish qililmas,
Vagar yuz qarn sa'y etsak qozilmas.

Kishilar har sori chormoq keraktur,
Qayon bo'lsa ani tormoq keraktur».

Mihinbonu ul oy jahdu shitobin,
Chu ko'rdi fahm qildi iztirobin

Ki, xopokan damidin shu'lai garm
Qilibtur xoradek ko'nglin aning narm.

Nasihath bildikim ko'p naf' bermas,
O'ziga keltururning vaqti ermas.

Qilib ul ishda hikmatlar rioyat,
Ani tormoqqa jahd etti bag'oyat.

Topib, filhol qildilar xabar fosh
Ki, oriqla burung'idek qozar tosh.

Bilib, oyg'a tarab yuzlandi chandon
Ki, bo'ldi lablari gulbargi xandon.

Qila boshladi mahzun ko'ngli chora
Ki, ne nav' aylagay oni nazora.

Kamingohye topib boqqoy anga to'q,
Bu ko'rgay oni, ammo ul muni yo'q

Kim, ul ko'rsa qilib bedilliql og'oz,
Yana ko'rroq ochilg'ay rardai roz.

Vale aylab Mihinbonu hamesha,
Aning qoshig'a bormog'liqni resha.

SO'pub ahvolin oning gohu begoh,
Tilab maxfiy g'amidin bo'lmoql ogoh.

Topib holin nechakim aylab idpok,
Hunardin mamlu, ammo aybdin pok.

Xati mehrini ko'ngli ichra tortib,
Vale ul mehr kundan-kunga ortib.

Havas aylabki, mundoql pok rayvand,
Manga ne bo'lg'ay erdi bo'lsa farzand.

Va lekin hajrdin zor erdi Shirin,
Kecha to subh bedor erdi Shirin.

Ne dardin derga bir hamdardi oning,
Ne subhu shom xobu xo'rdi oning.

Ne bir hamdam anga bo'lmoqqa ma'nus.
Ne qo'yub holi izhorig'a nomus.

Qoshig'a borg'oli aylab taammul
Ki, nogah bo'limg'ay ul betahammul.

Desakim bormayin gulchehri zebo,
Bo'la olmay hazin ko'ngli shikebo.

Firoq o'tida miskin joni oning
Ki, bo'lg'ay dardu yo'q darmoni oning.

Ketur, soqiy, mayi gulrangi xushbo'
Ki, urg'ay chorasiz dard o'tig'a suv.

Munungdek may manga armon bo'lubtur
Ki, dardim asru bedarmon bo'lubtur.

XXXIII

*Farhodning ul tosh arig'in, balki arig' toshin qazib Armaniya tog'iga yetkurub ul tog' fazosida
qasri qulla monand, balki asosi ko'h rayvand bino qilib itmomg'a yetkurgoni va «Bahr un-najot»¹
havzin qasr ollinda metini xoroshikof bila namudor qilib ul havz va arig' atrofing safoda
billurkirdor va jiloda oyinai chiniy davri bila dastasidin namudor qilg'oni va bu ariqqa suv
ochmoq uchun abri bahoriydek ko'zlaridin ashkbor va durri ashkidin gavhar nisor qilib «Ayn ul
hayot» chashmasig'a yuzlangani*

Bu rangin nuktaga hangomaoro,
Bu yanglig' qildi kilkin nomaoro

Ki, Farhod ul arig'ni chora aylab,
Qazar erdi shikofi xora aylab.

Umidi ulki bu ish torsa itmom,
Tamoshog'a kelib sarvi gulandom².

Yana bir qatla ham ko'rgay jamolin,
Simo' etgay ravnoso maqolin.

Tarabdin chiqsa munglug' joni oning,
Jahonda qolmagay armoni oning.

Va gar xud bo'lmasa ul yon xiromi,
Bu ish sori chu ko'rtur ehtimomi.

Husuli ranju dardi dildur asru,
Ul oyning ollida mushkildur asru.

Bu mushkil ishga bo'lsa chorarardozi,
Eshitgach ul sihi sarvi sarafroz.

Muyassar ko'rsa komu muddaosin,
Bu hosil aylagay oning rizosin.

Bu nav' ummid birla subh to shom,
Anga yo'q erdi tosh chormoqdin orom.

Muhandisvor aylar erdi avval,
Arig'ning ikki yonin ikki jadval.

Ham uch qori kanoridin kanori,
Ham oning umqi erdi ikki qori³.

Vale har jadvalikim tortar erdi,
Hamonon ming qoridin ortar erdi.

Bu ming qori sarosar torsa rardozi,
Yana ming qori aylar erdi og'oz.

Qilib har ming qori qozg'onda xora,
Burun metini birla xora rora.

Burung'i ikki yuz xopokani rust,
Tashirlar erdi sing'on xorani chust.

Arig'javfin alar qilg'uncha xoli,
Bu olib teshasin ilgiga holi.

Arig'ning qilg'oli malso xaroshin,
Qilibon teshaning raydo taroshin⁴.

Yo'narg'a teshani ilgiga olso,
Qilib yuz-yuz qori xoroni malso.

Musayqal aylabon ko'zgu masallik
Ki, anda yuz ko'runib suv masallik.

Iki yondin qilib xoroni rayvand,
To'shab farshin aning dandona monand⁵.

Biror yerkim tugansa erdi xoro,
Yerida tufroq o'lsa oshkoro.

Bu yanglig' yerda mehnat ortar erdi,
Yasab o'tguncha zahmat tortar erdi.

Vale solmay o'zin zoru dajamvor,
Yo'nub xoroni taxta-taxta hamvor.

Hamul jadval bila rargorin asrab,
Raja torin chekib hanjorin asrab.

Olib bir-bir yo'nulg'on xorani chust,
To'shab ul taxta-taxta toshni rust⁶.

Arig' hanjorin andoq aylabon soz,
Muhandisresha aylar erdi rardozi

Ki, bo'lub xoro'i yakrora ul marz,
Shikofida tora olmay kishi darz.

Va gar ollig'a kelsa erdi tog'ye,
Ko'targuncha tora olmay farog'ye.

Ani chormoqqa aylab teshani tez.
Bo'lub ul qatra suvdin otashangez.

Tutub ul tog'ning avjida maskan,
Bo'lub xoroshikofu qullaafgan.

Kamar bog'lab yiqorg'a chun hajarni,
Yiqib har zarbi dasti bir kamarni.

Solib chun zarba tog' avjig'a rayvast,
Qilib har zarb ila bir qullani rast.

Rayoray chun solib metini kori,
Yugurtub qulla-qulla dasht sori.

Chu metin orqasin aylab hajarko'b,
Bo'lub har sekregon toshi qamarko'b.

Qamarg'a bo'yla tosh o'lg'och havola,
Bo'lub qalqon aning ollida hola⁷.

Ko'rub anjum yog'arni ul ushoq tosh,
Taharrukdin o'g'urlab har taraf bosh.

Ushoq tosh aylabon gardun yuzin resh.
Nechukkim qullalar homun yuzin resh.

Falak har lahza garchi bosh o'g'urlab,
Yer uzra yog'dururg'a tosh o'g'urlab.

Jafo toshiki holo charx etar fosh,
Hamonokim tuganmaydur hamul tosh.

Falakka tog'ning gardin chiqorib,
Iki-uch kunda o'rnidin qo'ngorib.

Hunardin ko'rguzub yuz sehri Bobil⁸,
Arig' o'tkargali qilg'uncha qobil.

Qilib ul tog'ni chun yer bila teng,
Arig' qozmoqqa har yon qo'l ochib keng.

Hamul avvalgi rargorin chekib tuz,
Qozar erdi arig'ni kecha-kunduz.

Chu oz fursat bu yanglig' ko'shish etti,
Arig'ning boshi qasr o'rnig'a yetti.

Yo'nub havze, kesib xoroni rayvast,
Masohat ichra vaz'i shast-darshast⁹.

Dema havz, aytqil daryocha oni,
Suyi lekin ziloli zindagoni.

Bor erdi qasrning o'rnida bir tosh,
Biyiklikda falakdin oshurub bosh.

Mudavvar vaz' ila rargori oning,
Va lekin davri besh yuz qori oning.

Bu yanglig' xorag'a xoroburi chust,
Ura boshladi metin zarbasin rust.

Yo'nub atrofni andoq berdi hanjor
Ki, qasre aylagay charxi barinvor.

Chu oz fursat ul ishga bo'ldi mashg'ul,
Qoyodin yo'ndi qasri o'yla maqbul.

Su sori toqi oliyshoni oning,
Yetib ko'k toqig'a ayvoni oning.

Ichinda gunbazi ayvong'a loyiq
Yana dahlezi gunbazg'a muvofiq.

Yana uch sori ham uch toqu ayvon,
Uyolib har biridin toqi Kayvon.

Har uy lutfu safodin oyat anda,
Ravoqu rahbalar beg'oyat anda.

Bu yanglig' yo'ndi qasri olamoro,
Bori ajzo anga bir rora xoro.

Qilib ayvonida yuz tarh tahrir.
Mavoze' tarh qildi bori tasvir.

Chekib ul sarvi gulrux taxtu johin,
Bu taxt uzra hamul husn ahli shohin.

Parilar qulluq aylab xizmatida,
Parivashlar qo'yub yuz hazratida.

Bu suratlarni aylab garchi bejon,
Bularni aylabon surat, ani jon.

Chekib yuz ming bu yanglig' turfa timsol
O'zin ul sho'x o'trusida behol.

Qayu mavzudakim, ul mohrora
Muning shakli qilib bexud nazora.

Bu ishlarda bo'lub Shorur yori,
Yetib har birga kilki chirakori.

Bu sizsa odami, taksir etib ul,
Bu cheksa jonvar, tash'ir etib ul¹⁰.

Chu ul oy suratin aylab guzorish,
O'zi xoro uza aylab nigorish.

Chekarda ul jamoli getioroy
Gahi ohye chekib, gahi chekib voy.

Bu yanglig' qasr topib zebu oyin,
Latofat ichra suratxonai Chin.

Tugangach qasrg'a bu zevaru soxt,
Ravoni havzni ham qildi rardox.

Chu bo'ldi havzdin bir yo'li forig',
Kesib har yonidin bir turfa orig'.

Rioyat qildi andoq vaz'u tavrini
Ki, aylang'ay arig'lar qasr davrin.

Kelib dargah muhozisi'ga har nahr,
To'kulgay suvlari ul sorikim shahr.

Topib aql irtifoining shumori,
Iki ming qori har bir obshori

Ki, suv ondin quyi chun aylasa mayl,
Yasagay bog'u bo'ston anda har xayl.

Nekim xoro chorar ish torqach itmom.
Su boshig'a urub xorofikan gom

Ki, suvni bog'lag'ay ul nahr ichiga,
Alolo tushti mulku shahr ichiga.

Aningdek tog' sori tuttilar yo'l
Ki, igna solsa yerga tushmagay ul.

Tamoshog'a qo'yub el ul sifat yuz
Ki, kasratdin ko'runmay tog' ila tuz.

Yaqo birla yurub Farhodi mahjur,
Yonida gom urub bechora Shorur.

Xirom aylab hunarmandi yagona,
Ko'zidin yosh o'lub turmay ravona.

Tushub dilbar xayoli joni ichra,
Solib o't xotiri vayroni ichra.

Suyin turg'uzmayin ko'zida qayg'u,
Arig' novig'a oqib ashkidin suv.

Bu qayg'u eltibon oni o'zidin,
Oqib bechoraliq ashki ko'zidin

Ki, mundoqkim el o'lmish dashtraymoy,
Tamosho qilg'ali kelgaymu ul oyg'

Agar kelsa meni bemor o'larmen,
Vagar ham kelmas o'lsa, zor o'larmen!

Ani bu fikr andoq aylabon lol
Ki, fahm aylab ulus tavridin ul hol.

Mihinbonu aning keynicha pokib,
Surub atboi beroyon mavokib.

Tajammul onchakim, el fahmi yetmay,
Takalluf onchakim, el bovar etmay.

Aning har gomig'a aylab nisori,
Sochib boshig'a naqdi beshumori.

Sinug boshig'a bo'lmoq la'lu durrosh,
Ko'runub bahr aro yoqqon kibi tosh.

Surub ollig'a gardunvash mavokib,
Bori sur'atda andoqkim kavokib

Ki, minmakdin bo'lub oromi oning,
Dame ting'ay qoborg'on gomi oning.

O'pub ul bodrolarning ayog'in,
Tushub yo'lg'a tutub ikki qulog'in.

Ulus holig'a oning zor yig'lab,
Qilib dardi ko'ngulga kor yig'lab.

Qo'yub ul gomu el keynicha anbu,
Qayu anbu, balkim ko'h to ko'h.

Qayon ul ketti el keynicha ketti,
Bu holat birla suv boshig'a yetti.

Zamone tinmog'in qildi bahona
Ki, yetgaymu ul oshubi zamonag'

Ko'zida suv va lekin jonida o'rt,
Bo'lub har sori boqmoqdin ko'zi to'rt.

Ketur, soqiy, mayu, daf' et xumorim
Ki, o'lturdi xumori intizorim.

Xumori hajr bas muhlik balodur,
Anga yo vasl yoxud may davodur.

XXXIV

Farhodning «Ayn ul-hayot» suyini «Bahr un-najot» havzi arig'ig'a ochib, ko'zidin ul chashma rashahotidek ashki rudin sochib, Armaniya sori xiromi va xaloyiqning ul arig' atrofida tamosho uchun g'avg'oyi omi va Parivashning Parikash devzodi ro'yadin qolmoq va Farhod devonavor Parikash bila Parivashin egniga olmoq va Armaniya tog'i sori barqdek gom solmoq va falaki qadxamdek mehr ostida yugurmak va mehrni falak ayvonig'a yetkurmoq va junun

Bu ko'hsor ichra xoro aylagan chok,
Quyar mundog' ziloli sofiyu pok

Ki, chun Farhod suv ochmoqqa ketti,

Xabar har soridin Shiring'a yetti.

Kim, ul qozib arig'ye poku soda,
Necha ishlar dog'i aylab ziyoda.

Yasab ul nav' qasri charxmonand
Ki, topib kungiri gardung'a rayvand.

Bu yanglig' kilk ila tahriri oning,
Bu yanglig' naqsh ila tasviri oning.

Qilib ishlarki, qilmay odamizod,
Bo'lub ko'rmakdin oni odami shod.

Qo'yub ko'nliga yuz ko'hi alamni,
To'kub ko'zdin tuman ming seli g'amni.

Urub ohidin o't hardam zabona,
Suv ochmoq azmig'a bo'ldi ravona.

Sanam xud tinmayin so'zi nihondin,
Tutar erdi xabar har lahza ondin.

Va lekin bu xabarni chun eshitti,
Qaroru sabri ketti, hushi itti.

Buyurdikim: «Ravonroq kelturung ot»,
Buyurg'och ashhabi kelturdilar bot.

Ul ashhab girdu rast erdiyu rahvor,
Nechukkim bo'lsa g'alton durri shahvor.

Chu chiqti yelga gulbargi taridek,
Falak raxshiga mehri xovaridek.

Kishi Bonug'a¹ chorturdi shitobon
Ki, qildi sayr azmi mehri tobon.

Quyoshdek sayrda bordur shitobi
Ki, bir dam manzil etkay burji obi.

Hamul xopokani ro'lod bozu²,
Ariqqa men yetishmay qo'ymasun suv!

Xabar chun bildi Bonu shod bo'ldi,
Surub bedil qoshig'a uzr qo'ldi:

«Ki, ey bizdin sanga yetgan malolat,

Yetishmay bizga sandin juz xijolat.

Dame ting'ilki qilding ko'p taku ro'y,
Hamono azm etibdur sarvi gulro'y

Ki, ushbu sarzaminni ravshan etgay.
Arig'ni sarvu guldek maskan etgay».

Navozishlar qilib bedilni behad,
Buyurdi soldilar ul yerda masnad.

Chiqib masnad yuzida tutti orom,
Hamul tavsanni aylab so'z aro rom.

Irak zaylucha ham soldurdi filhol,
Dedi: «O'ltursun ul sho'rida ahvol!»

O'pub tufrog'ni xopoko'bi³ xoki
Ulusni o'rta b ohi dardnoki.

Kelib yer tutti Bonu xizmatida
Malak ul nav'kim gardun qatida.

Mihinbonu navozish aylabon soz,
Anga diljo'yluqlar qildi og'oz.

Debon har lahza shafqat birla bir so'z,
Hayodin ul tikib yerga iki ko'z.

Shukuhu hilmi aylab elni bevazn,
Giyohu xasqa tog' ollida ne vazn.

Adab birla berib gohi javobi
Ki, har lafzi aning durri xushobi.

So'zidin fahm o'lub aqlu kayosat.
Yuzidin bilgurub fahmu farosat.

Bularg'a munda mundoq rasm, qonun
Ki, chiqti bir g'ubori to'tiyogun.

Chu rechu tob birla avj tutti,
Falak yo'qkim, quyosh aynin yorutti.

Dedilar: «Bu g'ubori surmamonand
Ki, tutti charx kuhli birla rayvand.

Hamono xo'blar sultoniningdur,

Jamol avji mahi toboniningdur».

Bu yon go'yoki surmishdur takovar
Ki, gardidin ko'runmas mehri xovar.

Ulusni surdilar ul suv boshidin,
Ne suv, Farhod ila Bonu qoshidin.

Yana Farhodni titratma tutti,
Isig' dam jismida qonin qurutti.

Mihinbonu kelib rand etti bunyod,
Qasam Shirin boshidin aylabon yod

Ki, ey farzand, bir dam tut o'zungni,
Dame asra ko'ngul birla ko'zungni!

Bu dam gar torsa hushung rishtasi rech
Bo'lur bu necha yil qilg'on ishing hyech.

Seni devonalig' gar qilsa mag'lub,
Pari raykar bo'lur el ichra mahjub.

O'zungni asra bir dam, bo'lma g'oyib
Ki, dahr ahli tilab tormas maoyib.

O'zungni ham, meni ranjurni ham,
Parishon aylama ul hurni ham.

Bu yanglig' ko'p sabaq irshod qildi,
Muassir ko'p qasam ham yod qildi.

O'zin zabt etkucha ul zori g'amkash,
Yetishti telba boshig'a Parivash.

Uzori birla o't olamg'a solib,
Samandardek ulus o't ichra qolib.

Dema, yuz uzra zulfi anbarolud
Ki, ul o't zohir aylab anbarin dud.

Hamul o't shu'lasi o'rtab jahonni,
Bu dud aylab qaro yuz xonumonni.

Kamoli sur'atidin sarvi gulro'
Ravon aylab uzori o'tidin suv.

Bo'lub fahm ul sudin ayni latofat,

Ko'ngul elturga lekin seli ofat.

Yuzida xol o'lub gulbarg uza zog',
Va yo ter ostida suv ichraki bog'⁴.

Dema suvkim, ziloli zindagoni,
Ne Xizru ne Sikandar topib oni.

Bo'lub g'alton latofatdin gul uzra,
Sochib yuz qatra har dam sunbul uzra.

Sochi zulmotida yuz ming Sikandar,
Itib dud ichra andoqkim samandar.

Takovar uzra ra'no qaddu andom,
Balolar sochib, ofatlar qilib om.

Yuzi mehri niqob ostida rinhon.
Nechukkim, oy sahob ostida rinhon.

Bu yanglig' yetti oshubi zamona,
Samandi na'li sarko'bi zamona.

Dedi bedilg'a Bonukim: «Ravon bo'l,
Ishingga ham qadam qo'y, ham uzot qo'l.

Bu ofatkim buyon solmish guzarni,
Tushardin ul taraf asra nazarni.

Sanga garchi bu talqin bejihatdur,
Va lekin holiyo bu maslahatdur».

Sitamkash Bonu ollida yer o'rti,
Qo'lin Shorur tutti toki qo'rti.

Olib metin suv ochmoq etti bunyod,
Yetishti ul sori huri Parizod.

Boqar erdi arig'ning ichu toshin,
Kulumsub tebratib har lahza boshin.

Oshib har ishda hayrat nozaning'a,
Bo'lub qoyil rayoray ofaring'a.

Pari raykarda so'z yo'q g'ayri tahsin
Urub devona suv ochmoqqa metin⁵.

Sug'a orig' shikofin ochti chun chust,

Burun novu mamarni bog'labon rust.

Chu ul yo'l bo'ldi xoro birla masdud,
Bu yo'lg'a mayl qildi tezrav rud.

Arig' novi chu bo'ldi suv maqomi,
Tegirmon novidek bo'ldi xiromi.

Xaloyiq ichra g'avg'o tushti har yon,
Ulus ichra alolo tushti har yon.

Arig'ning ikki yonidin alolo,
Nishot ahli tuzub dirno talolo.

Mug'anniylar iki yondin navosoz,
Tuzub ul ro'd lahni birla ovoz.

Mihinbonu bila Shirin surub ot
Ki, qasr ollig'a yetkaylar sudin bot.

Va lekin suv bo'lub andoq sabukrav
Ki, yetmay girdig'a xingi sabukdav.

Yugurmakka ulus baskim qilib mayl,
Yiqilib bir-biri ustida har xayl.

Qilib el keynidin ham ro'ya Farhod,
Ko'zi ul yonkim ul huri Parizod.

Sumanbar chorib erdi o'n yig'och yo'l,
Demaykim tuz, tamomi tog' ila cho'l.

Yana qaytib samandin surdi chun tez
Yeti-sekkiz yig'och bo'ldi sabukxez.

Nasimekim yuki siym o'lg'ay oxir
Taharrukda anga biym o'lg'ay oxir⁶.

Aningdek bodroyi tutti orom
Ki, bosqon yerdin o'tmas bo'ldi bir gom.

Bor erdi sursa chirmoshib ayog'i,
Pari raykar yiqilmoq xavfi dog'i.

Chu oshiq ongladi qilg'och taammul
Ki, yeldin tushkudekdur yer uza gul.

Yer o'rmaklikka majnundek xam o'ldi,

Quyosh ostida gardundek xam o'ldi.

Ko'tardi orqasig'a bodroni,
Nechukkim bodro ul dilraboni⁷.

Bir ilgi ikki qo'lin qildi mahkam,
Yana bir ilgi ikki butlarin ham.

Aningdek ro'yada ko'rguzdi ta'jil
Ki, gardi surma bo'ldi mil dar mil.

Mihinbonu ani nazzora aylab,
Tora olmay ilojin chora aylab.

Chu ikki-uch yig'och gom urdi shaydo,
Bo'lub ollinda qasru havz raydo.

Qadamni qo'ydi qasr ayvoni sori,
Salomat raxshi birla shahsuvori.

Turub ayvonda solim chun egib qad,
Hamul turg'on su birla sarvi gulxad.

Boshig'a sarvning aylandi filhol,
O'pub yer, zor yig'lab, yondi filhol.

Chiqib tog' uzra aylab ashkboron,
Chekib un, o'ylakim abri bahoron.

Chu ul qildi bulutdek tog' uza mayl,
Arig'din suv yetishti o'ylakim sel.

Labolab ul sudin chun havz to'ldi,
Arig'lar dog'i molomol bo'ldi.

Bo'lub suv qasr atrofig'a doyr,
To'kuldi dasht uza bo'lmoqqa soyir.

Ariqqa qo'ydilar «Nahr ul-hayot» ism,
Falakvash havzg'a «Bahr un-najot» ism.

Ketur, soqiy, tag'ori bahr timsol,
Qadah kishtisin ul may bahrig'a sol!

Arig' ichmak erur jonim hayoti,
Tugatmak bahri may umrum najoti.

XXXV

*Mihinbonu bila Shirinning Farhodni firoq xoro kamari etagidin domangir bo'lub visol atlati
charxi haramida to'qquz rarda ichra mahram qilib ziyofat harir va hullalari uzra majlis
tuzatmoqlari va o'n fanda o'n sohib kamol qizkim, asharai komila alar ta'rifidin ushri ashir
bo'la olg'ay, aning qoshinda izhori fazl qilib o'zlarining qonidek, ya'ni yuzidek xijolat boshlarin
quyi solmoqlari va Shirin-ning falak qasridin quyosh chiqqondek qasr hujrasidin chiqib mehri
jamoli kavkabasi bila anjumanni ravshan qilmoqlig'i va Farhodi siyah sitora ollinda hiloliy jom
aro shafaqqun may tutub, aning ishqida ichib o'z ishqida anga ichurub, bir-birining bodai
ishqidin mast*

Guzorish suyidin bu havzi xoro,
Bu yanglig' mavj qildi oshkoro

Ki, ul suv havz aro qilg'och tamavvuj,
Ulusqa necha vaqt o'ldi tafarruj.

Mihinbonu bila Shirini g'amkash,
Bo'lub ul mushkil ish itmomidin xush.

Buyurdilarki torti qasri zebo,
Ayoqdin-boshqa tegru farshi debo.

Nishotu aysh o'lub imkondin ortuq,
Sururu shodmonlig' ondin ortuq.

Valek ul oy uzorin oh tobi,
Nazarda qilmish erdi mohtobi.

Base diltang edi bedil g'amidin,
Bo'lub diltanglik hosil g'amidin.

Mihinbonug'a bas mushkil ish erdi
Ki, mahvashning xayolin bilmish erdi.

Vale tormas edi bu ishga chora
Ki, yondoshqay buluru sangi xora.

Chu ko'rdi itti bedil telbalikdin
Pari raykar dog'i borur ilikdin.

Dedi mahvashqa: «K-yey jonimg'a rayvand!
Hazin jonim jamoling birla xursand.

Bu shaydovash yigitkim chekti ko'p ranj
Ki, muzdi dast anga bor erdi yuz ganj.

Necha ko'p bo'lsa istig'nosi oning
Yo'q ersa ganjdin rarvosi oning.

Vale bizdin dog'i xushdur muruvvat
Ki, bersak so'z bila ko'nliga quvvat.

Anga taklif qilsak mehmonliq,
Ikimiz zohir etsak mizbonliq.

Ani istarg'a el qilsak ravona,
Tuzatsak bazmgohi xusravona.

Yasosoq sandali uzra maqomin,
Qilib diljo'liq etsak ehtiromin.

Bular birla gar oni aylasak rom,
Rioyat aylasak nekim erur kom.

Vagar qilg'onga bo'lmas mayli zohir,
Qilurni qilmish o'lg'oybiz biz oxir.

Bular gar ko'nliga bo'lmas tirozi,
Xud o'lg'ay daf' elning e'tirozi».

Bu so'zdin lolarux guldek ochildi,
Rujuin ham aning rayig'a qildi.

Mihinbonu ravoni hukm surdi,
Nekim matlub edi, borin buyurdi.

Bilurlar erdi Bonu rasmu royin,
Hamul dam torti bazm asbobi oyin.

Dedi Bonuki: «Ayvon ichra kunduz,
Qo'yoli jomi may ichmak sori yuz

Ki, havz o'lsun nazar o'llig'a o'tru,
Bu manzildin g'araz chun erdi bu suv.

Jahong'a mushk sersa shomi dayjur,
Qilib ravshan falakdek sham'i kofur,

Tutoli bir nafas qasr ichra orom,
Vale orom tutmay tortali jom».

Iki-uch hushmandi nuktarardozi
Yibordikim qilib har yon taku toz,

Topib Farhodi zori benavoni,
Keturgaylar bu majlis ichra oni.

Borib tortilar oni zoru mahjur,
Balou dardig'a yo'q haddu maqdur.

g'amu andisha o'tining sharori,
Sharori dardu mehnat beqarori.

Topib ko'rmaktin oni yuz malolat,
Ravon qildilar izhori risolat.

Ayog'larig'a qo'ydi bosh yig'lab,
Nechukkim sel to'kti yosh yig'lab.

Dedi: «K-yey nuktangiz jonimg'a ummid,
Ne jon ummidi, balkim umri jovid.

Izingiz gardi toji iftixorim,
Ne qilmoqqa mening ne ixtiyorim».

Eshitgach bo'ldilar xushdil ravona,
Ani e'zoz aylab xusravona.

Ul o'ldi shah, bular xaylu sirohi,
Anga tegruki erdi bazmi shohi.

Yetishgach Bonu aylab behad ikrom,
Dedikim, kursi uzra tutsun orom.

Bajo kelturdi ul bemisl nodir,
Nekim Bonug'a bo'ldi hukm sodir.

Ishorat aylag'ach Shoruri bedil,
Ravon kursi tubida tutti manzil.

Chu kursi uzra manzil tutti Farhod,
Mihinbonu takallum qildi bunyod.

Nekim imkoni bo'lg'ay husni taqrir,
Ravo ko'rmay aning uzrida taqsir.

Bu ham har nav'kim anglab xitobin,
Xijolatlar bila aytib javobin.

Chu mardumliq hadisi torti royon,
Ravon xon chektilar behad namoyon.

Chu qolmay ishtiho xonlarg'a boqi,
Surohi kelturub majlisqa soqi

Tuzuldi o'yla bazmi xusravoyin
Ki, ko'rmay o'yla charxi kajravoyin.

Surohilar mayidin ruh olib qut,
Qadahlar har biri bir rora yoqut.

Bo'lub gulrang may moi maindek,
Safou rangi la'li otashindek.

Bu la'lu zarfning yoqut jismi,
Hisor shira bu maxzan tilismi.

Tilismi torqan el nogah ochilmoq,
Havosi telbarab usruk yiqilmoq.

Mihinbonu ichib davron ayog'i,
Chekib Farhod ila Shorur dog'i.

Ne majlis, bog'i rizvondin namudor,
Ne boda, obi hayvondin namudor.

Ayoqchilar shakarguftoru dilband,
Qilib dilbandliq birla shakarxand.

Mug'anniylar aningdek lahn-rardoz
Ki, jonlar rardadin raqs aylab og'oz.

Bu majlis ichra hozir o'n dilorom,
Bori ham sarv qomat, ham gulandom:

Bo'lub Shirin bisotining nadimi,
Alardin xush Mihinbonu harimi.

Kelib har qaysi bir fazl ichra mohir,
Mahorat shevasi har birda zohir.

Biri ash'or bahri ichra g'avvos,
Biri advor¹ davri ichra raqqos.

Biri mantiq² rusumida raqamkash,
Biri hay'at³ ruqumig'a qalamkash.

Birining shevasi ilmi haqoyiq⁴,
Balog'atda⁵ biri aytib daqoyiq.

Biri tarixda so'z aylab fasona,
Biri hikmat⁶ fani ichra yagona.

Hisob ichra birining zihni borib
Muammoda⁷ birisi ot chiqorib⁸.

Bu fanlarda bular bir-birdin ahsan
Yuz ul fanliq aro har qaysi yakfan⁹.

Diloromu Diloroyu Diloso,
Gulandomu Sumanbo'yu Sumanso.

Parichehru Parizodu Parivash,
Pariraykar zihi o'n ismi dilkash.

Chu evruldi labolab davr ayog'i,
Qizidi bazm yanglig' el dimog'i.

Mihinbonu kamol izhori aylab
Daqoyiqdin savol izhori aylab,

Alarg'a aylagach juzvi ishorat,
Radidor o'ldi yuz dilkash iborat.

Funun bozori ichra sho'r tushti,
Atorudg'a degin g'avg'o yovushti.

g'aroyib ko'p qila boshladi zohir,
O'zining fannida har sho'xi mohir.

Alarg'a chun taammul qildi Farhod,
Unutqon nuktalarni ayladi yod.

Daler o'lmish edi may jur'atidin,
Ne may, jomi rayoray jur'atidin.

Ani chun tab'i poku zihni oliy,
Qilib erdi zamon sohibkamoli.

Boqib ul sori tab'i ravshanidin,
Savole qildi har birning fanidin.

Javobida sanamlar borcha ojiz,
Eshitmay o'yla mushkil nukta hargiz.

Alar chun shubhasig'a tormayin daf
O'zi-o'q aylabon ul shubhani raf.

Fasohatda so'zidin qosir idpok
Ki, har bir lafzi erdi gavhari pok.

Takallumni qilib chun nuktararvard,
Bo'lub bazm ahli aqlu hushidin fard.

Mihinbonu qolib hayron so'zidin,
So'zin chun go'sh etib, borib o'zidin.

So'zidin zohir asrori Ilohiy,
Jamolidin ayon anvori shohiy.

Yuzy oyini sog'ar lola aylab,
Ul oyg'a sabzasidan hola aylab.

Mihinbonuki donishrarvar erdi,
Bilik ahlig'a shohi sarvar erdi¹⁰.

Muhaqqaq bildikim ulkim yo'nar tosh,
Qochurmishdur guharlig' tojdin bosh.

Shukuhi ollida torti o'zin rast,
Kalomi janbida ko'rdi so'zin rast

Kishi gavharg'a jola aylasa ot,
Ham oning gavharidin bilgurur bot.

Tushub taxt ustidin aylab tavozu',
Qilib taxt uzra ul chiqmoq tavaqqu'.

Ul aylab ko'p tazallumlarki, Bonu
Nekim der jonima minnat, magar bu.

Balo tog'ini mujgon birla yormoq,
Yorib tirnoq ila yerdin qo'ngormoq.

Buyursa bo'lmag'um andin haroson
Ki, bu ishdin erur yuz qatla oson.

Gadou saltanat taxti yiroqdur,
Anga tufroq uza yer yaxshiroqdur.

Chu Bonu ko'rdi beroyon ibosin,
Yana istab aning ko'ngli rizosin.

Dedi, taxt uzra gar tutmassen orom,
Manga yer uzra o'lturmoq erur kom.

Buyurdi oldilar taxti murassa',
Yer uzra soldilar farshi mulamma'.

To'shalgach bu bisoti komroni,
O'zi o'lturdi, lek o'lturtub oni.

Yana chun jomi may bo'ldi ravona,
Guharrez o'ldi Farhodi yagona

Dema yolg'iz bo'lub so'zdin guhar posh
Ki, so'zcha yuz iki ko'zdin guhar posh¹¹.

Ul oy hijronidin jonida oshub,
g'amidin charx ayvonida oshub.

Pari xud rardaning keynida hozir,
Bo'lub majmui ahvolig'a nozir.

Sirishki tinmayin oqib ko'zidin,
Gah o'zida, gahi borib o'zidin.

Pari yanglig' nazarlardin nihoni,
Kupub ul elniyu, el ko'rmay oni.

Vale Bonu tutub ko'z uchidin ros
Ki, xopokan nechuk yumshatmish olmos.

Munung ashki gahi boshidin oshib,
Gah oning ohidin olam tutoshib.

Dedi ko'nglida Bonukim: bu g'amnok
Ki, mundoq mumkin ermas gavhari pok.

Manga xud barcha holi bo'ldi ravshan
Ki, qilmish rostliq — ish, poklik — fan.

Chu yo'qtur bir nazar qilmoqqa tobi,
Chiqorg'a yovushur joni xarobi.

Malakdur kelgan inson suratida,
Malakvashliq mubarhan hay'atida.

Bu holat ichra har nav'i Kimondin
Emas mumkin xayoli fosid ondin.

Bukun qilg'ay xilofi poklig' ul,
Emas bermak ravo imkong'a ham yo'l.

Anga ko'zu ko'ngul juz pok emasdur,
Nazarda pok ko'zdin bok emasdur.

Kuyar shavq o'tidin joni asiri,
Erur yerida bo'lsam dastgiri.

Bu muhlik g'amda chiqsa joni oning,
Yaqin bo'ynung'a bo'lg'ay qoni oning.

Dedikim: «Xo'blar shohig'a ayting,
Malohat avjining mohig'a ayting

Ki, bir dam mizbonliq rasmi tutsun,
Yuzidan mehmon ko'zin yorutsun!

Labidin jong'a qilsun mizbonliq,
Yuzidin ko'zga etsun mehmonliq!»

Sumanbar¹² xud eshitur erdi oni,
Bo'lub bu nuktadin osuda joni.

Xiromon bazm aro bo'ldi ravona
Ki, qo'zg'oldi xiromidin zamona.

Yuzinda mehr o'tidin asarlar,
Ko'zida ashk selidin xabarlar.

Ko'zidin hajr apokim ashki borib,
Bori mujgon sinonlarin suvorib.

Qilib Farhod metini kibi tez,
Bo'lub ul xorarez, ammo bu xunrez.

Og'izdin ohikim kam bo'lmayin hyech,
Bu yel zunnori zulfidin ochib rech

Ki, har tori yuz imon aylagay band
Ki, qilg'ay kufr zunnorig'a rayvand.

Uzori o'tig'akim ashk urub suv,
Ulusning kuymagin ko'rrak qilib bu.

Qoshindakim girih zohir qilib g'am,
Yangi oy fitnaliq andoq kelib kam.

Jamolidin qo'yub davrong'a minnat,
Tutub davron bu ishdin jong'a minnat.

Uzoridin qilib davronni ravshan,
Qoshidin toq ila ayvonni ravshan.

Solib o't jong'a la'li otashini,
Jahong'a chehrai burqa'nishini.

Chiqarg'ach rardalarning keynidin chehr
Nechukkim to'rt burqa' ostidin mehr¹³.

Qupub bazm ichra el qo'zg'oldilar bot,
Aningdekkim quyosh chiqqonda zarrot.

Bir o't Farhodi besomong'a tushti
Ki, jismin pok o'rta, jong'a tushti.

Ko'zi tushgach ul oyga, chekti bir oh
Ki, dudidin qorordi yetti xirgoh¹⁴.

Yaqin erdiki tarki hush qilg'ay,
Yana behushlar yanglig' yiqilg'ay.

Vale may zo'ri bo'ldi dastgiri
Ki, hushin ayladi farmonraziri.

Maqomin yonida ko'rguzdi Bonu,
Kelib o'lturdi ul zonu-bazonu.

Quyosh chun tutti oy yonida manzil,
Ham o'z o'rnida manzil tutti bedil.

Chu yerliq o'z yerida tutti orom,
Ayoqchilar rayo-ray tuttilar jom.

Labolab necha sog'ardin Parivash,
Chu o'z devonasidek bo'ldi sarxush.

Hijobi boda zo'ridinki ketti,
Pari izhori insoniyat etti

Ki, ey olam elidin fardu nodir!
Kelib zoting bori qudratda qodir.

Hunarda zerdasting borchal olam,
Hunar yo'qkim, kamolu fazl aro ham.

Kishikim qilsa ta'rifing xayoli,
Quyosh ravshan demaktur, charx — oliy.

Balodin asrasun davron taningni,
Ne yolg'uz tanki, joni rurfaningni.

Yo'lungda ganj agar solg'oybiz oxir,
Qayu uzring qo'la olg'oybiz oxir.

To'kub mahvash bu yanglig' durri shahvor,
Qolib bedil nechukkim naqshi devor.

Parivash bo'ldi chun mundog' guharrosh,
Ayoq tutmoq uchun qo'rti urub bosh.

Ul o'n qizkim o'n ishda erdi mohir,
Tutub har qaysi bir xoni javohir.

Parivashning qayon bo'lg'och xiromi,
Sochib bir xonni har yon tushsa gomi.

Nisori la'lu dur sharh aylagoncha,
To'kub Farhod xud ko'zdin yuz oncha.

Pari ul shakl ila bir-bir qo'yub gom,
Kelib majnun qoshida tutti orom.

Dedi la'lig'a olib la'li ahmar¹⁵,
«Sening ishqingda no'sh ettuk bu sog'ar!»

Sumurdi uyla shamshodi qasabro'sh
Ki, mundin oldi oning ichkani hush.

Ichib jomi labo-lab tutti ul dam
Ki: «Ho'sh etkil mening ishqimda sen ham!»

Iki hol ul may ichra hosil erdi
Ki, ham hayvon suyi, ham qotil erdi.

Chu oshiq may isidin bor edi mast,
Ajab soqiyg'a ko'rkim bo'ldi hamdast.

Olib sirqordi andoq bexudona
Ki, sog'ar naqshidin ketti nishona.

Bu sog'ar bo'lsa erdi jomi aflok,
Qo'yub og'zig'a sirqorg'ay edi pok.

Vujudi naqshi ko'nglidan yuvuldi,
Ko'ngil nangi vujudidan qutuldi.

Qilib o'zni xalos o'zluk g'amidin,
Ne o'zluk, balki yo'qluq olamidin.

Ayog'ni torshurub fardi zamona,
O'zin tufroqqa soldi bexudona.

Boshi chun ul sanamni sajda etti,
Bu olamdin yana olamg'a ketti.

Ko'tarmak istadi boshin Parizod,
Yiqildi jismi, ketmish erdi Farhod.

Bu shirin hol chun nazzora qildi,
Aning yonida Shirin ham yiqildi.

Ikisin og'zig'a tutqonda mir'ot,
Nafasdin hyech asar yo'q erdi, hayhot.

Ketur soqiy, manga mir'oti joni
Ki, anda torqamen jonon nishoni!

Chu jonon aksi ko'rguzgay bu ko'zgu,
O'zumdin borg'amen ul nav'kim suv.

XXXVI

Farhod bila Shirin may visolidin, balki visol mayidini birhol, balki behol bo'lg'onlari va charxi kabud, balki davri hasud soqiysi alarning aysh sog'ari, balki sog'ari ayshig'a zahri hirmon, balki behush doruyi hijron qo'shqoni va Xusravi Rarvez Shirinning shakarlablar shohi erkanin bilib, visoli no'shin ko'ngliga shirin qilib, shirin maqol elchidin chuchuk so'zlar aytib yiborib, Shirin labi jullobidin kom orzusini shakarrez qilur muddao qilg'oni

Raqam qilg'on bu so'zu dard rozin,
Aningdek chekti bu raykar tirozin

Ki, chun bazm ichra ul ikki sitamkash,
Yiqildilar tana'umdin qilib g'ash.

Yana bazm ahli tortib ohi nola,
Bag'ir qoni bo'lub ichgan riyola.

Ko'tardilar ravon mahvashni bir yon,
Yana ul bedili g'amkashni bir yon.

Anga bir uyda solib bistari noz,
Kelib yotquzdilar huzn aylab og'oz.

Yana bir uyda yer solib nihoni,
Yig'ishturdilar ul ko'hi baloni.

Visol ichra yetishmay oshnolig',
Falak soldi aro yerda judolig'.

Tong otquncha ikov behol edilar,
Mashaqqat xaylig'a romol edilar.

Chu tebrandi nasimi subhgohi,
Sahargah o'ylakim Farhod ohi.

Falakni tun g'uboridin sururdi,
Ne tun, savdo tutunin dog'i surdi.

Ul ikki ishq savdosida madhush,
O'ziga keldilar aylab madad hush.

Xijolatdin qO'pub Farhodi diltang,
Baliyat tog'i sori qildi ohang.

Pari raykarda xud bir sa'b holat
Ki, aylab jonining qasdi malolat.

Mihinbonuni ojiz aylab ul hol,
Bo'la olmay ul ishda forig'ulbol.

Ne bedil tarkini tutmoqqa xushnud,
Ne mahvashqa nasihat aylabon sud.

Desakim bermayin bedilg'a quvvat,
Taqozo qilmay insofu muruvvat.

Ko'p o'lsa mehribon xudkomlig'din,
Yel ichra vahm etib badnomlig'din.

Vale chun bilmish erdi ishq pokin,
Bu yanglig' ishq aro dardi halokin.

Tilab har necha kunda bir dam oni,
Ichib bir necha jomi komroni.

Chu mahvash ilgidin aylab qadah no'sh,
Bu ham behush o'lub, ul dog'i behush.

Yana ul hushig'a kelgach tutub tog',
Muning jonig'a qolib yuz tuman dog'.

Bu yanglig' voqi' erdi muddati hol,
Yetishmay hol bo'lmoq erdi behol

Ki, nogohon sirehri bemadoro,
Ajab mansuba qildi oshkoro.

Bu tarix ichra mag'rib hukmroni,
Ne mag'ribkim, jahon kishvarsitoni.

Ajam birla Arab mulkida dovar,
Arab birla Ajamg'a shohu sarvar.

Shahi erdiki derlar oni Xusrav,
Mutii amri garduni sabukrav.

Jahon mulkin tutub xaylu sirohi,
Madoyin¹ mulki oning taxtgohi.

Nasabda topibon Kisrog'a rayvand,
Qayu rayvand, farzandig'a farzand.

Baqo mulkiga chun Kisro² qo'yub yuz,
Berib ziynat aning mulkiga Hurmuz³.

Chu Hurmuzning bo'lub ul yon xiromi,
Bo'lub Rarvez aning qoyim maqomi.

Oti Xusrav, laqab otig'a Parvez⁴,
Bu otu bu laqab shuhrat qilib tez.

Ulusqa irs birla hukmron ul,
Atodin to ato xusravnishon ul.

Bilibkim mulk anga yetmish qazodin,
Nekim yetti ato, yetmish atodin.

Qayu birkim qo'yub oyini ra'fat,
Xalafqa torshurub taxti xilofat.

Yaqin anglabki davroni kuhan gard,
Anga ham tutqusi bu sog'ari dard.

Chu nogah xoli o'lsa umri jomi,
Keraktur bir xalaf qoyim maqomi.

Agarchi aqdi zavj aylab muqarrar,
Bo'lub erdi anga gavhar muyassar.

Va lekin ermas erdi loyiqi toj
Ki, bo'lg'aylar anga toj ahli muhtoj.

Nikoh ichra tilar erdi takarrur
Ki, torqay tojg'a shoyista bir dur.

Topib bu ishda chun aylab taammul
Ki, sho'ra xas qilur zohir, chaman gul.

Bulutdin obi hayvon gar Topar bahr,
Bo'lur albatta pur xarmuhrag'a zahr.

Vagar xud ichsa suv o'rnida zahrob,
Chamanda gul butar, lavnida yuz tob.

Gar o'lsa tarbiyat kam yo ziyoda,
Tabiat aylamas tag'yir zoda.

Xirad dehqoni mundog' nuktaye der:
«Ki dona sochqoli yaxshi kerak yer»⁵.

Bu ma'ni ko'nglida chun torti orom,
Bo'lub bu komning keynicha nokom.

Mamolik ichra munhilar uzotib,
Aningdek bir samin gavhar so'rotib

Ki, silki izdivoji ichra chekkay,
Agar gul eksa, gulzor ichra ekkay.

Bu avqot ichra bo'lmish erdi mashhur
Ki, olam ichra kelmish ravzadin hur.

Ne hurekim yurub qilg'och takallum,
Uyotdin tuboyu⁶ kavsar⁷ bo'lub Kim.

Quyosh bo'lmish falakdin yerga nozil,
Va lekin tutmish Arman ichra manzil.

Ul oydin yorumish ul xittai pok,
Quyoshdin o'ylakim bu markazi xok.

Kishiga o'xshamas go'yo Paridur,
Pari yo'q, oftobi xovaridur.

Nasabda jaddi a'lo anga Jamshed,
Hasabda so'ngg'i mavlo anga xurshed.

Bo'lub oshuftasi nodir misoli,
Bori fanlar aro sohibkamoli.

Uzub eldin aning ishqida rayvand,
Ne ul elga va ne el onga monand.

Huvaydo haykalida ko'htanlik,
Qilur ashg'oli holo ko'hkanlik.

Demakim tesha birla ko'hkan ul
Ki, zarbi dast ila xoroshikan ul.

Vale tortib fig'on chekmakdin ohye,
Bo'lub ko'hi tani andoqki kohye.

Kupub ondin bu yanglig' notavonlig',
Pari raykar ham aylab mehribonlig'.

Agar ma'shuq erur fardi zamona,
Bu oshiq ham erur fardi yagona.

Yoyildi elga chun bu amri matbu',
Magar Xusravga dog'i bo'ldi masmu'⁸.

Ul oy avsofini ahli zamondin,
Eshitur erdi bal yaxshi-yamondin.

Harorat ko'ngliga solmish edi jo'sh,
Taraddud jonin etmish erdi madhush.

Xayolida kecha-kunduz ul erdi,
Tilida kecha-kunduz so'z ul erdi.

Vale mavquf edi munhilarig'a
Ki, ne kelgay alar inhilarig'a'⁹.

Alar ham har tarafdin onglabon hol,
Kelibon qildilar bilganni irsol.

Birikim bor edi Armang'a ozim,
Bor erdi xalq aytur so'zg'a jozim

Ki, shah mahdig'a loyiq ul Paridur
Ki, Arman mulki oning kishvaridur.

Yana har kimki har yon bormish erdi,
Yuz urg'on mulkni axtormish erdi.

Dedi bori oning ovozasidin.
Sadoyi husni beandozasidin

Ki, olam ichra jannat huri uldur,
Quyosh yanglig' jahon mashhuri uldur.

Eshitgan birla Xusrav moyil erdi,
Bular kelmak g'arazg'a hoyil erdi.

Chu tush-tushdin bu so'zlar bo'ldi raydo,
Havas bir yo'li ko'nглиn qildi shaydo.

Burun qildi muni ko'nгли aro jazm
Ki, Arman sori filhol aylagay azm.

Solib ul gulsiton sori guzarni,
Kiyurgay qo'lg'a sarvi siymbarni¹⁰.

Yana qildi taammul saltanatdin
Ki, shahlig'dur munofi ul sifatdin.

Buzurg Ummid edi yoru nadimi,
Ulus donosiyu olam hakimi.

Bilib ravshan samakdin to samo ul,
Anga har mushkil ishda rahnamo ul.

Ani xilvatda chorlab ochti rozin,
Sumanbar ishqidin so'zu gudozin.

Chu qildi borcha sirrin oshkora,
Tavaqqu' ayladi ul ishga chora.

Hakim ul nav' muztar ko'rgach oni,
Taammul aylabon mumtad zamoni

Dedi: «Bok ermas, osondur bu tadbir,
Mizojing tormayin bu ishda tag'yir.

Muayyan aylagil ravshan zamire,
Risolat shevasida benazire.

Ichi durri maoni birla rurjo'sh,
Sadaf yanglig' va lekin og'zi xomush.

Sadafdek chunki og'zin ochqay oxir,
Hadis o'rnig'a gavhar sochqay oxir.

Anga ham taqvo o'lsun, ham asolat,
Mihinbonug'a yetkursun risolat.

Saloming birla aylab oni e'zoz,
Debon vuslat so'zin qilsun sarafroz.

Agarchi arzi johu rif'at etkay,
Vale boshi bu so'zdin ko'kka yetkay.

Eshitmishmenki Bonu kordondur,
Pari raykar dog'i bisyordondur.

Chu savdo torsalar bu nav' mavjud,
Ilikdin bermagaylar bu sifat sud.

Yaqinkim, aylab ul ishdin mubohot,
Yiborgaylar risolat noqilin bot.

Javobu muddao torsoq muvofiq,
Qiloli fikrin oning anga loyiq.

Vagar xud ochsa uzr aytur sari qo'l
Ki, aslo aql xud bermas anga yo'l.

Sangakim borcha ishga dastrasdur
Aning fikri dog'i dushvor emasdur».

Chu arz etti so'zin donoyi davron,
Risand etti borin doroyi davron.

Topib andoq kishikim bo'ldi mastur,
Qilib bu muddaokim bo'ldi mazkur.

Rasuli kordon so'zning tamomin,
Chu qildi fahm, tez etti xiromin¹¹.

Kecha-kunduz demay borur edi yo'l,
Qadam qo'yg'uncha Arman mulkiga ul.

Ketur soqiy, qadahkim komim uldur
Ki, ollimda ajab dushvor yo'ldur.

Ne bir sog'arki, sog'ar tut rayoray
Ki, bu vodiyni bexud tay qilay, tay.

XXXVII

Xusrav elchisi Arman kishvarig'a yetgoni va Mihinbonu munhiylariga muddaosin zohir etib, Bonu ani ko'rarga bazmi saltanat qurg'oni va Hudhud Bilqis ollinda o'lturg'ondek rasulning Bonu qoshinda o'lturg'oni va Sulaymoni zamon risolatin qushlar tili bila arz qilg'oni va

*tovusni Anqo¹ juftlug'ig'a so'z solg'oni va Bonuning bahona domin ochqoni va hiyla donasin
sochqoni va ul ziyrak qushning bu dona va domdin ram qilib qochqoni va farog'bol hosil qilmay
qahramonlig' Qofig'a ketgoni va ul Qof Anqosi bu ma'nidin g'azab minqori bila*

Bu vodiy qat'ida qilg'on sayohat,
Bu yanglig' qildi izhori fasohat

Ki, chun Armang'a yetti homili roz²,
Bo'lub ko'nglida yuz turluk fusunsoz.

Xabar yetkurdilar Bonug'a navvob
Ki, davlat bu taraf bo'lmish inontob.

Rasule qasru toqi Kisraviydin,
Ne Kispokim, bisoti Xusraviydin.

Kelibdur aqldek boshtin-ayoq hush,
Takallum vaqti go'yo, yo'qsa xomush.

Solib Bonu quloq ul mojarog'a,
Tushurmak hukm etib mehmonsarog'a.

Ko'p aylab aklu shurb ichra zarofat,
Buyurdi ulcha imkoni ziyofat.

Yibordi nukladoni hushmand el,
Daqiq idpoklik mushkilrisand el

Ki, noziklik bila aylab qiyosin,
Nekim bor onglagaylar muddaosin.

Qilib ma'lumi ul xayli yagona,
Bo'lub dargah bisotig'a ravona.

Qilib arzida izhori xijolat
Kim, ul xijlat-o'q aylab arzi holat.

Mihinbonu bilibkim, charxi soyir
Yana ne bulajab la'b etti zohir.

Dedikim: «Tongla asrab bor³ chog'in,
Muhayyo aylangiz ko'rmak yarog'in.

Ko'ray e'zoz ilakim mehmondur,
Ulug' yerdin yetishgan kordondur.

Manga ma'lumi chun bo'ldi xitobi,
Degaymen har nekim bo'lg'ay javobi».

Eshitgach hukm, yer o'rtilar ul xayl,
Chiqib hukm o'lg'on ishga qildilar mayl.

Tushub Bonu tafakkur olamig'a,
Tafakkur yo'q, tahayyur olamig'a.

Desa zohir qilay ul ish rizosin,
g'animat onglabon davlat asosin.

Kelib yodig'a Farhodi sitamkash,
Hazin ko'ngli bo'lur erdi mushavvash.

Bu so'z raddin qilurg'a bo'lsa mashg'ul,
Torilmay hyech nav'i uzri ma'qul.

Desa Xusravni o'zdin kam emastur,
O'zin tengsiz desa, ul ham emastur.

Agar farzan, o'zi bo'lsa rizomand,
Bo'lurmu rozi ul sho'xi shakarxandg'

Agar kuch birla bo'lsa oy rizosi,
Ne bo'lg'ay bu rizing intihosig'

Vagar qilsa ibo tarhini bunyod,
g'azanfardin yetar jayranga bedod⁴.

Harif ermas yoling'a hulla chandon,
Ushotur shisha yuz ming bo'lsa sandon⁵.

Bu ma'nida base aylab madoro
Ki, yaxshi uzre etkay oshkoro.

Taxayyul tuxmini yuz nav' ekti,
Ham oxir oyni ul roy ichra chekti

Ki, gardundin bu ish voqye' durur bil,
Yamon gar yaxshisin ham fikrini qil.

Eshitgach qissani huri Parizod,
Qo'yub tufrog' uza yuz, qildi faryod

Ki: «Yey na'layning o'rni qiblagohim!
Harimi nazhating g'amdin ranohim!

Necha yetkay sanga mendin malolat,
Necha kelgay manga ondin xijolat.

Boshimg'a tig'i g'am sursang ne bo'lg'ay,
Bu so'z deguncha o'ltursang ne bo'lg'ay.

Meni hindudek otashgahg'a boshla,
Uzorim xolidek o't ichra tashla

Ki, jismim bo'lsa ul o't ichra nobud,
Sochimdek chiqqay ondin chirmanib dud.

Malolimdin bari olam qutulsin,
Tanim yuz ming balodin ham qutulsin.

Manga Farhod ishq i tuhmati bas
Ki, chehram ko'rmayin ul zoru bekas.

Yiqilmoqdur shiori oh tortib,
Ko'nguldin nolai jonkoh tortib.

Qulog'i mustami' bo'lmay so'zumga,
Ko'zi oylar o'tub tushmay yuzumga.

Tog' ichra sel yanglig' oqizib yosh,
Urub tosh uzra hardam seldek bosh.

Xayolim birla ko'nglin qone' aylab,
Firoqim ichra umrin zoye' aylab.

Yuzumdin didai giryon i mahrum,
Visolimdin balokash joni mahrum.

Qolib men ham yiroq ul notavondin,
Nechukkim mendin ul, men dog'i ondin.

Bu bizga holu yuz nav' elda shuhrat,
Ne yuz shuhratki, yuz ming nav' tuhmat.

Manga ne yoru ne oshiq havasdur,
Agar men odam o'lsam ushbu basdur!⁶

Agar Bonu iloji bilsa qilsun,
O'zumni o'ltururmen yo'qsa bilsun!»

Mihinbonu ani chun bo'yla ko'rdi,
Yuziga darddin ashki yugurdi.

Ko'ngulga chora tarhin soldi filhol,
Ko'ngul berdiyu, ko'nglin oldi filhol.

Dedi: «Yey ko'rmagingdin ko'ngluma kom!
Huzuringdin hazin jonimg'a orom.

Ne so'z kim sen deding jonimg'a yoqti.
Hadising joni rajmonimg'a yoqti.

Sanga bori so'zingda muttafiqlar,
Muhiq sen-sen dog'i, men ham muhiqlar.

Sen emdi g'am yema, ko'nglungni xush tut,
Tarab birla o'zungni bodakash tut.

Tuzub men tongla jashni xusravona,
Qilay elchini uzre deb ravona».

Degan miodi birla oni ko'rdi,
Talattuf birla yo'l ranjini so'rdi.

Yana Xusravg'a ham aytib duolar,
Base so'rdi debon madhu sanolar.

Quyi solib suxanvar farqi taslim,
QO'pub aylab anga shoyista ta'zim.

Ko'rub ul xusravona taxtu avrang,
Anga loyiq shukuhu hushu farhang.

Nihon ko'nglida yuz ming ofarin deb,
Hasabda loyiqi toju nigin deb.

Chu bazm oyinig'a bo'ldi nihoyat,
Anga in'omlar aylab bag'oyat.

Ijozat berdi ta'zim aylabon ko'r,
Dedi shahg'a duolar aytu yer o'r.

Yana deb zohir etgach muncha savlat
Ki, degaylar javob arkoni davlat.

Rayomovar chu torti so'zga anjom,
Yer o'rti, dog'i qo'ydi tashqari gom.

Tilab navvobni Bonu ravone,
Alarg'a sharh qildi dostone.

Ki: «Ayting bu rasuli kordong'a,
Ki, desun Xusravi Kisronishong'a

Ki, rayg'omiki bu jonib yibording,
Niyoz ahlini tufrog'din ko'tording.

Chekib tufrog'ni charxi axzar uzra,
Chiqording zarra mehri xovar uzra.

Vale tole'g'a chun yo'q ro'yi behbud,
Sen ar yuz muncha qilsang lutf ne sud.

Agar yuz yil bu ishga yesam armon,
Chu bu dardimg'a darmon yo'q, ne dermon.

Bizing birlaki sen vuslat qilursen,
Sharafdur bizga bu, sen ham bilursen.

Vale voqi' durur bir turfa holat
Ki, bor oni demaktin ham xijolat.

Vale har neki Tengri qilsa taqdir,
Kishiga yo'q rizodin o'zga tadbir.

Budur so'z hosilikim, bu qamarchehr
Ki, oning sori garm o'lmish sanga mehr.

Hunardur garchi boshdin to ayog'i,
Va lekin bor durur bir aybi dog'i

Ki, juft otin qoshida tutsa bo'lmas,
Bu so'zning girdiga yovutsa bo'lmas.

Yeranlardek erur da'bu shiori,
Chorib, o'q otib, o'lturmak shikori.

Kishiga yo'q bizing el ichra yoro,
Anga qilmoq bu so'zni oshkoro.

Kim etsa qoshida bu so'zga madxal,
Magarkim kechgay o'z jonidin avval.

Anga bu ayb bermish Koshifi g'ayb,
Ne Haqdin bo'lsa, bo'lmas aylamak ayb.

Yo'q ersa ul bani odam Parisi,
Quyoshedurki, ko'rtur mushtarisi⁷.

Angakim o'lsa olam xalqi mushtoq,
Nechuk ul juftdin qolg'ay edi toq.

Jihat bu erdiki bu kunga tegru,
Uy ichra qoldi ul gulchehra mahro'.

Chu shahni aybimizdin qilduk ogoh,
Nekim hukm aylasa hokim durur shoh».

Tugatgach so'zni Bonuyi zamona,
QO'pub navvob, eshitgach ul fasona.

Rayomovarg'a ochib rardai roz,
Barisi bo'ldilar afsonarardo.

Javobida o'zin ojiz torub ul,
QO'pub, kelgan sari tutti ravon yo'l.

Chu yetti anda, mundin har ne bildi,
Ravon Xusrav qoshida arza qildi.

Eshitgach tund o'lub doroyi dovar,
g'azabdin qilmadi ul so'zni bovar.

Yana bir tundroq elchi yibordi,
Aning dog'i javobi bo'yla bordi.

Necha qatla borib keldi rasuli,
Muyassar bo'lmadi maqsad husuli.

g'azab ul nav' garm etti dimog'in
Ki, dudi tiyra qildi kun charog'in.

Dedi: «Holim mening ul yerga yetti
Ki, bu nav' el so'zumdin nafrat etti.

Yaqindurkim bu bema'ni fasona,
Erur boshtin-ayog' makru bahona.

Manga bas ermas erdi bu qadar nang
Ki, qilg'oymen alarg'a o'zni hamsang.

Eshitmaklik kerak bu mojaro ham,
Ki, qilg'aylar alar so'zdin ibo ham.

Erur o'z baxtig'a bermak nigunluq,
Zabunlarg'a ayon qilmoq zabunluq.

Nega xud chiqmasun sung'ur jahondin,
Ko'rub shavkat sadosi mokiyouning'

g'azafar xud netar changolu yolin,
Chekar bo'lsa tishi o'ying maholin.

Agar umr o'lsa ul ayyoralarg'a,
Demay ayyorakim, makkoralarg'a.

Sitamdin yetkuray andoq sazoye,
Solay kishvarlari ichra baloye

Ki, qayda bor esa bir hiylarayvand,
Qiyomatg'a dekin bo'lg'ay anga rand».

Bu so'zlarni debon azm ayladi bot,
Sirahlar tortibon hayhot-hayhot!

Kerak ishq ahli qul bo'lmoq bu so'zga
Ki, «shahliq o'zgadur, oshiqliq o'zga»⁸.

Ketur, soqiy, qadah ogohliqdin
Ki, andin jur'a xushroq shohliqdin!

Ichib may, saltanat ilmay ko'zumga.
Qilay zulm, elga qilg'uncha, o'zumga!⁹

XXXVIII

Xusravning Shirin soridin kelgan talx javoblaridin achchig'lanib qalin siroh chekib, Arman viloyatig'a sho'ru g'avg'o solg'oni va Mihinbonu Armaniya qo'rg'oninkim, har burji rif'atda sekizinchi hisorning o'n ikki burjidan bosh o'tkarib, har kungirasi to'qquzunchi hisn uchig'a xisht yetkurub erdi berkitgoni va Xusrav qal'a tegrasin evrularda Farhodni qayo ustida kupub tutmoq xayoli qilib Farhodning til xaroshi bila aning bag'rig'a nish sonchib, ko'ngliga tig'urmog'i va ilik toshi bila boshidin xudin va alami boshidin mahchasin uchurmog'i va Xusravning tug'i boshsiz va boshi xudsiz o'rdusig'a surmoki va cherigin qo'rg'on sori ko'churmoki

Maoni xaylini qilg'on murattab,
Bu maydon ichra mundoq surdi markab

Ki, chun surdi sirah Armang'a Rarvez,
Nizou qahr tig'in aylabon tez.

Ne o'rdusig'a bor erdi kanora,
Ne ul o'rduning ahlig'a shumora.

Sirah gardi qarortib kun charog'in,
Mushavvash aylabon gardun dimog'in.

Sirohi chekti ko'rguzmakka bedod

Ki, bermas olami bedodgar yod.

Necha kun chun manozil qat' qildi,
Cherik Arman savodig'a yoyildi.

Xabar Bonu sori yetkurdi har xayl
Ki, tutti borchha Arman mulkini sel.

Qayu bir selikim, daryoyi ofat,
Qayu daryoki, to'foni maxofat.

Anga xud bu ish ermas erdi mubham,
Burundin ishni qilmish erdi mahkam.

Hisorin royu harfi qal'adori,
Qilib mahkam nechukkim ko'k hisori.

Ne qo'rg'on, bir hasinu berk qo'rg'on,
Falak hisnini arkidek yashurg'on.

Samon oshlig' toshig'on yo'l nishoni,
Falak yanglig' yonida Kahkashoni.

Tutub har kungiri keynida orom,
Muborizshevaye andoqki Bahrom.

Chiqib boru anga gardung'a tegru,
O'tub xandaq yana gardung'a tegru.

Yazak qilsa tutub ul avj bora,
Kecha xandaq suyi sori nazora,

Quyi kavkabni ko'rguzgay safodin.
Kavokib aksi tushgandek samodin.

Bu mahkamliq bila oncha zaxira
Ki, idpokida qolib aql xira.

Suhovash donasin dastosi gardun,
Ming yil davr etsa bo'lmay tortmoq un.

Hamaldek qo'zi yuz mingdin ziyoda,
Uy anda suvr yanglig' poda-poda¹.

Yana har jinsi kiymak yo yemakdin,
Bo'lub kasratda mustag'ni demakdin.

Bo'lub Bonuyi korogahg'a resha,

Hisor ahlini zabt etmoq hamesha.

Pari raykar bila Bonuyi sardor,
Qilib Farhodni dog'i xabardor.

Anga zohir etib ul ish qiyosin,
Qilib qo'rg'onga kirmak iltimosin.

Parining so'zini ul yerga solmay,
Parining xotiridin kecha olmay,

Qo'yub nokomdin qo'rg'on sori gom,
Vale toshqori tutmish erdi orom.

Topib ul qal'aning toshida bir tosh²,
Kim ul ko'k qal'asidin o'tkarib bosh.

Tutub erdi aning ustida maskan
Ki, bo'lg'ay razm vaqti xoraafkan.

Kelib Xusrav ham aylab jahdu ta'jil,
Yiroqroq tushti qo'rg'ondin yarim mil.

Adaddin ko'p sirohin chun tushurdi,
Tamosho aylay Arman sori surdi.

Humoyun mavkibida ming dilovar,
Aning birla surub ul yon takovar.

Hisor atrofida solib nazar tez,
Bo'lub har lahza nav'i fikratangez.

Nazora aylar erdi har zamone,
Ko'rar erdi yer uzra osmone³.

Ne topib olmog'i sa'yida behbud,
Ne kelmakdin rushaymonliq etib sud.

Tutub Farhod ul tosh uzra manzil,
Nechukkim dur qilur bosh uzra manzil.

Nazar Farhodg'a chun soldi Rarvez,
Degil ko'ksiga tegdi dashnai tez⁴.

Dedi: «Ul bulajabvash odamizod
Ki, ko'rgach oni ko'nglum bo'ldi noshod;

Tafahhus aylangizkim, ne kishidur

Ki, xotirni hazin qilmoq ishidur».

Birov farzona sori surdi otin,
Yetib Xusrav tilidin so'rdi otin.

Dedi bedilki: «Ot ahli emasmen,
Otim tutmoqqa dog'i arzimasmen.

Qazodin o'yla tufroq o'ldi zotim,
Kim ul tufroq aro Kim bo'ldi otim.

Ichimga ishq o'tidin tushkali dud,
Ne otim, balki zotim bo'ldi nobud.

Meni ot anglamakdin ishq etib yot,
Men otdin yotu mendin yot o'lub ot.

Va lekin dahr aro ahli talavvun,
Adamg'a aylab itloqi taayyun⁵.

Qilurlar chun vujudim tufrog'in yod,
Hamonokim atarlar xasta Farhod».

So'zin Xusrav qilib boshdin-ayoq go'sh,
Yaqin erdiki borg'ay mag'zidin hush.

Eshitmish erdi ko'p avsofin oning,
Eshitgach bu kalomi sofin oning.

Agarchi vola etti hayrat oni,
Vale ishq ichra o'rta g'ayrat oni.

Dedikim: «Nuktasidur choshniyi bahr,
Manga andin nasib ermas, magar zahr.

Qilur rangin so'zi xotir mushavvash,
Hamonokim yilonedur munaqqash.

Kalomi nechakim sofu arig'dur,
Manga nuqsondin o'zga ne osig'dur.

Chu bor ondin g'amu mehnat nasibim,
Erurmen oshiqu uldur raqibim.

Erur ko'nglida shirkat orzusi,
Ne shirkat, balki mulkiyat g'ulusi.

Bu xoredurki yo'ldin olg'ulug'dur,

Aning ko'si rahilin cholg'ulug'dur.

Qo'lumg'a muft solmish oni iqbol,
Kerakdur bo'lmoq andin forig'ulbol.

Chamanni chun aritsam bu tikandin,
Tong ermas, bar yemak sarvu sumandin».

Dedi: «Besh-o'n muboriz sekretib ot,
Mening ollimg'a oni kelturung bot».

Alar chun qildilar ul sori rarvoz,
Chiqib tosh uzra Farhod etti ovoz:

Ki: «Yey chobuk sirahdori dilovar,
Qo'lungda baxt yoru charx yovar.

Agar Xusrav esang xud bil bu so'zni,
Emas ersang ham eshitgil bu so'zni:

Sanga mendinki kelmak multamasdur,
Tariqi multamas mundoq emasdur

Ki, chorturdung o'n-o'n besh rahlavonni
Ki, qilg'aylar talaf bir notavonni.

Vagar xud qasdu qatlim erdi maqsud,
Manga mundin ziyon yo'qtur, sanga sud.

Bu jam'i begunah qonig'a kirding,
Sirohingni o'z ilging birla qirding.

Desang bu nukta ermas, rost hosho,
Boqib, Haq sun'ini qilg'il tamosho

Ki, boshdin uchqusidur mili xudung,
Bu tosh birlaki yetkurdim durudung⁶.

Yana bir tosh otib, dedi ravoni:
«Mungadur mahchai tug'ung nishoni».

Iki toshi qilib sur'atda ta'jil,
Rayoray uchti yetgach mahchau mil.

Dedi: «Yey kim, bu elga rodshahsen,
Yo'q ersang shoh, sarxayli sirahsen.

Bu erdi ishq xayli dastburdi

Ki, sen ko'rdung, sirohing dog'i ko'rdi.

Bu elni qaytarurg'a amr qilg'il,
Yo'q ersa borch a bir-bir o'ldi bilg'il.

Bu toshikim uchurdi xud mili,
Hamuldur bosh uchurmoqning dalili.

Nazar qilkim seningdek bir sirahdor
Ki, bo'lg'ay xayli ichra ming kulahdor.

Birov jonig'a qilg'ay qasdi nohaq,
Yevaz bu nav' yetkurg'ay anga Haq

Ki, bir majnun qayodin tosh uchurg'ay,
Yetib ul tosh, sendin bosh uchurg'ay.

Boshingdin kechtim oxir bil g'animat,
Boshing olib yo'lungg'a qil azimat

Ki, mendin bo'lmayin hyech amr noshi,
Manga bo'ldi sening qasding xaroshi.

Nechakim ishqdin ranjur erurmen,
Nekim qilsam, sanga ma'zur erurmen.

Ki, Arman tog'ida kin aylasam fosh,
Yaqin bilkim, erur har toshu bir bosh.

Kimon qilma bor ersang ishda dono,
Sirohu mulk ila bo'lmoq tavono

Ki, Haq ollinda butmas ming sirahdin,
Ish andoqkim bir ohi subhgahdin.

Sangakim ro'zi etti rodshahliq,
Mening qildi nasibim xokirahliq.

Ko'ngul aylab sen ul shahliq bila keng,
Mening ollimda ul tufroq bila teng.

Ne ishkim shah topib ondin navoye,
Vale yuz qatla or etgay gadoye⁷.

Jafo maydonig'a har dam surub ot,
Kishi andin nechuk qilg'ay mubohot.

Erur bu turfaroqkim tortibon tig',

Qarortib yerni xayling o'ylakim mig'.

Qilib el mulki ichra qatlu toroj,
Olay deb mulk elidin taxt ila toj.

Birovnikim berib mulkini barbod,
Qilursen nozanin ko'nglini noshod.

Shikastig'a sitam yoyin qurarsen.
Eshittim, ishq lofin ham urarsen.

Bu bo'lg'ay dardu ishq oyini voh-voh,
Vafou mehr sharti Alloh-Alloh!

Kishi ishqida zor o'lmoq bu bo'lg'ay,
g'amidin beqaror o'lmoq bu bo'lg'ay!»

Ilik zo'ri bila andoq otib tosh,
Qilib tig'i zabon mundoq yana fosh.

Tushub Xusravg'a toshi iztirobi,
So'zining ham tora olmay javobi.

Yonarda erta kunni qilmayin kech,
Yovuq bormoqqa tormay maslahat hyech.

Topib kelgan sirohidin malolat,
Yuz oncha qal'a ahlidin xijolat.

Bu sayridin anga bo'lmay ravo kom,
Yonib o'rdusi sori bordi nokom.

TEshib xudin aning Farhod toshi,
Ichin tig'i zabonining xaroshi.

Ketur soqiy, mayu, g'am xaylini yeng
Ki, ermish ishq aro shohu gado teng!

Necha ishq ichra shahlig' lazzati bor,
Gadolig'larning o'zga holati bor.

XXXIX

*Xusrav Farhodning qattig' toshidin rajmurda va qattiq so'zidin ozurda kelib, Buzurg Ummid bila

- ulug' chora umidig'a so'zlashib, lutfomiz alfozg'a qahr va shahdangiz kalomg'a zahr qotqoni va bu
- umid va biym maktubin rasuldin Mihinbonu sori uzotqoni va elchining shahdliq zahri shishasi
- qal'aning xorasidin usholg'oni, ya'ni Mihinbonuning xoradek mahkam javoblaridin*

*ojiz qolg'oni, dog'i Xusrav Armaniya hisorin muhosara qilg'oni va qal'a darvozalari bog'lanib,
xusumat eshiklari ochilg'oni*

Fasona aytur ustodi suxanvar,
Bu yanglig' toqti so'z bikrig'a zavar

Ki, Xusrav garchi ul kun bo'ldi diltang,
Yonib diltang, uyig'a qildi ohang.

Ham oxir qo'ydi ko'p aylab marog'a,
Buzurg Ummid ila so'zni arog'a.

Buzurg Ummid ani aylab tarabnok,
Dedi: «Qayg'urmag'ilkim yo'qturur bok;

Ko'histon ahli ko'p otqay faloxan,
Junun ahli ko'p etgay yova so'z fan.

Yilon netgay urub nish ajdahoni,
It urmak birla yonmas korvoni¹.

Nechuk majnun so'zin oqil eshitgay,
Junun o'ti bila ko'nglin eritgay.

Eshitgan nuktani ko'nglungga olma,
Eshitsang juz eshitmaslikka solma.

Bu avlokim yana bir nuktarardoz,
Borib Bonu sori rand etsa og'oz.

Kalomi ichra bo'lg'ay lutfu tahdid,
Nechukkim biym bo'lg'ay, bo'lg'ay ummid.

Shak ermaskim ayon aylab madoro,
Zabunliq aylagaylar oshkoro.

Bu ish bo'lmoqliq avlo chora birla,
Siteza qilsa bo'lmas xora birla

Ki, bu qo'rg'on erur mahkam bag'oyat,
Zaxira anda dog'i benihoyat.

Seningdek shahki xurshedi jahonsen,
Qayu xurshed, Jamshedi zamonsen.

Qachon ul yon tilarsen razm solmoq,
Keraktur razm solg'on kun-o'q olmoq.

Bu yanglig' fath agar xud dast bermas,
Ani yuz yilda olmoq mumkin ermas.

Chu bo'lmas razm ila olmoq muqarrar,
Magar tadbir ila o'lg'ay muyassar.

Emas tadbiri holo mundin o'zga
Ki, chekkaybiz bir ish naqshini so'zga».

Fusungar aytibon yolg'onu chindin,
Chekar af'ini afsun birla indin².

Degach bu so'z topib shaxsi suxandon,
Uzottilar ani g'amginu xandon.

Kelib qo'rg'ong'a ul farxunda rovi,
Bu yanglig' ayladi so'z kov-kovi

Ki, shahkim charxni rom aylamishdur,
Qamarg'a bu so'z e'lom aylamishdur

Ki, biz farzandliq tarhini solib,
Buyon keldik vafo ko'sini cholib.

Burunkim tushmamish amre apoda,
Qiling andoqki, qilmishbiz ipoda.

Agar avvalg'idektur so'z hisobi,
Bu so'zdur ul Parishon so'z javobi

Ki, siyminbarki keldi mehri ofoq,
Gar o'lsa siz degondek juftdin toq,

Yeranlar maylidin fard o'lsa zoti,
Alarg'a yo'qsa mutlaq iltifoti.

Bor ermish telbai xoroshikofe,
So'zi boshtin-ayoq sahvu gazofe.

Xiradg'a yuz tanaffur hay'atidin,
Xirad ahlig'a dog'i suhbatidin.

Bu shan'at birla ul nangi zamona,
Urub tun-kun fig'oni bexudona.

O'zin aylab aning ishqig'a mansub,
Qilib oshiq o'zin, ul oyni mahbub.

Bu ish topib bori olamda shuhrat,
Nechuk ul oyg'a bo'lmoy hyech g'ayrat.

Ani istab yana qoshig'a doim,
Vafoomiz so'zlar deb muloyim.

Visoli birla aylab ko'nglini shod,
g'ami hajridin aylar ermish ozod!

Siz aytur so'z zilole bo'lsa sofi,
Erur bu ish aning birla munofi.

Va gar yolg'ong'a oxir bo'lsa roje',
Bas ul so'z voqye', o'lmish g'ayr voqye'g'!

Agar bu sahvingizg'a mu'tarifsiz,
Karam birla kechurduk ham ani biz.

Xatodin xoli ermas odamizod,
Erur Haq ishda sahv etmoqdin ozod.

Chu qilduq mulkunguzg'a mehmonliq,
Qiling siz ham tariqi mizbonliq.

Arodin murtafe' bo'lsun kudurat,
Kuduratsiz safo bo'lg'ay zarurat.

Tugatti so'zni chun roviyi farrux,
Mihinbonu bu yanglig' dedi rosux:

«Kim, ulkim Xusrav aytibturki, Farhod
Emas siyratda misli odamizod.

Ne yanglig' degabiz bu so'z javobin
Ki, xud ul deb eshitmish o'z javobin.

Bizingdek yuz tuman vasf etsa yuz yil,
Deyolmas vasfining mingdin birin til.

Gado debdur, erur ul shohzoda,
Sharafda ondinu bizdin ziyoda.

Ne ilmu fanki bor olamda ahsan,
Bu ahsandurki, ul bor anda yakfan.

Aning ul gavhari volosi bordur
Ki, bu o'kmakdin istig'nosi bordur.

Yana bir buki debtur sarvi gulchehr,
Yeranlarg'a agar bor ersa bemehr.

Nedin Farhod anga chun bo'ldi oshiq,
Erur ko'ngli aning birla muvofiq.

Bukun Farhod ul ozodavashdur
Ki, yo'qluq bodasidin jur'akashdur.

Fano o'ti aro andoqki xoshok,
Vujudi xirmanin pok o'rtamish pok.

Bo'lubtur o'yla Haq zotida foni
Ki, yo'qtur anda o'zlukning nishoni.

Bu ash'yo ichra kim bo'lg'ay mazohir,
Ko'rar mazharni har yon bo'lsa nozir.

Qayu mazharki ajmal kelsa mavsuf,
Ajab yo'q anda ko'rrak bo'lsa mash'uf³.

Va lekin to erur Shiring'a shaydo,
Ishi bo'lmaydur andin o'zga raydo

Ki, ko'rmish ikki yo uch qatla oni,
Tiriklikdin anga qolmay nishoni.

Aningdek tarki aqlu hush qilmish
Ki, ikki-uch kun o'lgandek yiqilmish.

Azosidin bo'lub har xayl ranjon,
Yana Haq mavhibat aylab yangi jon.

g'arazdin pok topib oni gulrux,
Ko'rub farxunda ruxsorini farrux,

Qilur jonin aning vasli fidosi,
Va lekin ko'p durur oning ibosi

Ki, ko'rgach hush tark etmak hamondur,
Kelib bu o'zidin ketmak hamondur.

Bu ma'nidin tutub gah dashtu gah ko'h,
Zaif egniga yuklab bori anduh.

Erur oning xayoli birla qone',
g'amu dardu maloli birla qone'.

Vale mahvashqa oning vasli maqsud
Ki, yo'q makruhye tab'i anda mavjud.

Bukim debtur, karih oning jamolin,
Ne til birla deb erkin bu maqoling'

Ani men ayta olmon zisht yo xo'b,
Sanga ko'rmakligi bor ersa matlub,

Borib Tengri uchun ko'p oni bexost
Ki, Xusrav so'zlamish egrimu yo rostg'

Yuzi gulzoridin chun vard tergun,
Ne aytay men, o'zing insof bergung.

Bukim Xusrav erur bu ishga moyil
Ki, men bo'lg'aymen o'z sahvimg'a qoyil.

Bu erdi so'zki, taqrir o'ldi bir-bir,
Borib ollinda bir-bir ayla taqrir.

Desakim, sahvdur, yo'q hyech bokim,
Agar chin desa ham bor o'zi hokim».

Quloq chun elchi ul so'zlarga solib,
QO'pub yondi deganlardin uyolib.

Kelib shoh ollida og'oz aylab,
Nekim fahm etti sharhi roz aylab.

Bu so'zlardin bo'lub g'olib xijolat,
Taraddud soldi Xusravg'a malolat.

Bir ulkim, har ne aylab erdi maqsud,
Sarosar torti yor ollinda mardud.

Bu ham ozurda ko'nglin etti maqtul,
Raqib o'lmoq habib ollinda maqbul.

Chu qildi rodshahlik e'tiborin,
g'azab oldi ilikdin ixtiyorin.

g'azab tig'in chiqorsa rodshahlar,
Ulug' mujrimcha bordur begunahlar.

Qamishliq ichra chun o't tushti nogoh,
Qurug'-o'l kul bo'lur bo'lg'uncha ogoh⁴.

Qayonkim zohir etti seli bedod,
Yiqorda teng durur vayronu obod.

Chu Xusravni g'azab mag'lub qildi,
Anga ul mulk elin mag'zub qildi.

Ko'chub qo'rg'on sori surdi samandin,
Solay deb ko'k hisorig'a kamandin.

Sirah azm etti ul yon favj-barfavj
Ki, choyqatti cherik daryosini mavj.

Aningdek yer yuzin tutti sirohi
Ki, tutqay mashq avroqin siyohi.

Qabab qo'rg'onni darqur-darqur ul xayl,
Tusharg'a qildilar to'shluq-to'shi mayl.

Chu qo'rg'on davrig'a yovushtilar bot,
Suron solib yonibon tushtilar bot.

Suron yo'q, sur savtining safiri,
Qayu bir surkim, mahshar nafiri.

Ihota qildilar qo'rg'onni bebok,
Nechukkim arz jirmin davri aflok.

Ketur soqiy, qadah andoqki gardun,
Shafaqdek boda solib anda gulgun.

Ko'raykim bu hisori lu'batakboz,
Yana ne nav' to la'b etgay og'oz!

XL

*Xusrav qo'rg'onni qabab tushub davrida yana bir qo'rg'on egirgani va Armaniya qo'rg'oni
arkdek Xusrav egirgan qal'aning davrig'a kirgoni va cherikning Farhod toshi qo'rqunchidin
anga yovuy olmay ming qari yiroqdin tushganlari va Xusrav aning giriftorlig'i bobida bir
hiylagar topib so'z rishtasin tugushganlari va ul hiylagar afsun rishtasi domin ochib tazvir ashki
donasin sochib ul telba qushni¹ giriftor qilg'oni, balki gul isi bila ul ishq bulbulining² hushin
uchurg'oni va Shorur sayyodni halok qilib, kamindag'ilar saydni eltib Xusravg'a tortqonlari*

Falak hisni demay, lu'bat hisori,
Aningdek ochti bu lu'bat uzori

Ki, chun tushti qabab qo'rg'onni Rarvez,

Adovat o'ti bo'ldi dam-badam tez.

Uloshti mo'rjalu yerni qilib shaqq,
Cherik atrofig'a qozdurdy xandaq.

Yasab xandaq toshida boruvu burj,
Parivash qo'rg'onining naqdig'a durj.

Qabab ul hisn davrin toshqi qo'rg'on,
Nechukkim qubba atrofini qolqon.

Hisor ahli dog'i voqif tunu kun,
Chiqarmay qal'adin kunduz unu tun.

Kecha lekin fig'oni fosh birla,
Yurub to subh hozir bosh birla³.

Tong otkuncha furug'i sham'u mash'al
Yorutub qal'ani andoqki manqal.

Valek ul yonki Farhod erdi sokin,
Cherik kelmak yovuq yo'q erdi mumkin.

Tiyib a'do sirohin ming qoridin,
Dema bir soridinkim, har soridin.

Yetib toshi nechukkim, ra'd toshi,
Uchub gar tegsa sheri sharza boshi.

Toshig'a ming qori yerda nishona,
Urub gar xud erur xashxosh dona.

Bu andin turfaroqkim tegsa ul tosh,
Bo'lub Alburz tog'i bo'lsa xashxosh.

Chorib xoroni beandoza haddin,
Otar toshi yo'nub ko'rrak adaddin.

Bu ishlar bor edi mardudi oning,
Vale izhoridin maqsudi oning

Aodi xaylini qo'rqutmoq erdi,
Alardin o'zni solim tutmoq erdi.

Yo'q ersa yo'q edi mumkinki ul zor,
Tegurgay rashshaning rarrig'a ozor.

Birovga yetsa erdi charxdin ranj.

Bu andin ko'p bo'lur erdi alamsanj.

Zaife cheksa erdi dardlig' oh,
Bu tortar erdi yuz ming ohi jonkoh.

Ne mumkin erdi ul mahzun ishiga
Ki, andin bir alam yetkay kishiga.

Vale a'doni qo'rqutmoq futuri,
Anga jon vahmidin erdi zaruri

Ki, jonkim andadur jonon vafosi,
Nechuk qilg'ay ani dushman fidosi.

Shukuhidin yetib biym ahlig'a biym,
Ko'rub taslim andin ahli taslim.

Borib darmondalar qoshig'a oning,
To'kub ko'z yoshi ko'z yoshig'a oning.

Topib andin navozishlar gadolar,
Ko'rub har dam navolar benavolar.

Ayoqqakim tikan kirsani nihoni,
Tilab mujgoni birla cheksa oni.

Anga bu holu, ammo Xusravi ahd,
Aning daf'ig'a aylar sa'y ila jahd.

Tunu kun aylabon oning so'zin zikr,
Buzurg Ummid birla ko'p qilib fikr

Ki, shoyad ishga nav'i chora bo'lg'ay
Ki, Farhod o'rtadin ovora bo'lg'ay

Ki, andin bo'lmasa xotir haroson,
Bo'lur qo'rg'onni olmoq ul dam oson.

Aning har bir ishin kim el qilib fosh,
Taajjub yo g'azabdin irg'otib bosh.

Ham oxir bo'ldi raydo naqshboze,
Ne mushkil hiyla bo'lsa chorasoz.

Qachonkim zohir aylab makru talbis,
Bo'lub bir fahmi yo'q shogirdi iblis.

Anga shah zohir etti muddaosin

Ki, istarbiz bu majnun ibtilosin.

Agar sen aylasang bu ishga chora,
BERurmen naqd behaddu shumora.

Fusunrardozi mundog' surdi guftor
Ki, oni makr ila aylay giriftor.

Aningdekkim, dimog'idin ketib hush,
O'luk yanglig' yiqilsun yerga madhush.

Vale kelturmagiga chora bilmon,
Bu ajzimdin bu ishga bora bilmon.

Dedi Xusrav: «Sen etsang oni behush,
Kamingahda qo'yay men yuz zirihiro'sh

Ki, chorqoylar kamindin bo'lg'ach ogoh,
Keturgaylar ani andoqki dilxoh».

Chu mundoq va'da qildi shohi g'addor,
O'pub yer tebradi Kimrohi makkor.

Yasab o'zni takalluf birla mahzun,
Jununsiz, lek shakli misli majnun.

Hamul vodida bir gul uzdi xushbo',
Serib bargi aro behushdoru.

Ravon Farhod sori urdi gomin,
Yasab devonalar yanglig' xiromin.

Chekib ul nav' ohi oshiqona,
Degaysen, urdi o't andin zabona.

Chu Farhod ul surudi dard eshitti,
Qaroru hushi ketti, sabri itti.

Boqib chun ko'rdi qaddin o'ylakim yoy,
Degaysen, ko'rdi devona yangi oy.

Yetib jonig'a ko'ngli iztirobi,
Urub ko'nglig'a o't joni xarobi.

Dedi: «K-yey dard o'tidin shu'laangez,
Daming qilg'on o'turning shu'lasin tez.

Ne holing boru qaysi ko'ydinsen,

Bu yanglig' telba, ne mahro'ydin seng'

Manga g'am tig'in urdi ishq bebok,
Sening ko'ksung nedin bu nav' erur chokg'

Manga gardundin o'ldi zulmu bedod,
Nedin sen tortasen afg'onu faryodg'

Manga hajr o'tin etmish baxt ro'zi,
Sanga muncha nedindur hajr so'zig'

Mening jismim qilib ishq o'ti nobud,
Sening ohing nechun zohir qilur dudg'»

Chu torti hiylagar bu nav' bozor,
Yana izhor aylab ranju ozor.

Dedi: «K-yey ishq elining rodshohi,
Bo'lub bul xayl ayog'ing xokirohi.

Meni mahzun falon iqlimdinmen
Ki, forig' har umidu biymdinmen.

Meni yuz ranj ila Haqning rizosi,
Yana garduni gardon iqtizosi.

Bu kishvar jonibi ovora qildi,
Birov ishq bilan bechora qildi.

Ko'rar erdim gahi ul dilraboni,
Yiroqtin oshkora, gah nihoni.

Necha hajrida zoru g'amkash erdim,
Yiroqtin ko'rmaki birla xush erdim.

Bukun Xusravki Haq bersun jazosin,
Bu kishvardin yiroq solsun balosin.

Kelib bu shahr bo'ldi qal'abandon,
Kirib qo'rg'ong'a ul gulbargi xandon.

Meni majnun biyobon ichra qoldim,
Balovu dardi hijron ichra qoldim.

Erurmen chun g'arib, el tonimaslar,
Manga ham oshnovu yor emaslar.

Chu borsam qal'a sori zulm etib fosh,

Boshimg'a yog'dururlar o'q bilan tosh.

Eshik ochilmadi chun ul talabdin,
Yaqin erdiki o'lgaymen taabdin.

Chu dardim sa'bu hamdardim yo'q erdi,
Juz ohi dardrarvardim yo'q erdi.

Senikim ishq dashti rahravisen,
Mazallat kishvarining xusravisen.

Eshittim bu qayo uzra vatangoh,
Tutubsen ul sifatkim taxt uza shoh.

Kelibmenkim sanga holim degaymen,
Ulus fahm etmas ahvolim degaymen.

Chekib ishq ilgidin har lahza faryod,
Degaymen hajr elidin har nafas dod!

Degaymen ishq o'tig'a xaslig'imni,
g'aribu oshiqu bekaslig'imni».

Chu Farhod oncha ohu dardi jonso'z,
Ko'ribkim, zohir etti ul siyahro'z.

Anga xud muncha hojat ermas erdi,
Degan yuz ming fusundin bir bas erdi.

Damidin shu'lalar gardung'a bordi,
Ko'zidin sellari homung'a bordi.

Fusungar sharh qilg'ondek malolin,
Mushobih torti o'z oshufta holin.

Chekib huy oncha sho'ru shayn qildi
Ki, g'amkash jismi za'f aylab yiqildi.

Yugurdi hiylagar devonalardek,
Yiqilg'on sham' uza rarvonalardek.

Chu ko'rdi xastani beholu xomush,
Dimog'iga aning kelturgali hush.

Gulekim sermish erdi no'shdoru,
g'alat sharh ayladim, behushdoru.

Dimog'ig'a qo'yub qildi tavaqquf

Ki, hushi zoyil o'lg'ay betaxalluf.

Anga qolmaydur erdi hushidan bahr,
Quyar erdi o'lukning komig'a zahr.

Chu hushi xaylin etti bo'yla g'orat,
QO'pub far'yod etib qildi ishorat.

Uyumush erdi bir tosh uzra Shorur,
Yamon tush ko'rmagidin erdi ranjur.

Ul undin seskanib, borib qarori,
Sarosima boqib Farhod sori.

Ne ko'rdig' Borib o'zdin ul malakvash,
Bo'lub shaytonvashe har dam navokash.

Anga bildiki andin bo'lmish ul rev
Ki, yetti har tarafdin ul suruk dev.

Chu fahm ettiki bormish ilgidin ish,
Yiqilmay bag'rig'a mahkam qilib tish.

To'kub Farhodning ul holig'a yosh,
Qo'nqordi ul qayodin bir og'ir tosh.

Biyikrak yerda tutmish erdi manzil,
Ayog' ostida hiylatsoz g'ofil.

Aningdek urdi ul tosh birla oni
Ki, avval mag'zi, so'ngra chiqti joni.

Usholdi tosh birla ul qotiq bosh,
Masaldurkim, «ushotur boshni tosh»⁴.

Agar ul xastag'a yetkurdi ofot,
Yana ofotdin torti mukofot.

Chu yettilar suruk xayli jafokesh,
Bo'lub Farhod holig'a badandesh.

Biri deb sudroli Xusravg'a tegru,
Biri deb eltoli boshini ayru.

Chu ko'rdilar jamoli jonfizoyin,
Unuttilar taaddi rasmu royin.

Ko'tardilar ani aylab yuz ikrom,

Qilib avd urdilar Xusrav sori gom.

O'lukdek o'zda yo'q Farhodi mahjur,
Yovushub o'zni o'lturmakka Shorur.

Bo'lub chun tog' aro ul navharardozi,
Sadodin tog' etib ham navha og'oz.

Bu yanglig'kim falak aylab sitezi,
Tushub qo'rg'on eliga rustaxezi.

Va lekin yoshurub ul ishni nokom
Ki, nogah bilmagay sarvi gulandom.

Ki, fahm etsa yumub jondin ko'zini,
Shake yo'qturki o'lturgay o'zini.

Alar aylab asir ul notavonni,
Mashaqqat tog'ida bexonumonni.

Chorib Xusravning o'rdisig'a tegru,
Qayu o'rduki, qarshusig'a tegru.

Tutub jo'ldu olur yormoqqa qalqon,
Degilkim aylamishlar tog'ni talqon.

Ketur soqiy, qadahkim, benavomen,
Xumori hajr eliga muhtalomen.

Meni holimni onglardin yiroq qil,
Necha behush esam, behushroq qil.

*Farhodni ul xaylning Xusrav qoshig'a yetkurgoni va Xusrav aning boshidan-ayog'ig'acha salosil
va ag'lol hukmi surgoni va Buzurg Ummid hikmat bila ul bandlarga muqayyad devona
dimog'ig'a hush keturgoni va Xusrav hujjat yuzidin anga so'z qotqoni va Xusravning savoloti
shishalarin javoblari xorolari bila ushotqoni va aning bu nav' qattiq so'zlari sangboronidin
Xusravning ko'nglidog'i savollari shishasidek sinib aning qatlig'a jozim bo'lg'oni va ul muhtlik
so'zlari himoyati bila qatldin qutulg'oni*

Bu bexudlig' yo'lining hushmandi,
Bo'lur bu nav' ma'ni naqshbandi

Ki, chun Farhodni ul xayli cholak,
Shah o'lig'a yeturdilar tarabnok.

Bo'lub Xusrav ul ishdin shodmona,
Ato aylab alarg'a xusravona;

Dedi, majnung'a soldilar og'ir band,
Iki ilgin qilib band uzra rayvand.

Majonindek muqayyad qildi hosil,
Bori a'zosin ag'lolu salosil.

Buyurdikim hakim o'lub hamog'ush,
Kiyurdi notavonning mag'zig'a hush.

Ko'zin chun ochti ul majnuni bexud
Ki, bo'lmish erdi majnundek muqayyad.

O'zin ko'rdi ajoyib hol ichinda,
Salosil qaydida, ag'lol ichinda.

Boshida xusravoyin borgohi,
Turub atrofida xaylu sirohi.

To'rida borgahning bir biyik taxt,
Aning ustida bir shohi javonbaxt.

Ayog'i ostida taxti Kayoniy,
Boshi ustida toji Xusravoniy.

Taajjub birla oning sori boqib,
Boshini irg'otib, ilgini qoqib.

Qilib gah ishqiy oyinida g'ayrat,
Yetib gah haykalu shaklida hayrat.

Yaqin bildi chu bo'ldi fikratandesh
Ki, ne fe'l aylamish charxi jafokesh.

O'zin solmay xidevi g'ayratoyin,
QO'pub o'lturdi solib qoshig'a chin.

Adab birla hayo rasmin qilib fosh,
Burun indurdi majlis ahlig'a bosh.

Chu da'bi yo'q edi so'rmay demak so'z,
Og'iz so'zdin tikib, tikti quyi ko'z.

Shukuhidin yetib Xusravg'a tag'yir,
Qilib ishqiy o'ti ko'nglig'a ta'sir.

Unutti aylamakni qatlu bedod,
Anga boqib takallum qildi bunyod.

Dedi: Qaydinsen, ey majnuni Kimrahg'

Dedi: Majnun vatandin qayda ogah.

Dedi: Nedur sanga olamda reshag'

Dedi: Ishq ichra majnunluq hamesha.

Dedi: Bu ishdin o'lmas kasb ro'zi,

Dedi: Kasb o'lsa basdur ishq so'zi.

Dedikim: Ishq o'tidin de fasona!

Dedi: Kuymay kishi tormas nishona.

Dedikim: Kuymagingni ayla ma'lum!

Dedi: Andin erur joh ahli mahrum!

Dedi: Qay chog'din o'ldung ishq aro mastg'

Dedi: Ruh ermas erdi tang'a rayvast.

Dedi: Bu ishqdin inkor qilg'il!

Dedi: Bu so'zdin istig'for qilg'il!

Dedi: Oshiqqa ne ish ko'p qilur zo'rg'

Dedi: Furqat kuni ishq balosho'r.

Dedi: Ishq ahlining nedur hayotig'

Dedi: Vasl ichra jonon iltifoti.

Dedikim: Dilbaringning de sifotin!

Dedi: Til g'ayratidin tutmon otin!

Dedikim: Ishqig'a ko'nglung o'rundurg'

Dedi: Ko'nglumda jondek yoshurundur.

Dedi: Vaslig'a borsen orzumandg'

Dedi: Bormen xayoli birla xursand.

Dedi: No'shi labidin torqay el bahrg'

Dedi: Ul no'shdin el qismidur zahr.

Dedi: Joningni olsa la'li yodig'

Dedikim: Ushbudur jonim murodi.

Dedi: Ko'ksungni gar chok etsa bebokg'

Dedi: Ko'nglum tutay ham ayla deb chok!

Dedi: Ko'nglung fido qilsa jafosig'

Dedi: Jonimni ham aylay fidosi.

Dedikim: Ishqdin yo'q juz ziyonbud!

Dedi: Bu keldi savdo ahlig'a sud.

Dedi: Bu ishq tarki yaxshiroqdur!

Dedi: Bu sheva oshiqdin yiroqdur!

Dedi: Ol ganju qo'y mehrin nihoni!

Dedi: Tufroqqa bermon kimyoni!

Dedi: Joningg'a hijron kinakashdur.

Dedi: Chun bor vasl ummidi xushdur.

Dedikim: Shahg'a bo'lma shirkatandesh!

Dedi: Ishq ichra tengdur shohu darvesh!

Dedi: Joningg'a bu ishdin alam bor!

Dedi: Ishq ichra jondin kimga g'am borg'

Dedi: Kishvar beray, kech bu havasdin!

Dedi: Bechora, kech bu multamasdin!

Dedi: Ishq ichra qatling hukm etKim!

Dedi: Ishqida maqsudumg'a yetKim.

Dedi: Bu ishda yo'q sendin yiroq qatl!

Dedi: Bu so'zlaringdin yaxshiroq qatl.

Nechakim bo'ldi mushkil so'z xitobi,

Base oson anga yetti javobi.

Chu Xusrav ko'rdi bu yanglig' tahavvur,

Takallum aylamak sochqon kibi dur.

Bir o't tushti ichiga bexudona

Ki, otashgohidek chekti zabona

Ki, mendek shahg'a mundoq razl duni.

Ayog'din-boshqa band ichra zabuni.

Hayotining niholig'a sinib shox,

Javob aytur ne so'rsam bo'yla gustox.

Siyosat qilg'uluqdur bu fidoyi

Ki, har bir tog' ila vodi gadoyi

Yana ko'rguzmagay bexavfu dahshat,

Salotin xizmatida so'zga jur'at.

g'azab birla buyurdi shohi g'addor
Ki, urdilar hisor ollinda bir dor.

Keyin bog'lab qadog'liq qo'llari rust,
Borib chekmaklik oni dorg'a chust.

Chekilgach, o'ylakim abri bahoron,
Ulus qilmog'lig' oni tirboron.

Necha kun turmoq ushbu hol birla,
Ko'rub xalq oni bu ahvol birla.

Aning holidin olmoq borchal ibrat,
Gadolar qilmasun deb shahg'a shirkat.

Necha kundin so'ng o't aylab furuzon,
Tamug' o'ti kibi tafsonu so'zon.

O't ichra tashlamoqliq o'ylakim barq
Ki, bo'lg'ay shu'la to'foni aro g'arq.

Bu yanglig' o'tg'a yondurmog'lig' oni,
Kul o'lg'och ko'kka sovurmog'lig' oni.

Bo'lub yo'q dahr ichidin bori oning,
Jahonda qolmamoq osori oning.

Bo'lub Farhod ul so'zdin tarabnok,
Kulub dedikim: «Yey shohi g'azabnok!

Tasavvur qilma kome tortadursen,
Adudin intiqome tortadursen.

Ki, ne hukm aylading maqsudum uldur,
Ne kelsa ishq aro behbudum uldur.

Murodim ishqida o'lmaklik erdi,
Bukun mundoq murodim Tengri berdi.

Sanga har nechakim joyi g'azabdur,
Manga bu ishda yuz ayshu tarabdur

Ki, bu hijronki har dam erdi o'lmak,
Ne o'lmak, banddin bandimni bo'lmak.

Adam yo'lig'a garchi boshqarursen,
Bir o'lmak birla andin qutqarursen.

Yana jonkim hayot ozori bo'lmish,
So'ngaklar chorcho'bi dori bo'lmish.

Biyiklik yetsa ul dori fanodin,
Qutulg'ay jon bu bir dori anodin.

Yanakim hukm qilding tirboron,
Sanga yog'durmamish o'q xayli hijron.

Mangakim hajr aro yuz ibtilodur,
Hamisha tirboroni balodur.

Sening bu tirboroningki yetgay,
Meni qutqarg'ay andin, o'zga netgayg'

Bukim dedingki, kuydursunlar oni,
Kul aylab ko'kka sovursunlar oni.

Firoq o'tig'a kuymay sen hamono,
Bu o't ichra kul o'lmaysen hamono.

Menikim hajr o'tig'a soldi gardun
Ki, bor uchqunlari do'zaxdin afzun.

Bu do'zaxdin xalos etkungdur oxir,
Tarab xuldig'a xos etkungdur oxir.

Xaliloso ochib o'tdin gulumni,
Bukim debsen sovursunlar kulumni.

Bu ham xushturki jismi xokrayvand,
Tarakkub qaydig'a bo'lg'uncha roband.

Kul o'lmog'lig' bila bo'lsa fanosi,
Sovursa yor ishqining havosi.

Bu kul mushkin bulutdek torsa roya,
Solib dildor boshi uzra soya.

Gahi yog'dursa hajr ashkin yog'indek,
Gahi cheksa firoq ohin choqindek.

Yog'in ham ko'yi tufrog'ini tutsa,
Choqin ham mulkining tog'in yorutsa.

Siyosatlariki aylar shohi jabbor,
Mening sori durur har sirfakim bor.

Vale bu turfadurkim notavone,
g'aribe, oshiqye, ozurda jone.

Ichinda ishq o'tidin ming oshub,
Boshinda charxdin yuz ming lagadko'b.

Jafo birla sirehri tezraftor,
Ani bir ishq ila aylab giriftor.

Eshitib xalqdin ishq i so'zini,
Anga shohye raqib etgay o'zini.

Birovga ko'rmay o'zin oshiq etgay,
Bu oshiq lig'da otin sodiq etgay.

Yig'ib xaylu sirohi vahshatangez,
Chekib gardunga yuz ming tig'i xunrez.

Aning mulkiga solg'ay qatlu toroj,
Badandin bosh tushurgay, boshdin toj.

Bu g'avg'oyi baland ovoza birla,
Muningdek xayli beandoza birla,

Hamul gulchehraning zoru g'aribi
Ki, bu shah qilmish oni o'z raqibi.

Qilib qasd ul g'aribi benavog'a,
Tumon ming mehnat ichra mubtalog'a.

Ne rom aylab ani darxost birla,
Ne aylab qatl zarbi rost birla.

Iki toshidin ul yanglig' bo'lub rast
Ki, yuz ming xayl ila tormay anga dast.

Ham oxir ko'rguzub makri nihoni,
Qilib yuz revu behush aylab oni.

Yesi yo'qliqda aylab makru tadbir,
Ayog'-boshig'a solib bandu zanjir.

Chu qo'ymay band aro bir uzvini bo'sh,
Dimog'ig'a keturgaylar ani hush.

Bu holat ichra ko'rguzmay tarahhum,
Itobomiz qilg'ay shah takallum.

Savol etkay sarosar ta'naomiz,
Itiklik ichra har bir xanjari tez.

Javob o'lg'och savolotig'a vofi,
Anga bo'lmay muvajjah nukta kofi.

g'aribi xastag'a qilg'ay siyosat.
Zihi oyini arbobi rayosat!

Siyosat yo'qki, bir o'lturmaku bas,
Necha turlukki shiddat andin o'tmas.

Burunkim qatl yetkurgay malolat,
Meni yoqindur o'lturgay xijolat

Ki, odil shah qilib makru fusun ham,
Bo'lur ermish bu g'oyatqa zabun ham.

Adolat ushbu bo'lg'ay, lavhashalloh!²
Shijoat muncha bo'lg'ay, borakalloh!

Damekim ermas erdim ishq asiri,
Yerim erdi xirad mulki sariri.

Shuur anvoridin holing'a rartav,
Manga ul kun yo'luqsa erdi Xusrav.

Agar yuz muncha bo'lsa erdi xayli,
Borining kinu qon to'kmakka mayli.

Borining tori umrin uzgay erdim,
Yigitlikni anga ko'rguzgay erdim.

g'urur o'ti ichidin so'ngay erdi,
Shijoat rasmini o'rgangay erdi.

Bu dam hamki zaifu notavonmen,
g'aribu oshiqu bexonumonmen.

Meni tutmoqqa ul kunkim qilib mayl,
Sirohidin yibordi bir qolin xayl.

O'zi bilgayki, ul tosheki urdum,
Boshidin xudining milin uchurdum.

Agar qilsam edi boshin nishona,
Bor erdi boshig'a hukmum ravona.

Kechib ul qavmu xayli qonidin ham,
Alarning qoni, oning jonidin ham.

Omon chun torti mendin boshi oning.
Boshim qasdi erur rodoshi oning.

Tiriklik rasmi mendin xud yiroqdur,
O'lum hijronda andin yaxshiroqdur.

Qilibmen margni hijrong'a tarjeh,
Bu so'zg'a hojat ermas asru tavzeh.

Vale essa Xito sori nasime,
Bu ishdin anda yetkursa shamime.

Topib Xoqon xabar ovorasidin,
Qayu ovora, bag'ri rorasidin

Kim, ul ne nav' qolib g'urbat ichra,
Hamul g'urbatda yuz ming shiddat ichra.

Ne bedod aylab o'lturdilar oni,
Solib o't ichra kuydurdilar oni.

Yetishmay kimsa far'yodig'a oning,
Ne ishlar keldi Farhodig'a oning.

Hamono tor o'lub olam ko'ziga,
Bu g'amdin bas kela olmoy o'ziga.

Chehib bebok tig'i xunfishonni,
Cherik birla qaro aylab jahonni.

Olurg'a kina birla intiqomin,
Bu kishvarlarga ko'rguzgay xiromin.

Chehib mag'ribda tig'i kini bedod,
Tirik mushkilki qo'yg'ay odamizod.

Madoyin shahrin odamdin oritqay,
Xito mulkig'a tufrog'in toshitqay.

Chu osorini mahv etkay jahondin,
Su quygay anda bahri bekarondin.

Ravoqu toq bo'lg'ay anda noyob,
Ayon bo'lg'ay minor o'rnig'a girdob.

Tugangay odam avlodi hisobi,
Kishi o'rnig'a bo'lg'ay shaxsi obi.

O'lub men begunah, Xusrav gunahkor,
Bu vayronliqqa ul bo'lg'ay tabahkor.

Manga charx etsa yuz ming kinu bedod,
Bu so'zdin xud ne nav' etgay edim yod.

Vale Rarvezning nodonlig'idin,
Bo'lurg'a dahrning vayronlig'idin,

Tahammulsiz bo'lub torti so'zim tul,
Xaloyiq qilmasun vahmig'a mahmul.

So'zumni har ne erdi ko'tah ettim,
Jahondin do'st yodi birla kettim.

Bu so'zlarni debon qo'rg'ong'a boqti,
O'pub yer, o't ulus jonig'a yoqti.

Dedi: «Yemdi qiling nekim qilursiz,
Osarsiz, gar chorarsiz, siz bilursiz!

Tugatgach, so'zni bedod ayladilar,
Ani Xusrav qoshidin sudradilar.

Anga tegruki dor urmishlar erdi,
O'tun, o't dog'i kelturmishlar erdi.

Tushub bori ulus ichra g'irevi
Ki, o'lgay begunah andog' xidevi.

Xabar qo'rg'onda bo'lmish erdi ravshan
Ki, mundog' la'b qildi charxi rurfan.

Parirux³ birla Bonudin nihoni.
Kuyarlar erdi el yod aylab oni.

Ko'rub dor ostida jismi xarobin,
Hamul bo'ynig'a bog'lang'on tanobin.

Hisor ahli aro vayronlig' erdi,
Yetib o'lmoqqa ulkim jonlig' erdi.

Buyon Xisrav bila jam'i xavosi,
Xavosi demayinkim, omu xosi.

Qolib hayron aning donolig'idin,
Tahavvur birla berarvolig'idin.

Xaloyiq yig'labon bekasligiga,
Siyosat⁴ loyiqi ermasligiga.

Yebon Xusrav dog'i ul ishdin afsus,
Vale qo'ymoy aning tarkiga nomus.

Buzurg Ummid daxl etmak Ko'rub farz,
Tilab xilvat ravoni ayladi arz.

Ki, o'lturmaklik oni bejihatdur,
Junung'a bandu zindon maslahatdur.

Anga o'xsharki ozroqdur gunohi,
Tahoshisizlig'i basdur guvohi.

Agarchi tab'ida devonalig' bor,
Tariqi aqlidin begonalig' bor.

Va lekin so'zlaridur rostmonand,
Taammul farz erur qilmoq, xudovand.

Buyuk tog' uzra gar torsoq maqome,
Aning habsig'a qilsoq ehtimome.

Iki-uch oycha zindon ichra tursa,
Iki-uch yuz nigahbon ichra tursa.

So'zida rostlig' gar bo'lsa raydo,
Tirik bo'lsa ne g'am ul zor, shaydo.

So'zi yolg'on ekandin bo'lsoq ogoh,
Qila olurbiz ul dam ulcha dilxoh».

Chu dono nukta surdi hikmatomiz,
Rizo berdi aning rayig'a Rarvez.

Bor erdi ul yaqinda bir biyik tog',
Qo'yub tig'i qamar ruxsorig'a dog'.

Hisore anda mahkam charxmonand,
Qilib asrar uchun jurm ahlini band.

Yasab devi hamul qo'rg'onni hosil
Ki, bor ermish aning oti Salosil.⁵

Salosil qo'rg'oni el ichra mashhur,
Aning oti bilakim qildi ma'mur.

Uzottilar ani ul qal'a sori
Kim, o'z dildoridek bo'lg'ay hisori.

Qo'shub hushyorvash besh yuz nigahbon,
Aningdekkim but atrofida rahbon.

Kel, ey soqiy, meni majnunni mast et,
Soching zanjiri birla roystast et.

Ki, bu qayd ichra bo'lsa muhtalolig',
Vujudim qaydidin bo'lg'ay raholig'.

XLII

Farhodni junun ahlidek Pari silsilai ishq bilan Salosil dev qo'rg'onig'a yiborganlari va nigahbonlar aning malakiy sifat va farishta zotlig'in bilib qaydin itloqqa badal qilib dasht yuzlari va tog' qullarida mutlaqulinon qilg'onlari va aning vuhush galasida ro'ya qilib sibo' halqasida mo'ya qilmog'i va tuyur qatorida forig'ulbol bo'lub riyoh g'uborida Parishon hol kezmoki va shom zillida g'urbati qaro kunin ravshan qilib subh ollida hajri shomi qarosin savod qilg'oni va quyoshda mehri o'tin yorutub bulutqa ishq havosida faryod bilan ashki yomg'urin ko'rguzgoni

Bu dasht ichra hakimi hushrayvand,
Aningdek oldi so'z majnunidin band

Ki, chun Farhod ul qo'rg'ong'a bordi,
Nigahbonlar bilan zindong'a bordi.

Ani asrarlar erdi roystast birla,
Yo'lida qum to'shab almos birla

Ki, Xusrav hukm etib erdiki nogoh,
Qochursa ul el oni bo'lmay ogoh

Yevaz ba'zisining bo'ynini urg'ay,
Yana ba'zini qo'rg'ondin uchurg'ay.

Alarg'a bu tavahhumdin hamesha,
Tunu-kun voqif o'lmoq erdi resha.

Va lekin o'hu faryodidin oning,
Arig' avqotu avrodidin oning.

Anga bo'lmish edilar o'yla maftun
Ki, bo'lg'ay ishq aro Laylig'a Majnun.

Ulumi xufyakim Suqroti komil
Aning holig'a qilmish erdi shomil.

Alardin biri bir ism erdi nomi,
Bu xosiyat ani aylab kiromi

Ki, yuz ming band aro gar bo'lsa qoyil,
Qayonkim borsa bo'lmay band hoyil.

Yo'lida bo'lsa yuz mahbus darband,
Chu ul yetgach ochilg'ay sarbasar band.

Ani chun ism g'amdin forig' etgay,
Qayonkim istar o'lsa ko'ngli ketgay.

Qilib ul ism amrig'a itoat
Ki, ojiz bo'lmag'ay qilmoqqa toat.

Yarim tunlar ochib har bandkim bor.
Yana ollinda har darbandkim bor

Chiqib aylar edi ul tog'ni gasht,
Matofi erdi gohi tog'u gah dasht.

Beribon toshqa ko'ksidin ozor
Ki, yig'lab tog' aning ahvolig'a zor.

Urub jonig'a tig'i louboli,
Qilib dard o'tidin ko'nglini xoli.

Chekib tog' ichra yuz afg'onu faryod,
Urub o'z jonig'a ming tig'i bedod.

Yonib ul chog'dakim ketmay qarong'u,
Hanuz el ko'zlarida sokin uyqu.

Tutub rinhoni ul bandu kushodin
Ki, el fahm etmagaylar ul aro din.

Chu bo'lsa el aro bu nukta mashhur,
Hamono Xusrav etkay elni maqhur.

Supub fahm etmay ul ishni kamohi,
Ul el ahvolig'a yetgay tabohi.

Va lekin sirrin anglab erdilar xayl,
Aning komig'a aylab jon bila mayl.

Bilibkim ul humoyi charxrarvoz,
Bora olur qayonkim qilsa andoz.

Vale yeb ul ulus fikrini behad,
O'zin band ichra qilmishdur muqayyad.

Dedilar borchu: «K-yey olamda nodir,
Valoyat nuri ruxsoringda zohir.

Nedin bilduk o'zingni band etibsen,
Salosil qaydida xursand etibsen.

Bizingdek xalq joni benavosi,
Sening bir tori mo'yungning fidosi.

Qayonkim xotiring istar, qadam ur,
Bu mahzun xaylni Tengriga torshur.

Nechakim yetsa Xusravdin g'aromat,
Ne bo'lsoq biz bo'lub, sen bo'l salomat».

Dedi Farhodkim: «Yey notavonlar,
Falakdin men kibi ozurda jonlar¹.

Qachon kelgay bu ish ahli vafodin,
Xususan men zaifi muhtalodin

Ki, rag'bat aylabon komi havog'a,
Necha mahzunni solg'aymen balog'a».

Alarning komi ul shaydo xiromi,
Aning komi alar ayshi mudomi.

Javonibdin bu yanglig' erdi holat,
Aning ko'nglig'a ish erdi havolat.

Alar ozod etib erdilar oni,
Aning ul tegrada lekin makoni.

Qo'yar erdi gahi qo'rg'on sori gom,
Tutub bir dam alar qoshida orom.

Bori ko'z yorutub farrux yuzidin,
Tamattu'lar olib shirin so'zidin.

Yanakim ishq o'ti urdi zabona,
Chekar erdi fig'oni bexudona.

Qo'yar erdi hamul vodiy sari yuz,
Qilib qat' ollida tog' o'lsa, gar tuz.

Junundin kim topib tab'ida orom,
Qoshida jam' o'lub doim dadu dom.

Sulaymondek barig'a hukmi jori,
Agar dashtiyu yoxud ko'hsori.²

Sulaymonvash chekib ul yerga roya
Ki, qushlar tortibon boshig'a soya.

Qilib ishq o'yla shavkat rahnamuni
Ki, sheri sharzani aylab zabuni.

Bo'lub ul gohi sher ustiga pokib,
Sibou vahsh anga xaylu mavokib.

Zamone babru qarlondin bo'lub shod,
Qilib dildor ko'yi itlarin yod.

Bo'riga sharh etib gah arzi holin,
To'kub yosh, yod etib Yusuf³ jamolin.

Bo'lub tulkug'a bu yanglig' niyozi
Kim, ul ko'y itlarig'a berma bozi.

Qo'lin aylab qulonlar bo'yni bandi,
Yetib erkin debon ul oy kamandi.

Qilib gohi kiyiklar birla bozor,
Tilab mushkin g'azolin yig'labon zor.

Tovushqon uyqusi andin olib hush,
Sog'inib dilbaridin xobi xargo'sh.

Ko'rub kabki darining sayru gomin,
Qilib yod ul buti ra'no xiromin.

Humoy ollib'a jismi vahmtakni
Solibkim, elt itiga bu so'ngakni.

Qanotlarin O'pub ko'rgach hamoma
Ki, yor ollib'a mendin elt noma.

Tazarv etsa xirom ollida nogoh,
Chekib ul qaddi ra'no hajridin oh.

Qilib zog' ollida afg'ong'a ohang
Ki, zulfidin magar kasb aylading rang.

Yetib to'ti qoshida hushini Kim
Ki, la'lidin magar olding takallum.

Quchub qo'yni aro bag'riqaroni,
Anga deb bag'ri kuygan mojaroni.

Boqib qumri sori yig'lab bag'oyat,
Yetib o'z bo'yni tavqidin hikoyat.

Debon hudhudg'a soz aylab fig'onlar,
Boshig'a o't tutoshqondin nishonlar.

Qilib bulbulg'a ul so'z ichra bir-bir,
Ani ishq o'ti kul qilg'onni taqrir.

Chu faryod aylabon murg'i shabovez,
Chekib ul dog'i o'z afsonasin tez.

Berib yuz lahn ila qaqnusg'a rayg'om,
Yetib hijron o'ti so'zini e'lom.

Saharkim sharqdin ko'rguzdi anvor,
Yaqa chok aylabon subhi Xo'tanvor.

Boqib mashriq sori boshlab fasona,
Chekib tong qushlari yanglig' tarona.

Debon: «K-yey subh, men ishq ichra g'amnok,
Ne ma'nidin sen aylabsen yaqa chokg'

Bor o'xshar men kibi mehri nihoning
Ki, sorig' yuzdadur ashki ravoning.

Meningdek o'rtanur o'xshar iching ham
Ki, sovug' oh erur og'zingda har dam.

Magar joningg'a yetting hajr elidin
Ki, mendek oh urarsen tong yelidin.

Tanimdek kuymasa jismi nizoring,
Tunu anjum nedur dudu sharoringg'

Chu sohibdardsen, dardimga rahm et,
Tarahhum aylabon faryodima yet.

Saharkim gulshan ichra gul ochilg'ay,
Gul uzra turrai sunbul sochilg'ay.

Chu gul termakka ul sarvi gulandom,
Qo'yar gulshanda gulruxlar bila gom.

Sovug' ohimni bilgurtub damingdin,
Ko'zum yoshini anglat shabnamingdin».

Tulu' aylab chu mehri olamafro'z,
Debon: «K-yey rartaving bazmi g'amafro'z.

Magar mehr o'tidin mendek hazinsen,
Nedin, yo'q ersa, mundog' otashinseng'

Magar mendek muroding qildi radrud
Ki, tebrab har yon ashkingdin borur rud.

Falakdindur magar mendek azobing
Ki, o'rtanmak biladur iztirobing.

Agar yo'q hajr aro o'zdin boribsen,
Nedin men notavondek sorg'oribseng'

Junun mendek o'tungg'a quymasa yog',
Maqoming nega subhu shom erur tog'g'

Meningdek bo'lmasang qayg'u ichinda,
Nedin gah o'tdasen, gah su(v) ichindag'

Bari holatda chun hamdardim o'ldung,
Anisi joni g'amrarvardim o'ldung.

Chu o'tsang mahvashimning maskanidin,
Tushub iqbol yanglig' ravzanidin.

Tariqi mehribonlig'ni fan ayla,
Qoshida kuymagimni ravshan ayla.

Yuzum lavnini rangingdin ayon qil,
g'amim xaylini dardingdin bayon qil».

Sahardin chiqqucha kun bo'yla holi,
Gah oning, gah muning birla maqoli.

Yoyilg'och kun yana har yon urub gom,
Dame bir yerda yeldek tutmay orom.

Dami o'ti shafaqning hamnabardi,
Uchurg'ondek sabo shingarf gardi.

Samumi ohidin olamg'a oshub,
O'tidin nilgun toramg'a oshub.

Ayog'ig'a tikilgan har itik tosh,
Ayog'i orqasidin o'tkarib bosh.

Yetib ko'ksiga urg'on xorarora,
Yetin yo'qkim, so'ngakni rora-rora.

Solib jismig'a tig'i ishqibebok,
Shikof uzra shikofu chok uza chok.

Tongib dardig'a charxi qaydrayvand,
Kamand uzra kamandu band uza band.

Chu g'am dashtida majnunvor yig'lab,
Unidin murg'u mohi zor yig'lab.

Bo'lub raydo urarda tig'i motam,
Teshuklar tog' aro, bal raxnalar ham.

Jarohatlarki solib xanjari oh,
Tanida dard xaylig'a kamingoh.

Qayadin tig'i ohi rora eltib,
Ne rora, yuz taroshi xora eltib.

Topib vodiy aro har sathliq marz,
Sirishki xaylidan har sori yuz darz.

Dami dudi sharori ko'h to ko'h,
Yasab abri balou barqi anduh.

g'irevi toshni rajmurda aylab,
Fig'oni tog'ni ozurda aylab.

Ko'nguldinkim fig'on tinmay chiqorib,
Salodin un chekarg'a tog' horib.

Icharga qon qilibon lolani jom,
Vale ko'k jomikim bo'lg'ay shafaqfom.

Tilab ul jom aro ham boda to lab,
Dema bir, ham damodam, ham labolab.

Aning bu bodasi xunobi anduh,
Dema xunob, la'li nobi anduh.

Ketur soqiy, qadah gardunni aylab.
Anga mamlu mayi gulgunni aylab.

Yo'q ersa boda, quy zahri halohil,
Hayotu hajr mushkil keldi, mushkil.

XLIII

*Farhod ro'zgorining qarolig'i, ya'ni hajr shomig'a muhtalolig'i va ul shom tuli nihoyatsizlig'ikim
adami iborat aning quyoshining ayni va subhining damidin bo'lg'ay va
savodining g'oyatsizlig'ikim mavti kinoyat aning humumining qalbi va zulmatining etagidin
bo'la olg'ay va mundoq tiyra tunda aning xasdek tanining kuymagikim, tutun ichra axgardin
afsona aytur erdi va bu yanglig' qattig' kechada teshukluk bag'rining qong'a bo'yalmog'ikim,
xora ichinda yoquti ahmardin nishona ko'rguzur erdi va mundoq tunni sham'dek gudoz bila
saharg'a yetkurgani va charxdek taku toz bila kunduzga kelturgani*

Bu bazmi g'ussa ichra bodaraymoy,
Bo'lur har lahza mundoq majlisoroy

Kim, ul anduh bahrining nahangi,
Balou dard tog'ining palangi.

Junun vodiysining Majnunnihodini,
Ne Majnunkim, bu vodi devbodi.

Malomat bodasining bahrno'shi,
Mazallat tog'ining majnunxurushi.

Mashaqqat g'ori ichra ajdahovash,
Malolat jomidin zahri balokash.

Firog' o'tig'a otashgoh ko'ngli,
Yuz otashgahcha chekkon oh ko'ngli.

Jahonni dudi ohi tiyra qilg'on,
Murodi subhig'a ul tun yorilg'on.

Falak bahrig'a bo'lg'on ashki hamdast,
Umidi qasrin ul sel aylagan rast.

Tosh otqonda balo ko'rgach, ani ur,
Qilib ul tosh maqsudi ko'zin ko'r.

Baloi hajr shomi dardnoki,
Bu tunda ya's zahrining haloki.

Yegan joni falakdin tig'i bedod,
Balo afloki, furqat tog'i Farhod.

Chu andoq hajri beroyong'a qoldi,
Ne hijron, dardi bedarmong'a qoldi.

O'tub kunduz bu yanglig' ro'zgori,
Sahardin tung'acha afg'onu zori.

Chu bo'ldi shom to subhi dilafro'z,
Ishi kunduzgacha yuz dard ila so'z.

Kishining bo'lsa har kun ming balosi,
Qatiq ul nav' emaskim tun balosi².

Anga bu hajr ayyomida bir shom,
Savode yoydi mehnat zulfidin dom.

Ne shom anduh mulkining savodi,
Vale qilmay Xo'tan iqlimi yodi.

Savodi dudi olamg'a yorib qiyr,
Vale ul qiyr hajr ahlig'a damgir.

Bo'lub ofoq aro zulmat saboti,
Itib ko'kdin quyosh obi hayoti.

Ziyo Iskandari holi tabahdin,
Ko'rub navmid o'zin bir Xizri rahdin.

Sirehr o'rta jahoni benavoni,
Kuli birla qaro aylab havoni.

Dema kul, g'am tuni sham'ig'a duda,
Qarorib olam aylab oni suda.

Qarong'u mehr otashgohidin dud
Valek ul dud qiyri zulmatandud.

Kavokib sayr qilmoqdin muarro,
Savobitdek taharrukdin mubarro.

Falak yotib ayog' ilgin uzotib,
Yeshak yanglig' qaro balchiqqa botib.

O'zin a'mo Ko'rub arbobi binish,
Qaro bosqon kishidek ofarinish.

Yeru suv qa'rin istab murg'u mohi,
Qalin mo'ru malaxdek tun sirohi.

Hayotin tark etib mehri humoyun,
Qilib davron ani tufroqqa madfun.

Azo tutmoq uchun aylab bahona,
Uzoring chun qaro aylab zamona.

Firoq ahlig'a har kavkab qilib tez,
Shuoi xatti no'gin tig'i xunrez.

Ko'ziga subh sho'xi surma tortib
Ki, oning oqini dog'i qarortib.

Muazzin xalqikim³ chiqmay navosi,
Bo'lub bu surmadin oning g'izosi.

Aningdek surmadin ko'zlar kelib tang,
Ko'runub ko'zga olam surmairang.

Qarong'udin ko'runmay ko'zga olam,
Ko'runub ko'zga olam o'zga olam.

Falakda yo'q taharrukdin namuna,
Agar fahm o'lsa dog'i bozguna.

Keturmay subh ul oqshomg'a ayyom.
Qiyomat subhiga ul nav'kim shom.

Qanot rarvozidin xuffosh yormay,
Tilab ko'k gunbazi darzini tormay.

Bo'lub zulmatdin andog' rardalar fosh
Ki, istab pardasin toshlarni xuffosh.

Qo'nub ko'k sabzasida yuz tuman bum,
Nima yo'q ko'zlaridin o'zga ma'lum.

Borining jismi tun dudi aro Kim,
Ochuq ko'zlar qolib andoqki anjum.

Yo'q erkandur bu yanglig' zog' hargiz
Ki, bo'lg'ay changida ming bum ojiz.

Demon tun onikim, zindoni anduh,
Bu zindong'a qolib ul koni anduh.

Ani hijron g'ami rajmurda aylab,
Ne tunkim, jonidin ozurda aylab.

Yamon holig'a zolim charxi bebok,
Yaqosin Kahkashondin aylabon chok.

Qilib har lahza qasdi joni ul tun,
Kishiga kelmay andoq bir qaro kun.

Bo'lub boshi mashaqqat toshidin resh,
Mashaqqat toshi, balkim boshidin resh.

Qonab anduh tog'idin ayog'i,
Ayog'idin dog'i anduh tog'i.

Usholib ilgi hijron ranjasidin,
Ayog'din boshi g'am ishkanjasidin.

Tani za'fiki yo'l bermay demakni,
Ayon aylab teri uzra so'ngakni.

Ichinda sham' o'tluq joni ma'yus,
Teri birla so'ngok andoqki fonus.

Falak toshu o'ti aylab siteza,
Qilib teshuk-teshuk, bal reza-reza.

Solib g'am tog'i ichra rechu tobi,
O'zin yerlarga urmoq iztirobi.

O'larda jon taloshur notavondek,
Kamarda boshi yonchilg'on yilondek.

Ajal xanjarlari jismini darron,
O'tub andin ajal g'avg'osi rarron.

Urubon lahza-lahza tosh uza bosh,
Boshin pargola-pargola qilib tosh.

Harorat andog' aylab jismig'a kin
Ki, topib o'tdin oning so'zi taskin.

Tani tufroqqa tushgach betaammul,
Hamul dam jismidin tufrog' o'lub kul.

Ani har dam bu nav' aylab bahona,
Qaro tufroqqa o'lturtub zamona.

Topib ul tabda chun tabxoladin bahr,
Suyidin og'zig'a har dam oqib zahr⁴.

Zamona zahr solib har zamoni.
Og'izda talxkom etmokka oni.

Bu yanglig' hol ila ul shomi anduh,
Anga anduh yuklab ko'h to ko'h.

O'tub hijron sirohi xayl bar xayl,
Damo-dam boshi uzra o'ylakim sel.

Ko'runub ming balo har dam ko'ziga
Ki, bir soat kela olmay o'ziga.

Chu bo'ldi toqatiyu sabri barbod,
Chekib faryod qildi navha bunyod

Ki: «Yey zolim sirehri kinararvard!
Chiqording ushbu xoki jismdin gard⁵.

Tariqi zulm yo kin muncha bo'lg'ay,
Jafo qilmoqqa oyin muncha bo'lg'ay!

Ajal tig'in chekib sursang ne bo'ldi,
Meni bir qatla o'ltursang ne bo'ldig'!

g'aribu xastau mahzun emonmu,
Balo vodiysida majnun emonmug'!

Anikim Tengri aylabtur zabardast,
Birovni ko'rsa g'urbat kojidin rast,

Kerak lutfu karam bo'lg'ay shiori,
Yo'q ersa qilmag'ay ming zulm bori.

Qayon bordi sening ozarming oxir,
Qaro tufroqqa mehri garming oxirg'!

Necha jonimg'a mundoq kecha bo'lg'ay,
Kecha jonimg'a mundoq necha bo'lg'ayg'

Boshimg'a ko'rki ne tun kelturubsen,
Demon tun, ne qaro kun kelturubseng'

Qayu tun, qiyrgun ming devi xunxor,
Meni qilding bularg'a qatl uchun xor.

Necha ming yil qilib sayr emdi tolding,
Va yo baxtim kibi uyqug'a qoldingg'

Degil har kungi goming qoni oxir,
Har oqshomg'i xiroming qoni oxirg'

Magar men oh o'qin otkonda kori,
Ayog'ing bo'ldi ul o'qlar figori.

Agar afgor emassen, bir qadam ur,
Gar o'lmayсен, chiqorg'il subh, dam ur.

Ul oy hijronida holimg'a rahm et,
Qaro shom ichra ahvolimg'a rahm et!»

Anga bu holkim oy bo'ldi tole',
Yorutti yerni chun xurshedi lome'.

Base sa'y aylabon bechora qo'rti,
Yangi oydek xam aylab qad, yer o'rti.

Dedi: «Yey tiyra shomim ravshan etgan,
O'lar holatda faryodimg'a yetgan.

Ne bo'lg'ay rahm etib jonimni olsang,
Ul oyning ko'yi tufrog'ig'a solsang.

Bo'lurdektur adam sori xiromim,
Anga yetkursang oxir dam salomim».

Solur erdi nazar ko'klarga bir-bir
Ki, nogah ko'zlariga uchradi Tir⁶.

Dedi: «K-yey do'stlar holin raqamzan,
Sirehr avroqida doim qalamzan.

Qarog'im aylasang netgay siyohi,
Bitisang holatim sharhin kamohi.

Qachon nur ul quyosh tobidin olsang,
Qoshig'a chirmabon nomamni solsang».

Ko'rungoch Zuhra, un tortib damo-dam,
Qadin afg'ondin aylab changdek xam.

Debon: «K-yey yer uza ko'kdin tarabrez,
Unung jonbaxshu nag'mang ishratangez.

Zamone tori xunyogarlig'ing uz,
O'larmen navhagarlik sozini tuz⁷.

Ul oy bazmida bo'lsang nag'marardozi,
Halokim navhasin ham aylagil soz».

Kupub to'rtunchi manzarni chu xoli,
Debon: «K-yey mehrsiz garduni oli.

Quyoshingni quyoshimdek yoshurdung,
Manga hijron tunin haddin oshurdung.

Yorut olamni, mehring zohir ayla,
Mening bu shomi hajrim oxir ayla».

Kupub beshinchi qo'rg'on qahramonin,
Debon ul tunda holining yamonin.

Anga deb: «K-yey shioring kinu novard,
Qilurda qatl tig'ingdek javonmard.

Qiliching aylabon qoning'a rangin,
Tiriklikdin yetur jonimg'a taskin.

Tanim ul ko'yning boshig'a tashla
Boshimni itlari qoshig'a tashla.

Boqib oltinchi ko'kta Mushtarig'a.
Qilib arz ul saodat axtarig'a⁸.

Ki: «Yey burji sharaf masnadrishini,
Saodat taxtu tojining amini.

Duoye qilki, Haq bersun murodim,
Bu mehnat shomidin bo'lsun kushodim.

Boshimdin hajr shomi dudi ketsun,
Ko'zumga vasl subhi nuri yetsun».

Yettinchi qullag'a aylab guzora
Zuhalg'a der edi aylab nazora

Ki: «Yey bahri viqoru ko'hi tamkin,
Shioru shevang o'lg'ay hilmu taskin.

Vujudung hajr tog'idek garonsang,
Ayog'ing sabr shaxsidek kuhanlang.

Bu dardim ichra ber sabru sabote
Ki, yo'q jonimda hijrondin hayote».

Yana bir huqqa bo'lg'och durrig'a durj,
Kezib ul toram ichra burj bar burj.

Tilab har burj aro mahraykarini,
Sharaf mehri, saodat axtarini.

Bo'lub chun to'qquzunchi ko'kka sobit,
Nazora aylabon xayli savobit.

Debon har birga dardi holidin roz.
Firoq ichra qatiq ahvolidin roz.

Qilib anjumni ohi dudidin Kim,
Bu dudu ashkin aylab charxu anjum.

Debon: «K-yey durri ashkimdin nishon siz,
Bo'lung ashkim duri yanglig' ravon siz.

Hazin ko'nglumki yuz ming rora bo'lmish,
Havosida aning ovora bo'lmish.

Demonkim, har biri bir rora qondur,
Guli anduh bargidin nishondur.

Oling har biringiz bir rorasini,
Yig'ib oning tuman ovarasini.

Azimat ko'yiga tez aylang oxir,
Aning boshig'a gulrez aylang oxir.

Demon gulbarg soching osmondin
Ki, yog'durtung yog'in ustiga qondin.

Chu hijroni gunahsiz oldi jonim,
Aning ko'yini tutsun bori qonim».

Bu yanglig' to sahar aylab marog'a⁹,
Qilib yuz mojarog' har mojarog'a.

O'lardin benadomatliqlar aylab,
O'zi birla qiyomatliqlar aylab.

Chu bordi quvvati afg'on qilurdin,
O'zi o'ziga qasdi jon qilurdin.

Yana tushti o'lukdek tark etib hush,
Azosig'a bo'lub olam siyahro'sh.

Yaqosin motamida subh etib chok,
To'kub anjum durin so'gida aflok.

Chu oni g'am tuni o'lturdi ne sud,
Dam urmoq mehridin subh otasholud.

Bu ermish rasm bermak zoli ofoq,
Chu masmum o'ldi, andin so'ngra taryoq¹⁰.

Ketur, soqiy, manga taryoqi joni,
Demon taryoq, obi zindagoni.

Yongildim chun topib men hajrdin bahr,
To'kub taryoqni, quy jomima zahr.

XLIV

*Farhodning bandi ochilg'onin va zindondin kanora qilg'onin Xusrav bilib nigohbonlarg'a siyosat
fikri qilib, yana Farhod ishq tog'ining tig'idin hisob olg'oni va ul ishni bilmasga solg'oni va
Shirinning ishq ahli surud va simoidin aning marsiyasi navhasin istimo' qilg'oni va simo'da vajd
ahlidek bexudona yiqilg'oni va Shorning Farhod tirikligi xabarin Shiring'a hayot mujdasi
yetkurgani va jonbaxsh damidin jonsiz jismig'a ruh kiyurgani va Shirin kirrikdin xoma murattab
qilib hajr dudasi bila ashkidin qaro murakkab qilib noma raqam urub Shopur Farhod sori qadam
urmog'i*

Bu avroq uzra surgan xomai dard,
Raqam bu nav' qildi nomai dard.

Kim, ul fursatdakim Farhodi bexud,
Balo qo'rg'onig'a bo'ldi muqayyad.

Bo'lub asror ulus sirrig'a voqif
Kim, uldur g'ayb asrorig'a koshif.

Fano burjida raxshon axtar uldur,
Vafo durjida ravshan gavhar uldur.

Viloyat mash'alidin jonida nur,
Karomat nuri birla ko'ngli ma'mur.

Qachonkim ko'ngli istar ochilur band,

Alar ko'ngli uchun o'zin qilur band.

Alar jon birla oni aylab ozod,
Hamul ozodlig' birla bo'lub shod.

Valek ul tegrada oning matofi,
Yiroq tushmas edi hargiz tavofi.

Ki, ul holatni ma'lum etsa Rarvez,
g'azabdin bo'lmag'ay ul elga xunrez.

Valek ul qayddin oning xalosi,
Alar birla tariqi ixtisosi.

Bori Xusravg'a zohir bo'ldi bir-bir
Ki, hukmig'a ne yanglig' etti tag'yir.

Burun qindin chekib tig'i siyosat,
Alarg'a ayladi big'i siyosat.

Chu ish kayfiyatig'a bo'ldi tolib,
Yana ko'ngliga bo'ldi vahm g'olib.

Kim, ul bedildin o'lmas bo'lsa g'ofil,
Afolloh¹, balki sohibdil, ne bedil.

Bori holig'a chun qildi nazora,
g'arobat fahm bo'ldi beshumora.

Chu el hifzig'a ul shaydoi ayyom,
Yiroq qo'ymas emish ul marzdin gom.

Dedi: «Avloki bilmaslikka solsam,
Eshitsam ham eshitmaslikka solsam».

Topib Farhodni ul rishtada band,
Bu bandi birla Xusrav bo'ldi xursand.

Valek ul vaqtikim Farhodi bedil,
Tutuldi chora aylab «shohi odil».

O'zin qo'rg'ong'a solmish erdi Shorur,
Ani aylab ul ish anduhi ranjur.

Dema ul ranj ila bistarg'a tushti
Ki, gulxan ichra xokistarg'a tushti.

Ishi erdi fig'onu nola qilmoq,

Tanin tosh birla yuz rargola qilmoq.

Ulus onglabki Rarvezi jafokesh,
Bo'lub yuz makr birla hiylaandesh.

Tutub Farhodni g'adr aylab og'oz,
Tikib dor o'ldi avval kinarardoz.

Yana ne hiyla ko'rguzdi xayoli
Ki, bedildin qilib maydonni xoli.

Ani to qay taraf ovora qildi,
Bu yanglig' bori daf'in chora qildi.

Hamul holatda Farhodi yagona,
Ne so'zlar birlakim aytib tarona.

Ne so'z kim bo'ldi Xusravdin xitobi,
Savolotig'a ne bo'ldi javobi.

Yana chun qatl hukmin qildi Rarvez,
Degon so'zlar nechukkim dashnai tez.

Aning hukmig'a rarvo qilmag'oni,
Asosin ko'zga mutlaq ilmag'oni.

So'z ichra fahm o'lub sultonlig' andin,
Xitou Chin eliga xonlig' andin.

Najodi fahm bo'lmoq gavhari ham,
Bulardin faxri yo'qluq bir sari ham.

Bo'lub erdi xaloyiq ichra mashhur,
Yamon, yaxshi demaktin erdi ma'zur.

Ki, el Rarvezdin mag'bun edilar,
Dog'i oning uchun maftun edilar.

Deb ul ma'nida tab' ahli g'azal ko'r,
Mug'anniylar yasab savtu amal ko'r.

Chekib dard ahli ohin oshiqona,
Tuzub ul savtlar birla tarona.

Ayolg'u borchag'a Farhod holi,
Surud ul xastai noshod holi

Ki, Xusravg'a ne nav' o'ldi giriftor,

Arolarida ne nav' o'tti guftor.

Bu dam holi dag'i mafhum emas, lek
O'luk yoxud tirik ma'lum emas lek.

Bu yanglig' omning savti simoi,
Bo'lub ham erdi Bonu istimoi.

Anga bo'lmay bu g'amda aqlu his yor,
Tahayyur birla yig'lar erdi bisyor.

Bo'lub ko'p g'ussa ul g'amkashg'a zohir
Ki, bu ish bo'lmasun mahvashg'a zohir²

Ki, bu nav' anglasa oning so'zini,
Shak ermasturki o'lturgay o'zini.

Vale gulchehra g'amgin erdi behad,
O'zinda erdi gohi, gohi bexud.

Sezib erdiki ul g'urbat asiri,
Hamono bo'ldi dushman dastgiri.

Yoshurub rarda ichra holi zorin,
Nechukkim hullada jismi nizorin.

Bu o'tdin suv bo'lub xorosi oning,
Vale yo'q so'rg'oli yorosi oning.

Chekib hijron aro ohi nihoni,
Qarorib dudi ohidin jahoni.

Magarkim bir kun ul g'amnoki miskin,
Firoq ichra bag'oyat erdi g'amgin.

Chu ko'ngli hajr toshidin siniqti,
Zamone qasr tomi uzra chiqti.

Ki, bir soat havo kasb qilg'ay,
Havodin g'unchadek ko'ngli ochilg'ay.

Qulog'ig'a yetushti bir hazin un
Ki, lahn aylar edi bir zori mahzun.

Ani ul nag'ma lahni zor qildi,
Buzuq ko'ngliga behad kor qildi.

Quloq soldiki abyotin eshitgay,

Surud ichra maqolotin eshitgay.

Anga har bayt bir g'amxona erdi,
Bori Farhoddin afsona erdi.

Ne kelturgan boshig'a charxi kajrav,
Nelarkim ayladi jonig'a Xusrav.

Bayon aylab aning favtin chekib ho'y,
Demakda favt qilmay bir sari mo'y.

Eshitgach mahvash ul lahni g'amangez,
Degil bag'rig'a tegdi dashnai tez.

Aningdek chekti bir ohi jigarso'z
Ki, o'chti sham'i mehri olamafro'z.

Yuziga boshladi urmoq taroncha,
Boshin dog'i urub yerga yuz oncha.

Sekiz gul bargi birla betaammul,
Sarig' gul uzra oqizdi qizil gul³.

Bo'lub barmoqlari qondin hino rang,
Vale la'li qururdin kahrabo rang.

Sirishki qoni yuz qonida oqqon,
Hamonokim yur erdi qon bila qon.

Bo'lub gulgun hariri chok elidin,
Nechukkim gul yaqosi tong yelidin.

Kelib gulgun hariru rarniyoni
Qolog'ay chun oqib har yerda qoni.

Urub gulgun yaqo chok aylaguncha,
Bo'lub zohir gul ichra ikki g'uncha.

Dema g'uncha, iki raykon de oni,
g'am o'qi ko'ksidin o'tkan nishoni.

Iki nargis aro yuz qatra lola,
Sovuq ohi bila gulrang jola.

Ochib sunbulni gulbargi tar uzra,
Savodi shom mehri xovar uzra.

Sochi shominki aylab mehru mah ro'sh,

Yuzin ul so'g'idin aylab siyahro'sh.

Yuzi o'tida zulfi anbarolud,
Ul o'tqa chun yog'ib ashki, chiqib dud.

Urunub oncha sho'ru shayn qildi
Ki, za'f aylab, esi ozib yiqildi.

Boshi ustida Bonu ashkrezon,
Qaroru sabri ko'nglidan gurez.

Bu holat ichra yetti xasta Shorur,
Zamona zarbasidin jismi ranjur.

Yer o'rti Bonu ollinda qo'yub bosh,
So'z aytib, shodmonlig'din to'kub yosh

Ki: «Gardunmasnado, anjumsiroho,
Humoyun torazo, ismat panoho⁴.

Hamul kundinki shohi kishvari ishq,
Balo avjida raxshon axtari ishq.

Desam shah — shah, desam darvesh — darvesh,
g'aribu xasta Farhodi jigarresh.

Aduvning domi makrig'a bo'lub sayd,
Aning qaydig'a zohir bo'ldi yuz qayd.

Bihamdillah, anga qayd aylagonni,
O'kush talbis ila sayd aylagonni.

Olib bir devkush xopoki ottim,
Jahannam xittasi sori uzottim.

Ko'zum chun orazidin bo'ldi mahjur,
Yotardim go'shalarda zoru ranjur.

Ne sud oning sori bo'lmoqqa ozim,
Ne yuzkim sizga bo'lg'oymen mulozim.

Tuno kungacha erdim zoru g'amkash,
Yiqilg'on bir buzug' ichra mushavvash.

Chu qo'rg'on ichra bo'ldum asru diltang,
QO'pub tashqari chiqmoq qildim ohang.

Qadam boru uza har sori soldim

Ki, o'zni qal'adin tashqori soldim.

Ki, ul xayl ichra kezib ertau kech,
Tora olg'aymu men andin xabar hyechg'!

Kirib Rarvez o'rdusig'a bu shom,
Tutub har anjuman yonida orom.

Yetib ishratgahu g'amxonalarg'a,
Quloq solur edim afsonalarg'a.

Hamono qat' o'lub gardun nifoqi,
Ajab mansuba tushti ittifoqi.

Ki, ham ushbu kun ul fardi zamondin,
g'aribu xastau bexonumondin.

Ulus ichra hadisi toza erdi,
Bag'oyat bulajab ovoza erdi».

Nechukkim anglamish erdi yako-yak,
Borin sayrodi andog'kim chakovak.

Munga tegruki holo sog' emishtuk,
Yeri gah dashtu gohi tog' emishtuk.

Aodi xavfidin hosil farog'i,
Bo'lub a'dosining chashmu charog'i.

Valoyatdin Ko'rub holida rartav,
Ani vahm aylab o'lturmakka Xusrav.

Vale aytibki, ul bemisli ayyom,
Agar ul marzdin qo'ysa yiroq gom:

Ani asrar ulusni o'ltururmen,
Ne o'lturmakki, borin kuydururmen.

Bu vahmu bimdin ul bedili zor
Ki, Xusravdin birovg'a yetkay ozor.

Kim, ul bo'lg'ay bu ozorig'a bois.
Jafou qatlu timorig'a bois.

Hamul tog' tegrasidin komu nokom,
Tuta olmas yiroqroq yerda orom.

Chu men oning bu ahvolin eshittim,

Anga bormay ravone sizga yettim.

Kim elning chinu yolg'on so'zlaridin
Ki, ko'rrakni yasarlar o'zlaridin.

Bilur erdimki Bonu qayg'ulug'dur,
g'ami Farhod tog'idin ulug'dur.

Yana ham xo'blar shohini anduh
Bilur erdimki tutmish ko'h to ko'h.

Dedimkim, sizga dey avval xabarni,
Qilay xandon burun gulbargi tarni.

Yana sizdin anga ham ko'z tutay so'z,
Borib oning yuzidin yorutay ko'z.

Tavaqquf so'zgakim dersiz etaymu,
Yo'q ersa so'z, anga botroq ketaymug'

Mihinbonu bu yanglig' so'rdi rosux
Ki: «Yey alfozi xush, diydori farrux.

Takallumlarki lafzing surdi darham,
Jarohatliq ko'ngulga erdi marham.

Sening hajringda erduk asru noshod,
Yana Farhod hajrin qilma xud yod.

O'zungni hajridin ozod qilding,
Aning hajri g'amidin shod qilding.

Nedur ikki qadah tutqon zamon no'sh,
Yana zahri halohil tutmog'ing qo'sh.

Borur bo'lsang anga e'lomimiz ko'r,
So'zumiz behadu rayg'omimiz ko'r.

Sumanbar⁷ holatin ham sharh qildi
Ki, ne so'z anglab ushbu dam yiqildi.

Bihamdillahki, ko'rduk seni bori,
Ani ko'rgoncha bo'ldi e'tibori».

Debon yig'lashtilar ko'p ul, dag'i bu,
Hazin Shorur ila dilxasta Bonu.

Ikavlon munglashib, so'zlar qilib yod,

Yetishganni falakdin zulmu bedod.

Debon Shorur ul dilxasta holin,
Mihinbonu debon mahvash malolin.

Bu yanglig' qissalar o'tkuncha laxte,
Yotib Shirin nechukkim sho'rbaxte.

Dimog'ig'a tutub har dam buxurot,
Ani o'z holig'a kelturdilar bot.

Ko'z ochqoch ko'rdi Shoruri hazinni,
Yana yod etti Farhodi guzinni.

Biyik un chekti andog' bexudona
Ki, afg'onidin o't chekti zabona

Ki: «Yey Shorur, qaydin bo'yla yetting,
Kelibsen fard, Farhodingni nettingg'

Hamul kun mehr ko'sin urmish erdim,
Borur chog'da sanga torshurmish erdim.

Rafiqu yorliq mundoq bo'lurmu,
Amonatdorliq mundoq bo'lurmug'

Manga o'z g'oyibimdin bir nishon ayt,
Desangkim, hajridin o'lmay, ravon ayt.

Gar etsang maksu, nogah chiqsa jonim,
Yaqin bilkim erur bo'yningg'a qonim».

Dedi Bonuki: «Yey jonimg'a rayvand,
Labing la'li kelib bag'ring'a rarkand.

Zamone iztirobing torsa taskin,
Base so'z arz etar Shoruri miskin

Ki, har birdin yetib yuz komu rohat,
Butar ham yangi ham eski jarohat».

Eshitgach bo'yla so'z sham'i Tirozi,
Kuyub, zohir bo'lub ashki niyozi.

Dedi: «K-yey misli yo'q ustodi naqqosh,
Demay naqqoshkim, yoru qarindosh.

Ne der bo'lsang o'zungni tutma ma'zur».

Ravon bunyod qildi xasta Shorur.

Ishin Farhodning andoqki bildi,
Borin Shirin qoshida arz qildi.

Anga tegruki holi ul tirikdur,
Vale hajringda holi bas irikdur.

Borur erdim anga zoru jigaxor,
Dedim avval seni aylay xabardor.

Agar mahvashqa yo'l tormay maloli,
Iki-uch nukta yozsa sharhi holi.

Borib ollinda mo'jiz ko'rguzurmen
Ki, o'lgan bo'lsa dog'i turguzurmen.

Pari raykar dedi, jonimg'a minnat,
Ravon qo'rtiyu qildi azmi xilvat.

Bitidi dard ila bir turfa maktub,
Demay har satrikim, har lafzi marg'ub.

Chiqib Shorurg'a torshurdi filhol,
Ul olib yo'l sori gom urdi filhol.

Qilib yo'l qat'ini eldin nihoni,
Angachakim eshitmish erdi oni.

Yetishti ul saharkim, shomi Farhod
Tong otquncha qilib jonig'a bedod.

Borib erdi o'zidin zoru mahjur
Ki, yetti qoshig'a farzona Shorur.

Qilib ram tegrasidin vahsh ila tayr,
Borib qoshig'a ul rayki sabuksayr.

Ko'rub andoqki oni ko'rmasun ko'z,
Ne jismi ichra jon, ne og'zida so'z.

Chekib afg'on olib qo'ynig'a boshin,
Yuziga ul sifat yog'durdi yoshin

Ki, ul yanglig' gulob urg'och yuziga,
Ochib bedil ko'zin, keldi o'ziga.

Chu ul ko'rdi muni, bu ko'rdi oni,

Ikovlon tortibon muhlik navoni.

Solibon bir-birining bo'ynig'a qo'l,
Anga gah bu, munga gah yig'ladi ul.

Chekib andoq bu oshub imtidodi
Ki, qon yig'lab alarg'a tog'u vodi.

Ayog'in o'rti Shoruri g'amandud,
Chiqordi qo'ynidin maktubi maqsud.

Olib Farhod chunkim ochti noma,
Tani za'f ayladi andoqki xoma.

O'qumoq boshlag'och ul zori mahzun,
Bu erdi noma alfozig'a mazmun.

XLV

*Shirinning nayi kilki shakarrezlik, balki sahifai kofurig'a mushkbezlik qilg'oni va hajr qaro shomi
mushkidin ro'zgori tiyra bo'lub ul royiha yabusatidin¹ dimog'i za'fi quvvatin va sudoi shiddatin va
nomus rardalari nofasida ishq g'ammoz mushki isin nihon asramoq suubatin raqam urg'oni va
Farhod o'qub aning sunbuli mushkinidek rechu tobdin esi ozg'oni*

«Aning hamdi bila bu nomai dard
Ki, soldi dahr aro hangomai dard.

Vafo ahlini qilg'on mazhari qahr,
Solib komig'a hijron jomidin zahr.

Ko'rub ishq ahlig'a kuymoklik avlo,
Jaloliyat bila aylab tajallo.

Urub chun ishq barqin betaammul,
Agar sarvu agar xaskim qilib kul.

Muhabbat selig'a berganda bedod,
Yiqarda demayin vayronu obod.

Yeturgach g'am yelining turktozi,
O'chub teng mash'alu sham'i Tirozi.

Qilib chun mehnat o'ti dudini fosh,
Agar ko'ru agar bino to'kub yosh.

Sinib g'am toshidin yetkursa kina,
Agar yoqut agar xud obgina.

Somong'a gar berib ranji nihoni,
Hamul kohivash aylab kahraboni.

Agar bulbul fig'on qilmog'i ondin,
Bo'lub gul jaybi choki dog'i ondin.

Ham ondin zarra tobu iztirobi,
Ham ondin mehri raxshon so'zu tobi.

Bitib chunkim berib insho kushodi
Kim, ushbu noma yo'q, mehnat savodi.

Demon bir sham'din rarvona sori,
Samandardin bir otashxona sori²

Ki, ya'ni men zaifi xastajondin,
Malolat qal'asiga posbondin³.

Sangakim qal'ang o'lmish ko'hi anduh,
g'amu dardu firoqing ko'h to ko'h.

Nedur ahvoling, ey zori g'aribim,
Visolim davlatidin benasibimg'

Chekardin g'am tog'in holing nechukdur,
Bu yukdin jismi chun noling nechukdur.

Qatiq g'urbat aro holing ne erkin,
Achiq furqatda ahvoling ne erking'

Firoq ichra nechukdur jismi zoring,
Ne yanglig' to'lg'onur o't ichra toringg'

Sochim fikrida tunlar aylasang rech,
Qarorurmu jahoning tun kibi hyechg'

Qoshim mehrobini yod aylagan dam,
Yangi oydek bo'lurmu qomating xamg'

Ko'zum fikri ichingga solsa qayg'u,
Balo har go'shadin tug'yon qilurmug'

Chu mujgonim g'amidin chiqsa ho'yung,
Bo'lurmu bir tikon har tora mo'yungg'

Qarog'imni taxayyul aylagan chog',
Xayoling shaxsi o'rtarmu yangi dog'g'

Yengim gulbargidin bo'lg'onda mahzun,
Yuzung gul-gul qilurmu ashki gulgung'

Qilib xolim g'ami ko'nglunga kinlar,
Qo'narmu ul yarang uzra chibinlarg'

Yuzum hajrida to'ksa ko'zlaring suv,
Quyosh ruxsorig'a boqqung kelurmug'

Ko'zung la'lim g'amidin to'ksa qon yosh,
Bo'lurmu la'l ul qon birla har toshg'

Tiling qilsa hadisimdin rivoyat,
O'zung birla qilursenmu hikoyatg'

Tishim yodida ko'nglung cheksa nola,
Yoshingni sovuq oh aylarmu jolag'
Zamiring qilsa og'zimni tavahhum,
Adam yo'lida aylarmu o'zin King'

Zanaxdonim bila zulfi girihgir,
Hazin ko'nglunga erkin chochu zanjirg'

Qarog'im durri ashking qilsa kavkab,
Bo'lurmu ko'zlaring durdin labo-labg'

Qadim hijroni bo'lsa kinaxohing,
Chiqormu sarv yanglig' dudi ohingg'

Xayol etsang xiromimdin shamoyil,
Ravoning chiqqali bo'lurmu moyilg'

Belimdin za'f bo'lsa ko'nglunga hol,
Bo'lurmu mo'yadin mo', noladin nolg'

Tanim siymi ichingni qilsa mahzun,
Bo'lur erkin yuzung ul g'amdin oltung'

Maqoming tog' yo sahromu erkin,
Yoningda bistaring xoromu erking'

Humoyi ishrating ma'dum ekinmu,
Boshingg'a soya solg'on bum ekinmug'

Kiyik erkin yururda rahnamoying,
Qulon erkin samandi bodroyingg'

Sharafdin bo'lg'on ermishsen Sulaymon,

Mening birla unutma ahdu paymon!⁴

Vuhush ermish sening olingda xodim,
Sibo' ermish tobug'ingda mulozim.

Bahoyim tobii farmoning ermish,
Janohi tayr shodurvoning ermish.

Chu sen torting Sulaymonliq maqomin,
Demon qil manga Bilqis ehtiromin⁵.

Agar Bilqisdek yoru azizing
Bo'la olmon, ham o'lg'aymen kanizing.

Bir ish Bilqisliqqa bo'lsa mone',
Sulaymong'a Pari ham keldi tobe'.

Agar Bilqis bo'lmoq yo'qsa haddim,
Pariliqdin xud o'lmas qilsa raddim.

Ne bo'lg'ay erdi charxi zulmresha,
Meni sendin judo qilmay hamesha.

Xiroming chog'i yo'ldosh o'lsam erdi,
Sukuning vaqti qo'ldosh o'lsam erdi.

Quyosh yanglig' bo'lub kunduz qarining,
Bo'lub tun soya yanglig' hamnishining.

Tikon kirska kafingg'a kinasidin,
Chiqorsam erdi kirrik ignasidin.

Ayog' sunsang bo'lub g'amdin xaroshing,
Mudom o'lsa edi qo'ynunda boshing.

Ko'rub xoru xas o'rnungda nihoni,
Sochim birla surursam erdi oni.

Chu bilsam garddin ko'nglungda qayg'u,
Yer uzra ashkdin sersam edi suv.

Boshingg'a tushsa mehnat shomi jovid,
Yuz ochib zohir etsam erdi xurshid.

Agar joningg'a qasd etsa uzun kun,
Sochim yetkursam erdi anbarin tun.

Yuzungni olmasam erdi engimdin,

Aritsam erdi ashkingni yengimdin.

Junun ta'vizig'a ko'rganda moyil,
Qo'l etsam erdi bo'ynungg'a hamoyil.

Tilar bo'lsang yuzung ko'rmakka ko'zgu,
Yuzum yuzungga tutsam erdi o'tru.

Suv istab tushsa o'tlug' ko'nglunga jo'sh,
Labimdin tutsam erdi chashmai no'sh.

Damo-dam aylabon hamdamlig'ingni,
Kecha-kunduz qilib mahramlig'ingni.

Tunungda sham'i majlis bo'lsam erdi,
Kun o'lsa yoru munis bo'lsam erdi.

Chu aylabtur sirehri tezraftor,
Seni bir yon, meni bir yon giriftor.

Kishi gar ko'ksini yuz rora qilsun,
Falak bedodig'a ne chora qilsung'!

Aning bedodidin kim bo'lsa noshod,
Qilur jonig'a bedod uzra bedod.

Necha sen bastai bandu balosen,
Balolar bandi ichra mubtalosen.

g'amu dardingcha dard imkoni yo'qtur,
Balou mehnating royoni yo'qtur.

Vale bo'lmish jahon ahlig'a ma'lum
Ki, ilgingda qotiq xoro erur mum.

Chekarga dardu anduh jur'ating bor,
Balo tortarg'a sabru toqating bor.

Agarchi furqatimdin notavonsen,
Vale ham ersenu ham rahlavonsen.

Agar tug'yon qilur hijron maloli,
Qilursen oh ila ko'nglungni xoli.

Mashaqqat o'ti qilsa jisminga kin,
BErursen ashk seli birla taskin.

Yetishgach dard chun har yon ketarsen,

Fig'onu ro'ya birla daf' etarsen.

Agar ko'ksungga ursang g'ussa toshi,
Vagar joningga mehnat durboshi⁶.

Nekim qilsang so'zi sig'mas kishining
Ki, bu tavri bo'lur oshiq ishining.

Meni zoru zaifu roshikasta,
Boshimdin to ayoq a'zo shikasta.

Firoqing tig'idin yuz rora jonim,
Ne jonim, balki jismi notavonim.

Kuyub hajr o'tidin jonu ko'ngul ham,
Ne kuymakkim, bo'lub yuz qatla kul ham.

Ichimga shu'lai ishqing tutoshib,
Tutoshib demakim, boshimdin oshib.

Ichimda bo'lsa yuz o't oshkoro,
Nafas dudin urarg'a qayda yorog'!

Gar o'lsa la'l birla ko'zlarim kon,
Oqizmoq qatraye andin ne imkon.

Necha xotun kishi bor ersa tavsan,
Bo'lub ozodalig'da sarvu savsan.

Jamol ichra mahi tobondin afzun,
Mahi tobonni qo'ykim, ondin afzun.

Anga yaxshiki aylab dilraboliq,
Vafo ahlig'a qilg'ay bevafoliq.

Haq andin asrasunkim ul zabunvash,
Birovning ishqidin bo'lg'ay mushavvash.

Girihlar hajrdin qoshig'a tushgay,
Girihlik ishq ishi boshig'a tushgay.

Ne ishq o'tig'a kuymaklikka tobi,
Ne andin qurtulib joni xarobi.

Ayog' ostig'a qolsa notavon mo'r,
Ketursa qatlig'a yuz ajdaho zo'r.

Chu ul bo'lmish xaloyiq roymoli,

Yuz ajdar changida bo'lg'ay ne holi.

Chaqilsa barq olam ichra bebok,
Tura olg'aymu o'trusida xoshokg'

Bu mushkilroqki mundoq zoru bedil
Ki, bedilliq erur jonig'a mushkil.

Anga bir yon erur yuz muncha afsus,
Yana bir yon hijobi nangu nomus.

Nihoni ursa tun-kun yuz tuman rech,
Agar nomusi bordi borchasi hyech.

Bag'oyat mushkul ish ermish, bag'oyat
Ki, oshiq nangu nom etgay rioyat.

Uchursa ohi yetti ko'k⁷ niqobin,
Yuzidin ochmag'ay burqa' hijobin.

Demon mendin sening darding erur kam,
Sening ham ko'rturur darding, mening ham.

Vale yuz muncha dardi toza birla,
g'amu anduhi beandoza birla,

Chu dardu g'urbatingni yod etarmen,
Hazin jonimg'a yuz bedod etarmen.

Agarchi bo'lg'oli ishqing asiri,
O'tar aflokdin ohim nafiri.

Dame xush urmadim afg'on ichinda,
Dame xush bo'lmadim hijron ichinda.

Olib dushman sirohu afsarimni,
Qilib toroj mulku kishvarimni.

Menu xaylim nechukkim bumi manhus,
Bo'lub bir g'or aro tog' ichra mahbus.

Munungdek mulkning shohu faqiri,
Bo'lub boshdin-ayoq dushman asiri.

Tutulg'onlar qilib jonini taslim,
Qutulg'onlarni har dam o'lturub bim.

Bular elga mening ishqim ishidin,

Qulog'im yolqibon el qarg'ishidin.

Qilib jonimg'a qasd eldin uyotim,
O'chub Bonu uyotidin hayotim.

Vale yuz muncha mehnat bo'lsa erdi,
Ne yuz, ming muncha shiddat bo'lsa erdi,

Seni ko'rsam edi nogoh-nogoh,
g'amim yo'q erdi billoh, summa billoh⁸.

Bu dam hamkim firoqingdin o'lubmen,
Yuz o'lgandin ham ortuqroq bo'lubmen.

Hayotim vaslinga ummid ilandur,
Umid ul rahmati jovid ilandur.

Agar hajringda yuz yil g'ussakashmen,
Agar vasling umidi bo'lsa xushmen.

Tavaququ' ulki bu oshufta noma
Ki, bu oshufta qildi naqshi xoma.

O'qub mazmunidin olsang hisobin,
Karam aylab yiborgaysen javobin

Kim, ul har g'amda bo'lg'ay hirzi jonim,
Balou g'ussadin xatti amonim.

Chu bo'lsang holima ogohu a'lam,
Javobin ham yibor, vallohu a'lam».

O'qub bu nomani ul zori badhol,
Ko'p urdi tob jismi o'ylakim nol.

Gahi bexud chekar erdi fig'oni,
QO'pub yuz charx urar erdi zamoni.

Junun osorini ko'p zohir etti,
O'ziga keldi gohi, goh ketti.

Junundin garchi ko'p bo'ldi nafiri,
Yo'q erdi noma yozmoqdin guziri.

Chiqordi noma asbobini Shorur,
Murakkab aylamakka mushku kofur⁹.

O'zin devona bir dam zabt qildi

Kim, ul dardu balo sharhi yozildi.

Berib Shorurni qildi ravona,
O'zi dard o'ti ichra qoldi yona.

Yugurdi nomabar chun noma olib,
Ne nav' o'lsa o'zin qo'rg'ong'a solib¹⁰,

Yetib mahvashning ollinda yer o'rti,
Bitikni yerga qo'ydi, dog'i qo'rti.

Sumanbar yig'layu xilvatqa kirdi,
Sarodin hujrai mehnatqa kirdi.

Ochib chunkim o'quy boshlodi oni,
Bu yanglig' erdi ul g'am dostoni.

XLVI

Farhodning Shirin nomasi muqobalasida xoma uchin metini no'gidek tez etib, ul xoma bila varaq taxtasin metin xoro taxtasig'a tekkondek otashangez qilg'onini va Pari afsunidin ajz zohir qilib, telbalardek o'zin itlar silsilasig'a tortib loba ko'rguzgonini Pari raykar o'qub, Parizadalardek iztirobqa tushub, ko'ngli qushi majnuni sori rarvoz qilib, ani ko'rarga ko'zi uchqoni, balki majnuni uyqu xaylidek aning

Aning oti bila bu g'am savodi
Ki, naqshi kilkidur olam savodi.

Yorurg'a husn sham'i shomi dayjur,
Chiqorib ishq barqi noridin nur.

Chekib chun ishq norining duxonin,
Qarortib dard elining xonumonin.

Quyoshdek kimning aylab husnin ofot,
Ulusni qo'zg'abon andoqki zarrot.

Anikim oshiq aylab zarra monand,
Qilib sargashtaliklar birla xursand.

Angakim bermayin o'z mulkidin bahr,
Qilib g'urbat mayin talx o'ylakim zahr.

Diyoru yor dardin qattig' etgan,
Firoqu hajr jomin achchig' etgan.

Birovgakim berib g'urbatda maskan,
Jahon ahlin qilib jonig'a dushman.

Anikim do'stdin aylab tarabnok,
Ulus dushmanlig'idin bermayin bok.

Chiqorur elni g'am hangomasidin,
Qilib masrur dilbar nomasidin.

Balo tog'in sarosar xora qilg'on,
Anga ishq ahlini ovora qilg'on.

Muhabbat dashtini qilg'on baloye,
Yetib har mo'rin oning ajdahoye.

Surub chun nuktani hamd ichra laxte,
Deb andin so'ng nechukkim sho'rbaxte

Ki: «Bu mehnat o'tining dostoni,
Savodi g'ussa dudidin nishoni.

Tikondin yo'qki sarvu yosaming'a,
Tomug'din balki firdavsi baring'a.

Tomug'ni qo'yki, ohin tortqon kun,
Bo'lub bir do'zax ohidin har uchqun

Ki, ya'ni men g'aribi notavondin,
Tutulg'on zor ko'ngli xasta jondin.

Ko'ngul bo'lg'on baloyi joni oning,
Borib jondek ko'ngul olg'oni oning.

Angakim yo'q hadim jonon demakka,
Qayu jonon demakkim, jon demakka.

Va lekin chun junun ma'zuridurmen,
Junun birla jahon mashhuridurmen.

Nedinkim ofatim bo'lg'on Paridur,
Pari yo'q, odamilar sarvaridur.

Ishim chun telbalikka torti rayvand,
Ajab yo'q, so'z desam devonamonand.

Junun ahli hadisi borsa har yon,
Bo'lur zohir xirad ahlig'a hazyon.

Paridin noqili afsonadurmen,
Ne tong sahvi o'lsakim, devonadurmen.

Va lekin keldi chun Layli misoli,
Qilay Majnun kibi ko'nglumni xoli.

Nigoro, mahvasho, iffatranoho,
Jahon mahvashlarig'a rodshoho!

Sanga haddim yo'q o'lmoq nuktarardoz,
Tilarmen itlaringg'a aytmoq roz.

Nedur ko'yung aro itlarg'a holat,
Farog'at birladurlar, yo malolatg'

Kecha ul ko'y aro qilg'onda faryod.
Qilurlarmu bu itgan itni ham yodg'

Yig'ilib halqa urg'on mochapoda,
Meni yo'qlarmu erkinlar apodag'

So'ngak chaynarda aylab qahru kinlar,
Qurug' jismim sog'inurmu ekinlarg'

Qilurda tu'ma toshdin yonchqon bosh,
Bilurlarmukin yer boshim nelar toshg'

Su sori tillari qilg'on zamon mayl,
Sog'inurlarmu ashkim suyini selg'

Bo'yinlarig'a sagbon cheksa zanjir,
Sog'inurlarmu zanjirimni bir-birg'

Qilodang tavqidin har dam topib zavq,
Sog'inurlarmu tushkan bo'ynuma tavq?¹

Yotib bosh qo'ysalar ul ostong'a,
Qolur erkinmu yer bu notavong'ag'

Bilibkim manga ne yetmish qazodin,
Ulurlarmu ekin har tun azoding'

Hinodin qo'llarin ko'rganda rangin,
Ko'zum qonin sog'inurlarmu erking'

Rasan torsa bo'yunlarig'a rayvand,
Bilurlarmu ekin bo'ynumda yuz bandg'

Bular ichra bor erdi bir zaif it,
Meningdek zoru majruhu nahif it.

Tani zoru so'ngak birla bo'g'unlar,
Mashaqqat torig'a solib tugunlar.

Quloqdin ikki yuzga rarda solib,
Yuzin ochmoqqa itlardin uyolib.

Qilibon quyrug'in sudrarni resha,
Horib ul yukni tortordin hamisha.

Chibinlar jismini majruh etar chog',
O'luksa uzra andoqqim suruk zog'.

Ichimdek xasta jismining xaroshi,
Boshimdek, dard tufrog'ida boshi.

Ichimda hajr o'qi solg'oncha yora,
Qo'turdin oncha zaxmi oshkora.

Mening zaxmimdag'i qonlar nihoni,
Nihon aylab aning zaxmini qoni.

Meningdek za'f o'tidin jonida o'rt,
Yuzung ko'rmak xayolidin ko'zi to'rt.

Vafo bobida ikkimizda da'vo,
Muhabbat shartida ham bizda da'vo.

Topib o'z holatin bu notavonda,
Manga ulfat tutub ul ostonda.

Mening holimg'a ul aylab tarahhum,
Anga ul nav'kim ahli tana'um.

Ko'rubmen anda mardumlig' nishoni,
Ko'zumda indabon mardumdek oni².

Ko'zum qonining oqmog'in chu boqib,
Aning dog'i ko'zumdek qoni oqib.

Rafiq erdi manga men ham rafiqi,
Mening holimg'a rifq oning tariqi.

Ne erkin za'f ichinda holi, yo Rab,
Bu itdekmu ekin ahvoli, yo Rabg'!

Tororda ostoningda ranohi,
Meni ko'zlarimu erkin goh-gohig'!

Ko'ngulda o'ylakim dardi nihoning
Kirarmenmu ekin ko'ngliga oningg'

Yalar vaqti jarohatlarni darham,
Bilurmu, yo'q mening zaxmimg'a marhamg'

Ayog'i ko'yunga gah-gah yetarmug'
Agar yetsa bu itni yod etarmug'

Sanga jonni fido qilmoq havosi,
Ne haddimkim bo'lay ul it fidosig'

Sening holing so'rarg'a qayda yoro,
Bas oning holin etsam oshkoro.

Bukim maktub aro durlar qilib darj,
Latoyif naqdi ko'p aylab eding xarj.

Aning uzrida ojizdur bayonim
Ki, har harfig'a bo'lsun sadqa jonim.

Deb erding menda ham ko'rtur g'amu dard,
Bu so'zdin kuydi joni dardrarvard.

Meningdek yuz tuman ming o'lsa har dam,
Muborak xotiringg'a bo'lmasun g'am!

Bitib erdingki, sen gar notavonsen,
Va lekin g'am chekarga rahlavonsen.

Agar tog' o'lsa, teshangdin nigundur,
Va gar sher o'lsa, ranjangdin zabundur.

Manga ul zo'ru shavkat qayda qolmish,
Nafas urg'uncha quvvat qayda qolmishg'

Men ul mo're dururmen zoru ojiz
Ki, andoq azj aro yo'q mo'r hargiz.

Ilayimda kesak ko'hi balodur,
Ko'zumga resa rishta ajdahodur.

g'amingdindur manga tobu tavon ham,
Erur darding chekardin quti jon ham.

Necha ishqingdin o'lsa jismima zo'r,
Va lekin ajdahoni ishq etar mo'r.

Va gar xud mo'r erur romoli oning,
Xayol etkim, ne bo'lg'ay holi oningg'

Raqam aylab edingkim, taxtu johim,
Diyoru kishvaru xaylu sirohim.

Menu Bonu bo'lubturbiz hisori,
Hisor mehnat ichra ko'hsori.

Bu so'zning gar javobin ayta olmon,
Vale ayturda ojiz dog'i qolmon.

Bitilgan so'z erur boshtin-ayoq rost,
Bu nav' ermish azalda Tengriga xost.

Kishiga har nekim kelgay qazodin,
Davoye yaxshiroq yo'qtur rizodin.

Bilurmenkim ne kelmish kishvaringg'a,
Ne bir kishvarki xaylu chokaringg'a.

Vale ulkim erur xaylu sirohing,
Muteu banda, balkim xoki rohing.

Alardin gar biri tutsang meni ham,
Biri ham yo'qki, tutsang barchadin kam.

Agar insofni tortib arog'a,
Taammul aylasang bu mojarog'a.

Manga yetgan baliyat ko'ru ozi,
Bori birla bo'la olur muvozi.

Desang mehnatqa sen erding sazovor,
Alarg'a zulm qildi charxi davvor.

Fido borig'a joni notavonim,
Ne qilsang ham turubdur xasta jonim.

Gar ermas muncha birla ham kifoyat,
Mening bo'ynung'a yuklarsen jinoyat.

Yo'lingda bor esam tufrog'din kam
Va lekin chiqmadim tufrog'din ham.

Manga ham bor edi erkin diyore,
Diyorim xayli ichra iqtidore.

Atom shoyadki xoqon erdi erkin.
Necha iqlim uza xon erdi erkin.

Yetib erdi ekin boshimg'a toji,
Ayog'im ostig'a ham taxti oji.

Xitou Chin aro o'n ikki ming shahr,
Topar erdi ekin hukmum bila bahr.

Munga loyiq sirohu xaylu johim,
Tariqi saltanatda dastgohim.

Yetib chun ishq xayli turktozi,
Haqiqiy ishq, yo'q ishq majozi.

Balo xayli aro bechora bo'lmoq,
Diyoru mulkdin ovora bo'lmoq.

Tuman ming odami gar banda, gar xayl,
To'kub bu so'g aro ashk o'ylakim sel.

Ato birla ano qolib azog'a,
Necha ming shahr eli ranju anog'a.

Alarni davri charx aylab adamvor,
Mening jismimni xud tufroqqa hamvor.

Yana ko'rkim, havodis toshidin dard,
Chiqorib har dam ul tufroqdin gard.

Azaldin ishq ekan bo'lsa sirishtim,
Qazodin dardu mehnat sarnavishtim³.

Bu ishda kimga tig'i ta'n uroyin,
O'zumni yo'qsa kimni yozg'uroyin

Ki, yuz mendek, tuman andoqki Xusrav,
Habo bo'lsa, qazo ollinda bir jav.

Nekim bo'lsa qazoi osmoni,
Kishiga bo'lmas isnod etmak oni.

Qayon erdim, qayon chekti jununum,
Junundin yova so'z bo'ldi fununum.

Yozarda nomani hushumdin ozdim,
Junundin hyech bilmonkim, ne yozdim.

Chu men devona o'zdin erman ogoh,
Ne sahvi ettim raqam, astag'furulloh.

Xato, afv et qalamg'a bu raqamdin
Ki, majnunlar bo'lur ma'fu qalamdin.

Qalamg'a chun tugondi safhada sayr,
So'z itmomi edikim «tamma bilxayr!»⁴

Pari raykar o'qug'uncha bu maktub,
Nihodidin chiqib yuz qatla oshub.

Tanida noma chirmar ir kibi tob,
Vale ul irga tob ul jismi betob.

Qo'yub yerga shag'abdin har zamon yuz,
Qadi g'amdin dame xam, bir zamon tuz.

Chekib gardung'a ohining sharorin
Ki, o'rtab ul sharar sabru qarorin.

Bo'lub bir lahza ko'ngli ishratanduz,
Tirik erkonga Farhodi jigarso'z.

Zamone nola tortib furqatidin,
Chekib vo hasratolar hasratidin.

Qilib Bonug'a arz ul turfa maktub
Ki, boshtin to ayog'i erdi marg'ub.

Qilib Bonu dog'i ko'p nomadek rech,
Davoye tormayin ul dardig'a hyech.

Bilib ul xasta holotin kamohi
Ki, bor ermish duri daryoi shohi.

Ikisi ko'z yoshidin ko'p sochib dur,
Aning holig'a yeb har dam tahassur.

Qilib Shorur izzu ehtiromin,
Burung'idin biyik aylab maqomin.

SO'pub Farhodning holini bir-bir,
Ikov yig'lab bu qilg'on soyi taqrir.

Ne xushtur torsa bir mahjuri jovid,
Birovdin noumid o'lg'onda ummid.

Navoiyg'a talab, yo Rab, shior et,
Necha navmid esa, ummidvor et!

Ketur, soqiy, mayu bir dam oyilma!
Meni ham darddin navmid qilma.

Umidimg'a meni xursand etgil,
Umidim buki, ummidingg'a yetgil!

XLVII

*Farhod ko'ngli jarohatlari Shirin nomasi navardidag'i kalomi Masihi¹ Maryam², balki ul
kog'azg'a chirmab yiborgan marhamlaridin o'ngalmoqqa yuz qo'yg'oni va Shirin bag'ri
haroratlari Farhod bitigi mazmunidin, balki Maryam rishtasig'a chirmab yiborgan isitma ta'vizi
afsunidin taskin torqoni va bu silsilai muhabbatni Shorur mutaharrik qilg'onin Xusrav anglab ani
salosili mehnatqa tortqoni va Farhod halokig'a charx zolidek tadbir qilg'oni va aning umri zavoli
tadbiri topilg'oni*

Bu maxfiy nuktaning mushkilkushoyi,
Bu yanglig' bo'ldi ma'ni rahnamoyi

Ki, chun Shorur ul ikki notavondin
Shikasta jism ila ozurda jondin

Yeturdi bir-biriga nomai shavq,
Qiziq bo'ldi yana hangomai shavq.

Xabar Xusravg'a yettikim rasule,
Rasule yo'qki, josusi fuzule.

Ham eltur telbadin ul oyg'a rayg'om,
Hamul oydin bErur majnung'a e'lom.

Aningdek ishq bozori erur tez
Ki, bo'lg'udek durur yuz fitna angez.

Hamono dashtdin devona Farhod,
Hisor fitnadan huri Parizod.

Debon bir-birga yuz afsunu nayrang,
Aningdek aylagaylar bir yon ohang.

Ki, Xusrav tormag'ay gardin alarning,
Ne sud ul dam yemak dardin alarning.

Agar ham torsa tortib ko'p uqubat,
Saranjomida bordur ko'p suubat

Ki, chu devona minsa devzode,
Yonida ul sifat huronajode.

Harifi ermas oning yuz ming odam
Ki, bo'lg'ay har biri ish vaqti Rustam.

Chu erdi maskani bu qal'a tog'i,
Yalang majnun kibi boshtin-ayog'i.

Vujudi hajrdin zoru zabun ham,
Qadi g'am toshi tortardan nigun ham.

Olib bir toshkim a'dog'a otti,
Ne Xusrav, bir cherik ko'nglin ushotti.

Qachonkim minsa gardunraykari tez,
Qo'lida chekkan o'lsa tig'i xunrez.

Erur Xusravg'a bas andishai xom,
Qayon ul borsa qo'ymoq ul taraf gom.

Chu bu afsonani fahm etti Rarvez,
Tafakkur o'ti tushti ko'ngliga tez.

Hamul yerdinki erdi xasta Farhod,
Bu yerga tegrukim ul sarvi ozod³.

Ne yo'lkim bor edi aylab kaminlar,
Kamingahlarda qo'ydi ahli kinlar

Ki, tergab borg'anu kelgan kishini,
Tafahhus aylabon har kim ishini.

Aningdek kimsa uchrab yo'llarig'a
Ki, taqrir o'ldi kirsqa qo'llarig'a.

Keturgaylar ani Rarvez uchun tez,
O'zi bilgay nechukkim qilsa Rarvez.

Qazodin ul iki-uch kunda Shorur
Topib Farhod robo'sig'a dastur⁴.

Parivashdin yana bir noma olib,
Borur erdi sabodek ro'ya solib.

Chu tortilar ul el, qilg'onni matlub,
Tafahhus qilg'och oni, chiqti maktub.

Bitik birla o'zin Xusravg'a filhol,
Tavaqqu'lar bila qildilar irsol.

Chu bu nav' ish ayon qildi zamona,
Bo'lub Xusrav bag'oyat shodmona.

Qilib ul elga ulkim sharti ehson
Ki, bu mushkil alardin bo'ldi oson.

O'qudi chun ochib ul turfa noma,
Quyi solib boshin andoqki xoma.

Chiqordi ul savodi anbarolud,
Savodi xoma yanglig' boshidin dud.

Savodi erdi mehnat dudasidin,
Balo bozori mushki sudasidin.

g'am ahlining savodi motami ul.
g'alat qildim, savodi a'zami ul.

Ayoqdin-boshqa dardu g'am nishoni,
Bori mehru muhabbat dostoni.

Xazoni hajr ketmakning navidi,
Bahori vasl yetmakning umidi.

Midodi mushki diljo'yi muhabbat,
Kelib har harfidin bo'yi muhabbat.

Hikoyatlar sarosar mahramona,
Bo'lub har birda zohir yuz nishona.

Vafodinkim bo'lub har so'z adosi,
Bo'lub har so'zda bir-birning fidosi.

Burung'i nomalardin ko'p surub roz.
Vafou mehr anga anjomu og'oz.

Vafodin va'dau paymonlar aylab,
Bu paymonlar uza aymonlar aylab.

Bo'lub ko'p zikr maktub ichra Rarvez,
Ani deb gohi zolim, gohi xunrez.

Bitib Armanni vayron qilg'onini,
Ulusqa g'orati jon qilg'onini.

Qilib ishqida yuz ming ta'na og'oz
Ki, ulkim, ishq sirridin demak roz

Ki, chekkay tig'u urgay ishq lofin,
Musallam kim tutar mundoq gazofing'!

Quloq ishq ahli solmas bo'yla so'zga
Ki, shahliq o'zgadur, oshiqliq o'zga.

Kerak oshiqqa jon — jonon fidosi.
Tilar ul qilsa jonon — jon fidosi.

Agar oshiq budur, ma'dum xushroq,
Visol iqbolidin mahrum xushroq.

Haq andin asrasunkim, bo'yla oshiq
O'zin ko'rgay murod avjida foyiq.

Chu ul maqsud bilmish ishqdin kom,
Mening vaslim xayolidur anga xom.

Erur bu ishda sa'yu ehtimomi,
Tamomi harzau zoye tamomi.

Mening jismimda to jondin ramaqdur,
Ishim qo'rg'onda o'zni asramaqdur.

Qazo qilsa meni oning asiri,
O'lumdin chun kishining yo'q guziri.

Tanimni aylabon xanjar bila chok,
Ani qilmay visolimdin tarabnok.

Bu yanglig' ko'p hadisi otashangez
Ki, bir-bir o'qudi borini Rarvez.

Balou dard o'ti jonig'a tushti,
Tazalzul jismi vayronig'a tushti.

Agar insof ila aylab taammul,
Bilibkim, har nekim yozmishdur ul gul.

Savob ish mutlaq oning jonibidur,
Bori ishda Haq oning jonibidur.

Va lekin saltanat nomusu nomi,
Yana surmak havoyi nafs komi.

Ani insof sori qo'ymayin hyech,
Solib ko'nqliga fikri rech-darrech.

Ishorat aylabon Shorurg'a band,
O'zi g'am bandida Shorur monand.

Buzurg Ummidni chorlab nihoni,
Arog'a qo'ydi rinhon mojaroni

Ki, bu ish anduhidin chiqti jonim,
Ko'ngildin ko'z sori mayl etti qonim.

Manga bu dard aro bir chora qilg'il,
Halok o'lg'umdurur yo'q ersa, bilgil.

Kim ul devona sori devrayvand,
O'zi devu so'zi devona monand.

Bu ra'noni aningdek aylamish sayd
Ki, dev etgay kishini ozg'urub qayd.

Singursam g'ussadin o'lmak kerakdur,
Ishimga borcha el kulmak kerakdur.

Kishi ko'rgaymu mundoq turfa o'lmak,
Ulusdin yig'lamoq o'rnig'a kulmakg'

Agar xud aylasam oshubu bedod,
Muning birla ham o'lmas xotirim shod

Ki, majnunni bilurmen begunahdur,
Gunahsiz qong'a mayl etmak tabahdur.

Kamandi rishtai fikrim uz oxir,
Manga bu ishda bir yo'l ko'rguz oxir.

Ikovlon aytibon afsona behad,
Ko'p aylab bir-birining ra'yini rad.

Ham oxir bo'yla bo'ldi ishga tadbir,
Qayu tadbirg' Makru revu tazvir

Ki, torqaylar nahusat intisobi
Ki, bo'lg'ay qatl anga ra'yi savobi.

Degaylarkim borib devona sori,
Nuhusat o'tidin urg'ay sharori.

Degaykim, Xusrav Arman shahrin oldi,
Bori komin sirehr ilgiga soldi.

Ishi Shirin bila surmak durur kom,
Mihinbonu bila ichmak durur jom.

Qilib Bonu anga Shirinni hammahd,
Ikovdurlar nechukkim shakkaru shahd.

Chu ul ko'rdi sanga Xusravni foyiq,
Anga oshiqlik'ing emdi ne loyiqg'

Chu sendin ketti ul, sen ham qo'ru ket,
Yeriga yetti, sen ham mulkinga yet.

Shak ermas chun bu yanglig' nag'ma tutqay,
Aning ko'nglini Shirindin sovutqay.

Bu so'z birla sovub mayl etsa bir yon,
Qurubon boshin olib ketsa bir yon.

Bular andin qachonkim bo'lsa navmid,
Apoda qolmag'ay bu ranji jovid.

Bo'lur ko'rguzmak oncha notavonliq
Ki, zohir qilg'ay ul oy mehribonliq.

Bu o'q gar tushmasa ko'ngliga kori,
Qiloli o'zga tadbir ixtiyori.

Bu yanglig' rishtag'a chun so'z tuguldi,
May istab shah qadah monand kuldi.

Ketur, soqiy qadahkim, bir g'amim bor
Kim, ul g'amdin ajoyib motamim bor.

Malolat xayli qasdi jonim etmish,
Qadah tutkim, qo'lumdin chora ketmish.

XLVIII

*Zoli makkora, balki Farhodkushi xunxoraning tig'i zabonin tez etib, Farhod qatlini angez etgoni, dog'i
ul tog' sori azimat etib, Farhod boshig'a ajaldek yetgoni va aning hayot qushi*

*qasdig'a makr rishtasi domin ochib, tazvir ashki donasin sochqoni va jismi qafasin marg
sangboroni bila sindurg'oni va umri bulbulin ul pora-pora qafasdin uchurg'on*

Bu motam navhasozi o'rtabon dog',
Aningdek so'z yuziga urdi tirnog'

Ki, chun ul nav' tadbir etti Rarvez,
Topib kelturdilar bir hiylatangez.

Qadi ikki bukulgan rir zole,
Falak zoli kibi hiylat sigole¹.

Xututi makrdin yuzinda yuz chin,
Tiliga o'tmayin umrida so'z chin.

Chu soz aylab fusunu hiylai shum,
Qo'lida xora yumshab, o'ylakim mum.

Berib surgach fusunliq mojaroni,
Atog'a qizni, o'g'ulg'a anoni.

Qo'yub ko'nglin chu afsunu hiyalg'a,
Quyoshni aylabon oshiq Zuhalg'a.

Atab ko'k rir zoli xola oni,
Ano deb Dallat ul-muhtola oni².

Yetib tadbir ila ul xolani bikt,
Har oqshom Dallat ul-muhtolani bikt.

Kuyovga aqdidin sobit qilib sud,
Arastu bo'lsa aylab oni xushnud.

Qachon nosozliq aylab ipoda,
Buzub bir so'z bila yuz xonvoda.

Naxud folidin ahkomi yako-yak,
Jave yo'q elga ul ahkom aro shak³.

Qilib hukm ichra yuz Buqrotni Kim.
Bisotida naxudlar misli anjum.

Urarg'a zulm tig'in tezhush ul,
Demaykim tezhush, Farhodkush ul.

Chu hozir qildilar majlisqa oni,
Dedilar borchahvoli nihoni.

Qilib ko'p va'da birla ko'nglini garm,
QO'pub ul yo'lg'a tushti, qilmay ozarm

Ki, gar Farhod bo'lsun ko'hi ro'lod,
Beray afsun bila bir damda barbod.

Necha kun qat'i dasht aylab rayoray,
Gahi dashtu gahi vodi qilib tay.

Ham oxir yeshti ul tog' uzra mahmil
Ki, tutmish erdi Farhod anda manzil.

Ravon oning sori bo'ldi ravona,
Yasab ko'nglida yuz muhlik fasona.

Hisobi makrini qilmoqqa tavzih,
Osib sindurg'udek bo'ynig'a tasbih.

Taharmuz tor-rudi birla miqna',
Talavvun jinsi jinsidin muraqqa'⁴.

Degil Maryam haramda tormayin kom,
Kelibdur Tur uza tutmoqqa orom.

Ko'rub Farhod yerdin qo'rti filhol,
Salomig'a, alifdek qad qilib dol.

Savol etti kelur kayfiyatini,
Bu kelmaktin ne erkan niyatini.

Dedi qalb oyati xolis namuna,
Urub holig'a na'li bozguna

Ki, bordurmen zaifi xastajone,
Ulusdin rishta uzgan notavone.

O'n-o'n besh yil maqomim xilvat erdi,
Ishim xilvatda Haqqa toat erdi.

Jahon ichra kishi birla ishim yo'q,
Ishim bu — Tengridan o'zga kishim yo'q.

Chu Arman mulkida amniyat erdi,
Mening holimg'a bu kayfiyat erdi.

Bu shohyekim, kelibtur oti Rarvez,
Aningdek fitna o'tin ayladi tez

Ki, eldin bordi zavqi xonumoni,
Eshitmish bo'lg'asen sen dog'i oni.

Chu ul mulk ahli bo'ldi munqalib hol,
Manga ham munqalibvash bo'ldi ahvol.

Huzuri toat anda qolmadi hyech,
Dedimkim, erta kunni qilmayin kech.

Xaloyiqdin yiroqroq tiyra g'ore,
Toray yonida oning chashmasore.

g'izou qut olib zikri nihondin,
Kiray andoqki, hargiz chiqmay ondin.

Ajaldin yetsa umrum xaylig'a zo'r,
Hamul tiyra mag'ok o'lg'ay manga go'r.

Kezar erdim bu savdodin mushavvash
Ki, keldi ko'ngluma bu sarzamin xush.

Yumishmen umrdin garchi ilik men,
Vale bu tog' aro men to tirikmen.

Vafosizdur chu xayli odamizod,
Vafosizni ne qilsun odami yod.

Qaro toshdin vafou mehr umidin
Tama' qilmoq bo'lur, yo'q odamidin!

Eshitti chun bu afsunlarni Farhod,
Bag'oyat bo'ldi andin xotiri shod.

Tabarruk istabon tufrog'in o'rti,
Niyoz aylab, oyog'in dog'in o'rti.

Dedi: «K-yey orazingda nuri tavfiq,
Zamiring maxzani asrori tahqiq.

Bukim dahr ahlig'a nomuttafiqsen,
Muhiqsen, billahu vallah muhiqsen!⁵

Vafosizliq jahon ahlig'a xo'dur,
Vafo eldin alarg'a justujo'dur.

Bo'lur ma'lumkim bir amri noxush,
Zamiring bu sifat qilmish mushavvash.

Magar Armanda amre bo'ldi tori
Ki, yuqti ko'nglunga oning g'ubori».

Dedikim: «Yey o'g'ul, chindur kaloming,
Javobin dog'i chin aylay rayoming.

Vido' etmish bu kishvardin amonlig',
Amonlig' o'rnig'a kelmish yamonlig'.

Nihoyatdin erur ko'p anda ofot,
Vale bukim ayon bo'ldi bu avqot.

Mihinbonu bila Xusrav yaroshti,
Xususiyat apoda haddin oshti.

Solib rayvand ishin Xusrav arog'a,
Bu ham berdi rizo ul mojarog'a.

Iki yondin yoyib vuslat bisotin,
g'animat bildi el ayshu nishotin.

Aningdek fisq ila lahv o'ldi oyin
Ki, bo'ldi bartaraf islom ila din.

Qolib may selig'a ul kishvaru taxt,
Saloh ahli arodin chektilar raxt.

Chu har kim bordi bir yon zoru g'amnok,
Bu sori soldi men g'amginni aflok.

Vale bu turfaroqkim, ul jamoat,
Unuttillar chu oyini salomat.

Xudo soldi apoda ranji jovid,
Murodidin borini qildi navmid».

Tana'um shomi sham'idin borib nur,
Mubaddal bo'ldi motam birla ul sur.

Hamul gulruxki, derlar oni Shirin,
Bu ma'nidin ekandur asru g'amgin.

Chu bo'ldi aqd amri oshkoro,
Chekib gardung'a afg'on bemadoro.

O'ziga qatl tig'in urdi filhol,
O'zin bu g'ussadin o'lturdi filhol.

Dedi ba'ziki: «No'sh etgan durur zahr
Ki, bo'lg'ay no'shidin Rarvez bebahr».

Bori taqdir ila ul sarvi navxez,
Baqo mulkiga soldi gomini tez.

Anga oshiq emish bir zori noshod,
g'aribe, dardmande oti Farhod.

Firoqi ichra yub ilkini jondin,
Aning ishq i bila bordi jahondin.

g'amidin ohi afg'on birla bordi,
Aning vaslidin armon birla bordi.

Ishe qildiki, kelmas ul kishidin
Ki, yuz shayullah oning ul ishidin.

Ne ruhi pok edi ul sarvi cholok
Ki, keldi pok, oxir bordi ham pok.

Chekib Farhod uchun ohi halokin,
Aning yodida berdi joni pokin.

Borur dam og'zida Farhod zikri,
Ichinda dog'i ul noshod zikri.

Bori Rarvez ranjin zoyi' etti,
Vale Farhod yodi birla keti.

Tilidin tortibon fartut⁷ tig'ye,
Der erdi har nafas ohi darig'ye.

Qilib fartut bu afsonani big',
Tushub Farhod ichiga yuz tuman tig'.

Uzun tortib halok afsonasin bu,
Tushub oning ko'zig'a so'ngg'i uyqu.

Sovug' damlar bila ul zoli damsard,
Chiqordi ko'kka ul tufrog'din gard.

Debon har dam darig'i otasholud,
Falakka chekti ul xoshokdin dud.

g'irevi tortibon Farhodi mazlum,
Dedi: «Bas qilki, bo'ldi qissa ma'lum.

g'araz gar jon edi, olding ana hoy!
O'luk tandin ne istarsen yana, voy!

Ko'ngul qonin ichardin to'yg'il emdi,
Meni o'z mehnatimg'a qo'yg'il emdi!

Debon qo'rti jahondin silkibon qo'l,
Adam dashtig'a hanjor aylabon yo'l».

Yoshidin tog'da solib selrezi,
Demakim selrezi, rustaxezi.

Bu seli jismining qasrin qo'ngorib,
Hayoti xayli ham ul suvg'a borib.

Ketur, soqiy, qadah ul nav'kim sel
Ki, qilg'ay rangi oning qon sari mayl.

Aningdek may ichardin mo'ya tortay,
Tutub Farhod so'gin, ro'ya tortay.

XLIX

*Farhodning umri xayli vujud mulkidin jalo bo'lg'oni va ul jalo Parishonlig'idin ajal xaylig'a
mubtalo bo'lg'oni va hayoti yuz yoshurub, ya'ni aning yoti bo'lub umri quyoshi botib, ya'ni ul
umr anga talx ko'runub qayo tig'i bila ko'ksin yorib, ko'ngli chokidin yillar yoshurg'on dardu
anduh tikonlarin chiqarib bexudona afsonalar bila ko'nglin xoli etgoni va marg jomin paymona
qilib navmidlig' ashki mayi ravon bo'lg'oni va ul fano bodasidin paymonasining to'lg'oni va ul
paymonani ajal soqiylari ilgidin sirqora ichgoni va sog'olmas maydin jonon yodi bila mast bo'lub
jonidin kechgoni*

Bu motamnoma yozg'on kilki cholok,
Qaro mundoq kiyib, aylar yoqo chok

Ki, chun ul hajr dashtining shikori,
Yedi bag'rig'a andoq zaxmi kori

Ki, ul itik qilichdin sa'b yora,
Ayirdi bag'rin aylab ikki rora.

Fig'on tortib, qo'rorg'a mayl qildi,
Vale har nechakim qo'rti, yiqildi.

Ajal yag'mosi oldi jismidin zo'r,
Yorug' olamni ko'rdi o'ylakim go'r.

Qatiq tosh uzra talrinmoqqa tushti,

So'ngaklar jismida sinmoqqa tushti.

Urub tosh uzra mahkam har zamon bosh
Ki, borib bosh, onsiz qolg'usi tosh.

Yetib har neki bor ashkin ravona
Ki, yig'lardin qutuldung jovidona.

Ko'nguldin tashladi har sori marham,
Ushotib anda novaklarni darham

Ki, o'tti andin ishkim, yora butgay,
Ajal raykoni etgan rora butgay.

Momug'lar tashladi har yon tugandin,
Ochib yuz chashma qon majruh tandin.

Tuganlar momug'idin har yon ul tog',
Ochib yuz lola, lekin borcha bedog'.

Chekib zaxmini tikkon rishta har yon,
Solib ul tori xunog'ushta har yon.

Bu yanglig' raxnalar birla ochib ul,
Ajal kirmakka, jon chiqmoqqa ham yo'l.

Ajal ko'ksini rora-rora aylab,
Chiqorg'a xayli umri chora aylab.

Chiqib ko'ngli o'tidin dudi anduh,
Tutub mehnat sahobi vodiya ko'h.

Boshi ustida oning zor yig'lab,
Yomon holig'a majnunvor yig'lab.

Yarodin jismi sarto-sar ochib gul,
Bu gullar qatra qonlardin sochib gul.

Sochilg'on gul bila atrofi gulrez,
Dema gullarki, o'tlar sochilib tez.

Guli zohir qilib har yon guli dard
Topib davron o'tidin otashin vard.

Debon boshimni yonch, ey charxi zarkor
Kim, ul ermas bukundin nori darkor¹.

Ko'zum o'y, ey baliyat qahramoni
Kim, ul ko'rmas bu kundan so'ngra oni.

Tilim, ey tig'i g'am, kes betavahhum
Ki, emdi istamon ondin takallum.

Damim yo'lini tut, ey charxi kinxoh
Ki, bordi emdi chekmak nolau oh.

Oyog'im sindur, ey anduh toshi
Ki, keti ro'yadin emdi xaroshi.

Tanimni g'ayr kuydurgil demasmen
Ki, bu dard o'tidin rozi emasmen!

Ajal, ko'ksumni sarto-sar shigof et,
Borurda ranjdin ko'nglumni sof et!

Taab, ko'nglumni yuz ming rora ayla,
Adam sori borin ovora ayla!

Falak, bag'rimni qil rarkand-rarkand
Ki, emdi bordi ondin bizga rayvand!

Manga, ey ishq, hamdardona bording,
Qusure qilmading, mardona bording.

Boshimdin emdi, ey hijron g'ami, kech,
Xudo yoringki, taqsir etmading hyech!

Tanim tufroqqa, ey g'am, muttasil qil,
Nekim mendin sanga yetmish, bihil qil.

Tilab qatlim boshimdin oshqil, ey yosh,
Yuzumga har ne sendin keldi, shobosh.

Azimat ayla mohim sori, ey oh,
Qo'shay jonimni, qil o'zungg'a hamroh!

Boqib sahrog'a to'kti ashki sofi
Ki, ey dardu g'am ahlining matofi!

Rafiqi xokiyu hamvoru soda,
Nekim vasf aylasam andin ziyoda.

Base ko'rdung ayog'im zarbidin ranj,
Base ro'yam bila bo'ldung alamsanj.

Yoshim seli bila bag'ringni yordim,
Yugurmak birla gardingni chiqordim.

Bu soat mehnatimdin forig' o'ldung,
Bihil qilg'ilki, ranjimdin qutuldung.

Bo'lub bu motamidin dasht g'amnok
Ki, vodiydin yaqosin aylabon chok.

Boqib qildi vasiyat tog' sori,
Dedi: «K-yey, ofarinish burdbori.

Uluvvi qadring aylab ko'kka ohang,
Shukuhi hilmdin zoting garonsang.

Yetakdin notavonlarg'a ranahsen,
Hajardin xastalarg'a tak'yagahsen.

Sanga mendin yetibdur oncha yotliq
Ki, yuzungdin uyotliqmen, uyotliq.

Gahye bag'ring bo'lub tesham g'ilofi,
Gahye jismingda metinim shikofi.

Yuzung yoshimg'a xunolud gohye,
Damimdin boshing uzra dud gohye.

Bori jurmumg'a tig'i afv surgil,
Borur chog'imda afv aylab kechurgil».

Fig'oni birla tog' afg'oni ortib,
Sadodin har zamon yuz nola tortib.

g'amidin bag'rin aylab oncha rora
Ki, qondin la'l o'lub har rora xora.

Boqib gardung'a dedi: «K-yey, sitamkor,
Jafoda kavkabi baxting'a hamkor.

Shioring har necha javru jafodur,
Bihilmen, chun mening da'bim vafodur.

Agarchi sendin o'ldi jonima ranj,
Vale mendin ham o'ldung sen alamsanj.

Ham afg'onim bila rajmurda bo'ldung,
Ham ohim o'tidin ozurda bo'ldung.

Yuzungga ro'yadin gardim yoyildi,
Quyoshing dudi ohim tiyra qildi.

Emastur anjumungning zarfishoni
Ki, ohim o'qlaridindur nishoni.

Bukun ne oh qoldi, ne fig'onim,
Ne ohu ne fig'on, nomu nishonim.

Chu tufrog' o'lg'usi jismi jahongard,
Zamiring ichra ondin qolmasun gard.

Chu bo'ldim yo'q, meni yo'q erdi tutqil,
Agar bor erdi tutsang ham, unutmil».

Falakning bu so'zidin dardi oshib,
Shafaqdin joni ichra o't tutoshib.

Bo'lub sargashta tormay istiqomat,
Anga qilg'ondin aylab yuz nadomat.

Boqib meting'a dedi: «Yey asirim,
Mashaqqat kunlarida dastgirim.

Yetib mendin sanga ko'p sarzanishlar,
Vale sendin manga ko'p rarvarishlar.

Urub men kuch ila boshingni toshqa,
Boshingni boshqayu no'gungni boshqa.

Sen aylab saxtjonliq mehnatimda,
Qadam aylab boshingdin xizmatimda.

Manga bu nav' zulmu javr resha,
Chekib bu mehnatim sen dog'i, tesha.

Bukun maxlas Toparsiz mehnatimdin,
Ikov ozod o'lursiz shiddatimdin.

Qiling rahmim Ko'rub bu nav' holim,
Borur chog'da ravo ko'rmang malolim.

Keching har neki qilmishmen jafodin,
Qo'yung joning'a minnatlar vafodin».

Urub metinu tesha tosh uza bosh,
Fig'onlar motami eldek qilib fosh.

Belidin osilib andoqki atfol,
Zaboni hol ila sharh aylabon hol

Ki, gar tog'u vagar yerdur yurarbiz,
Qaro tufroqqa kirsang ham kirarbiz.

Ko'rub atrofida darrandalarni,
Yana charrandau rarrandalarni.

Dedi: «K-yey borchangiz ko'nglunga munis,
Kecha-kunduz harifu yori majlis.

Vafo birla muxammar xilqatingiz,
Murakkab mehr birla tiynatingiz.

Nifoqu g'adrdin tab'ingiz ozod,
Yo'q ul yanglig'ki xayli odamizod.

Bo'lub ma'nus ranji g'urbatimda,
Kelib ma'luf dardi furqatimda.

Bo'lub ba'zi ichimga qutu moya,
Uchub ba'zi qilib boshimg'a soya.

Bo'lub yolg'uzlug'umda qavmu xaylim,
Yerishib har qayonkim bo'lsa maylim.

Manga bilgurtmay bekasligimni,
Diyoring'a qarín ermasligimni.

Fig'onimdin Ko'rub ko'p sa'b holat,
Biringiz qilmay izhori malolat.

Manga sizdin erur behad xijillik,
Ne til birla tilay oxir bihillik».

Ul aytib bu hadisu yig'labon zor,
Alar fahm aylab anda o'zga ozor.

Sarosar unlarini tez tortib,
Ne un, g'avg'oyi rustoxez tortib.

Xurush aylab nechukkim motamiylar,
Yo'q andoqkim vafosiz odamiylar.

Alar birla chu fasle nukta surdi,
Ajal dard o'qini jonig'a urdi.

Bu so'zlardin o'zini torti ma'zul,
Zamone bo'ldi o'z holig'a mashg'ul.

Tugangan fahm etib umri baqosin,
Sovug' oh urdi yod aylab atosin.

Anosi ham ko'zi o'llig'a keldi,
Ko'zidin ikki qonlig' rud ochildi.

Falak boshig'a urdi bir katora
Ki, to ko'ksiga bo'ldi ikki rora.

Dedi: «Ne hol erur hayhot-hayhot;
Netar jonimni olsang, ey ajal, botg'!

O'lardin burna yuz o'lmak nedur bu,
Boshim yuz tig' ila bo'lmak nedur bug'

Kuyuk tang'a yolin urmoq ne erdi.
Momug' uzra choqin urmoq ne erdig'

Bular fikri ichimdin urmayin bosh,
Boshim tufroq aro kirgay edi kosh.

Buzug'luq, ey falak, ko'rguzdung oxir.
Buzulg'on xotirimni buzdung oxir.

Bu ne insof edi, ey soqiyi dahr,
O'lar chog'da qadah tutmoq to'la zahr.

O'luk boshig'a tig' urmoq ne ya'ni,
Bir-o'q bas, bedarig' urmoq ne ya'nig'!»

Chu bu sho'robag'a yetti nihoyat,
Dedi achchig'-achchig' yig'lab bag'oyat

Ki: Ey bodi sabo, tengri uchun qo'r,
Yetib Chinu Xito mulkiga yer o'r!

Demon, xoqon qoshida bu o'g'uldin
Ki, g'urbat ichra o'lgan xasta quldin.

Quyundek sadqa qil avval o'zungni,
Chu bo'lding sadqa, mundoq de so'zungni.

Kim, ul ovorai bexonumoning,
Bag'ir xunobidin bir qatra qoning

Itib, olamda hirmon birla o'ldi,
Yuzungni ko'rmay armon birla o'ldi.

Ne qonlar yuqti bag'ridin yoshig'a,
Ne ishlar tushti gardundin boshig'a.

Bo'lub afsunu makru, hiylatangez,
Anga ne zulmlarkim qildi Rarvez.

Agar tuzluk bila torsa hisobin,
BERur erdi ming andoqning javobin.

Va lekin egrilikni aylab oyin,
Yasab yuz nav' yolg'on, o'ylakim chin.

Birovkim xilqatin qildi qazo rost,
Qilur bovar, necha so'z bo'lsa norost.

Manga ne deyki ul kofir, ne qildi,
Qazodin erdi qildi, har ne qildi.

Budur komimkim, Bahromi dilovar
Ki, bor erdi manga ul yoru yovar.

Cheriklar jam' aylab bemadoro,
Bu yon qilsa azimat oshkoro.

Qilichi to'yg'arib Xusravni jondin,
Tilasa begunah qonimni ondin!

Eshitgach shoh bu o'tlug' fasona,
Agar boshidin ursa o't zabona.

Yomon ahvolima aylab yaqo chok,
O'zin tufrog'larg'a ursa bebok.

Qo'shub yig'lasa bu ovarasini,
Qayu ovora, bag'ri rorasini.

Bo'tam deb goh bo'zlab, goh o'kursi,
Jafo toshin sinuq ko'ksiga ursa,

Yer uzra tojini urmoqqa qo'yma,
Terib taxtini sindurmoqqa qo'yma.

Degil mendinki, ey shohi jahongir,
Torilmas Tengri taqdirig'a tadbir.

Mening ishq ermish avvaldin sirishtim,
Yana g'urbatda o'lmak sarnavishtim.

Ne Haq yozg'onni ko'rmay chora bormu,
Davoyi bo'lmayin ovora bormug'!

Bu ishga ollinga hukmi qazo ber,
Ne ish Haqdin qazo bo'lmish, rizo ber!

Meni gar umrdin charx etti navmid,
Jahon mulkida bo'lsun shoh jovid.

Yiqilsa hujra, bo'lsun qasr obod.
Qurusa sabza, bo'lsun sarv ozod.

Anomg'a bu xabardin tushsa oshub,
g'amimdin xora uzra bo'lsa sarko'b.

Jahonga o't solib g'avg'osi har yon,
Yetardek bo'lsa vovaylosi har yon.

Bu vahshig'a xitob etsa «qo'zum» deb,
Bu bekasni sog'insa «yolg'uzum» deb.

Aningdek bo'lsa sho'ru iztirobi
Ki, bo'lsa bartaraf burqa' hijobi.

Qilibon yod g'amrarvardasidin,
Yugursa chiqsa to'qquz rardasidin.

Debon «Yey rishtai jonimg'a rayvand»,
Uzorin aylasa rarkand-rarkand.

Sochidin bo'lsa yulmoq birla mahjur
Ki, Chinda bo'lsa mushk o'rnida kofur.

Damimdin dud olib ketgaysen oxir,
Xaloyiqqa hijob etgaysen oxir.

Degaysen: «Yey, yuzung ruhum g'izosi,
Izing gardi ko'zumning to'tiyosi.

Manga bas erdi bu dardi g'amandud
Ki, to Tengri vujudum qildi mavjud.

Bukim sen behad erding orzumand
Ki, bo'lg'ay munising bir turfa farzand.

g'amimdin bo'lmading bir lahza dilxush,
Hamisha bor eding zoru mushavvash.

Gar atfol etsa mayli sabzau bog',
Kichikdin erdi qismim dard ila dog'.

Mening dardimg'a qolib jismi zoring,
Mening dog'imdin o'rtanmak shioring.

Tilab yoqut, laxti xora torting,
Tilab xurshed, otashrora torting.

Ulug' bo'lg'on soyi bechora bo'ldum,
Diyoru mulkdin ovora bo'ldum.

Manga o'voralig' to charx berdi,
Firoqimdin ishing o'rtanmak erdi.

Bas ermas erdi umre kuymaking bas,
Kuyub-kuyub, kul o'ldung o'ylakim xas.

Bu xusron baski, chun g'am rudi tuzdum,
Sirishkim selidin ka'bamni buzdum.

Bukim men-men, manga o'lmak dag'i hayf,
Ulus ahvolima kulmak dag'i hayf.

Sen ar dardimdin o'lsang ranjfarsoy,
Manga ul ranju g'amdin voyu yuz voy!

Meni rozilig'ingdin qilma navmid,
Manga do'zax o'tini solma jovid.

Vagar fahm etsa Mulkorou Bahrom
Ki, holim qayda bosh chekti saranjom.

Qarortib yuz, chekib qon yosh ila harf,
Raqam aylab siyohi uzra shingarf.

Qaro kizlar bo'yunlorig'a solib
Ki, yuzdin kizu kizdin yuz bo'yolib.

Aningdekkim kiyar yirtib libosin,
Quyosh so'gida olam tun ralosin.

Urub gah dashtu gah tog'larg'a o'zni,
Ne dashtu tog'ki, tufrog'larg'a o'zni.

Ber avval qatla Mulkorog'a taskin,
Degil, oqil qazog'a aylamas kin.

Manga bo'lg'on qazoyi osmoniy,
Ne qilg'oy erdim, oyo ko'rmay onig'!

Yana Bahromg'a yetkur salomim,
Chu yetkurdung salomim, de rayomim

Ki, ey jonim topib joningg'a rayvand,
Ko'kaltoshu ini, shogirdu farzand.

Gar ohingdin chiqorsang charx uza dud,
Ne sud ondın sangau ne manga sud

Ki, istarsenki, tekkay yerga yonim,
Bo'lub xushnud sendin xasta jonim.

Ne bir dam tin, ne bir soat tayong'il,
Ne harbu kina surmakdin o'song'il.

Bu yon azm aylamak jazm ayla filhol,
Cherik jam' aylabon azm ayla filhol.

Bu ishdin rohati jonimni ista,
Topibon qotilim, qonimni ista!

Aning birla kelur xayling'a bir-bir,
Hadisim daf'a-daf'a ayla taqrir.

Degilkim, oshkorou nihoni,
Mening o'rnumg'a ko'rdik borchu oni.

Nekim hukm etsa ta'xir etmasunlar,
Buyurg'on ishdā taqsir etmasunlar!

Xo'tan mulkiki, jannatdin nishondur
Savodi uzra jannat jonfishondur.

Gar anda sayr bo'lsa ixtiyoring,
Hadoyiq jonibi tushsa guzoring.

Hamono to'rt bog'i ravza oyin,
Ichinda to'rt qasri xuld tazyin²

Ki, bo'lmish erdi hukmimdin muhayyo,
Gulu asmori andoqkim Surayyo.

O'tarda jilvagohing bo'lg'usidur,
Esarda xoki rohing bo'lg'usidur.

Bahoriy ravza sori qilsang ohang,
Mening so'gum uchun to'k ashki gulrang.

Chu sayfiy ravzag'a³ mayl aylasang shod,
Halokim naxli shoxu bargin et yod.

Xazoniy ravzag'a⁴ qilsang xirome,
De anda bu sarig' yuzdin salome.

Shitoyi ravzani⁵ qilsang guzargoh,
Damim yod aylab, anda chek sovug' oh.

Yana Moniyg'akim naqqoshi Chindur,
Anga kilki qazodin ofarindur.

Degaysen ul mahalkim, kilki tahrir,
Chekib ul to'rt qasrim qildi tasvir;

Biri Yunong'a markab surganimni,
Qilib razm, ajdaho o'lturganimni.

Ikinchi Ahramang'a aylabon kin,
Jahonni qilg'onim qon birla rangin.

Uchunch Iskandari Rumiyl tilismin
Ki, ochtim teng qilib yer birla jismin.

Bo'lub to'rtunch Suqrotga raqamkash
Ki, g'ori ichra kirdim ajdahovash

Ki, to olam binosi bo'ldi bunyod,
Bu yanglig' qilmadi ish odamizod.

Chekibtur sa'y etib bisyor-bisyor,
Yudik boshtin-ayoq zinhor-zinhor.

Yug'ondin so'ng so'yub ayvondin oldik,
Haririn suvg'a yoxud o'tg'a soldik.

Nechukkim, foniyl o'ldi jismu jonim,
Jahondin bo'ldi Kim nomu nishonim.

Ishim gardun kuhan toqidin itsun,
Misolim charx avroqidin itsun.

Ko'ra olmasni bildik yaxshi gar dun,
Mening naqshimni devor uzra gardun.

Yana Qorang'a ham mendin salom ayt,
Nekim rayg'om qilg'umdur, tamom ayt!

Degil, har toshkim, tesham ushotti,
Yig'ib gardun borin boshimg'a otti.

Qachon yog'dursa gardun yuz tuman tosh,
Bular ostida netgay bir sinuq boshg'!

Falakvash tog'larkim, yerga soldim,
Qazodin borchaning ostig'a qoldim.

Manga bo'ldi falak qatl aylagan chog',
Uzolg'on turbatimning toshi bir tog'.

Ul o'ttikim, degaymen ko'hi g'ammen
Ki, ko'hi g'amning ostida adammen.

Qayu naqshimki xoro uzra qozding,
Boshida ismu alqobimni yozding.

Chekib metin xaroshi xora qilg'il,
Otimni men kibi ovora qilg'il.

Chu qoldi toshning ostida zotim,
Bo'lur gar bo'lmasa tosh uzra otim.

Yana olamda shahru tog'u vodiy,
Kezib ishq ahlig'a qilg'il munodi

Ki, Farhod o'ldi oshiqliq aro zor,
Vale yetti anga Xusravdin ozor.

Bukim, der erdingiz sultonimizdur,
Raiyat biz-bizu ul xonimizdur.

Bukun sultoningizg'a zulm yetti,
Jahondin notavonlig' birla ketti.

Kerakkim jam' o'lub tortib sirahlar,
Tutub so'g o'ylakim, o'lganda shahlar.

Burun Xusravg'a chun abri bahoron,
Qilib oh o'qlaridin tirboron.

Fig'on o'tidin o'rtab kishvarini,
Kul aylab toju taxtu afsarini.

Bo'lub giryon bu zori benavog'a,
Bering boru yo'qin seli fanog'a.

Vafo qasrin bu yanglig' aylab obod,
Ravonimni o'zungizdin qiling shod.

Yana Shorurg'a deb xayrbodim,
Degaysen: «K-yey rafiqi nomurodim.

Ne qonkim, yutmading hamdamlig'imdin,
Ne g'amkim, chekmading mahramlig'imdin.

Manga ul vaqtdinkim hamdam o'ldung,
Giriftori balou motam o'ldung.

Vafo oyinu sharti muncha bo'lg'ay,
Magarkim Tengri-o'q uzrungni qo'lg'ay.

Hamisha voqif o'l qabrim toshidin,
Ayog'ing chekma tufrog'im boshidin».

Chu bu yerlarga yetkurdi navoni,
Yetishti og'zig'a ozurda joni.

Bo'lub mundoq maqolotidan ogoh,
Dedi: «lohav!» etib «astag'firulloh».

Buzulg'on joni jononig'a tushti,
Balo o'ti buzuq jonig'a tushti.

Ul o't bir nav' kuydurdi vujudin
Ki, kul qildi vujudi toru rudin.

Qilib jononi otin tilga ta'lim,
Tutub jonon otin, jon etti taslim.

g'amu dardu balog'a tushti g'avg'o
Ki, gardun ahlig'a yovushti g'avg'o.

Bu motam ichra ishq i otashangez,
Solib bo'ynig'a aynidin qaro kiz.

Qolib dardu balo beyoru munis,
Bo'lub hijron tuni besham'i majlis.

Falak mung birla oning jonin olib,
Bularni dog'i onsiz mungg'a solib.

Sibo' ul holni aylab nazora,
Qilib Farhodkushni rora-rora.

Ko'zidin ashki g'altonin oquzmay,
Yer uzra qatrai qonin tomuzmay.

Tishu changol ila yirtib damo-dam,
Dema Farhodkushkim, o'zlarin ham.

Ko'rub ul zoru bekas motamidin
Ki, hayvon beh vafosiz odamidin.

Ketur, soqiy, menga bir jomi qotil,
Labolab aylabon zahri halohil.

Chu tortim ishq aro Farhodvashliq,
Qilay ul jom ila Farhodkushliq!

L

*Dahr evi bunyodsizlig'idakim, bir to'da tufrog'durur suv ichinda va charx gunbadi
baqosizlig'idakim, bir mutaharrik hubobdurur suv ustida va bu obo va ummahot zodiacidinki,
inson bo'lg'ay — vafo imkoni yo'q muqtazosidin Xusrav bila Mihinbonu yarashqoni va
qo'rg'onda qabalg'onlarning tog' va dashtqa butrashqoni va Shirin mizoji Farhod o'lumidin
o'lum holiga yetgan uchun ani Armaniya tog'ining ravonoso fasosi va ruhafzo havosig'a
yiborganlari*

Jahondin rahrav ersang bog'la mahmil
Ki, osoyish yeri ermas bu manzil.

Nedin derlar jahonni rub'i maskun
Ki, uch rub'idur oning suvg'a madfun.

Kishi nokom qayg'u uzra bo'lg'ay
Ki, tushgan manzili suv uzra bo'lg'ay.

Havodis tundbodi solsa bir mavj
Ne tong, suv tutsa ul rub' uzra ham avjg'!

Muni ma'man dema, degil xarobe,
Muni maskan dema, degil hubobe.

Hubob ar suv uza gunbaznishondur,
Ruf etkach ul hamondur, suv hamondur.

Uyekim bir nafasdin bo'lsa barbod,
Ne qo'ysun oqil andog' uyga bunyodg'!

Bu yanglig' uyda ya'ni tursa bo'lmas
Ki, forig' anda bir dam ursa bo'lmas.

Hubob ermas erur bir to'da tufroq,
Ne bo'lg'ay suv aro tufroq ishi boq!

Bu tufroq tegrasida charxi doyr,
Nechukkim oshyon davrida toyir.

Ajab toyirdurur charxi mutabbaq,
Ishi urmoq kabutardek muallaq¹.

Kabutar gar tutar orom o'lub rom,
Anga ne rom bo'lmog'liq, ne orom.

Hamonokim erur sahroyi ohang,
Bu ma'ning dalilidur anga rang.

Kabutar yo'q, kabutarxonadur ul,
Dema anjumki, sochqon donadur ul.

Kabutarbozin ustodi qazo bil,
Nekim ul aylasa avlo, rizo bil!

Kabutar sayd o'lur, sayyod erur bu,
Dema sayyodkim, jallod erur bu.

Hilolu mehr oning tashtu tig'i,
Qilurg'a qatl yo'q hayfu darig'i.

Yelidin mohvashlar bag'ri rora,
Nechukkim zarra, behaddu shumora.

Erur mashhurkim jallodi mag'bun,
Chu ming qon to'ksa aylar tig' madfun.

Bukim ming kimsa har kundur qatili,
Quyosh tig'ini ko'mmakdur dalili.

Bu yanglig' ming kishi qatli ishidur
Kim, oni desa bo'lg'oykim kishidur

Ki, borcha shoh yo shahzoda bo'lg'ay,
Va yoxud mufradu ozoda bo'lg'ay.

Aning bu nav' maqtulida so'z dur,
Menu sendekka xud ne boshu ko'z dur.

Kishining necha ko'rrak gavhari pok,
Aning bedodidin ko'rrak alamnok.

Chu asli pok gavhar keldi yoqut,
TEshib bag'rini qon aylar anga qut.

Quyoshkim koinot andin olur nur,
Qilur har tun qaro tufroqqa mastur.

Base sog'arning andin qoni to'lg'ay
Ki, bir dam fosiqye xushhol bo'lg'ay.

Yetib yuz javhari pokizani xok
Ki, andin bangiye bo'lg'ay farahnok.

Berib bir naxlg'a har dam shikaste,
Ki, ting'ay tobidin otashraraste.

To'kub Farhod qonin bemadoro
Ki, Xusrav maydin o'lg'ay majlisoro.

Maalqissa: chu Farhodi jigarso'z,
Fano bazmida bo'ldi majlisafro'z;

O'zin ko'p domu dad o'lturdi g'amdin,
Yana ko'p xastahol o'ldi alamdin.

Urub halqa aning davrida bori,
Azosidin qilib afg'onu zori.

Bo'lub ul nav' atrofida sokin
Ki, bo'lmay el yovumoq anda mumkin.

O'lar holida go'yo notavone,
Hamul marz ahlidin bexonumone².

Ani ko'rmakka bormish erdi ranjur
Ki, bo'lg'ay xizmatidin shodu masrur.

Yetishgach fahm etib ul nav'i holot
Ki, o'tti sharh ila bori maqolot.

O'zin bir tosh darzi ichra solib,
Ko'rub holin aning hayratqa qolib.

Ishin to Haqqa vosil bo'ldi joni,
Qilib fahm, oshkorovu nihoni.

Tilabkim, aylabon qabrini zohir,
Aning boshi uza bo'lg'ay mujovir.

Vale qaytib, qilib ashkini xunrez
Ki, sheru babr changolin Ko'rub tez.

Kirib xalq ichrau ovoza solib,
Xabar har anjumang'a toza solib.

Chu deb bu so'zni ul afgor yig'lab,
Eshitgan xalq borcha zor yig'lab.

Chu bu mudhish xabar har sori yetti,
Ne Xusrav, balki Shirin ham eshitti.

Maqolotin qilib Xusrav taaqqul,
Tafakkur birla ko'p aylab taammul.

Necha kun qayg'udin kulgusi kelmay,
Necha tun vahmidin uyqusi kelmay.

Agarchi bu umid aylab ani shod
Ki, Shirindur aning, chun bordi Farhod.

Vale bu vahmdin har lahza g'amgin
Ki, netgay kinig'a, charx aylasa king'

Kelib chun jahl g'olib, nafs tolib,
Bo'lub ul nafs jo'yoyi matolib.

Muni bilmayki, tutqon zahrlik jom,
Qilur ham zahr oshomin saranjom.

Fatila dog' uchun o't solsa har dam,
Agarchi kuydurur, lekin kuyar ham.

Yilondin kimga zaxmi bo'lsa hodis,
Hamul zaxm-o'q bo'lur qatlig'a bois.

Dedi: «Bu ish kerakmas erdi mundoq,
Chu bo'ldi, bo'lmas ishda sust bo'lmoq».

Yibordi kordonlar qal'a sori,
Berib har birga so'zning ixtiyori

Ki, arz aylab sitam, taslim dog'i,
Umid etkaylar ifsho, biym dog'i.

Ko'p afsunlar bila bo'lub mulozim,
Iki tavsanni qilg'aylar muloyim.

Fusungarlar chu bu guftor topib,
Borib qo'rg'on ichinda bor topib;

Debon Bonug'a jondin ko'p sanolar,
Yana mahvashqa andin ko'p duolar.

Debon Xusravdin oncha mehribonliq,
Niyozu ajz birla notavonliq.

Fusundin ko'rguzub oncha daloyil
Ki, Bonuni qilib ul ishka moyil.

Kirib arkoni davlat ham arog'a,
Bo'lub hamdoston ul mojarog'a.

Debon xilvatda ko'p rozi nihoni
Ki, Xusravdur jahonning hukmroni.

Nasabda borchas sultonlar shahidur,
Hasab ichra nihonlar ogahidur.

Bizing birlaki qilmish mayli rayvand,
Ne derbiz bo'lmayin bu ishga xursandg'

Tirik bo'lsa edi Farhodi g'amgin,
Qilur erdi kiroy qilmoq munga kin.

Chu ul bordi, xusumat bejihatdur,
Bu shah ra'yig'a kirmak maslahatdur.

Nechuk qilg'ay bir ish ahli maoni
Ki, sudi ozu ko'p bo'lg'ay ziyonig'!

Kerak Rarvez paymonig'a kirmak,
Erur bevajh el qonig'a kirmak.

Bu kishvarniki zulmi qildi barbod,
Magar ham qilg'ay oning adli obod!

Harif ermas durur xorog'a shisha,
Chu tushti o't, kuyar xirmon hamisha.

Mihinbonu bu so'zlar aylagach go'sh,
Ko'rub ma'qul, bir dam bo'ldi xomush.

Bu ishni dog'ikim Farhodi mazlum,
Ne yanglig' o'ldi qilmish erdi ma'lum.

Aning dardig'a ko'p qon yutmish erdi,
Anolardek azosin tutmish erdi.

Yo'q ul yolg'uzki sarvi lolaruxsor,
Qilib so'gida yuz rargola ruxsor.

Yetib ming zaxm jismi dardnokin,
Tilab albatta qilmoq o'z halokin.

Necha qatla tilab zahri nihoni,
Icha olmay chu el fahm aylab oni.

Kuyarga aylab otashgah sori mayl,
Muyassar bo'lmayin chun anglabon xayl.

Qo'yub Bonu kecha-kunduz nigahbon,
Aningdekkim, but atrofida rahbon.

Bo'lub ojiz ul oyni asramoqdin,
Xayolin lahza-lahza anglamoqdin.

Pari andoq bo'lub devona rayvand
Ki, jismidin uzub tish birla rarkand.

Damo-dam nolau g'avg'osi tinmay,
Rayoray ohu vovaylosi tinmay.

Debon «Farhodu» tortib o'yla faryod
Ki, tortib hajridin faryod, Farhod.

Gahye g'urbatda holi zorin aytib,
Aodi makridin ozorin aytib.

Gahye ta'rif etib husnu jamolin,
Viqoru hushu farhangu kamolin.

Gahi deb zoru navmid o'lmagidin,
Chekib hijroni jovid o'lmagidin.

Gahi qo'shmoqta mazlumum deb oni,
Asiru zoru mahrumum deb oni.

Xayoli birla tunu kun maqoli,
Maqoli birla oyu yil xayoli.

Qolib Bonu bu ish fikrida hayron,
Bo'lub holig'a har dam ko'ngli vayron.

Qila olmay dame bir ishga mashg'ul
Ki, muhlik g'amdin o'lg'oy joni ma'zul.

Yana qo'rg'onda ham qolmay zaxira,
Bo'lub el dog'i Bonu birla tiyra.

Kichiklar aylabon ohu tazallum,
Ulug'lar ta'n ila aylab takallum

Ki, bu ish garchi elga dilkash erdi,
Va lekin filhaqiqat noxush erdi.

Ulusqa mehnatu nokomlig' ham,
Jahon xalqi aro badnomlig' ham.

Yamon gar yaxshi, har ne bo'ldi hodis,
Anga bir turfa barno erdi bois

Ki, arzir erdi gar yuz muncha qilsoq,
Qayu yuz muncha, gar o'lguncha qilsoq.

Chu bois bartaraf bo'ldi arodin,
Ne ochilg'ay sababsiz mojaroding'

Bizing kishvarni bu shohyeke olmish,
Base ajzu niyoz o'rtog'a solmish.

Tarab bu nav'kim, qilmak keraktur,
Bu ishni mug'tanam bilmak keraktur.

Bo'lub Rarvez rayvandi bila shod,
Bu zindondin ulusni qilmoq ozod.

Yo'q ersa bo'lmish elning toqati toq,
Yaqindurkim bo'lub Bonu bila oq³.

Berib tatvil mundoq guftu go'g'a,
Ochib qo'rg'onni bergaylar aduvg'a.

Eshitgach bo'yla har yondin takallum,
Tushub ko'ngliga haddin ko'p tavahhum.

Kirib Shirin qoshig'a ochti rozin,
Falakdin oshurub so'zu gudozin

Ki: «Yey jismimg'a, bal jonimg'a rayvand,
Yuzungga jismu jonim orzumand.

Bir ishdurkim takallum sursa bo'lmas,
Netaykim oni ham yoshursa bo'lmas».

Ulus bu nav' deydurlar hikoyat,
Tamomin ayladi bir-bir rivoyat.

Dedi Shirinki: «Yey quti hayotim,
DeKimdur, garchi mone'dur uyotim.

Manga juft ul, ulusning fardi erdi
Ki, ko'nglum quti, oning dardi erdi.

Chu kechti juftdin ul toqi ofoq,
Nechuk men juft ko'zlay, ul borib toqg'

Vafo ahli ishi mundoq bo'lurmug'
Vafo aylar kishi mundoq bo'lurmug'

Firoqida bukunluk-tonglaliqmen,
g'amidin o'ylakim, suvsiz baliqmen.

Baliq holi bu bo'lg'ay suvdin ayru
Ki, tolrimoqdin o'lg'ay istabon suv.

Aning hajrida tolrimoq ishimdur,
Chu tolrimdim, o'lub tinmoq ishimdur.

Manga chun yo'q tiriklikning falohi,
Siz aylang ulcha bo'lg'ay el salohi.

Ulusg'a ko'p shikanju ranj berdim,
Men archi bermadim, bois men erdim.

Tiriklikda xud ettim elni noshod,
O'larda bori etmay zulmu bedod».

Mihinbonu chu torti bo'yla ruxsat,
Chiqib xushdil, g'animat ko'rdi fursat.

Saloh amrida bog'lab chust belni,
Tilab Xusrav qoshidin kelgan elni,

Dedi: «Shoh o'llig'a ayting salomim,
Yana bu nav' arz aylang rayomim

Kim, ul kundinki doroyi zamona
Ki, bo'lsun toju taxti jovidona,

Qilib rayvand e'lomin sarog'oz,
Meni bu so'z bila qildi sarafroz.

O'pub maktubni qoshimg'a qo'ydum,
Sudo' afsunidek boshimg'a qo'ydum.

Qilib qosidg'a oyini muroot,
Chiqordim charx uza ko'si mubohot.

Va lekin ko'rguzub dilreshliq ham,
Qilib oyini durandeshliq ham.

O'zum-o'q qildim o'z aybimni izhor,
Shikasti gavhari jaybimni izhor.

Ne bildimkim bu so'zda rayb ekandur,
Demak o'z aybini xud, ayb ekandur.

Bu dam hamkim yetubtur hukmi shohiy,
Erurmen ulcha mumkindur mubohi.

Agar shah ko'nglida yo'qtur kudurat,
Qilurbiz xizmatin jondin zarurat.

Vale voqye' bo'lubtur bir ajab ish
Ki, andindur manga ranju taab ish

Ki, bu muddatki darbandonliq erdi,
Falakdin bizga sargardonliq erdi.

Haroratdin havo erdi shararrez,
Yubusatdin yel erdi otashangez.

Xaloyiq kasratig'a yo'q taayyun,
Tushub qo'rg'on aro andin taaffun.

Latofat jo'yborining tazarvi,
Malohat gulshanining zod sarvi.

Jamol ayvonida mohi dilorom
Ki, bo'lsun shahg'a oning vaslidin kom.

Bo'lub ozurda ul noxush havodin,
Nishoti bulbuli qolmish navodin.

Haroratdin tushubtur bistar uzra,
Nechukkim axgare xokistar uzra.

Qavidur ul sifat ranju maloli
Ki, bordur har zamon bir o'zga holi.

Magar shah lutfi-o'q yovarliq etgay,
Mening jurmumg'a uzrovarliq etgay.

Yiborgay lutf birla nomai afv,
Xato xattig'a surg'ay xomai afv

Ki, el ozod o'lub mahbusliqdin,
Qutulg'ay qal'a ham madrusliqdin».

Ufunatdin qutulsa sarvi gulrux,
Bo'lub xurram havodin shodu farrux.

Atibbo necha kun aylab taraddud,
Kam o'lsa dardu ranjidan tashaddud.

Shah ar ko'rsa, aziz o'lg'ay azizi,
Vagar xud qilsa xor o'lg'ay kanizi.

Eshitganlar bu harfi jonfizoni,
Borib Xusravdin olib mujdagoni.

Nishotu aysh fartidin deolmay,
Eshitgach Xusrav o'z holida qolmay.

Bashorat fartidin aylab ishorat
Ki, cholg'aylar ravon ko'si bashorat.

Tarabdin ho'yu g'avg'o bo'ldi har yon,
Qiyomat oshkoro bo'ldi har yon.

Yarash birla solib ovozalarni,
Ochib, rust aylagan darvozalarni.

Qabolg'on el kezib har yon havasdin,
Tamom andoqki qush chiqqay qafasdin.

Tuzub oncha nishot asbobi Rarvez
Ki, hayrat aylabon charxi sabukxez.

Yasab bir mahdi oliy xusravona,
Qilib arkoni davlatni ravona

Ki, Bonu mahd ichinda maskan etgay,
Aning oliy bisotin ravshan etgay.

Bo'lub Bonu dog'i amrig'a ma'mur,
Qilib Xusravning ayvonini rurnur.

Aroding raf' o'lub kinu kudurat,
Nishotu aysh yer topib zarurat.

Chu suhbat bo'ldi garm andoqki dilxoh,
Sanam holin tafahhus ayladi shoh.

To'kub ko'z yoshi Bonuyi alamsanj,
Dedi: «Tab'ida bordur za'fdin ranj.

Atibbo aylabon tashxisi holin,
Kelib xud arz qilg'aylar malolin.

Vale qo'rg'on ufun, ul notavondur,
Burun vojib anga naqli makondur

Ki, tolibdur havoyi jonfizog'a
Ki, mu'tod erdi jonrarvar havog'a».

Dedi Xusravki: «Har yerning havosi
Ki, anfa'dur sen-o'q sen rahshunosi.

Ishorat qilki tortib anda mahmil,
Quyoshqa qilg'il ul ma'voni manzil».

Dedi, Arman shimoli sori tog'ye
Ki, avjidadur oning qasru bog'ye.

Base zahmat chekib suv kelturubtur,
Hamono shah dog'i oni Ko'rubtur.

Agar xud shahdin o'lsa hukmu farmon,
Hamul yerdur aning ko'ngliga armon.

Eshitgach Xusrav o'ldi ko'ngli noshod
Kim, ul suvni keturmish erdi Farhod

Ki, ming Xusrav kibi yuz yil chekib ranj,
Ul ish bo'lmas edi gar to'ksa yuz ganj.

Rizo, lekin zarurat birla berdi
Ki, bermakda rizo bechora erdi.

Ravon Bonu ravon etti amori
Ki, oyni eltibon ul ravza sori.

Falakni oyg'a mahmil ayladilar,
Chamanni gulga manzil ayladilar.

Quyosh ul jonfizo ayvong'a bordi,
Pari sarchashmai hayvong'a bordi.

Ketur, soqiy, mayikim jonfizodur
Ki, bu rangin chaman bas bevaforur.

Bo'lay usrukki, bor ollida bir jav,
Demay Farhodu Shirin, balki Xusrav.

LI

*Quyoshni shafaqqun amoriyg'a solib falak qo'rg'onidin chiqorg'onda sahob monand amoriy
zayli ochilmog'i va Sheruyani bir ko'rmoki zarradek sargashta qilmog'i va Sheruyag'a Shirin
ona bo'lur vahmidin otasin o'lturg'oni va raxshi tamanno aning shabistonig'a surgoni va Shirin
charzbabonlig' bila anga taskin berib, Farhod so'ngagin Armaniyadan kelturgani va o'z
hamog'ushlig'i bila ul jismg'a ruh kiyurgani, yo'q-yo'qki, jismin aning jismig'a tegurganidek
ruhin dog'i aning ruhig'a yetkurgani*

Bu so'zda iftitoh etgan kalomin,
Bu yanglig' ayladi so'z ixtitomin

Ki, chiqqoch qal'asidin sarvi gulchehr,
Aningdekkim falak qo'rg'onidin mehr.

Maqomi bo'ldi gulnori amori,
g'azoli tegrasida lolazori.

g'azole demakim, zarrin g'azola,
Shafaqqin har yon atrofida lola.

Harorat birla titratmak nishoni,
Quyoshdek rangin aylab za'faroni.

Surarda Armaniya sori mahmil
Ki, qilg'ay sihat ayvonida manzil.

Chiqib Xusrav sirohining tamomi,

Tamosho sori borining xiromi.

Amorisig'a ul oyning qolib mot,
Quyosh atrofida andoqki zarrot.

Magar hodis qilib erdi havodis,
Ajab shahzoda shah mulkiga voris.

Sharar andoqki, bo'lg'ay o'tqa farzand
Bashoqdekkim, erur temurga rarkand.

Aning birla atosi tab'i noxush,
Ato tavri dog'i kelmay anga xush.

Ato hargiz o'g'ul ko'ngliga boqmay,
O'g'ulg'a ham ato af'oli yoqmay.

Bu kunkim xalq chiqti beshumora,
Chiqib ul ham qilur erdi nazora.

Quyosh mahdig'a boqqach tund bode,
Amori zaylig'a berdi kushode.

Bulut chun ketti, zohir bo'ldi ul oy,
Dema oy, oftobi olamoroy.

Ko'rub Sheruya ul husni jahontob,
Ichiga ishq o'ti soldi nihon tob.

Borib manzilg'a chun tushti dilorom,
Munung ko'nglidin itti hosil orom.

Tunu kun zoyil o'ldi xo'rdu xobi,
Bo'lub afzun damodam iztirobi.

Chu bildikim o'lar bu g'amda beshak,
Dedi ko'nglida «o'lmakdin tirilmak».

Kerak tadbir ila qilmoq xayoli
Ki, mumkin bo'lg'ay ummidi visoli.

Ato qatlig'a bu ish munhasirdur,
Bu ishga ishq g'avg'osi musirdur.

Chu oshiq bordur o'z qatlig'a bebok,
Yanalar qatlidin ko'nglida ne bok.

Dedi: «Xusrav agar chiqsa arodin,

Bo'lur komim ravo ul dilrabodin.

Ani daf' aylasam olam meningdur,
Bu mehri olamoro ham meningdur.

Emas ummid yalg'uz rodshahliq
Kim, oning vasliyu yuz rodshahliq».

Chu fikr etti bu tadbiri xatoni,
Ulusqa va'dalar aylab nihoni.

O'ziga chekti Xusrav qavmu xaylin,
O'zi sori borining torti maylin

Ki, Xusrav zulmi haddin oshmish erdi,
Jafosi tund seli toshmish erdi.

Falak chun zohir etti bo'yla san'at,
Qilib Sheruya birla borcha bay'at

Tutub Xusravni mahbus ayladilar,
Yuziga raxna madrus ayladilar.

Chu ul bo'ldi muqayyad qildilar jahd
Ki, qilg'aylar ani tufroqqa hammahd

Ki, nogah uzmagay ul qush bu domin,
Alarg'a zohir aylab intiqomin.

Nayomidin chiqorg'ay tig'i bebok,
Alardin yer yuzini aylagay pok.

O'g'ul qatl etgali ohang qildi,
Ato qonig'a tig'in rang qildi¹.

O'g'ul qilmadi oning qasdi joni
Ki, davron istadi Farhod qoni.

Agar Farhodqa zulm etti Xusrav,
Yevaz bot ayladi charxi sabukrav.

Anga gar bu yeturdi tig'i bedod,
Munga davron keturdi tig'i ro'lod.

To'kub qon xalq bag'ri yorasidin,
Ham oqti qoni bag'ri rorasidin.

Agar qotil gado, gar komrondur

Ki, shar'i ishq aro ham qong'a-qondur.

Falak cholok erur gar zulm chog'i,
Erur chobuk mukofotida dog'i.

Birovg'akim, birovdin yetti ofot,
Hamonokim qatig'roqdur mukofot.

Birovkin rishtaye uzdi jafodin,
Yevaz tutmoq kerak ko'z ajdahodin.

Kim etti kul bir uchqunni nihoni
Ki, barqi qilmadi kul oxir onig'!

Qasos amrida davron keldi cholok,
Dema davronki, soyir to'qquz aflok.

Sitamdin bas ilikni chekmak avlo,
Vafou mehr tuxmin ekmak avlo.

Chu mazra' ichra sochting har ne dona,
Hamul dona, ko'targung jovidona.

Chu mahsulidin o'lmas kimsa qochmoq,
Keraktur yaxshiliq tuxmini sochmoq

Ki, Xusrav zulm tig'in urdi chun tez,
Ham urdi zulm tig'i charxi xunrez.

Agar Sheruya dog'i etti bedod,
Anga dog'i falakdin yetti bedod.

Chu ul bu ishni qildi bemadoro,
Xilofat ko'sin urdi oshkoro.

Chiqib taxt uzra qo'ydi boshig'a toj,
Qoshida tojvarlar bo'ldi muhtoj.

Chekib Bonuni o'tkan mojarog'a.
Sanam aqdida so'z soldi arog'a.

Dedi Bonuki: «Mahvash notavondur,
Mizojida takassurdin nishondur.

Agar zotig'a sihat qilsa yori,
Erur o'z ilgida o'z ixtiyori.

Necha ul oydin ayru kishim yo'q,

Vale har ishki ul qilsa, ishim yo'q.

O'zi birla hikoyat qilmoq avlo,
Tamannoni rivoyat qilmoq avlo.

Chu oshiq johil erdi, ishq-qattol,
Sanam ollig'a holin qildi irsol

Ki, bir ko'rmak bila husningni, ey hur,
Ul o'tdin ko'nglum andog' bo'ldi mahrur

Ki, andin shu'la chun jonimg'a tushti,
Qurushmoq tandag'i qonimg'a tushti.

Manga andoqki ul o't soldi rartav,
Ne Farhod ul sifat kuydi, ne Xusrav.

Dalil istar esang, da'vo surubmen
Ki, ishqingda atomni o'lturubmen.

Qazodin bo'lg'oli olam binosi,
Anga tegruki bo'lg'ay intihosi.

Bu yanglig' ishq javru zulmidin rech,
Manga tushgan kishiga tushmamish hyech.

Sirehr avroqini axtarsa bir-bir,
Ne o'tkan ish rayig'a borsa bir-bir.

Manga arzir agarchi komronmen,
Demak ishqingda rasvoyi jahonmen.

Ishim rasvoliq ichra bebadaldur,
Ulusqa to jahon bo'lg'ay masaldur.

Vafo qilmoq bila komim ravo qil,
Visoling va'dasi aylab vafo qil.

Ibo qilmoqlig'ing ham gar bilurmen,
Yaqin bil, ne qila olsam, qilurmen.

Manga bu ishq aro yo'q oncha yoro
Ki, va'dang birla qilg'aymen madoro».

Rayomovar chu yetkurdi bu rayg'om,
Borib o'z holidin sarvi gulandom.

O'ziga zulfi yanglig' urdi ko'p rech,

Vale onglatmay oni ozg'idek hyech.

Taammul birla torti ish yuzin pok
Ki, bordur ul fidoyi asru bebok.

Tilab joh ulki o'lturgay atoni,
Ajab yo'q, kom uchun ne qilsa onig'!

Dedi: «Ko'rmak ani mendin yiroqdur,
Ani ko'rmakdin, o'lmak yaxshiroqdur.

Agar torsam o'lumni ko'rmay oni,
Bu o'lmakdur hayoti jovidoniy».

Taammul birla roye torti shofi
Ki, bor erdi aning fikriga vofi.

Dedi so'z homilig'a lutf etib ko'r
Ki, har so'z kim deding bori erur jo'b.

Degil shahg'a duo birla niyozim,
Duodin so'ngra sharh et ushbu rozim

Ki, har amriki ul bo'lg'ay qazodin,
Ul ishdin o'tmamak avlo rizodin.

Bu erkondur qazoyi osmoniy
Ki, Xusrav sanga bergay mulki foni.

Sening ilgingda qilsa, Kirdigoring
Aning qatlin, sening ne ixtiyoringg'!

Xirad har kimgakim, Haqdin atodur,
Bu ishda e'tiroz etmak xatodur.

Sanga bo'lg'on kibi ishqim balosi,
Manga ham tushmish erdi ibtilosi.

Qatilikim atongdin ko'r di bedod,
Bori ishq ahlining sarxayli Farhod,

Bo'lub ishqim kamandining asiri,
Men oning ishq bandining asiri.

Bu ikki ishqdek har lavsdin pok,
Kerak ko'r maydur erkin davri aflok.

Mening ishqimda etti tarki jon ul,

Adam sarmanzilin qildi makon ul.

Aning hajrida men bemori bedil,
Qushemenkim, qilurlar nim bismil².

Erur za'fim dog'i oning g'amidin,
Halokim dog'i oning motamidin

Ki, ishqimda aningdek fardi olam,
Vafo bobida g'amrarvardi olam.

O'lub men qilmasam zohir vafoye,
g'amidin tutmasam so'gu azoye.

Ko'ngulning aytkim, ne holi o'lg'ay,
Nechuk oning g'amidin xoli o'lg'ayg'!.

Ishorat qilsa shah aylab meni shod
Ki, Shorur o'lsa g'am qaydidin ozod.

Ani bir xayl ila qilsam ravona,
Anga tegruki o'lmish ul yagona.

Qaro kiysam, dog'i tutsam azosin,
Kim etsam jon aro ishq balosin,

Xalos aylab badanni mehnatidin,
Ko'ngulni xoli etsam furqatidin.

Bu ish bo'lg'och, ne shah qilsa ishorat,
Manga xud bo'lg'usidur ul bashorat.

Tunu kun soyadek yonida bo'lsam,
Ne qilsa, hukmu farmonida bo'lsam.

Agar bu ishga rozi bo'lmasa shoh,
O'luk torqay meni, bo'lguncha ogoh.

Borib Sheruyag'a farxunda qosid,
Chu qildi arz bu yanglig' maqosid.

Bo'lub ko'ngli bag'oyat shodu xurram,
Qo'yub Shorurni hukm etti ul dam

Ki, sarvi lolarux qilsun degandek,
Muborak xotiri ne istagandek.

Ko'rub Shorurni mohi Parichehr,

Atorud birla qilg'ondek qiron mehr.

Tushub tufroqqa Shoruri jigarxun;
Qilib qon yoshi mujgonin tabarxun.

Chehib devonalardek un Parizod,
Ani ko'rganda Farhodin qilib yod.

Zamone tuttilar bir nav'i motam
Ki, bo'ldi qiyrgun feruza xotam³.

Jaza' to'fonig'a chun bo'ldi taskin,
Dedi Shoruri mehnatkashg'a Shirin.

Nekim Sheruyadin kelgan maqolot,
O'zi ma'ruz qilg'on ham xayolot.

Chu ul bu kayfiyatdin bo'ldi ogoh,
Anga o'z taxti mahdin qildi hamroh.

Iki-uch yuz kishi aylab mulozim,
Hamul maqsudi sori qildi ozim⁴.

Buxuru udu so'zu, nofai tiyb,
Nihoyatsiz qilib shohona tartib

Ki, ko'hsor ichra topib ko'hkanni,
Balo tog'i kibi jonsiz badanni,

Amori ichra solib shoh monand,
Falak mahdi ichinda moh monand.

Keturgaylar badanni jon qoshig'a,
Badan yo'q, jonni bal jonon qoshig'a.

Borib Shoruru ul xayli sitamkash,
Anga tegruki ul maqtuli g'amkash.

Ko'rubkim halqa urmishlar dadu dom,
Tutub ul nuqtadek davr ichra orom.

Bulardin ko'hiyu dashtiy qilib ram,
Alar o'rnin tutub bir dam bular ham.

Muborak jismini nur ichra topib,
Hariru hulla birla oni yorib.

Qilib shohona bori ehtiromin,

Parivash mahdida aylab maqomin.

Qilib Shoruri miskin nolalar ko'r,
Uzub o'z jismidin rargolalar ko'r.

Amorini qo'yub bo'ynig'a bori,
Kishidin royalar topib amori.

Fig'on birla vido' aylab dadu dom,
Hamul yer tegrasida topib orom.

Alar kelturdilar Armang'a oni,
Qo'yub qasr ichra mahvashdin nihoni.

Chu bori ishni tayyor ayladilar,
Parivashni xabardor ayladilar.

Chu mahvash bildikim ne ish ochilmish,
Nechuk mehmon shabistonig'a kelmish.

Yuzi ul mujdadin guldek ochildi,
QO'pub mehmonsarog'a azm qildi

Ki, mehmonig'a qilg'ay mizbonliq,
Demaykim mizbonliq, jonfishonliq.

Bakulliy raf' o'lub ranju maloli,
Simo' aylab surud aytib visoli.

Dedi Bonug'a: «Budur iltimosim
Ki, bir dam tutmag'aylar xalq rosim

Ki, ul yoreki mahrum erdim ondin,
To'yub erdim g'amida xasta jondin.

Eshitgan birlakim Shirin o'lubtur,
Mening dardimdin ul miskin o'lubtur.

Vafodin qilmamish ishqimda taqsir,
Bu dam navbat manga yetmish, ne tadbir.

Gar ul ishqimda hirmon birla ketti,
Vale ishq'i kamolin sobit etti.

Manga ham bor edi ishqida lofe,
Tilarmen bo'lmag'ay lofim gazofe.

Vafoda ul o'z insofini olmish,

Ul aylab o'z ishin, ish bizga qolmish.

Umidim ulki, yetgay o'yla holat
Ki, mehmondin manga yetmay xijolat,

Vafosin jonda rinhon aylagaymen,
Nisori maqdami jon aylagaymen.

Agarchi bor edim Bonug'a yotliq,
O'lar damda uyotliqmen-uyotliq.

Bihillik istabon yer o'rti filhol,
Qilurg'a azmi xilvat qo'rti filhol».

Yurub uy sori, jondin yub ilikni,
Kirib rust etti ichkardin eshikni.

Malolat qolmayin ko'nglida chandon,
Xirom etti amori sori xandon.

Chu ul mahd ichra kirdi sarvi gulro',
Ko'rarkim, eltmish mehmonni uyqu.

Munungdek uyquni kim ko'rdi jovid.
Ki, uyg'onmay yetib boshig'a xurshed.

Bu yanglig' uyqu ko'rgach sarvi cholok,
Anga hamxobaliq qildi havasnok.

Qo'yubon ro'y-barro', do'sh-bardo'sh,
Bo'lub o'z bedili birla hamog'ush.

Ko'nguldin shu'laliq ohye chiqordi,
Ko'zi hamxobadek uyqug'a bordi.

Ne uyqu, kimsa andin qonmas uyqu,
Qiyomatqa degin uyg'onmas uyqu.

Bu bo'lsa uyqu, uyg'onmoq ne ya'nig'!
Munungdek uyqudin qonmoq ne ya'nig'!

Ketur soqiy, qadah tutqil manga qo'sh
Ki, bo'ldum gulruxum birla hamog'ush.

Bir uyqu bo'lsun ul maydin radidor
Ki, bo'lgaybiz qiyomat subhi bedor.

LII

Shirinning Farhod ishqida jon berganin bilib, Mihinbonu dog'i joni shirin tarkin qilib, bu holatda Bahromi dilovarning Chin mulkidin kelgani va bu vaqoyi' vahshatidin yorug' jahong'a qarong'u go'rni tarjih qilg'oni va Sheruyai zolim amvalidin Farhod uchun raddi mazolim qilib, Armanda rodshohi odil tayin etgani va Chin bila Mag'ribzamin cheriklariga ijozat berib qaytarib, o'zi zohir saltanati tarkin etgani va ma'naviy saltanatqa yetgani

Bu motamxona ichra navharardoz,
Bu yanglig' etti lahni navha og'oz

Ki, chun mahvash ul uy ichra kirib chust,
Eshiklarni kiyirdin bog'ladi rust.

Mihinbonu bila xaylu tabori,
Necha chektilar oning intizori.

Sanam qo'ymodi uydin tashqari gom,
Yorilg'uncha jahong'a rardai shom.

Tahammulsiz bo'lub uy sori borib,
Eshik ochilmog'ondin so'ng qo'ngorib.

Amori sori qo'ydilar qadamni,
Ochibon rarda, ko'rdilar sanamni

Ki, Farhodi bila yotib hamog'ush,
Qo'yubon ro'y-barro', do'sh-bardo'sh.

Ko'ziyu qoshi uzra, ko'zu qoshi,
Sari mo' bo'lmayin zohir tahoshi.

Ketib ul furqati behaddu g'oyat,
Bo'lub ro'zi visoli benihoyat.

O'luk oshiq bila ma'shuqi bejon,
Nechukkim sarv birla ishqrechon.

Quchub o'z oshiqin ma'shuqi mahkam,
Nechukkim, oshiq o'z ma'shuqini ham.

g'alat qildim, bo'lub Farhodu Shirin,
Riyozi jannat ichra ishratoyin.

Falakda ikkisining ruhi poki,
Qolib tufroqqa ikki jismi xoki.

Chu Bonu ko'rdi mundoq turfa holat,
Anga xud bor edi jondin malolat.

Chiqib gardun sori afg'oni oning,
Fig'oni birla chiqti joni oning.

Chu Shirin joni erdi, onsiz o'ldi,
Damekim o'ldi onsiz, jonsiz o'ldi.

Magar jon keynicha chiqti fig'oni
Va yo chiqti fig'oni birla joni.

Aning naxli hayoti dog'i sindi,
Zamona ko'ngli andin dog'i tindi.

Ajab nav' o'ldilar ul notavonlar,
Fido bu nav' o'lmaklikka jonlar.

Eshittimkim, hamul aqshom guruhye,
Riyoza birla qozg'olg'on shukuhye.

Adadda qirq ul xayli kiromi,
Bu yanglig' tush Ko'rubturlar tamomi

Ki, jannat ichra bog'ye osmoncha,
Munungtak bog' aro qasre jahoncha.

Hamul dilkash chamandin ruh olib qut,
Ham ushbu qasr o'lub bir dona yoqut.

Safovu ziynati imkondin ortuq,
Nekim vasf aylagaylar ondin ortuq.

Aning ta'rifida ketmak ne hojat,
Kishi uchmoqni vasf etmak ne hojat.

Bu qasr ayvoni ichra nurdin taxt,
Bu taxt uzra hariru hulladin raxt.

Chiqib ul taxt uza Farhodu Shirin,
Nechukkim gulshan ichra sarvu nasrin.

Jamolu ziynatu zebu safoda,
Bo'lub yuz onchakim, dori fanoda.

Aning sori ato birla ano ham,
Kelib Bonu munung sori yano ham.

Jamolu mulku johi har birining,
Bo'lub olamda bo'lg'onning biri ming.

Alar so'rg'on emishkim bu jamoat,
Ne qilmishlar ekin taqviyu toat

Ki, bu qasr ichra manzil aylamishlar,
Muningdek roya hosil aylamishlar,

Deb ermish xozini jannatki, Farhod
Jahonda ishq tarhin soldi bunyod.

Aningdekkim kechib sultonlig'idin,
Jahon mulki ichida xonlig'idin,

Murodu orzudin tortibon qo'l,
Havoyi nafs sori tutmayin yo'l,

Bo'lub ma'shuqidin hirmon bila xush,
Balovu mehnati hijron bila xush,

Vujudin o'rtab otashnok ishq,
Solib o't olam ichra pok ishq.

Kechib avval diyoru xonumondin,
Vale so'ngra jahondin, balki jondin.

O'tar dam o'yla foni bo'ldi mutlaq
Kim, ul ishqini boqiy ayladi Haq.

Vujudin o'rtab ul so'zu gudozi,
Haqiqatqa badal bo'ldi majozi.

Tutub soqiya vahdat jomi tavfiq,
Nasibi ayladi Haq rohi tahqiq.

Baqo shahrida sultonliqqa yetti,
Haqiqat mulkida xonliqqa yetti.

Aning dardida ko'rganlar vaqoye'
Ki, qildilar murodu kom zoye'.

Kechib iqboli beroyonlaridin,
Ilik bori yudilar jonlaridin.

Alar ranjini ham Haq zoye' etmay,
Munga xijlatlarini shoye' etmay.

Ato birla ano o'lmishlar erdi,
Firoqinda fano bo'lmishlar erdi.

Yana Shirin kibi ma'shuqi cholok,
Aning hijronida Bonuyi g'amnok.

Bularning ham aning komi uchun Haq,
Qilib bori gunohin mahv mutlaq.

Borig'a bahri rahmat ro'zi etti,
Bu yanglig' bog'i jannat ro'zi etti.

Berib bu qasri davlatni muabbad,
Riyozi xuldni tutti muxallad.

Bular aylab anga jonlarni rayvand,
Aning vasli bila jannatqa xursand.

Vale vahdatda joni poki oning.
Bo'lub Haq birla istihloki oning.

Bu tush ko'rganlar uyg'ong'och hamul dam,
Bo'lub voqif bu ishdin ahli olam.

Chu dahr avroqin axtardim bag'oyat,
Bu yanglig' dog'i tortim bir rivoyat

Ki, oshiqliq aro Farhodi mahjur,
Chu bo'ldi borchal olam ichra mashhur.

Yetishti ahli kufru ding'a dog'i,
Xabar bordi Xitou Ching'a dog'i.

Vale ul xitta avzoig'a taqdir,
Solib erdi base tabdilu tayg'ir.

Aning hajrida Xoqon o'lmish erdi,
Kichik qardoshi xoqon bo'lmish erdi.

Ano dog'i ani istarga jozim
Bo'lub erdi fano mulkiga ozim.

Vale ul vaqt Bahromi dilovar,
Nahange erdi qon ichra shinovar.

Qilichi suyi daryoyi maxofat,
Bo'lub javharlar anda mavji ofat.

Falak bahromig'a gar ko'rguzub kin,
Ko'runub ollida Bahromi cho'bin¹.

Falak raxshin zabun aylab samandi,
Zuhal qaddin nigun aylab kamandi.

Qarong'u kecha chiqqach o'qi yodin,
O'tub yetti falakdin, yo'q Suhodin.

Tutub Chinu Xito ahli musallam
Ki, ish vaqti emas Farhoddin kam.

Valek ul soyir eldin jovidona,
SO'pub Farhod holidin nishona;

Chu ul ish tutti shuhrat Hind to Rum,
Xito ahlig'a dog'i bo'ldi ma'lum.

Bu so'z yetgan zamon Bahromi bixrad,
Xito xonig'a bor erdi sirahbad.

Vale Farhodsiz bor erdi ranjur,
Nechukkim yorsiz Farhodi mahjur.

Chu xon ham bor edi Farhodg'a a'm,
Aning soridin ermas erdi beg'am.

Kelib xon ollida arz etti Bahrom
Ki, bu yanglig' xabar bo'lmish durur om.

Ki: «Mag'rib sori mulki Arman otlig',
Bor ermish yuz Eram andin uyotlig'.

Bu mulk ichra bor ermish bir Parizod
Ki, bo'lmish ishqidin devona Farhod.

Agar hukm etsa xon lutfu atodin,
Cheriklar jam' etib Chinu Xitodin

Azimat aylabon Mag'rib zaming'a,
Yetursam o'zni Farhodi guzing'a.

Torilsa, qilsam ul holig'a tadbir,
Yo'q ersa, ko'rsam ulkim bo'lsa taqdir».

Ijozat berdi xon, royin Ko'rub xo'b
Ki, vahmi bor edi Bahromdin ko'r.

Dedi: «Ul xud o'lubtur, bu ham itsun.
Qayonkim, xotiri mayl etsa, ketsun!»

Ijozat torti chun farxunda Bahrom,
Cherik tortib zamone tutmay orom,

Kelib Mag'rib zaming'a ko'ch-barko'ch,
Qilib elning iki ko'chicha bir ko'ch.

Chu Arman sori soldi zilli iqbol,
Tilab ul elni tahqiq ayladi hol.

Mukarrar ko'p qilib so'rmakda tadqiq,
Aningdekkim, bor erdi qildi tahqiq.

Urub dard o'ti ko'nglidin zabona,
Hamul madfan sori bo'ldi ravona.

Qilib ta'jil, yetti xotiri resh,
Hamul dam go'yiyo charxi jafokesh.

Ulus Farhod so'gin qilmay oxir,
Bu ikki motam etmish erdi zohir.

Chekib vohasrato ul kishvar ahli,
Faza' ichra nechukkim mahshar ahli.

Birovni istadi Bahromi ranjur
Ki, holat fahm qilg'ay keldi Shorur.

Eshitmish erdi oning vasfini ham,
Guzin Farhodg'a erkanni hamdam.

Ham eshitmish edi Shoruri miskin,
Ani Farhodning dardig'a taskin.

Torishtilar chu bir-birni so'rushub,
Base yig'lashtilar keb-keb ko'rushub.

Bilib Bahrom chun so'rmoq qilib fan
Ki, ul gunbaz durur yorig'a madfan.

Kirib, gunbazg'a ko'kdin voyi oshib
Ki, ko'k gunbazlarig'a o't tutoshib.

Qilib bir nav' shevanlarki ul bum
Yerib ohi o'tidin o'ylakim mum.

Jahong'a o't solib bir kecha-kunduz,
Debon Farhod ayog'ig'a qo'yub yuz

Ki: «Yey jondin meni navmid qilg'on,
Balou mehnatim jovid qilg'on.

Ko'zum chiqsun, seni ko'rguncha mundoq,
Kesilsun til, so'zung so'rguncha mundoq.

Nelar kelmish boshingg'a g'urbat ichra,
Ne g'urbatlar chekibsen shiddat ichrag'!

Nasibing so'zu ohye bo'lg'on ermish,
Taning ko'hi chu kohye bo'lg'on ermish.

Qani ul ajdahog'a surmak oxirg'
Qani ul Ahraman o'lturmak oxirg'

Qani ulkim, chu bo'lg'och king'a moyil,
Bulutni charx etib o'llig'a hoyilg'

Qani tig'ingdin o'lmoq tog' aro darzg'
Qani gurzingdin o'lmoq dasht aro larzg'

Firoq ayyomi tovsholg'on emishsen,
Bas og'ir uyqug'a qolg'on emishsen.

Ko'zung ochib, ko'targil boshing oxir
Ki, kelmish bir hazin qo'ldoshing oxir!

Ne uyqudurki yetti ko'kka ho'yum,
Jahong'a o'rt soldi guftu go'yum.

Yetib gardung'a un seskanmaging yo'q,
Tushub olamg'a o't tebranmaging yo'q.

Ko'z ochmassen, debon: «kelgan qulumdur»,
Masal chin bo'ldikim: «Uyqu – o'lumdur!

Meningdek qul sanga olamda mavjud,
Sen a'do zulmidin bu nav' nobud.

Bu ishning toqati mendin yiroqdur,
Muni ko'rguncha o'lsam yaxshiroqdur.

Sening qoningg'a tortib tig'i kinni,
Teng etsam yer bila Mag'rib zaminni.

Qazib tog'ini daryosig'a solsam,
Tengiz suyini sahosig'a solsam.

Bilodi bahr ichinda bo'lsa noyob,
Minoridin nishonlar bo'lsa girdob.

Tuman ming qonning o'lsam razmsozi,
Sening qonimg'a bo'lg'aymu muvozig'!

Bulardin tormasam ruhungi xushnud,
Bu qonlardin manga ne bo'lg'usi sudg'

Netay mundin nari tig'u kamarni,
Boshimg'a toj yanglig' dardisarnig'

Zirihni ne qilay, xaftonni naylay,
O'qu yoni netay, qalqonni naylayg'

Ne deb o'zni xayol aylay dilovar,
Nedin aylay havas minmak takovarg'

Ne deb emdi qilay maydong'a ohang,
Boshimg'amu uray gurzi garonsangg'

Ne nav' emdi tutay bazm ichra orom,
Ne ko'nglum birla tortay la'lgun jomg'

Manga hajringda may zahr o'ldi, billah,
Tarabdan umr bebahr o'ldi, billah!

Nasibim g'ussau dard ayladinglo,
Vujudum tufrog'in gard ayladinglo!»

Anga bu navhalar birla o'kurmak,
Ish elga ashkidin xunoba surmak.

Bo'lub ul dard birla navharardoz,
g'amin Shorur yonida hamovoz.

Chu bu oshubi bir dam torti orom,
O'pub yer, qo'ydi uydin tashqari gom.

Yibordi kimsakim, Sheruya kelsun,
Nekim so'rsam, javobin arz qilsun!

Agar torsam oni har jurmdin pok,
Qilay lutfu karam birla tarabnok.

Vagar xud begunahlig'inda shakdur,
Bilay ul damki, ne qilmoq kerakdur.

Bo'lub Sheruya ul ma'nidin ogoh,
Tavahhumdinki, surgay kina nogoh.

Shah ollindaki qohirlik ishidur,
Gunahsizroq, gunahlikroq kishidur.

Agarchi ul dog'i shoh erdiyu tund,
Temur tig'in qayo tig'i qilur kund.

Qilib Shorur ihzorin tavaqqu',
Aning ollinda ko'p qildi tazarru'.

Dedi: «Bu so'z aro sensen guvohim
Ki, Farhod amrida yo'qtur gunohim.

Anga har kimnikim qotil bilibmen,
Atom ham bo'lsakim, qatlin qilibmen.

Muni Bahrom shoh ollinda qil arz,
Vale bilkim qilibmen xizmatin farz.

Agar tutsa meni kelmakda ma'zur,
Ne hukm etsa bo'lay jon birla ma'mur.

Ani ko'rmakda g'olibdur harosim,
Sening ollingda budur iltimosim

Ki, bu ma'nidin o'tkorgaysen oni,
Karam yo'lig'a boshqorgaysen oni.

Erurmen gar bu nav' etsang muruvvat,
Qiyomatqa degin mamnuni minnat».

Chu oni ko'rdi Shorur asru mazlum,
Kelib ahvolin etti shahg'a ma'lum

Ki: «Men yo'q, balki Tengridur guvohi
Ki, bu ishlarda yo'q oning gunohi.

Vale kelmakda ojizdur bag'oyat,
Manga qilsang bu kelmakni inoyat.

Nekim holi desang, jon birla qilsun,
Ne so'ngra ahdu paymon birla qilsun».

Ko'rub Shorurg'a ul qissani kom,
Aning kelmokligidin kechti Bahrom.

Dedi: «Lekin bu kishvar ahli ta'yin
Qila olmosa nekim qilsa taxmin

Ki, to Xusrav cherik chekmish bu sori,
Ne nuqson bo'lmish andin elga tori.

Ham oncha vajh andin elga yetsun,
Ani yetkurgach o'z mulkiga ketsun.

Vale ahd aylasunkim, yetsa filhol,
Yana bir oncha andin qilsun irsol».

Degach Shorur hukm ul notavong'a,
Eshitgach hukm, minnat qo'ydi jong'a.

Nekim el istadi to'kti xizona,
Xizona sarf etib bo'ldi ravona.

Yana oncha yibormakka qilib ahd,
Ani ham yetkurub ko'p aylabon jahd.

Yig'ib Arman elin farxunda hokim,
Qilib Farhod uchun raddi mazolim

Ki: «Xusravdin ne ishkim bo'ldi hodis,
Kishikim desa Farhod erdi bois;

Nekim arz etsa nobudu ziyondin,
Olib za'fini, xushnud o'lsun ondin».

Bu so'zdin sho'ru g'avg'o tushti har yon,
Fig'on birla alolo tushti har yon

Ki: «Haqdin borimizning iltimosi
Bu erdikim, aning bo'lsoq fidosi.

Chu biz yo'lida so'z jondin degaybiz,
Ne bo'lg'ay molkim, ondin degaybiz.

Emas el royi birla hukmi taqdir,
Nekim taqdir anga bo'lmish ne tadbir.

Duosig'a hamisha mushtag'ilbiz,
Ne qilmish har ne qilmish ham bihilbiz».

Muhosiblarg'a ta'yin etti filhol
Ki, ul el ichra qismat torti amvol.

Tuzarga mulk aro hashmat asosin,
Tilab el ichra Bonu aqrabosin.

Birovnikim, topib borig'a foyiq
Ki, bo'lg'ay saltanat amrig'a loyiq.

Qilib Arman elining rodshohi
Ki, bo'lg'ay kishvar ahlining ranohi.

Qilib ul adl oyinini bunyod
Ki, adlidin bo'lub vayronlar obod.

Ne yerkim buzdi beandoza Xusrav,
Ani aylab imorat toza xusrav.

Berib Bahrom anga hashmat asosin,
Livou toju ganji beqiyosin.

Topib ham maqdamidin taxt roya,
Solib ham boshi uzra chatr soya.

Aning sultonlig'in chun shohi Bahrom,
Nechukkim istabon aylab saranjom,

To'kub Chin ahlig'a ko'p naqd ila ganj,
Qo'lub ko'p uzrlarkim, ko'rdunguz ranj.

Yeting ahlu ayolingizga yonib,
Diyoru mulku molingizg'a yonib.

Alar ham chun Ko'rub bu nav' surat,
Base yig'lab, vale yonib zarurat.

Dedi: «Xoqong'a elting bo'yla e'lom
Ki, torti bir-birin Farhodu Bahrom».

Alar chun tuttilar xushluq sori yo'l,
«Qayonkim bor esang sen dog'i xush bo'l».

Sirahni chun bu so'z birla uzotti
Taayyun band ila qaydin ushotti.

Yetib Farhodning qabrini zohir,
Ulu Shorur bo'ldilar mujovir.

Fano tufrog'ig'a chun bo'ldilar rast,
Baqa fayzi yeta boshlodi rayvast.

Qo'yub shahliq, chu qildi xoki rahliq,
Chu yaxshi boqti, xud ul erdi shahliq.

Navoiy foni o'l, istar esang kom,
Nechukkim bo'ldilar Farhodu Bahrom!

Ketur soqiy, manga jomi fano ber,
Nechakim oni sirqorsam, yano ber!

Magar qilg'ay meni bu jom rayvast,
Alar yanglig' fano tufrog'ig'a rast!

LIII

*Saltanat shajarasining samarasi va xilofat bog'ining shajarasi, hidoyat avjida manzil etgan,
tamalluqning nihoyatig'a yetgan, riyo qasri bunyodin qo'nqorg'on, balog'at ayvonida ot chiqorg'on,
ya'ni sultonzodai olam Abulfavoris Shohg'arib¹ Bahodir xallada davlatuhu² madhida bir necha so'z
surmak va nasihatimiz nuktalar arzg'a tegurmak, umid ulkim bu shohvor durlarni tufrog'din olg'ay va
adosida quloq solg'ay, balki ul garonmoya gavharlarni quloqqa solg'ay*

Jahon bog'iki, rashki naqshi Chindur,
Qayu Chin, g'ayrati xuldi barindur.

Bu bog' ichra kishi qilsa taammul,
Topar har bir chaman sahnida yuz gul

Ki, bo'lg'ay har birida rangu bo'yi
Vale yo'q rangu bo'dek guftu-go'yi.

Guli xandonda gar bo'lsa tabassum,
Vale bulbul kibi yo'qtur tarannum.

Gulekim bo'lsa rangu bo'yi oning,
Ham o'lsa nukta diljo'yi oning.

Namudor ichra gulkirdor bo'lsa,
Takallum ichra bulbulvor bo'lsa.

g'arib o'lg'ay nihoyatdin ziyoda,
Bu yanglig' gulkim o'lg'ay shohzoda.

Qayu shahzoda ul koni malohat,
Takallum vaqti daryoyi fasohat.

Fasohat bobida shahg'a qarib ul,
Bori shahlar fasihi Shohg'arib ul.

Zihi nutqung takallum vaqti jonbaxsh,
Masiho yanglig' anfosing ravonbaxsh.

Ne ma'ni bo'lsa diqqatdin nihoning,
Hal aylab oni tab'i xuradoning.

Kichik yoshda qilib tab'ing shumora,
Xirad ririni tifli shirxora.

Sening zotingg'adur bu so'z furug'i,
Kichik yoshdin ulug'larning ulug'i.

Erurda kavkabi baxting yangi oy,
Erursen badr yanglig' olamoroy.

Qachonkim badrlig' torsa hiloling,
Quyoshdin bo'lg'ay ortuqrog' kamoling.

Yangi oy badrliqdin keldi mahjur,
Quyoshdin har kecha kasb etmasa nur.

Quyoshliq istasang kasbi kamol et,
Kamol ar kasb etarsen, bermalol et.

Kishi ta'limdin torsa malolat,
Topar ilm ahli ollinda xijolat.

Kishi farzan avonu zolim o'lsa,
Va lekin nuktadonu olim o'lsa.

Baso zohid kishikim om ichinda,
Anga muhtoj o'lur islom ichinda.

Birovkim qilsa olimlarga ta'zim,
Qilur go'yoki rayg'ambarg'a ta'zim.

Hadis o'lmish nabiyydin bo'yla hodis
Ki, olim keldi rayg'ambarg'a voris,

Kishikim bo'lsa olam rodshohi,
Aning ummatlig'idindur mubohi.

Birovkim ilm ila bo'ldi barumand,
Angakim voris o'ldi – bo'ldi farzand.

Erursen shoh — agar ogohsen sen,
Agar ogohsen sen — shohsen sen.

Chu bo'ldi nuktadin ogoh to'ti,
Ani derlar xaloyiq shoh to'ti.

Vale tovuskim, ming zevari bor,
Ne zevarkim, boshida afsari bor.

Bu afsar birla shah dE maslar oni
Ki, bor asli yamon Hindustoni.

Bilik shoh aylasa hayvonning otin,
Ne tong, gar shoh qilsa kimsa zoting'

Shahyekim, ilm nurin torti zoti,
Aning to hashr qoldi yaxshi oti.

Sikandar torti chun ilmu hunarni,
Ne yanglig' oldi ko'rgil bahru barni.

Aningdek saltanat ahli ko'p erdi,
Qayu birga bu nav' ish dast berdig'

Iki ming yil o'tub yuz ming xiradmand,
Bo'lub hikmatlari birla barumand.

Temurxon³ naslidan sulton Ulug'bek⁴
Ki, olam ko'rmadi sulton aningdek.

Aning abnoyi jinsi bo'ldi barbod
Ki, davr ahli biridin aylamas yod.

Valek ul ilm sori torti chun dast,
Ko'zi ollinda bo'ldi osmon rast.

Rasadkim bog'lamish — zebi jahondur,
Jahon ichra yana bir osmondur.

Bilib bu nav' ilmi osmoniy
Ki, andin yozdi «Ziji Ko'ragoniy»⁵.

Qiyomatg'a degincha ahli ayyom,
Yozorlar oning ahkomidin ahkom.

Bilik garchi ko'runur ko'zga ziynat,
Vale shahlarg'a bordur o'zga ziynat.

Vagar ilm ichra bo'lmay birga qone',
Baridin bahravar bo'lsang ne mone'.

Guzar qil har necha ilm o'lsa hosil,
Chu din ilmig'a yetsang ayla manzil.

Shah uldurkim, shiori ilmi dindur,
Nedinkim ilmi din ilm ul-yaqindur⁶.

Ulum ichra o'qusung yuz tuman fasl,
Tamomi far'u, din ilmi erur asl.

Bu din ilmiki xomam qildi tahrir,
Erur fiqhu hadisu so'ngra tafsir.

Chu takmil o'ldi bu uch ilm sen bil,
Yana har ilm maylin qilma, yo qil.

Va lekin tibbu hikmat ham erur xo'b
Ki, sihatdur kishi jismida matlub.

Qayu jismeki oning sihhati yo'q,
Qilurg'a Tengri amrin quvvati yo'q.

Birovkim raxta birla suvni yutqay,
O'zung dekim, ne yanglig' ro'za tutqay.

Netib qilg'ay safodin sajdaye fosh,
To'shakdin ulki olmas lahzaye bosh.

Ul uch din ilmiyu bu bir badandur,
Bular muhtoji yaxshi, gar yomondur.

Ko'rardin bu ulum o'lg'ach kaloli,
Muborak tab'inga yetsa maloli.

Ravon tarix sori rag'bat ayla,
Salotin birla azmi suhbat ayla.

Jahondin ko'rki kimlar kom olibdur,
Bu eski dayr kimlardin qolibdur.

Qani Tahmurasu⁷ Jamshidu, Zakhok⁸
Ki, har bir oldi olam mulkini pokg'

Nazar qilkim, olib nettilar oxir,
Nekim borin solib kettilar oxir.

Alar xud kettilar gar kech, agar bot,
Vale qoldi alardin dahr aro ot.

Bu ot gar yaxshidur, yoxud yomondur,
Qilurg'a oni bois ko'r, ne fandur.

Qayu fankim shuru' etmaklik onda,
Kishidin yaxshi ot qolg'ay jahonda.

Qila olg'oncha ul bo'lsun shioring
Ki, yaxshi ot qolg'ay yodgoring.

Chu din ilmig'a komil bo'ldi roying,
Hal etti xotiri mushkilkushoying.

Emas hojat ne qil deb kimsadin rand
Ki, ham olimsen ul dam ham xiradmand.

Nazar qilkim ne amru nahy etar Haq,
Haq amru nahyidin bosh chekma mutlaq.

Ne kim qil deb turar favt etmagil hyech,
Nelarkim qilma debtur borchadin kech.

Vagar hikmatqa bo'lsa iltifoting
Ki, bo'lsun Nuh umricha hayoting.

Burun qil o'z mizojingg'a taammul,
Ne holi bor ekonni angla bilkul.

Chu tahqiq anglading hikmat musirdur,
Mungakim ne mufidu ne muzirdur⁹.

Mufid ashyog'a doyim ishtig'ol et,
Vale bor ishda mayli e'tidol et.

Nekim bo'lsa muzir, bo'lg'il haroson
Ki, bo'lg'ay tab'inga mushkillar oson.

Nekim bo'lsa mizojingg'a guvoro,
Anga ko'p mayl qilma oshkoro.

Bu so'zni ahli hikmat deb durur xo'b,
«Yamondin oz behkim, yaxshidin ko'r»¹⁰.

g'izo bo'lsa mufidu tab' rog'ib,
Bas et tab'ing hanuz o'lg'onda tolib.

Bu dog'i tormag'uncha hazmi komil,
Badanni qilma ortuq yukka homil.

Agar hayvon suyidur g'ayri maqdur,
Erur gar me'da qilmas hazm, ma'zur.

Bu yanglig' hikmat oyinida chust o'l
Ki, doyim komronu tandurust o'l.

Vagar tarix sori aylagung mayl,
Muni bilgachki ne ish qildi har xayl.

Salotineki bo'ldilar jahongir,
Ne yanglig' qildilar har ishda tadbir.

Qayu zulm ayladi, qay bir adolat,
Ne ishga ayladi har bir dalolat.

Ne ishdin mamlakat obod bo'ldi,
Qayu ishdin ulus barbod bo'ldi.

Nedin torti mamolik istiqomat,
Ne ishdin elga yuzlandi salomat.

Cherik oyini ne ishdin tuzuldi,
Aduvning xayli ne ishdin buzuldi.

Ne nav' ish birla torti din ishi sud,
Ne ishdin oxirat torti ziyonbud.

Ne ish har shohning bo'ldi sifoti
Ki, qoldi olam ichra yaxshi oti.

Topibdur daf'a-daf'a borcha tahrir,
Chu solg'ungdur nazar borig'a bir-bir.

Shak ermas anglabon ravshan zamiring,
Anga mayl aylagay royi muniring

Ki, bu olamda borcha sudung o'lg'ay,
Yana olamda ham behbudung o'lg'ay.

Nechukkim, shoh tormish dinu dunyo,
Sanga ham yetgay ushbu ikki ma'no.

Bu ikki ishni gar qilsang tavaqqu',
Ne ishkim shah qilur, qilg'il tatabbu'.

Bu ma'nilarki xomamdur raqamkash,
Agar xud kelmayin tab'ingg'a noxush.

Shak ermasturki, hangomi havoyij,
Amalg'a kelturub, torqung natoyij.

Yetursa naf'i kulliy har bir irshod,
Mening ruhum duodin qilg'asen shod.

Sanga bu rand har dam naf' bergay,
Duo qilsang manga ham naf' bergay.

Ketur soqiy, mayu ko'nglumni shod et.
Qadimiy qullug'um haqqini yod et!

Ishim chun rand bermaktur rayoray,
Eshit randu manga tut bir qadah may.

LIV

*Bu noma itmomig'a xoma tuzmakdin taronasozlig' va bu hangoma ixtitomida sa'y
ko'rguzmakdin fasonarardoqlik' va bashariyat iqtizosi bila hadsiz lof zohir qilmoqdinkim o'z
naf'yig'a «Lo»¹ durur — uyolmoq va yarimchuq da'vo ko'rguzmakdinkim o'z man'ig'a
«da'»² durur — xijolatqa qolmoq va bedilona ajzg'a tushmakdin g'oyatsiz izzat ko'rmoq va
dilso'xtavor faqr ko'rgazmak bila nihoyatsiz farah tormoq, «Alhamdulillahil-lazi vaffaqani min
iftitohihi ilo ixtitomihi; va sallalohu alayhi va olihi va as'hobi kiromihi»³*

Manga chun fikrati xurshedsoya,
Bu oliy toram uzra berdi roya

Ki, gardun qal'asig'a raxsh surdum,
Quyoshni gardi markabdin yoshurdum.

Kumaytim⁴ ro'ya chun gardung'a soldi,
Atorud kilku sanduqi usholdi.

Aningdek chirmadim Birjisdin⁵ toj
Ki, boshi taylasong'a⁶ bo'ldi muhtoj.

Falakdin yerga sochdim oncha anjum
Ki, ofoq o'ldi ul anjum aro Kim.

Qolib anjum aro bu dori shevan,
Diram ostida ul yanglig'ki, maxzan.

Ne axtar, har biri Birjisu Nohid⁷,
Ne Birjisu qayu Nohidu xurshid.

Sirehr avji uza chun roya tortim,
Quyosh jirmi bila olamni yortim.

Bori olamni tutqoch mehr nuri,
Yorudi el ko'zi andin zaruri.

Basorat ahli nekim tuttilar ko'z,
Nechukkim kom edi, yoruttilar ko'z.

Vale chun ko'ri modarzod yetti,
Bu beroyon ziyoning nafyin etti.

Ko'zikim anga kunduz, kecha bo'lg'ay,
Muayyandur jahonda necha bo'lg'ay⁸.

Quyoshkim soldi olam ichra yog'du,
Yetishti rashshadin anqog'a tegru.

Vale yuz muncha gar nur o'lsa ma'lum,
Ne ma'lum aylagay xuffosh ila bumg'

Danilarg'a birovkim zarfishondur,
Yeshak o'llig'a to'kmak za'farondur.

Ne torqay ko'ralak sham' o'tidin zavq,
Kerak rarvona kuygay ko'rguzub shavq.

Gulikim dahr bog'in gulshan aylar,
Nasimi ko'z charog'in ravshan aylar.

Nechakim rangi bo'yi jonfizodur,
Jual xaylig'a atridin vabodur.

Jual ko'ngli uchun bog' ichra bulbul,
Deyolg'aymuki, ruhafzo emas gulg'

Jual andoqki, lo'liyi siyahro'y,
Yasar rayvasta sahro dashtida go'y.

Ani elturda naqdi jon masallik,
Nigun aylar boshin chavgon masallik.

Bu go'y o'lmish duri g'altoni go'yo,
Dema dur, balki naqdi joni go'yo.

Aning tab'i aro bo'lg'onni marg'ub,
Desunmu soru bulbulkim erur xo'bg'

Jualg'a xirmani gul rangi bo'yi,
Bil andoqkim, aning bulbulg'a go'yi.

Vale har kimsakim tab'i mudiqdur,
Bilur bu ikkidin qay bir muhiqdur⁹.

Hamul bulbul bukun menmenki, aflok
Qushe fahm aylamas mendek shag'abnok¹⁰.

g'ami ishq ichra ming afg'oni oning,
Har afg'onida ming dostoni oning.

Bu gulshan bulbuli bo'stonsaroyi,
Dema bo'stonsaro, dastonsaroyi.

Navoiy, haddin oshti so'zda lofiing,
Bilindi ayni voqye'din gazofiing.

Bu da'vi dastgohin bir zamon yig',
Chu da'vi ichra ma'ni yo'q, ne osig'g'

Qo'yay bir lahza shoirliq shiorin,
Chin aytay o'z shiorim yo'qu borin.

Men ul tufrog'menkim, charxi bebok,
Natija bermas ondin g'ayri xoshok.

Yo'q ulkim garddek el farqin olmish
Ki, xas yanglig' ayog' ostig'a qolmish.

Lagadko'bi zamondin yuz maloli,
Bo'lub olam elining roymoli.

Nechakim el ayog'idin topib ko'b,
Quyundek tushmayin holig'a oshub¹¹.

Mashaqqat xaylidan bo'lg'on soyi rast,
Yetib ul xayl-xayli dast-bardast.

Gahikim sarsari mehnat yetib tez,
Qilib ajzosin oning vahshatangez.

Havodis tundbodi qo'zg'oloni
Qazib bir damda bunyodidin oni.

Ayirib bir-biridin uzv-uzvin,
Demakim uzv-uzvin, juzv-juzvin.

Havoyilar kibi bechora aylab,
Maqomi aslidin ovora aylab.

Urub gah tog'u gah homung'a oni,
Chekib xasdek gahi gardung'a oni.

Qilib yel xaylidek bir dam jahongard,
Buxor ajzosi yanglig' osmongard¹².

Chekib yel ho'yidin afg'onin oning,
Olib sargashtalig'din jonin oning.

Havodis tundbodi chun bo'lub sust,
Qaro tufroqqa oni tashlabon rust.

Chu eltib osmon uzra jahondin,
Yana tufroqqa otib osmondin.

Hamono ko'kka chekmaktin xayoli,
Bukim, urgay yana tufroqqa holi.

Tuganmay charxdin bu ranju oshub,
Yana yetib havodisdin lagadko'b.

Balo dashtida mundog' bir ovuch xok
Ki, muncha kin anga yetkurgay aflok.

Ayog' ostida kohl dardrarvard,
Yana bir lahza bosh uzra bo'lub gard.

Chu taskin davlatidin topibon bahr,
Qaro tufroqqa o'lturtub ani dahr.

Bu tufroq torsa ham bir yerda orom,
Ne torqay xasdin o'zga andin ayyom.

Bu xas ham yo'qki, andin zoda bo'lg'ay,
Sukunu sayr aro balkim qo'shulg'ay.

Natija bersa bu tufroq ila gard,
Xasu xoshok o'lur, yo'q sabzau vard.

Bo'lur ul nav' tufroq hamki dehqon,
Ichi fikrida bog'lab yuz gireh qon.

Berib surmak bila jismig'a xorish,
Yuziga bal xututidin nigorish.

Chekib hifzi uchun davrida devor,
Qilib doyin hisori ohanivor.

Sochib har nav' guldin dona anda,
Chu sochti gom qo'ymay yona anda.

Yetishmay anda yot elning ayog'i,
Ne yot elkim, uzub yot o'tni dog'i.

O'turmay¹³ vaqtidin bir lahza suyini,
Tama' aylab bu suvdin obro'yini.

Topib muncha navozish qil taammul
Kim, ul tufroq nevchun bermasun gul.

Muqarrardur ochilmoq qilsa ohang,
BERur bir rang gul yo'q, balki yuz rang.

Bo'lub olamg'a ziynat rangu bo'yi,
Chiqib bulbullarining hoyu ho'yi.

Meni xokiga ham charxi sabukgom,
Sukun manzilgahida bersa orom.

Taraddud mehnatidin shod qilsa,
Ulus bedodidin ozod qilsa.

Mahol ummid ila har bir jafokesh,
Damo-dam urmasa bag'ring'a yuz nish.

Bo'lub ming g'ussa o'qig'a nishona,
Zamirim bo'lmasa zanburxona.

Topib taskin jafogarlari hujumi,
Terukdin tinsa ko'nglum marzu bumi.

Chu ko'rmay kom shahdin har tabahkor,
Meni qilmosa ollinda gunahkor.

Birov bo'lsa shah ollinda muotab,
Meni qilmosa ul ishda muxotab.

Bo'lub mundoq g'amu ranjimdin ogoh,
Tarahhum aylasa ahvolima shoh.

Nishotim bog'ida bir fikr qilsa
Ki, gohye g'unchadek ko'nglum ochilsa.

Yigirmi to'rt soat kecha-kunduz,
Yigirmi to'rt dam ursam nafas tuz

Ki, andin vaqtima yetsa huzure,
Birovdin tormasa ko'nglum future.

Raqam qilg'on Parishon nomalardin,
Yozilg'on rabti yo'q hangomalardin.

Hamono teztak aylab qalamni,
Ravonroq torta olg'aymen raqamni.

Ham o'lg'ay bu raqamdin san'ati ko'r,
Ham o'lg'ay san'atida diqqati ko'r.

Vagar tole' bo'lub kulliy madadgor
Ki, bo'lmay axtari baxtim hasadgor.

Farog'at kunjida bir go'sha tutsam,
Meni el, men dog'i elni unutsam.

Bori ashg'oldin shah tutsa ma'zur
Ki, bo'lsam so'z demok shug'lig'a ma'mur.

Yana shoh iltifoti bo'lsa goh-goh
Ki, bo'lsa nazm yo nozimdin ogoh.

So'zumga gah berib isloh din zeb,
Gahi in'omi etsa so'zga targ'ib¹⁴.

Deyolmasmenki, Xusrav yo Nizomiy,
Va yo nazm ahlining sarxayli Jomiy

Nechukkim chektilar til xanjarini,
Sarosar oldilar so'z kishvarini.

Alar o'trusida men ham chekib tig',
Chekarga so'z sinonin qilg'amen big'.

Vale Haq lutfig'a eltib ranohi,
Shah iqbolidin istab takyagohi.

Deyolg'aymenki, ko'p aylab tazarru',
Bularg'a aylay olg'aymen tatabbu'

Ki, arz etsam manga yetmay malolat,
Havodoring'a yuzlanmay xijolat.

Bo'lub ahsanta lafzi elga oyin,
Yetishgay shahdin ehson, dog'i tahsin.

Nizomiy olsa Barda,¹⁵ birla Ganja,
Qadam Rum ahlig'a ham qilsa ranja.

Chekib Xusrav dag'i tig'i zabonni,
Yurub fath aylasa Hindustonni.

Yana Jomiy ajamda ursa navbat¹⁶,
Arabda dog'i cholsa ko'si shavkat.

Agar bir qavm, gar yuz, yo'qsa mingdur,
Muayyan turk ulusi xud meningdur¹⁷.

Olibmen tahti farmoning'a oson,
Cherik chekmay Xitodin to Xuroson.

Xuroson demakim, Sherozu¹⁸ Tabrez¹⁹
Ki, qilmishdur nayi kilkim shakarrez.

Ko'ngul bermish so'zumga turk jon ham,
Ne yolg'uz turk, balkim turkmon ham.

Ne mulk ichraki bir farmon yibordim,
Aning zabtig'a bir devon yibordim²⁰.

Bu devon tutti ul kishvarni andoq
Ki, devon tuzmagay daftarni andoq.

Necha daftar qaro qilg'aymen oxir,
Jihatsiz mojarro qilg'aymen oxir.

Navoiy necha degung so'zni hazyon,
Bu hazyonlarni qo'y, bir Tengriga yon.

So'zing hazyon, magar uyqudadursen
Ki, ma'ni qasdidin osudadursen.

Bu g'aflat uyqusidin bir ko'z ochqil,
Yuzungga ashk – uyqu daf'i sochqil.

Urub yuzga nadomat ashkidin suv,
Magar ketgay ko'zungdin bo'yla uyqu.

Bu suv yo'q ko'zni qilg'ay uyqudin pok,
Ko'ngulni dog'i qilg'ay qayg'udin pok.

Demon ko'zu ko'ngul hangomasin ham
Ki, pok etgay amalning nomasin ham.

Nadomat ashkidin har zori g'amnok,
Yub etsa nomai a'molini pok.

Ul ashkin abri rahmat yomg'uri bil,
Ne yomg'ur, fazl bahrining duri bil.

Ilohiy, so'zni chektim rech darrech,
Hijo tumori yanglig' sarbasar hyech.

Kimon qilmon xatokore o'zumcha,
Xato ham sarbasar tormon so'zumcha.

O'tub umr etmayin bir safha oro
Ki, bo'lmay yuz varaq jurm oshkoro.

Chu mushkafshon bo'lub xomam qarosi,
Bo'lub ul mushklar nomam qarosi.

Va lekin men necha bo'lsam xatokor,
Bihamdillah, sen ermassen jafokor.

Manga garchi xato sondin fuzundur,
Sanga bahri ato ondin fuzundur.

Chu tushsa bahri afvungga talotum,
Ajab yo'q yuz jahon jurm o'lmog'i Kim.

Kishi o'z jurmidin ne uzr qo'lg'ay
Kim, ul daryo aro bir qatra bo'lg'ay.

Agarchi qatra bo'ldi ersa nopok,
Bo'lur ul damki, tushti bahr aro pok.

Chu bahri afvung o'lsa uzrxohim,
Nedur men-menki, ne bo'lg'ay gunohim.

Karamdin aylasang jurmumni nobud,
Sanga yo'qtur ziyon, ko'rtur manga sud.

So'zum xo'b ersa rahmat ayla hamroh,
Vagar dedim yomon: astag'firulloh.

Bihamdillahki, bu g'am dostoni,
Firoq ahlig'a motam dostoni.

Tugatmay nomai umrumni ayyom,
Visol ayyomi yanglig' torti itmom.

Chu tarixi yilin onglay dedim tuz²¹,
Sekiz yuz sekson erdi dog'i to'qquz.

Navoiy sayr etib so'z bo'stonin,
Raqamzad qildi chun bir dostonin.

Chu qolmay dostondin nukta boqiy,
Tutub sog'ar to'la ber turfa soqiy.

Labolab chun yetib ul jom rayvast,
Damo-dam so'z demakda ul bo'lub mast.

Vale bu doston qilg'uncha mastur,
Ko'p aytib so'z, bag'oyat bo'ldi maxmur.

Ketur soqiy, anga bir do'sgoniy
Ki, tutqay do'stlarg'a do'st oni!

Manga tutqilki, so'zni ko'tah ettim,
Tinay bir lahza chun manzilg'a yettim.

SHARH VA IZOHLAR

I

Muqaddima o'rnidagi bu bob adabiy an'anaga ko'ra, «hamd» – Alloh taoloning maqtoviga bag'ishlangan bo'lib, Navoiy yaratuvchining qudratini ta'riflab, uning irodasi bilan qalamga olmoqchi bo'lgan g'oyaviy niyati haqida so'z yuritadi.

1. Baytning birinchi misrasi arabcha: Ma'nolar eshiklarining ochilishi sening (ya'ni Ollohning) maqtovining bilan, degan mazmunini bildiradi. Keyingi misrada esa, shoir so'z o'yini san'atini ishlatadi – «fath» so'zining ikki ma'nosidan foydalanadi: ma'nolar eshiklarinn ko'nglimga «ochib» ber va ularni «zabt» etishni nasib qil, mazmunida qo'llaydi.

Keyingi baytlarda shoir ma'nolar xazinasini qulfiga qo'lining kalit bo'lishini, shu vosita bilan barcha umidlariga yetishishni tilaydi, ana shu ma'nolar xazinasidan olamni, olam ahlini manfaatdor etishni umid qiladi. Bu baytlarda «maxzan», «durafshon», «gavhartosh», «dur», kabi so'zlar majoziy, ya'ni ko'chma ma'noda ishlatiladi. Ular mazmun, ma'no bilan aloqador bo'lib, buni badiiyat haqidagi ilmda «istiora» san'ati deb yuritiladi.

II

1. Navoiyning «Farhod va Shirin»i boblari sarlavhalari boshqa dostonlaaridagi kabi ma'lum g'oyaviy va badiiy funksiyalarni bajaradi. Shoir ularda asos-e'tibori bilan har bir bobdagi yetakchi g'oyani izohlab beradi. Shuningdek, ular badiiy jihatdan ham muayyan vazifani o'tab, o'quvchining bobda bayon etiladigan voqyealarga munosabatini belgilashga xizmat qiladi.

Bu bob sarlavhasida shoir arab yozuvidagi harflar ifodasiga ishora qilib, shavq dostoni bo'lmish «Farhod va Shirin»da sarvqadlar bo'yiga o'xshash «alif», binafsha sochlar jingalagiga o'xshash «lom»larda «Olloh» so'zi nazarda tutilishini yozadi. Binobarin, bu yerda Navoiy xudo ta'rifi berilishini bayon qiladi.

Bu bobda shoir yozishga kirishayotgan «Farhod va Shirin» dostonining umumiy talqini, undagi qahramonlar, personajlarning muhtasari tavsifini beradi, «dard bog'i» deya ta'riflangan ishq bilan aloqador barcha hayajon va iztiroblar haqida yozadi. Shoir xoliq – yaratuvchi xudo sanosi – maqtoviga kirishar ekan, eng avvalo, u inson ko'nglini ishq gulshani, bu gulshanda esa ishqni xazinaga aylantirganligini madh etadi. Ishqqa «jahonni kuydiruvchi» qudrat baxsh etadigan yaratuvchi husni, go'zallik ta'rifini esa Navoiy davridagi keng tarqalgan tasavvufdagi panteizm ta'limoti tushunchalariga aloqadordir. Bu ta'limot «ilg'or fikrli mutafakkirlar uchun hayot va insonni kuylashga keng imkoniyat tug'dirar va o'z davri uchun taraqqiyparvar yo'nalish edi. Demak, Navoiyning yaratuvchi go'zalligini kuylovchi ilhomli misralarini dunyo va koinot go'zalligining tavsifi desa bo'ladi» (Qayumov A. «Farhod va Shirin» sirlari. Toshkent. 1979. 6-bet). Bobning avvalgi yetti baytida shoir yana majoziy ma'nodagi «dard bog'i», «dola», «gul bargi», «sunbul», «oqar suv», «g'uncha», «otashin vard» (Kizil gul) kabi so'zlar orqali ishq, uning alamlari, iztiroblari haqida so'z yuritadi. Buni shoir ilmi bade'dagi uyg'unlashtirish san'ati vositasida amalga oshiradi. Shuningdek, bobdagi «qazo Farhodi amri rahnamuni» misrasidan to «Kelib kam zarralardan dog'i Xusrav» misrasigacha bo'lgan qismda «Navoiy qazoni Farhodga, osmonni Farhodga aloqador Besutun tog'iga, aqlni Chin xoqonining vaziri Mulkoroga va Suqrotga, tunnn Xusrav Parvezning oti Shabdezga, qadarni Farhodning do'sti Shopurga, ajalni otasini o'ldirgan Parvezning o'g'li Sheruyaga, zamonni Parvezning sozandasi Nigisoga o'xshatgan holda «shirin», «tilism» so'zlari Besutun, Xusrav va uning xonandasi Borbad nomlarini tilga olib, muqaddimani dostonining mundarijasiga uyg'unlashtirgan» (Rustamov A. Navoiyning badiiy mahorati, 149-bet). Ayni

choqda, bu o'xshatishlar zamirida shoir doston mundarijasida qahramon va personajlar faoliyatni qaysin ko'lamda kechishi, ular dostonida ijobiy, salbiy rol o'ynaydimi yoki o'tkinchimi degan masalalarga ham e'tiborni jalb etadi.

2. Fafham – arabcha (undov so'z). Tushun! Angla! Diqqat qil! demakdir.

3. Vallohu a'lam – arabcha: xudo biluvchandir demakdir.

Bu baytda shoir yana o'sha panteistik ta'limotlarga ko'ra yaratuvchi bilan yaratilganlar bir-biriga oshiq, buni idrok etish kerak, demoqchi bo'ladi.

4. Moarafnok – arabcha: seni keragicha bilmaganmiz, ma'nosini bildiradi.

5. Navoiy yozishga kirishayotgan dostoniing personajlari ta'rifini bosh qahramon Farhoddan boshlaydi. Ma'lumki, o'z manmalarini folklordan olgan Farhod obrazi Firdavsiy «Shohnoma»sida Afrosiyobning jangovar sipohsolori sifatida tilga olinadi. Dastavval bu obraz Nizomiyning «Xusrav va Shirin» dostonida asosiy personajlardan biri sifatida kiritiladi. Nizomiy Farhodi xalq namoyandasi, toshyo'nar usta. U oqil va insonparvar, g'oyat savodli va pahlavon. Farhod garchi doston syujeti rivojida asosiy rol o'ynamasa-da, muallifning yetakchi g'oyasini tushunishda ahamiyati kattadir.

Xusrav Dehlaviyning «Shirin va Xusrav» dostonida esa Farhod oliy nasab shahzoda, taqdirga tan beruvchi baxtsiz oshiq qilib tasvirlanadi. Farhod obrazini ilk daf'a birinchi o'ringa ko'chirib talqin qilgan shoir ozarbayjon adabiyoti tarixida Nizomiy an'alarini davom ettirgan, fors tilida ijod qilgan Orif Ardabiliy (XIV asr) edi. Lekin Orifning Farhodida qator manfiy jihatlar, jiddiy qusurlar mavjud. Farhod o'z hunar va muhabbati ila Xusravdan juda ustun ko'tarilsa-da, muhabbatga munosabati va shaxsiy ma'naviyati jihatdan undan farqlanmaydi. «Farhod o'zining sevgilisi Gulistonni tezda yodidan chiqaradi». «Muallif o'z qahramoni (ya'ni Farhod) o'limini uning Rum Qaysari o'g'li Garoyni o'ldirganligi bilan aloqador qilib talqin qiladi... Bu esa obraz qimmatini ozaytiradi» (Arasli N. Arif Ardabili va onun «Ferhadname» poyemasi. Baki, 88–89-betlar).

Alisher Navoiy o'z dostonida Farhodni asosiy, markaziy qahramon qilib oldi. Uni tom ma'noda ijobiy qahramon sifatidagi yangicha talqinini berdi. «Farhod obrazida o'z davrining ilg'or g'oyalarini kuylaydi, xalq ommasiga xos qator olijanob xususiyatlarni ideallashtiradi» (Hayitmetov A. Navoiyning ijodiy metodi masalalari. 93-bet).

6. Xito – Chin (Xitoy) mamlakatining shimolidagi viloyat nomi (Sinszyan yoki Koshg'ar ko'zda tutiladi) (Farhangi zaboni to'chik, 471-bet).

7. Mulkoro – Navoiy asarlarida Chin xoqoni vazirining nomi. U g'oyat donishmand va tadbirkor qilib tasvirlanadi.

8. Moniy – Ibn Fatak (216–276) – moniylik ta'limotining asoschisi. Sharq rivoyatlarida uni mashhur naqqosh va rassom deb ta'riflaydilar. Uning muqaddas kitoblari nihoyatda go'zal miniatyuralar bilan bezatilgan emish, monuviysoz–moniycha qilib ishlash; Dostonida Farhod uchun Xoqon yil fasllariga moslab qurdirgan to'rt qasrni bezagan naqqosh ustaning nomi.

Bu baytda esa shoir Farhodning ko'ngli qasri Moniy korgohidek go'zal va naqshpardozi qilib yaratilgan, demoqchi.

9. Suqrot – Sokrat (mil. av. 470, 469–399) qadimgi yunon faylasufi. Navoiy dostonida Suqrotni aql va hikmatda benazir bir xiradmand sifatida talqin qiladi.

10. Shirin – bu yerda shoir so'z o'yini ishlatgan: Navoiy o'z salafllari Nizomiy va Xusrav Dehlaviy Shirinni jahon ahliga yoqimli, totli obraz qilib yaratdilar, demoqchi. Aytish kerakki, Shirin ba'zi ma'hazlar, afsona va dostonlarda goh eronlik, goho oromiy nasab, yo rumli, yoki armani deb beriladi. Nizomiyda u ozarbayjonlik, Navoiyda esa armaniyalikdir.

Nizomiy Shirini g'oyat go'zal va aqlli, irodali va maqsad yo'lida izchil bo'lib, sosoniylar podshohi Hurmuz o'g'li Xusrav Parvezni sevadi. U hatto Xusrav Parvez Vizantiya qaysarining qizi Maryamga, Isfahon go'zali Shakarga uylanganida ham nechog'lik g'am-alam chekmasin o'z

sevgisiga sodiq qoladi. Uni kanal qazuvchilar orasidagi toshkesar Farhod sevib qolganida ham Xusravdan voz kechmaydi. Oxiri uning qonuniy xotini bo'lib qoladi. Shirinning xalqi farovonligi yo'lida Xusravni kayfu-safo, hashamdor maishatlardan qaytarish, mamlakat va xalq taqdiri bilan mashg'ul bo'lishga da'vat etish kabi olijanob intilishlarini Nizomiy madh etadi. Maryamning o'g'li Sheruya toju-taxtga, Shiringa ega bo'lish maqsadida o'z otasi Xusravni o'ldirganida, Shirin erining jasadi ustida o'zini halok qiladi.

Xusrav Dehlaviyda Shirin ancha sust, sevgida ham barqaror bo'lmagan (Xusrav Parvez va Farhod sevgilariga javobda ikkilanadi), hatto Farhod o'limidan keyin Xusravdan o'ch olish maqsadida uning xotinini zaharlab o'ldirishgacha yetib boradi. Binobarin, Xusrav Dehlaviy talqinida Shirin vatani va xalqi qayg'usini chekkani o'z aksini topmaydi.

Navoiy esa Shirinni har jihatdan mukammal, Farhodning muhabbatiga loyiq, unga vafodor bo'lgan qahramoya qilib yaratadi. «Navoiy tasvirida u nihoyatda go'zal va bu go'zallik esa uning ruhiy dunyosining asosini ham tashkil qiladi. Navoiy Shirinni elning baxtu saodati, yurtning obodonligi tajassumi sifatida ham tasvirlaydi». (Erkinov S. Farhod va Shirin // O'zbek adabiyoti tarixi. II. 242-bet).

11. Xusrav – Sharq xalqlari og'zaki ijodi va yozma adabiyotida keng tarqalgan obraz. Uning tarixiy ildizi sosoniy podshohlaridan Xusrav II Parvez (VI asr oxiri) faoliyatiga qadaladi. Badiiy adabiyotda, chunonchi, Firdavsiyning «Shohnoma»si, Nizomiyning «Xusrav va Shirin»ida ideal shoh. Alisher Navoiyda esa Xusrav mutlaqo salbiy qahramon sifatida talqin etiladi.

12. Shabdez – qora tusli ot. Xusrav otining nomi. Bu baytda shu so'z orqali ham kecha qorong'uligiga, ham otga ishora qilinmoqda.

13. Shopur – Eroniy mashhur rassom (q. XXXIV bob. 2-izoh).

14. Sheruya – Xusrav Parvezning o'g'li.

15. Nikiso – Xusrav Parvezning xos mashhur mashshoqlaridan.

16. Zuhra – Venera, Sharqda erta tongda, G'arbda kechqurun porlab ko'rinadigan yorqin yulduz. Qadim yunonlarda muhabbat ma'budasi sifatida tasvirlangan. Zuhra ba'zan Nohid nomi bilan ham ataladi. Zuhra go'zallik, muhabbat hamda musiqa homiysi hisoblanadi.

17. Borbad – Borbud – Xusrav Parvezning mashhur hofizi. Badiiy adabiyotda umuman yaxshi xonandani anglatadi.

18. Bahrom – Mirrih– Mars sayyorasi. Ilmi nujumcha Bahrom harbiy ishlar homiysi sanalgan.

19. Besutun – Bihistun (Bihishtun)–Shimoliy Eronda, Hamadon shahridan 100 km. g'arbda tog' oralig'idagi qoya. Bu qoya rivoyat va afsonalarda ko'pincha Farhod nomi bilan aloqali holda tilga olinadi. Farhod shu tog' etaklarida kanal qazigan, shu tog'ni kesib yo'l ochgan qahramon sifatida tasvirlanadi.

Shoir o'z dostoni «Farhod va Shirin»ni minglab mashhur Besutun yodnomalaridan yuksak deb ta'riflaydi. Bu bilan adabiyotdagi mubolag'a san'atini qo'llaydi, ayni choqda «faxriya» san'atidan ham foydalanadi.

III

1. Bu bob «Munojot» deb atalsa-da, unda Navoiy insonni yo'qlikdagi holati, so'ngra, vujudga kelishi, go'dakligi, hayoti to'g'risidagi fikrlarni bayon etadi. Shoirning inson yaratilgach, iloh ixtiyorida bo'ladi, u taqdir belgilagan ishlarnigina bajaradi, binnobarin, inson yo'l qo'ygan xato, gunohlar uchun aybdor emas, unga shularni avvaldan ravo ko'rgan o'sha yaratuvchi aybdordir, – deya bildirgan fikrlari uning inson himoyasida nechog'lik qat'iy turganligini ko'rsatadi (Qayumov A. «Farhod va Shirin» sirlari, 10-bet).

2. Mustafo – arabcha tanlangan, saralangan, saylangan demakdir. Muhammad payg’ambarning laqabi. Bu va oldingi misralarda Navoiy ilohga murojaat qilib, shu asarni yaratishda madadkor bo’lishni iltijo qiladi, bu yo’lda Muhammad payg’ambardan ham shafolat yetishishini istaydi.

IV

Bu bob an’anaviy na’t, ya’ni Muhammad payg’ambar ta’rifiga bag’ishlangandir.

1. «Vashshams bila Vallayl» – Qur’on surasi.
2. “Va sallallohu alo shamsi jamolihi va zilli kamolihi” – arabcha: va Ollohning rahmati uning jamolining quyoshi va kamolining soyasicha bo’lsin.
3. “Kofu”, “nun” – va harflarining nomi bo’lib, ular qo’shilsa, «kun» so’zi yuzaga keladi. Diniy ta’limotga ko’ra, xudo azalda mavjudotni paydo qilishda shu so’z bilan buyruq bergan deyiladi.
4. Qurratul-ayn – arabcha: ko’z ravshanlig’i; ko’z qorachig’i. maj. farzand.
5. «Kavn» – mavjudlik, borlik, dunyo; kavnayn – ikki dunyo (u dunyo va bu dunyo).
6. Arsh – osmonning eng yuqori joyi.
7. Kursiy – bu yerda osmon ma’nosida.
8. Mus’haf – Qur’on.
9. Batho – Makka atrofidagi tog’ oralig’ida bir dara nomi; maj. Makka ko’zda tutiladi.

V

Bu bob an’anaviy «Me’roj» (payg’ambarning ko’kka chiqishiga bag’ishlanadi).

1. Minaz-zulumoti ilan-nur – arabcha: zulmatdan nur bilan ma’nosini bildiradi.
2. Nuran alo nur – arabcha: nur ustiga nur, demakdir.
3. Nohid – q. Zuhra.
4. Atorud – Utorid – Merkuriy sayyorasi. Forscha Dabir ham deyiladi. U yozuvchilarning, san’atkorlarning, umuman donishmandlikning homiysi hisoblanadi.
5. Mushtariy – Yupiter – forscha Birjis ham deyiladi. Ilmi nujumda Mushtariyni «Sa’di akbar» (yuksaklikdagi joy) va «Falak qozisi» deb ham yuritilgan joyi, oltinchi falakda emish.
6. Rafrat – qanot qoqib.
7. «Motag’o» – Muhammad payg’ambar madh qilingan oyatdan bir so’z.
8. «Mozog’» – Muhammad payg’ambarning ko’zi va o’zi madh qilingan oyatning bosh so’zi.
9. Qoba qavsayn – ikki yoy oralig’i, ikki yoy oralig’icha masofa. Bu yerda shoir ora yaqinligiga kinoya qiladi.

VI

Bu bob sarlavhasida Navoiy ijodkor qalami ta’rifini va o’z salafлари «Panj ganj» («Besh xazina») muallifi Nizomiy va «Xamsa» yaratuvchisi Xusrav Dehlaviylarga o’z munosabatini bayon qiladi.

1. «Panj ganj» – buyuk ozarbayjon shoiri Nizomiy Ganjaviy (1141–1203)ning 5 dostonidan iborat turkumi ko’zda tutiladi. Nizomiyning o’zi 5 dostonini «Xamsa» deb atamagan, undan keyin bu sohada qalam tebratgan shoirlar, jumladan, Xusrav Dehlaviy uni birinchi «Xamsa» muallifi deb ataganlar.
2. Bayyazallohu taolo avroqa jaroyimiho – arabcha: Olloh taolo uning gunohlari (bitilgan)

varaqlarni oqlasin (ya'ni, uning gunohlaridan o'tsin) demakdir.

3. Bu yerda shoir qalamni ta'riflab, uning tez yurarligi va qora iz qoldirishini uchqur qora otga o'xshatadi.

4. Baytning mazmuni: chopganida quyrug'ini bayroq kabi ko'taradi. Uning boshdan oyog'i qulog'idek tilingandir. Bu o'rinda shoir qamish qalamning xat yozish jarayonidagi holatini tasvirlamoqda. Ayni choqda, «qalam» so'zining lug'aviy ma'nosi (kesilgan, kesik)dan kinoya ishlatib so'z o'yinidan foydalanadi.

5. Bu baytda qora siyohda bitilgan harflar qimmatbaho qora munchoq toshga o'xshatiladi.

6. Javf – lug'. ma'nosi qorin, bo'shliq. Bu yerda qamish qalamning ichidagi bo'sh kovak ko'zda tutiladi.

7. So'z Nizomiy Ganjaviy haqida boradi. «Ganja orom» iboralari orqali bu buyuk shoir Ganjada dafn etilganligi anglatiladi. Keyingi baytlarda Navoiy Nizomiyni xazinadorga, uning ma'nolarga to'la asarlarini xazinalarga o'xshatib ta'riflaydi. Kimki bu xazinaga o'g'irlik qilmoqchi bo'lsa, falak uning boshiga toshlar yog'diradi. Ular orasidan do'stlar gavhar, dushmanlar esa chaqirtosh topadilar. Ana shu gavhar, durlar ko'ngilga o'rmashsa; uni xazinaga aylantiradi, deydi shoir.

8. Hinduyi zod – Navoiy Hindistonda yashab ijod etgan, Nizomiydan so'ng «Xamsa» yaratgan Xusrav Dehlaviy (1253–1325)ni ko'zda tutadi.

9. Xizr – afsonalarga ko'ra, «Obi hayvon» (tiriklik suvi)ni topgan va undan ichib, hamisha tirik yuradigan sirli karomatlar sohibi. Adabiyotda Xizr g'oyibdan paydo bo'lib, yo'ldan adashgan musofirlarga ko'mak etuvchi ham deb tasvirlanadi. Xizr yashillik va idrok timsoli hisoblanadi. Bu yerda bir necha tashbih ishlatilgan. Shoir Xusrav Dehlaviyni ana shu Xizr payg'ambarga, Hindistonni qora tunga o'xshatadi. Bunda xalqining rangi qora bo'lganiga hamda Xizr zulmat ichida hayot bulog'ini topganligiga ishora qilinadi. Xusrav Dehlaviyning ravon she'riyati ana shu afsonaviy hayot bulog'iga nisbat beriladi.

10. Chashmai hayvon – tiriklik suvi chiqadigan afsonaviy buloq. Uni qora zulmat mamlakatidan Xizr qidirib topgan, deyдилar.

11. Qaqnus – afsonaviy qush. Uning tumshug'ida ko'p teshiklar bor bo'lib, ulardan taralgan hazin ovozlardan musiqa yaralar emish. Navoiy «Lison ut-tayr» dostonida Qaqnusning go'zal tasvirini beradi. Unga ko'ra, Qaqnus Hindistonda bo'lar, baland daraxtlar boshiga in solar ekan. Bu qush umri bo'yi xas-xashak, cho'p, terib, katta xirmon yig'ar, hayotining oxirida shu xirmon ustida hazin ohang bilan sayrar ekan. Uning dilkash navosini eshitgan butun o'rmondagi qush va hayvonlar yig'ilar ekan. Oxiri Qaqnus shunday alamli bir nola qilar ekanki, undan xirmonga o't tutashib ketar va shu o'tda o'zi ham yonib ketar ekan. Xirmon kuli ostidan yangn bir Qaqnus bolasi par yozib chiqar sekin-sekin parvoz qilib, yana o'sha otasi shug'ullangan ishi – xas-cho'p terishga unnab ketar ekan. Navoiy bu yerda Xusrav Dehlaviyni Qaqnusga, uning she'riyatidagi musiqiylikni, dil o'rtovchi hazinlikni Qaqnusning sayrashiga o'xshatadi.

12. «Mah to ba mohi» – aynan: «balig'dan oygacha» degan mazmunii bildiradi. Bu ibora «yerdan ko'kkacha» ma'nosida ishlatiladi.

13. Bu o'rinda Navoiy Nizomiy Ganjaviydek ulug' shoir dostonlariga javoban «Xamsa» yozishlik oson ish emas, demoqchi bo'ladi. Keyingi baytlarda shoir Nizomiyni filga, Xusrav Dehlaviyni ham garchi kichikroq esa-da, filga o'xshatadi. Ularning shavkat va quvvatidan madad tilaydi. Uzini esa hayqiruvchi filga o'xshatadi, u so'z o'rmonini egallab olishni orzu qiladi.

14. Bu bobdan boshlab, deyarli har bir bob shoirning soqiya murojaat tarzida yozilgan asosan 2 baytli (ba'zan 3 bayt), agar ta'bir joiz bo'lsa, miniatyur «soqiynoma»lar berib boradi. «Bunday parchalar shoirning har bir bobda tasvirlangan voqeya yoki muammoga munosabati, xulosasi hamda ichki kechinmalarini ifoda qiluvchi bir vosita – lirik

lavhalardir» (Isoqov Yo. Navoiy lirikasining asosiy janrlari. O'zbek adabiyoti tarixi, II tom, 101-bet). Ba'zan esa shoir bu xildagi lirik chekinishlarda keyingi bobda qalamga olinadigan voqea yoxud masalalarga ishora ham qiladi. Bu yerda soqiyga murojaat qilib shoir: har ikki shoir (Nizomiy va Xusrav Dehlaviy) yodi uchun qo'sh jom – ikki piyola qadah keltir. Uni ichib Jomiy mayining madhiga kirishay,— deydi.

15. Jomiy (1414–1492) – fors-tojik adabnyotining ulug' mu-tafakkir namoyandasi Abdurahmon Jomiyning nisbasi va taxal-lo'si. Jomiy Navoiyning yaKin do'stn, hamkori edi. Navoiy undan faqat adabiy va ilmiy jihatdangina maslahat olmay, balki va-zirlik lavozimi taqozosi bilan davlat ishlarida, siyosiy va ij-timoiy faoliyatida ham maslahatlar olib . turadi. «1476– 1477 yillar orasida u Jomyni o'ziga pir sifatida tanlagaa edi. Bu ularning dunyoqarashidagi yaKinliKii ko'rsatuvchi eng xa-rakterli momentdir» (Hayitmetov A., Mirzaahmedo-v a M. Alisher Navoiyning hayot yo'li. Q. Uzbek adabnyotn tarixi. II tom. 63-bet). Jomiƒ o'limidan keyin Navoiy uning xotirasiga bag'ishlab maxsus «Xamsat ul-mutahayyirin» (Hayratlanganlar beshligi) asarini yozgan.

VII

1. Bu bob sarlavhasidan uning Abdurahmon Jomiy madhiga bag'ishlangani ma'lum bo'ladi.

2. Zindapili Jomi (XI–XII) – Jomda tug'ilgan mashhur-mutasavvuf shoir Abu Nasr Ahmad binni Abdulhasanning laqabi. Uning taxallusi «Ahmadi Jomiy» bo'lgan. Navoiy u bilan Abdurahmon Jomiyning taqqoslab, Nizomiy va Xusrav Dehlaviylarning she'riyatdagi iqtidori ikki filcha bo'lsa, Jomiyning kuchi yuz filcha, tasavvuf bobida esa Zindapilning o'ziga teng, deya mubolag'ali ta'riflaydi.

3. Naf'yi vujud – tasavvuf istilohi –«o'zlikni yo'qotish” demakdir.

4. Ikki jaxon – bu dunyo va oxirat ma'nosida.

5. Olami kubro – aynan: ulug' olam, butun koinotni anglatadi. Tasavvufda esa inson, inson qalbi demakdir. Shoir Jomiy kamolotini nazarda tutmokda.

6. Maqsadi aqso – aynan: eng olis, qariyb yetib bo'lmas maqsad; bu yerda inson va uning yuragi, qalbi mazmuniga ega.

7. Olami sug'ro – aynan: kichik olam, tasavvufda esa bu dunyo ko'zda tutiladi.

8. Bu va keyingi baytlarda Navoiy Jomiyning dengizga, uning asarlarini dengizdagi durlarga, qalamini gavhar sochuvchi, ichi shakar bilan to'la nayshakarga o'xshatadi. So'ngra uni duo qilib, madhiyalar o'qiydi.

VIII

Bu bobda Navoiy dostonni yozishga nimalar sabab bo'lganini bayon etadi. Uning e'tiroficha, bu dostonni yaratish orzusi – tamannosi paydo bo'lgach, bepoyon durru gavharlar dengiziga cho'madi,. ya'ni ko'p mutolaa qiladi, o'ylaydi.

1. Qoqum xori ila naqb kelturmak – aynan: qoqum (ya'ni mayin junli) hayvonning tuki bilan chuqur qazimoq. Shoir bu iborani qiyin mashaqqat bilan amalga oshadi, degan ma'noda ishlatadi.

2. Zaruriy bo'ldi avzoig'a tag'yir – aynan: uning avzoini o'zgartish zarur bo'ldi. Navoiy bu misrada o'z asarini salaflar dostonidan boshqacha, farqli qilib yaratish fikri zarur tug'ilganini bildiradi.

3. Navoiy «Farhod va Shirin» dostonini yozishga undagan sabablardan biri – o'zining muhabbat sevgisi bo'lib, bu ishqning alam va izzatoblari edi. Shoir keyingi baytlarda o'z mahbubasi, u tufayli o'ziga yetishgan azobu uqubatlar bayonini beradi.

4. Baytning mazmuni – shoir ko'ngil qo'ygan mahbubasining ovozi Farang (Yevropa), Xito (Koshg'ar) va Chin (Xitoy)ga ham yetib borgan edi, ya'ni G'arbda ham Sharqda ham ma'lum edi, demoqchi bo'ladi.

5. Baytning mazmuni – menda bu g'amdanda aqlu hush qolmagan bir paytda g'oyibdan nido (orig.–surish) keldi, deydi. Keyingi baytlarda ana shu nidoni sharhlab shoir: Axir sen bu g'amlarga giriftor bo'lishdan avval qalaming o'tkirlashib qolgan, Xizrga o'xshab, qorong'i zulmatdan tiriklik suvini xalqqa sochgan eding ya'ni yaxshi asarlar bilan xalqni bahramand qilgan eding, deb yozadi.

6. Bu baytda «Hayrat ul-abror» rejalani, yozib tugatilgani aytiladi. Keyingi baytlarda Navoiyning mashaqqat bilan mehnat qilib, dur va javohirlarga to'la xazinaga erishgani, ya'ni ter to'kib ijod qilib, bebaho asarlar yaratgani ta'riflanadi.

7. Baytning mazmuni: g'oyibdan kelgan nido shoirni telbalikni vayronalarda qoldirib, yana bir ganj sori qo'l sunishga, yana bir kon qazishga, ya'ni yangi bir asar yozishga kirishishga da'vat etadi. Keyingi baytlarda kon qazish uchun Farhod bilan hamsuhbat bo'lish, uning qayroq toshida teshani tezlab olib, ish boshlash lozimligi maslahat ko'riladi.

8. Bu baytda so'z «Xamsa» dostonlaridan biri («Hayrat ul-abror») yozilgani, endi ikkinchisiga («Farhod va Shirin») kirishishi haqida bormoqda. 9. Hotif– g'oyibdan ovoz beruvchi.

10. Pir – aynan: Qari, keksa; maj. biror diniy – ruhoni guruhning boshlig'i, rahbari, so'fiylar boshlig'i. Bu yerda shoir Jomiyi ko'zda tutadi.

11. Bu va keyingi baytlardan Jomiy ham birinchi hotif aytgaklarini ta'kidlagani, ularni shoir qabul qilgani va duo olib o'z hujrasiga ravona bo'lgani anglashiladi.

IX

1. Bu bob sarlavhasida Navoiy dostonini yozishga kirishar ekan, asarning rejasini tuzib olgani, turli afsonalar, tarixiy manbalarni ko'rib chiqqani, shu mavzuda yozilgan dostonlarda yo'l qo'yilgan xatolarni tuzatib, o'z g'oyalarini qay tarzda ifoda etimoqni niyat qilganini yozadi. Bunda u g'oyat obrazli qilib: «Ma'no nafosatlari mato'ini g'oyibdan kelgan savdogarlardan hayotim naqdini berib, latofat uyining kelinchaklari uchun sotib olmoq va jon ipi va kiprik ignasi bilan namoyish va oro libosini tikib, bu bokiralar qadrlariga solib jilvalantirmoq»,– deya bayon qiladi (Navoiy. Farhod va Shirin. Nasriy bayon muallifi G'afur G'ulom, matnni ayrim to'ldirishlar bilan qayta nashrga tayyorlovchi Hayitmetov A. 13-bet).

2. Bu baytning mazmuni: menga yulduzdek kulib turgan toleim yuqori manzil – «Xamsa»chilik yaratishdek yuksaklikdan joy tayyorladi. Keyingi baytlarda bu joyni farishtalar kelib o'z parlari bilan supurgani, osmon yulduzlaridan ko'z yoshi to'kib, u yerga suv sepgani haqida so'z yuritir ekan, shoir Sharq she'riyatidagi yopiq istiora san'atidan foydalanadi.

3. Sharqda maxsus majmar (mijmar) deb atalgan manqalga qora rangli daraxt cho'plari – udni tashlab, yoqimli hid taratish odati qadimdan mavjud. Hindistonning Qumora degan shaharida esa eng yaxshi ud bo'lar ekan. Bu baytda shoir ana shunga ishora qilmoqda. Keyingi baytlarda Navoiy qalamni yo'nib, yozishga kirishar ekan, saodat va iqbol kirib kelib uni muborakbod etganlari ta'riflanadi.

4. Bu baytda shoir «tuproq ko'tarsang, katta tepadan ko'tar», keyingi baytda esa «tuproq olsang oltin bo'lsin» kabi xalq maqollarini ishlatib, she'riyatdagi «irsoli masal» san'atini qo'llagan.

5. Nasriy toyir–aynan: burgut; maj. burgutga o'xshab ko'rinuvchi. yulduzlar turkumining nomi. Uni «Uqob» ham deb yuritiladi. Bu yerda shoir doston yozishga kirishar ekan, hatto

osmondagi yulduzlar turkumi – nasri toyir ham himmat qanotini qoqib gardun qorong’uligida sayr qila boshladi, deydi.

6. Bu va keyingi baytlarda Navoiy yozilajak asari yangi bo’lishi lozimligini, avval shu mavzuda yaratilgan dostonlarni takrorlamaslik kerakligini ta’kidlaydi. Boshqacha qilib aytganda, shoir o’ziga asos maqsad qilib, adabiyotga yangilik berishni niyat qilib olganligini bildiradi. Bu sohada qalam tebratganlar nazm dengizidan ajoyib durlar qo’lga kiritganini, lekin ancha oliy qimmat durlar hamon qolib yotganini bayon etib, ularni olib chiqish va o’z dilrabo asarimga bezak qilish menga muyassar bo’ldi, – deydi.

7. Bu bayt mazmunida Navoiy o’z dostonining ranglarga boy, undagi voqyealar ham, qahramonlar ham g’oyat otashin bir tarzda, ta’sirchan qilib yaratilganligini bildiradi.

8. Bu va keyingi baytlarda shoir ushbu jomdan may ichganlar, ya’ni shu mavzuda doston yozganlarning barchasi Xusravning maddohi bo’lib qoldilar. Ular uning mulkiga, rasm-rusmlari, qo’shiniyu imkoniyatlarini Shabdez otining uchqurligi yu Borbad ismli xonandasining sayrash, Shopur degan yaqinining uzluksiz hiyla-firiblari, Buzurg Ummid nomli vazirining xushomadgo’yiligi uning (ya’ni Xusravning) goh Maryam (Rum qaysarining qizi), goho Shakar (Isfahon go’zali) ismli xotinlarni huzurida orom olishiyu Shiringa shohona oshiqlik izhor qilishini madh etdilar. Uni haqiqiy muhabbat oyini bo’lgan dardu balo, azobu iztiroblardan begona bo’lgan erka bir shoh sifatida talqin qildilar. To’g’ri, ular ora-sira Farhod haqida ham so’z yuritdilar. Uni shunchaki tog’lardagi bir toshyo’nar qilib, Shirin vaslida yelib-yugurgani uchun Xusrav tomonidan o’ldirilganini bayon qildilar, – deydi. Ko’rinadiki, ularda Farhod obrazi epizodik xarakterga ega.

9. Bu baytda Navoiy o’z salaflaridan boshqacha yo’l tutganini, asos e’tibori bilan mehnatnoma (mehnat – mashaqqat, ranj, alam ma’nosida) mazmunini sharh etganligini uqdiradi.

10. Navoiy Farhod haqida hazin bir doston yaratib, unda Farhod va Shirinni tarannum etishni munosib ko’rgani bu va keyingi baytdan anglashiladi. Binobarin, Navoiy o’z salaflaridan butunlay boshqacha yo’l tutadi. «Xusrav obrazini tamomil salbiy qilib beradi va hayot logikasiga mos deb topadi. Navoiy ekspluatator tabaqalarning kirdikorlarini, ularning ijtimoiy basharasinn fosh etishda o’z salaflariga nisbatan juda oldinga ketdi, adabiyotda xalqchillikni har tomonlama chuqurlashtirib, gumanizm bayrog’ini juda baland ko’tardi» (Hayitmetov A. Navoiyning ijodiy metodi masalalari. 68-bet).

11. Ashraf – shu mavzuda qalam tebratgan shoir. Navoiy u haqda o’zining «Majolis un-nafois» asarida quyidagilarni yozadi: «Darveshvas va nomurodsheva kishi erdi. Va kiyiz bo’rk ustiga qurchuq chirmar erdi. Va el bila dag’i omizishi oz erdi. Ko’prak avqot «Xamsa» tatabbu’ig’a sarf qilur erdi, to ul kitobni tugatur tavfiqi topti. Voqian o’z xurdi holig’a ko’ra yamon bormaydur...» (Navoiy. Majolis un-nafois. Ilmiy-tanqidiy matn. 1961. 13-bet).

12. Navoiy bu mavzuda yana bir noma’lum shoir qalam tebratganini yozadi.

Adabiyotshunoslikda Navoiy ko’zda tutayotgan shoir XIV asr yarmilarida Shimoliy Ozarbayjonning Ardabil viloyatida yashab ijod qilgan Orif Ardabiliy bo’lishi ehtimol, degan (Orasli N. Muxteser Azerbaychan edebiyati tarixi. I. 118 s.) masalani birinchi bo’lib H.Orasli ko’tarib chiqqan edi. Keyinchalik Orif Ardabilin va uning «Farhodnoma» asarini maxsus tadqiq etgan H. Orasli bu to’g’ridagi faraziyani tasdiqlovchi va ba’zi shubha uyg’otuvchi faktlarni keltiradi (Orasli N. Arif Ardebili va onun «Ferhadname» poyemasi, 157–159-betlar).

X

Bu bob Sulton Husayn Boyqaro madhiga bag’ishlanadi.

1. Shoh G'oziy – bu yerda Sulton Husayn Boyqaro (1438–1506)ning laqabi, boshqa hukmdorlarga nisbatan ham qo'llaniladi. 1469 y.dan umri oxiriga qadar Xurosonda hukmronlik qilgan Husayn Boyqaro Alisher Navoiyning maktabdosh do'sti edi. U «Husayniy» taxallusi bilan she'rlar yozgan, sohibi devon shoir ham bo'lgan. Husayn Boyqaro qalamiga nasriy «Risolai Husayn Boyqaro» ham mansub. Unda Husayn Boyqaro Navoiyning lirik she'riyatiga va «Xamsa»siga yuksak baho beradi, shunday ulkan san'atkor, ulug' inson bilan bir davr, bir davlatda yashash baxtiga musharrafligidan, ayniqsa u bilan do'st bo'lganligidan shukronalar aytadi. Navoiy ham o'zining «Majolis un-nafois», «Muhokamat ul-lug'atayn» va devonlari debochalarida Husayn Boyqaro ijodini, uning o'zbek tili va she'riyati ravnaqiga qaratilgan faoliyatini alohida ta'kidlab o'tadi.

2. Haydar – ayn. sher demakdir; payg'ambarning kuyovi Alining laqabi. Shoir bu yerda jang maydonida Husayn Boyqaroni sherga o'xshatmoqda.

3. Jamshid – Eronning afsonaviy shohlaridan. U qurol-aslaha, ipak va ranglar ixtiro qilgan, ulkan binolar qurdirgan ekan. Uning davrida odamlar farovon yashagan, xastalik nima, o'lim nima bilmagan emish. Bunda kibr-havoga berilib ketgan Jamshidni jazolash uchun xudo istilochi Zahhokni yuborgan, u Jamshidni arra bilai ikki bo'lib tashlagan emish. Badiiy adabiyotda ko'pincha Jamshidning sehrli jomi qalamga olinadi. Go'yo unda Jamshid o'z zamonida istagan odam va joylarni ko'ra bilar ekan. Navoiy Husayn Boyqaroni ana shu Jamshid taxtiga o'tirgan deb ta'riflamokda.

4. Kayon – qadim afsonaviy Eron shohlari sulolasining umumiy nomi. Firdavsiy «Shohnomasi»da qalamga olingan Kayumars, Kayqubod, Kaykovus, Kayxusrav kabi shohlar shu sulolaga mansubdir. Shoir Husayn Boyqaroni ana shundagi oliy nasab shohlarniig jomidan may ichgan, – deyish bilan uning oliy nasabiga ishora qilmoqda.

XI

Bob Husayn Boyqaroning o'g'li Badiuzzamon Mirzo madhiga bag'ishlanadi.

1. «Xalladallohu mulkahu va abbada davlatahu» – «Xudo mulkini va davlatini abadiy qilsin» (Shoh ismidan keyin aytiladigan yoki yoziladigan ibora).

Badiuzzamon Mirzo – Husayn Boyqaroning katta o'g'li. Otasi o'lgandan keyin (1506) Xuroson taxtiga o'tiradi va Shayboniyxon kelganda unga qarshi urushda mag'lubiyatga uchrab (1507 y. 20 may), Shoh Ismoil safaviy huzuriga qochadi. Usmonli turk sultoni Sulton Salim Shoh Ismoil bilan urushib Tabrizni ishg'ol qilgach (1514), Badiuzzamonni Istanbulga olib ketadi, U yerda ko'p o'tmay Badiuzzamon vabo kasalidan vafot etadi. Qabri Ayyub Ansoriy qabristonida.

Alisher Navoiy bu shahzodaga katta umidlar bog'lagan edi. U bilan Sulton orasida nizolar paydo bo'lganida Navoiy ularni murosaga keltirish uchun, o'g'ilning ota izmida bo'lishi uchun tinmay harakatlar qilgan edi. Navoiyning «Munshaot» tarkibidagi qator maktublari, dostonlaridagi bag'ishlovlar bu fikrga dalildir.

2. “Nasrun minalloh” – arabcha: yordam Ollohdandir.

3. Birjis (Burjis) – Mushtariy – Yupiter sayyorasi. Bu baytda shoir shahzodani ta'riflab, uning yuzini quyoshga, yuzidagi terlarni Zuhra va Mushtariylarga nisbat beradi.

4. Bog'i nav – Hirot atrofidagi go'zal bog'lardan biri.

XII

Bu bob sarlavhasida Chin xoqonining ta'rifi beriladi, uning befarzand ekani va Farhodning tug'ilishi haqida so'z ketishi bayon etiladi.

1. Adam shabistonidin vujud gulshanig'a kelgani – aynan: yo'qlik qorong'i kechasidan borliq gulshaniga kelishi, ya'ni dunyoga kelishi, tug'ilishi.

2. Afridun – Faridun – qadimgi Erondagi peshdodiylar sulolasiga mansub podshoh. Navoiyning «Tarixi muluki Ajamda yozishicha, ba'zi manbalarda uni Jamshid nabirasi, boshqalarida esa Taxmuras (Jamshidning aka yoki ukasi) avlodidan deb qayd qilinadi. Faridun zolim va odamxo'r shoh Zahhokka qarshi temirchi Kova – Kovai ohangar isyoniga qo'shilib Zahhokni o'ldiradi. Navoiy Faridunni «yaxshi axloqli va odil» edi deb ta'riflaydi. Faridun o'zining xazina – boyligi bilan mashhur. Bu yerda shoir Farhodning otasi Chin xoqoni fazilatlarini Faridunga o'xshatadi.

3. Qorun – nihoyatda katta boylikka ega afsonaviy shaxs, lekin u o'ta xasis bo'lgan emish. Diniy rivoyatlarga ko'ra, u Muso payg'ambar aytganlariga amal qilmagan, buning uchun xudo butun boyligi, xazina, saroylari bilan yer qa'riga kiritib yuborgan emish. Badiiy adabiyotda Qorun davlatmandlik va xasislik ramzi kabi ishlatiladi. Bu yerda Chin xoqoni xazinasi Qorunnikidan yuz ming marta ortiq edi, deb ta'riflanadi.

4. Kishvardih – aynan: mamlakat beruvchi. Bu bayt mazmunida «qaram», «tobe» ma'nosida keladi.

5. Kishvarsiton – aynan: mamlakat oluvchi. Bu yerda «hukmdor» ma'nosini anglatadi.

6. Bu va keyingi baytda shoir obrazli qilib: – davron xoqon barmog'iga shunday bir uzuk taqdiqi, bu uzukning ko'zida otashin la'l parchasi yonib turgandek edi. Uning yuzida ishq sirlari yozilgan, ichida esa dard, alamlar tumori o'yib bitilgan edi, – deydi. Navoiy shunday qilib, Farhodning dunyoga kelishidayoq uni ishq nuri va otashi bilan yo'g'rilgan, ana shu ishq iztiroblariga mahkum etilgan edi, deya o'quvchilarini ogohlantirib o'tadi.

7. Siyovush – qadimgi afsonaviy qahramon, Eron shohi Kaykovusning o'g'li. Firdavsiyning «Shohnoma»sida yozilishicha, uni pahlavon Rustam tarbiyalagan. Siyovushga o'gay onasi Sudoba oshiq bo'lib qoladi. Siyovush uni rad etganda Sudoba tuxmat qiladi. Otashparast (o'tga, olovga tolpinuvchilar) odatiga ko'ra, Siyovushning otasi uning pokligini isbotlash uchun oti bilan gulxandan o'tkazadi. Shu ondayoq alanga gulshanga aylanadi. Siyovush Turonga, uning podshohi Afrosiyob panohiga qochadi. Afrosiyob qizi Farangizni berib, Siyovushni o'ziga kuyov qilib oladi, lekin keyichalik saroydagi fitnalar natijasida undan badgumon bo'lib, boshinn kestiradi. Sharq pozziyasida «Siyovush qoni» tushunchasi juda ko'p uchrab turadi. Bu baytda shoir Farhodning pokligi, dard elining shohi ekanligini ta'kidlash uchun go'yo uni Siyovushning o't ichida sayr qilib yurganida tug'gan farzandidek, deb ta'riflaydi.

XIII

Bu bob sarlavhasida Farhodning dunyoga kelgach, chehrasida muhabbat izlari namoyonligi, ko'ngli esa g'amu dardlarga to'la ekanligi, u shijoat bilan yigitlik mashqlarini o'rganganligi bayon etiladi.

1. «Al-asmou tanzilu min as-samo» – arabcha: ismlar osmondan tushadi, demakdir.

2. Xush, xud, bexud, darxo'rd, sarxush, noxush kabi «vov» yoki «zamma» bilan yoziladigan so'zlardagi «vov»ni «vovi ma'dula», ya'ni «o'zgartirilgan vov» deyiladi. Shu so'zlardagi bu harfni «alif» (a)ga aylantirib, «xash», «xad», «bexad», «darard», «sarxash», «noxash» qabilida talaffuz qilish mumkin. Lekin yozuvda «vov» saqlanadi.

3. Bu va yuqoridagi uch baytning mazmuni: uning, ya'ni Yangi tug'ilgan go'zalning (yuzida shohlik yog'dusi, nuri) far ko'zga tashlanib turgani sababli bu nurdan yeru ko'k yorishib ketdi.. «Himmat», «Iqbol» va «Davlat» (bu so'zlarning avvalidagi harflar « » « » « ») yuz ko'rsatib, shu yog'dudan ziynat topdilar.

Bu javharlar, ya'ni qimmatbaho ma'nolar go'dakka taalluqli deb tushunilgach, ularni bir-

biriga qo'shilsa, «Farhod» ( ) ismi -kelib chiqadi. Bu san'at Sharq poeziyasida muammo deb ataladi. Keyingi misrada yana shu muammo yo'li bilan «yog'du» ( ) ni bayt hodiysi (ya'ni) to'g'ri yo'lga soldi (ular birlashtirilib nom chiqarildi) va shahzodaga darhol «Farhod» nomi qo'yilgani aytiladi.

4. Bu va avvalgi uch baytda Navoiy deydi, ishq go'dakning pokiza zotini ko'rgach, «Firoq», «Hajr», «Oh» bilan «Dard» (arab yozuvida «Farhod» ismidagi qisqa «a» harfi ifoda etilmaydi, u «fatxa» orqali talaffuz qilinadi) so'zlaridan birinchi harflarini birlashtiradi va «Farhod» ismini chiqaradi. Bu bilan shoir bu nomning yana bir tuzilish tarkibi va uning zimnidagi ma'noni bayon etadi.

5. Mofizzamir – arabcha, aynan: zamiridagi; bu yerda «ko'nglidagi» ma'nosida kelgan.

6. Abjad – qadimgi arab alifbosining sirasini ko'rsatuvchi sakkizta shartli so'zning birinchisi va shu uydirma so'zlar birikmasining nomi. Bunday har bir harf ma'lum bir son qiymatiga ham ega bo'lgani uchun harflar tartibida alifbo emas, balki raqamlarning o'sib borishi nazarga olingan. O'sha davrda, keyinlar ham maktablarda «abjad»ni maxsus taxtaga yozib, bolalarga harf tanitilgan va harflarning son miqdori yodlatilgan. Shoir shunga ishora qilmoqda.

7. Suho – Hulqar turkumidagi xira ko'rinadigan yulduzning «omi. Bu yerda shoir Farhodning merganligini ta'riflab, shunday xira Yulduzni ham nishonga ola olar edi, – deydi.

8. Turki falak – maj. Mirrih – Mars sayyorasi. Mirrih Sharq adabiyotida urush, jangchilik homiysi ma'nosida Bahrom ham deyiladi. Shoir Farhodning jangovarlik yarog'larini mohirlik bilan egallaganini maqtab, u o'q otganda Mirrih ham ofarin o'qiydi, demoqchi.

9. Alburz – Elburs tog'i. Shoir bu o'rinda ham ig'roq san'atini ishlatib Farhod o'z gurzisi bilan uning changini chiqarib yuboradi, deydi.

10. Bahrom – q. Mirrih.

11. Hut – aynan: katta baliq; maj. o'n ikkinchi oftob burji (zodiak)ning nomi, fevral– mart oylariga to'g'ri keladi.

12. Asad – aynan: arslon; maj. oftob burjlaridan beshinchisining nomi, iyul–avgust oylariga to'g'ri keladi.

Bu va oldingi baytlarda Navoiy yana o'sha ig'roq san'atini, aqlga nomuvofiq, hayotda mumkin bo'lmagan mubolag'ani ishlatadi. Farhod xanjariniig zarbidan Hutning bag'ri ezilib suvga aylanib ketishi, panjasi bilan Asadning bo'ynini uzib olishi mumkin, deb ta'riflanadi.

13. Ro'yintan – aynan: bronza tanali; Firdavsiyning «Shohnoma»siga ko'ra, Eron shohlaridan Asfandiyorning laqabi. Uning tanasiga zarba yetkazib bo'lmas ekan. Shoir Farhodning tanasini, uning kuchini Asfandiyordan ortiq deb ta'riflamoqda.

XIV

Bu bob sarlavhasidan Farhodning yigitlik chog'larida o'ynab-kulish o'rniga g'am-anduh chekib, bulbuldek fig'on qilishi, bundan diltang bo'lgan xoqon o'g'lini ovutish uchun to'rt qasr bino qilish rejasini tuzgani ma'lum bo'ladi.

1. Bu va avvalgi uch baytning mazmuni: nayrangboz o'yinchilar bevafo osmonga o'xshab ko'kning aylana muhri (bu yerda «muhra» nayrangbozlarning jomchalar ostida yashiradigan soqqalari ma'nosida ishlatilgan) o'g'irlagan edilar. Ular o'z nayranglarini ko'rsatar ekanlar, falak har lahzada o'n marta pand yer (ya'ni g'ayratlanar) edi. Ular tunni yoritib, kunduzni qorong'iltar, suvdan o't yondirib, o'tdan suv chiqarib separ edilar. Shu'lali o'tdan isiriq ko'kartirib, o'rgimchakning toriga temirchining sandonini osib qo'yar edilar. Shoir bu o'yinchilar san'atinn kuy-qo'shiqlar shod eta olmagan, aksincha, uni yanada dardu g'am girdobiga

solgan Farhodni biroz bo'lsa-da, ko'nglini ochish uchun namoyish qilinganligini g'oyat mahorat bilan ta'riflaydi.

2. Baytning mazmuni: yana bir yozlik qasr qurilsa, u nozu ne'matlarning bo'ston saroyi bo'lsa.

3. Baytning mazmuni: yana bir kuz fasliga moslab qasr qurilsa, uning bo'yoqlari xazon rangidek sarig' bo'lsa.

4. Baytning mazmuni: yana bir qishlik qasr qurilsa, unga oq rangli Xitoy matolari to'shasalar.

XV

Bu bobda Navoiy Xoqonning vaziri Mulkoro afsonaviy Eram bog'iga monand 4 qasr qurilishiga sarkor va me'morlar tayin qilib, ish boshlab yuborgani, Farhodning esa hunarmandlar san'atini tomosha qilib, toshtarosh Qoran ishidan hayratga tushib, uning san'atini o'rganish ishtiyoqida yongani bayon etiladi.

1. Eram – Eram, jannatga o'xshash go'zal va xushhavo bog'ning nomi. Uni Od qabilasidan afsonaviy zolim Shaddod barpo qilgan, deyiladi.

2. Qoran – dostonidagi toshtarosh ustaning nomi.

3. “Kan-naqshi fil-hajar» – arabcha: «toshga o'yilgan naqshdek» ma'nosini anglatadi.

4. Boniy – dostonidagi me'morning nomi.

5. Bu baytda shoir baland havoza ustidagi roza – binokor ustani falakdagi Zuhul yulduziga o'xshatmoqda. Navoiy bu to'rt qasr qurilishini shunday mahorat bilan tasvirlaydiki, ishning rejalanihidan to binolar qad ko'targunga qadar bo'lgan mehnat jarayonini hayotiy, real tarzda tasavvur qilish mumkin. Muhandisu me'mor, naqqoshu toshkesar, paxsachilaru g'ishtchilar, temirchilaru rassomlar, ishboshilaru pardozechilarni, ularning mo'jizakor mehnatini shoir alohida ta'riflaydi. Ayniqsa, ishning qizg'inligi, hamma o'z o'rnida muayyan ish bilan yonishi, yelib-yugurishi, mehnat jarayoni haqida katta, qaynoq mehr bilan so'z yuritiladi.

6. Ko'hi-Qofi – butun yer yuzini o'rab turadigan afsonaviy tog'ning nomi.

7. Shoir bu va keyingi baytlarda Farhodning Qoranning san'atiga qoyil qolib, uning tesha va toshga pardozi beruvchi metini nima sababdan hyech bir zarar topmay osonlikcha toshlarni yo'nib, o'yib gul va naqshlar solayotgani haqidagi savoliga Qoranning bergan javobini bayon etadi. Hamma gap ularni yasashda suv berishga bog'liq ekan, bu sirni esa dono usta hyech kimga oshkor qilmas ekan. Farhod katta ishtiyoq va zavq bilan Qoran san'atini kuzatib turib o'rganib oladi hamda o'zi uning yonida astoydil ishga tushib ketadi.

XVI

Bu bob sarlavhasida Farhodning Qorandan toshyo'narlik, Moniydan naqqoshlikni, boshqa hunar va san'atlarni butun nozikliklari bilan o'rgangani, to'rt qasr qurilishi tugallanib, ularda Xoqon Farhod uchun bazmlar tuzgani haqida so'z ketadi.

1. Bu va avvalgi baytning mazmuni zilzila paytida tog' ostin-ustun bo'lib ketganidek, tun qorong'uligi chekinganida, qizil quyosh tog' ustida taxt qurdi. Subh – tong falakni marmarrang qildi. Quyosh osmon cho'qqisiga ko'tarilganda tomosha qilgani Jamshid (shoir Farhodni ko'zda tutadi) otlandi, ya'ni ertalab tong otgach, Farhod (yana Qoran san'atini ko'rgani) qurilishga otlandi.

2. Bu bayt mazmunidan: Farhod tosh yo'nish san'atini shu qadar egallab oladiki, yuzta Qoran uning qoshida shogirddek tuyilardi, – degan ma'no anglashiladi.

3. Qalamzan – naqqosh Moniy ko'zda tutiladi.

4. Korfarmo – aynan: ish buyuruvchi; bu yerda Farhod ko'zda tutiladi.
5. Navoiy har bir qasr bog'ida bir havz (hovuz) bunyod etilgani, ular har faslga monand qilib bezaklanganini yozadi.
6. Bayt ul-haram – aynan: xos uy, o'z ahli bo'lmagan kishilar kiritilmaydigan ichkari hovli; maj. Ka'ba. Bu yerda qasr Ka'badek pokiza va go'zal demoqchi shoir.
7. Ma'kulu mashrub – arabcha: yeyiladigan, ichiladigan (ya'ni yemish va ichmish) ma'nosida.

XVII

Bu bobda Farhodning to'rt faslda to'rt qasrda tuzilgan bazmlarda aslo ko'ngli ochilmagani, Xoqonning unga iloj qila olmaganini bayon etiladi.

1. Bu baytda obrazli qilib kunduz va kechaning barobar kelishi, Navro'z bayrami kunlariga ishora qilinadi.
2. Shoir bu baytda uning mazmunini to'laroq va latofatliroq ochish uchun «gulnor» so'zining ikki mazmuni, ya'ni anor gul va arabcha «nor» – o't, olov so'zi birikmasidagi «o'tli gul» ma'nosidan g'oyat o'rinli foydalangan. Bu san'atni Sharq she'riyatida «iyhom» deb ataladi.
3. Bu va keyingi baytda shoir daraxtni to'vusga, yaproqlarni esa to'tining patiga o'xshatadi, ba'zi yaproqlar qushning qovursun degan mayda patchalari obkash – eng ingichka tomirlardan suv shimsa, boshqasi Xizrga o'xshash yashil rangli shohlik tojini boshi uzra qo'yganligini ta'riflaydi.
4. Baytning mazmuni: noranj daraxti (ya'ni apelsin daraxti) oltindan xazina yaratib (ya'ni oltin rang mevalar solib), bargidan sariq libos kiygan edi.
5. Bayt mazmuni: shamol suv ichida oltin sochuvchilik qildi, (ya'ni) suv yuziga sarg'aygan xazon to'kdi.
6. Bu bayt mazmuni: xazon naqqoshi bog' sahnini oltin bilan qoplash (zarhal qilish) uchun bog'dagi (daraxtlarning) barglarini zarga aylantirar (ya'ni xazon qilar) edi.
7. Bu va keyingi 5 baytda Navoiy qish faslining g'oyat go'zal tasvirini beradi. Baytlar mazmuni: yel daraxtlar bargshsh sovurgach, sovuq suv simobini marmarga aylantirdi. Havo ham bulutdan kulrang po'stin kiydi, bulut ham havoga simob sochdi. Qahraton qishning zargaridek, tiniq suv bolalariga kumush lavhalar tayyorlab berdi. Bulutdan tomgan har qatra suv sovuqning zo'ridan olamga marvarid donalari bo'lib yog'ilar edi. Ariqning suv olinadigan joyi halqumday bo'lib, sovuq uning og'zidan to'kilgan so'lakayini xanjarga aylantirdi. Osmon tundan ko'mir qilib, kechqurunlari unga shafaqdan o't yoqib turardi.
7. Bu va keyingi baytning mazmuni: sovuq issiqlikning haroratini kamaytirdi, olovdan uchqun uchirmay qo'ydi. O'tdan qolgan qiziq qo'ring sinjobchalik (ya'ni silovsin, mo'yi o'siq, olmaxon terisidan tikilgan po'stin) ham issig'i yo'q, yonib turgan shu'la esa oltoyicha (ya'ni, oltoy qizil tulkisining terisidan ishlangan po'stin) ham iliqlik bermas edi.
8. Bu va keyingi baytlarda Navoiy Farhodning yana o'sha kuydiruvchi dardli ohlar tortib, ano – g'am-alamlarga to'la jonni o'rtovchi nolalar qilgani, birov yig'lasa u ham zor-zor yig'lagani, el ozoridan ko'ngli ortig'roq ozor topgani..., birov ishqdan hikoya boshlasa, u takror-takror eshitishni istagani, hajrdan so'z boshlansa, ikki ko'zidan qonli yoshlar oqqani haqida yozadi. Xullas, Xoqon o'g'lini ko'ngli uchun nimaiki qilgan bo'lsa, xato ekanini tushunadi va bundan hayron qolib sarosimaga tushadi.

XVIII

Bu bob sarlavhasida shoir Xoqonning podshohlik tojini Farhodga bermiqchi bo'lgani, uning esa otasidan uzr so'rab rad etgani bayon qilinadi.

1. Bu baytning mazmuni: bu mamlakat ustida shohlik nog'orasini chalgan zot so'z sipohiga shunday tartib beradi. Bu yerda ushbu dostonni kuylayotgan shoir shunday hikoya qiladi, demoqchi.

2. Bu va keyingi baytning mazmuni: Burgut va Kuykanak (Ilvasin – mayda parranda ovlaydigan qushlarning bir turi)ni tutib, ovga solsalar uning ishini bunisi qila olarmidi. Agar arsa – shaxmat taxtasi bo'm-bo'sh qolsa ham undagi shoh donasi o'rnini baydaq – piyoda egallay olarmidi?! Bu so'zlarni Farhod Xoqonning toj taklifiga javoban aytadi.

3. Bu va keyingi 10 baytda Farhod uzrxohlik bilan: – men hali yoshman, vazifa esa ulug'. Shu choqqacha barcha ishlardan g'ofil, yolg'iz ayshu-ishrat bilan band edim. Endi shoh inoyat qilsa-yu men biror kichik xizmatga jiddiyroq mashg'ul bo'lsam, uning rivoji va kasodini tushunib yetsam, xatolarimni tuzatib turilsa, ma'lum tajriba orttirgach, har qanday hukm bo'lsa, bajonidil bajarsam, – deydi.

XIX

1. Oyina Iskandariy – Iskandar oynasi. Afsonaga ko'ra, Iskandar tomonidan temirga sayqal berib yaratilgan oyina. Go'yo unda Jamshidning jomidagidek, shu asnoda bo'layotgan narsalarni ko'rsa bo'lar ekan. Iskandar (356–323) eramizdan avval yashagan makedoniyalik Filippning o'g'li. Juda yoshligidanoq harbiy salohiyat paydo qilib, Eron, Arabiston, Hindiston va boshqa mamlakatlarni ishg'ol qilgan. Badiiy adabiyotda Iskandarga bag'ishlangan asarlar juda ko'p. Jumladan, Nizomiy, Xusrav Dehlaviy, Jomiy va Navoiylarning maxsus dostonlari shular jumlasidandir. Ularda Iskandar qudratli hukmdor, ideal shoh timsoliga aylangan.

2. Badiiy adabiyotda «Iskandar oynasi» tushunchasi ko'p ishlatiladi. Bu bob sarlavhasida shoir Xoqonning Farhodni o'z xazinasiga olib kirgani, uning esa oltinu javohirlarga nazar solmay Iskandar oynasi bilan qiziqqani va oynada ajoyib narsalar ko'ringani haqida yozadi. Bu baytda Navoiy inson tafakkuriga yuksak baho beradi. Farhod tilidan aytilgan misralarda inson nimaniki bunyod etishga qodir bo'lsa, unga fikrlash zamirida erishadi, degan falsafiy tushuncha ifodalanadi.

3. Aflotun – Platon – asl nomi Aristotel (mil. av. 428/ 427. Afina – 348/347) – qadimgi yunon faylasufi, antik falsafadagi obyektiv-idealistik oqimning asoschisi. 407 yillarda Sokrat (Suqrot) bilan tanishib, uning eng yaqin shogirdi bo'lib qolgan. Afinada mashhur faylasuflar maktabi – «Platon akademiyasi»ni yaratgan. Xamsanavis shoirlar Ivkandar atrofidagi olim, mutafakkirlar orasida Aflotunga ayricha o'rin ajratgan-lar, uni donishmandlar rahbari sifatida ta'riflaganlar. Bu yerda Navoiy Iskandar oyinasini har biri Aflotunga teng keladigan 400 nafar dono olimlar yaratgan, deydi.

4. Bayt mazmuni: Xoqonning hikmati bo'lgan bu ko'zguda ajib bir tilsim yashiringandir.

5. Bu va keyingi baytlarda ko'zguda yashiringan tilsimni ochish uchun uch manzilni o'tish lozim: birinchisida ajdaho, ikkinchisida Ahraman, uchinchisida yanada mushkulroq sir bor. Ularni yengib o'tilsa, to'rtinchi manzil keladi, unda tog' va ichida g'or bor. G'orda Suqrot yashaydi. Agar u tirik bo'lsa, barcha mushkullarni ochib beradi, agar olamdan o'tgan bo'lsa uning ruhiga sig'inilsa, maqsad hosil bo'ladi, degan mazmun bayon etiladi.

6. Buqrot – Gippokrat (mil. av. 460–375)–mashhur yunon hakimi, ilmiy tibbiyotning asoschilaridan biri. Uning «Kitob al-fusun» («Aforizmlar») nomli kitobi juda mashhur. «Gippokrat qasamyodi» – shifokor burchi va xulq-atvorining qisqacha ta'rifi shu olim qalamiga mansub deb hisoblanadi. Bu yerda Navoiy Suqrot hakimni bilimdon, donishmandlikda zamonasining Buqroti desa bo'ladi, – deya ta'riflamoqda.

XX

Bu bob sorlavhasida Farhodning Yunon mamlakatiga borishga azm etgani, Xoqon Mulkoro bilan kengashib, Farhodni olib Yunonga qo'shin tortmoqqa qaror qilgani bayon etiladi.

1. Baytning mazmuni: Bugun shoh (ya'ni Xoqon) zamonning eng aqlli kishisidir, uning porloq ko'ngli davlat mash'alidir.
2. Dastur – bu o'rinda «vazir», ma'nosida ishlatilgan.
3. Baytning mazmuni: qo'shin to'plakadigan vaqtni va joyni tayin qilib, tavochi har garafga bu haqda jar soldirdi.

XXI

Bu sarlavhada Farhodning maqsadlariga yo'l topish uchun Xoqonning Yunonga qo'shin surgani va u yerda mamlakat donishmandlari bilan birgalikda Suhaylo hakim g'origa va barchalari Suqrot g'origa yetishganlarini ma'lum qiladi.

1. Suhaylo – bu ism Suhayl nomli yorug' yulduz nomidan olingan (ast. Konopus). O'rta asr munajjimlari bu yulduz yaxshi ta'sir ko'rsatadi, deb biladilar. Bu yerda Yunondagi mashhur donishmand hakimning nomi. U ham Suqrot kabi g'orda yashaydi.

2. Jomosp – qadimgi Eronning afsonaviy donishmandi va munajjimi. Uni Luqmonning shogirdi deb biladilar. Kelajak voqyealaridan xabar qiluvchi «Jomospnoma» nomli kitobni shu donishmandga nnsbat- beradilar. Navoiy Suqrot g'origa ketayotganlarga Suhaylo «Jomosp»dan Farhodga yulduzi baland degan xushxabar yetkazganini bayon qiladi.

3. Baytning mazmuni: maqsadim mamlakatlarni fath etish emas, balki tahlikali joylarni yengish edi.

4. Baytning mazmuni: abadiy saodat hamrohlik qilib Atorid yoniga oy bilan quyosh keldilar. Bu yerda Navoiy istiora san'atini ishlatadi. U Suhaylo hakimni Atorid, Farhodni oy, Xoqonni esa quyosh deb atamoqda.

5. Bu va keyingi baytlarda Suhaylo tilidan – Jomospning o'limidan keyin hakimlar uning aytganlarini yozib qoldirishlaridan menga ayonki, ming yildan so'ng Chindan Yunonga bir Farhod degan yigit keladi. U ancha qiyinchiliklardan so'ng Iskandar tilsimini ochadi. Ammo ungacha Farhod ajdarni o'ldirishi kerak, shunda bebaho xazina chiqadi. So'ngra devni (ya'ni Ahramanni) qatl etishi kerak, buni bajarganda Sulaymon payg'ambarning uzugini qo'lga kpritadi. Tilsimni ochganida Jamshid jomiga ega bo'ladi. Bularnn Farhod Xoqonga bag'ishlasin, unga esa Suqrotni ko'rishi va Iskandar oynasi kifoyadir, – deydi.

6. Sulaymon hotami – Sulaymon – Tavrot bo'yicha Solomon podshoh, islomda Sulaymon payg'ambar. Diniy rivoyatlarga qaraganda, unga xudoning muqaddas, yashirin va sirli ismi ma'lum bo'lgan va bu so'z (ismi a'zam) uning hotamiga – uzugiga naqshlangan – o'yib yozilgan ekan. Bu uzuk vositasida Sulaymon faqat odamlarga emas, balki hayvonlar, hasharotlar, insu jinlarga ham o'z hukmini o'tkaza olar ekan. Sharq adabiyotida uning Sabo (Navoiyda Saibo) diyori malikasi Bilqis bilan oshiq-ma'shuqligi hamda sehrli uzugi qalamga olinadi. Navoiy o'zining «Tarixi anbiyo va hukamo» asarida Sulaymon haqidagi rivoyatlarga keng o'rin ajratadi (q. Alisher Navoiy. Asarlar. 15-tom, 224–231-betlar).

7. Samandar – mayda bir jonivor. Afsonalarga ko'ra, u olovda tug'ilib, olov ichida yashar emish. Bu yerda Suhaylo hakim Farhodga ajdar bilan olishuv paytida o't-olovdan saqlanish uchun bir idishda samandar yog'ini beradi. Undan badan va qo'llarga surkalsa, o't ta'sir qilmasligi bayon etilgan.

8. Bu va keyingn 5 baytning mazmuni: tilsimni qanday ochish haqidagi barcha aziz chin so'zlar bir kumush taxta ustiga yozilgan bo'lib, u dev bo'yniga osig'lik turadi. Undagi tilsimdan

Jamshid jomini topasan. Jom atrofidagi Iskandari Rumiylar naqshlab ketgan yozuvlarni o'qisang Suqrot hakim haqidagi ma'lumotlarni bilib olasan.

9. Baytning mazmuni: Unga (ya'ni Farhodga) bu xil ishlarni tushuntirgach, Suhaylo jonini Tangriga topshirdi.

XXII

Bu bob sarlavhasidan Farhodning ajdaho vodiysiga borgani, uni tor-mor qilib, ajdaho g'oridan Afridun xazinasini topgani va barcha boylikni otasi va qo'shiniga sovg'a qilgann ma'lum bo'ladi.

1. Bu va keyingi bayt mazmuni: Qaraganda uning (ya'ni ajdahoning) ikki ko'zi xuddi neftning o'tli bulog'idek edi. Burun teshiklari vahshat tandıriga, balki neft mo'risiga o'xshardi. Shoir bu yerda mubolag'a san'atini qo'llab, ajdahoning dahshatli qiyofasini tasvirlamoqda.

2. Bu va keyingi bayt mazmuni: Farhod chaqqonlik bilan osmon kamalagidek yoyiga nayzadek o'tkir o'qni joyladi va ajdar og'ziga shunday otdiki, hatto gurdi anjum – yulduzlar pahlavoni Mirrix hayratlanib uning qo'lini o'pdi.

3. Bu va keyingi ikki bayt mazmuni: bu g'or osmon kabi yumaloq, agar uning markaz nuqtasini aniq topa olsang, u yerda qora tosh ko'milgan, toshning vazni ming botmondan og'ir. Qiliching uchi bilan atrofini ochib, qo'llaring bilan uni o'rnidan qo'zg'at.

4. Zulfiqor – hazrat Alining ikki damli, g'oyat keskir afsonaviy qilichi. Shoir bu yerda Farhodning ajdaho g'ori ichida topgan xazinasidagi bir qilichni Zulfiqorga o'xshatmoqda.

5. Bayt mazmuni: uning (ya'ni qilichning) yonida qubbasi falak quyoshidek porloq bo'lgan bir qalqon bor edi.

Keyingn baytlarda shoir qalqon qubbasida Sulaymon o'z uzugidagi kabi ismi a'zam o'ydirgani, qilichda ham bir ism yozilgan bo'lib, qilichning o'tkirligi o'shandan ekanligi va qilich gunohsizlarga zarba yetkazmasligi, yomonlarni, yovuzlarni esa ayovsiz ikkiga bo'lib tashlashi haqida fikr yuritadi.

XXIII

Bu bob sarlavhasi Farhodning Ahraman nomli dev yashaydigan o'rmonga ot surgani va uni o'ldirib, Sulaymon uzugini qo'lga kiritganidan darak beradi.

1. Rustam – Firdavsiy «Shohnoma»sidagi bosh qahramonlardan. U Zolning o'g'lidir. Rustamning dunyoga kelishi va unga ism qo'yilishi haqida Firdavsiy shunday hikoya qiladi: Zolning xotini Rudoba og'ir homila ko'taradi. Oy-kuni yaqinlashganida dard boshlanishi bilan hushidan ketadi. Sarosimaga tushgan Zol afsonaviy qush Simurg' vositasida jarroh topib keladi. Jarroh onaning yonini kesib, bolani oladi. Hushiga kelgan Rudoba farzandini ko'rib xursand bo'ladi va oh tortib (ya'ni azobu dardlardan xalos bo'ldim ma'nosida) «Rustam» – deydi. Onaning og'zidan birinchi chiqqan ana shu so'zni bolaga ism qilib qo'yadilar. O'zining bahodirligi, adolatparvarligi va to'g'riligi bilan Sharq adabiyotida an'anaviy obrazga hamda mardlik ramziga aylanib ketgan. Bu yerda Navoiy Farhodning Ahramanni o'ldirganini Rustamning Mozandaronda Arjang devni tor-mor qilganiga o'xshatmoqda (Bu haqda qarang: Firdavsiy. Shohnoma. 1 kitob. Oltinchi sarguzasht, Sh. Shomuhamedov tarjimai, 353– 357-b.).

2. Mozandaron – Erondagi tarixiy viloyat. IX–XII asrlar manbalarida Tabariston nomi bilan yuritilgan.

3. Baytning mazmuni: Rustamdek qasr tomon yurdi. Eshikda raxshini mahkam bog'ladi. Baytdagi raxsh so'zi Rustamning afsonaviy otining nomiga ishora bo'lib, bu yerda shoir istiora

san'atidan istifoda etadi.

4. Bu baytda Navoiy Ahramanni o'ldirgach, uning qasriga kirib borishi, qasr ichida toza, hali inson bolasi ko'rmagan bir uyga yuzlanishi haqida yozib, g'oyat go'zal tashbih ishlatadi – uyning orasta, tozaligini ginasiz odamlarning ko'ngliga o'xshatadi.

Keyingi baytlarda Navoiy uyda Farhodning yoqutdan ishlangan qandil ko'rganini, uning ichiga yashirilgan Sulaymon uzugini topganini va qandilga «kingaki bu uzuk muyassar bo'lsa, unda yozilgan ismni o'qiganida g'oyibdan ovoz kelib Iskandar tilsimi sirlaridan xabardor etadi», – deb hikoya qiladi.

5. Bu baytda Navoiy tashbih san'atini ishlatib qandil shu'lasini Mushtariyga, yorug'ini esa sham'i xovariy – sharq sham'i, ya'ni quyoshga o'xshatadi.

6. Bu va keyingi baytning mazmuni: osmon Rustami quyosh qilichini ko'tardi va zamon Oq devining bo'yniga soldi. Uni mushkul holga solib, halok etdi, devning ohi – faryodi esa jahonni qorong'i qildi. Shoir bu baytda: xudo quyoshning nurlari bilan kunduzni tugatdi, g'ira-shira tushdi va hamma yoqni tunga cho'ktirdi, degan oddiy fikrni istiora san'ati vositasida juda obrazli qilib bildiradi.

XXIV

Bu bob sarlavhasi Farhodniig Suqrot tog'i tilsimini ochishga otlangani, bir buloq boshida Xizr bilan uchrashgani va uning ta'limi natijasida dunyoni ko'rsatadigan jomni qo'lga kiritgani haqida ma'lumot beradi.

1. Bu va keyingi ikki baytning mazmuni: (Farhodning) qarshisida osmondek keng ko'kalamzor ko'rindi, uning o'rtasida quyosh yanglig' buloq obi hayot chiqarib turar, bu suvning har qatrasi jondek (yoqimli) edi. Qirg'og'ida ko'k bilan teng bir daraxt bor edi. (Buloq) suvinn tiriklik suvi, (daraxtni) Xizr payg'ambar desa bo'lar edi. Shoir bu yerda Xizrning obi hayvon – tiriklik suvi topgani haqidagi rivoyatga ishora qiladi.

2. Navoiy xalq kitoblari, sarguzasht adabiyot an'anasiga ko'ra Xizr tilidan Farhodga tilsimni ochish uchun qayerga, qanday qilib necha ming qadam yo'l bosish, yo'lda nimalarni yengib o'tish lozimligini bayon etib kelib, bu baytdan boshlab temir jismlari paykar – haykalni tasvirlaydi. Navoiy yozadi: u odamga juda ham o'xshar, qo'lida o'tkir o'q tortilgan temir yoyni ushlab turar edi. Boshidan oyoq sovutga o'ralgan bu temir odam ich-ichidan yonib turardi.

Ko'rinadiki, qanchalik hayratlanarli bo'lmasin XV asr Navoiysi hozirgi davr tushunchasidagi robot tasvirini yaratgan.

3. Bu va keyingi baytning mazmuni: eshik ochilgan zamoniyoq, sado o'chdi (Farhod ko'rgan darvozasinn ochish uchun Xizr o'rgatganidek belgilangan bir toshni qattiq tepganida baland sado chiqqan edi) haligi sovutli haykal yoyiga o'q tortib chiqib kela boshladi. Buning ustiga yana yuzta sovut kiygan (haykallar) o'q otmoqqa tayyor edi.

4. Shid – xurshed, quyosh demakdir.

5. Bu va keyingi to'rt baytning mazmuni: (Farhod) eshik ochib-ichkariga qadam qo'ygan edi, uyning toqida porlab turgan bir jom ko'rindi. Yorqinlikda quyoshdek, balki Jamshid jomidek edi. U go'yo jahon ichidagi quyoshdek porlab, jahonni o'zida aks ettirib turgan ko'zgu edi. Unda sirli hayot va dunyoning holati ravshan ko'rinib turardi. Tashqari tomonida yerning markazi, ichida esa to'qqiz falak aylanasi jilva etardi.

Navoiy tasvirlagan bu «Jomi Jam»ning tasviri ba'zi belgilari bilan «ma'lum darajada o'sha globus va kartalarni eslatadi» (Hayitmetov A. Tabarruk izlar izidan. 63-bet).

XXV

Bu bob sarlavhasida Farhodning Xoqon va Mulkoro bilan birga Suqrot hakim bilan uchrashganlari va uni topishda jahonni ko'rsatuvchi jomidan foydalanganlari ma'lum qilinadi.

1. "Koniyan minkon" – arabcha: kon boyligi kondan, degan ma'noni bildiradi.

2. Sayrafiy – arabcha: «sarrof» so'zidan, zarshunos, qimmatbaho toshlarni baholovchi.

3. Bu va keyingi baytda, tongni Suqrotga, nur uning jamoliga, quyosh usturlobga, osmon qog'oz varag'iga o'xshatilib, shu bobning o'ziga muvofiq va boshqa boblardagidan tamoman farq qiladigan tong tasvirini beradi (Rustamov A. Navoiyning badiiy mahorati. 131).

4. Bu va keyingi baytlarda Navoiy Suqrot yashaydigan joyning manzarasini beradi. U g'oyat quyuq bo'yoqlarda obrazli qilib juda baland mahobatli, o'rkachli tog', unda o'sib yotgan ulkan daraxtlar, tog' cho'qqilaridagi qorlaru, uning bag'rida yurgan hayvonlar, chashmalaru g'orlar, daryolarni ta'riflaydi. Bu shoirning peyzaj tasviridagi romantik uslubiga yorqin misoldir.

5. Sidra – sttinch osmondagi afsonaviy daraxt.

6. Payg'ora – g'or.

7. Usturlab (astrolyabiya) – Sharq astronomiyasida quyosh va yulduzlarning yuksakligini o'lchaydigan asbob. Bu yerda shoir Suqrot g'oridagi o'rgimchaklarni shu asbobga o'xshatmoqda.

8. Bu va keyingi baytlardan ma'lum bo'lishicha, Suqrot Xoqonga ikki javhar inoyat qiladi: biri – uning umri uzun bo'liishi, ko'p o'lkalarni fath etishi, behad boyliklarga ega bo'lishi haqidagi bashorat; ikkinchisi – bir muhra (soqqaga o'xshagan narsa) bo'lib, xastalik yuzlanganda og'izga olib aylantirgach, suvini yutilsa, dard chekinadi, kuch-quvvat paydo bo'ladi, odam yasharib ketadi.

9. Bu bayt mazmunida Suqrot Mulkoroga: – oldingizda bir xatar bor, u anosirning (arabcha: to'rt unsur bo'lib, suv, o't, shamol va tuproq) ikkitasi – shamol va suv tufayli yuz beradi, deyiladi.

10. Nuh – diniy aqidalarga ko'ra, juda uzoq umr ko'rgan payg'ambar, uni ba'zi manbalarda Odami Soniy (ya'ni ikkinchi Odam Ato) ham deyiladi. Rivoyatlarda keltirilishicha, Nuh davrida 40 kecha va 40 kunduz sel yog'adi va butun dunyoni tutib ketadi. Shunda u o'z yaqinlarini, tarafdorlarini va har hayvondan bir juftdan kemaga solib oladi. Dunyo suvga g'arq bo'ladi, yolg'iz Nuh kemasi omon qoladi. Toshqin chekilganda Nuh kemasi Ararat tog'ining bir cho'qqisida qoladi. Go'yo Nuhning o'g'illari dunyodagi asosiy qabilalarni yaratgan emishlar. Shoir bu o'rinda Suqrot tilidan Farhodga qarata garchi hayoting Nuh umricha bo'lsa ham o'lim barhaq, deydi.

11. Majoziy ishq – zohiriy insoniy ishq.

12. Haqiqiy ishq – tasavvufda Xudoga bo'lgan muhabbat nazarda tutiladi.

13. Baytning mazmuni: Farhod undan ayrilib faryod chekdi, u esa Sulayho kabi uzun yo'lga tushdi. Ya'ni Suqrot ham Suhaylodek hayotdan ko'z yumdi.

14. Bu misra ikki ma'noni anglatadi: birinchisi – quyoshdek porloq Suqrot dafn etildi; ikkinchisi – quyosh botdi, kun qaytdi.

15. Luqmon – ba'zi tarixiy manbalarda payg'ambarlar, ba'zilarida esa hakimlar sirasida keltiriladi. Rivoyatlarga qaraganda, rangi qora xabash bo'lgan. U kimningdir quli bo'lib, ozod bo'lishi haqida bir qancha rivoyatlar bor ekan. Jumladan, Luqmonning xojasi – qo'y so'yib yaxshiroq a'zosini pishirib kel deb buyuribdi. Luqmon qo'yning yurak va tilini keltiribdi. Boshqa safar xojasi – qo'y so'yib yomonroq a'zosini pishirib kel, – debdi. Luqmon yana yurak va tilni keltiribdi. Xoja buning ma'nosini so'raganda Luqmon debdi: ko'ngul noloyiq fe'l-atvordan, til keraksiz so'zlardan beri bo'lsa ulardan yaxshiroq a'zo yo'qdir, agar bo'lmasa, ulardan yomonrog'i yo'qdir. Luqmon hikmatlaridan 4000 tasi yig'ilgan ekan. Shundan ikkitasini doim yodda saqlab ikkitasini unutish kerak emish. Chunki avvalgi ikkisi – o'zi qilgan yaxshiliklar, keyingi ikkitasi boshqalar qilgan yomonliklar haqida emish. Qadimgi manbalar Luqmon bilan bog'liq ba'zi rivoyatlarni mil. av. VI asrda yashagan yunon masalchisi

Ezopga nisbat beradilar.

Shoir bu yerda Luqmonning xabashligiga ishora qilib, majoz yaratadi va tun qorong'iligi haqida fikr yuritadi.

XXVI

Bu bob sarlavhasida Farhodning o'z mamlakatiga qaytgani va oynada Arman vodiysi va Shirin jamolini ko'rib hushidan ketgani bayon etiladi.

1. Bu baytda shoir ot ustidagi go'zal Shirin xatti-harakatini shatranj donalari (shaxmat) va ularning yurishlariga o'xshatib go'zal obraz yaratadi: U go'yo quyosh bilan shatranj o'ynayotgandek ruh va ot bilan yurib, uni – quyoshni har soatda yuz marta mot qilar edi.

2. Bahrom – dostonda vazir Mulkoroning o'g'li, Farhodning emikdoshi va yaqin sirdosh do'sti.

3. Bu va keyingi ikki bayt mazmuni: (qayta hushiga kelgan Farhod yana ko'zguga qarasa) uning yuzi avvalgidek qorong'i edi. Uni yasagan donishmand shunday tilsim ishlatgan ediki, ko'zguga qaragan odam qanday shakl ko'rsa, keyin boshqa ko'rinmas, tilsimi buzilib qolar edi.

4. Bu va keyingi bayt mazmuni: (Farhod) hamma narsani o'ylab ko'rgach, aql qonuni bilak ishga kirishmoqcha bo'ldi; lekin u bilmadiki, ishq bedodlik qilsa, yuzlab aql va bilimning qonun-qoidalari barbod bo'lib ketadi.

XXVII

Bu bob sarlavhasida Farhodning ishq o'tinn yashira olmagan, rangi sarg'ayib ketganidan hakimlar dengiz sayohatini maslahat ko'rganlari bayon etiladi.

1. Baytning mazmuni: har qanday odam ko'rsa, ma'lum qilar ediki, bu xoro – toshni, o't – olov mum qilib yuboribdi. Shoir bu yerda istiora san'atini ishlatgan, «xoro» so'zidan Farhod ko'zda tutiladi.

2. Bu va keyingi bayt mazmuni: (Farhodga) shunday holatlar yuz bergan ekan (ya'ni uning rangi sarg'aygani, harorati ko'tarilgani va h. k.), ular dimog'ining yubsi'a – qurishiga sabab bo'lgan. Endi mizojini harorat va qurishlik zabt etibdimi, uning iloji dengiz (ya'ni teskari, zid – dimog'ni yumshatish, haroratni tushirish) – muolajadir.

3. Shar'iy – uzunlik o'lchovi, bir shar'iy – 2–3 km.

Bu va keyingi bayt mazmuni: (Farhod dengiz sayohati taklifini eshitgach) dengizdek qalbi jo'shib ketdi, og'zi kema og'zidek ochildi, lekin so'zsiz edi. Xayoli dengiz mavjlariga zanjirdek ulanib, ularga yana yuz ming xayollar ulandi.

XXVIII

Bu bob sarlavhasida Xoqon va Farhodning katta kemaga tushib, dengizda suzishlari, qattiq shamol ko'tarilib kemani cho'ktirib yuborgani, Xoqon va Mulkoroni to'lqinlar Chinga tashlagani, Farhodning esa dengizda bir taxta ustida qolib ketgani bayon etiladi.

1. “Va izar-bihoru fujjirat” – arabcha, (agar) dengizlar to'lib-toshsa ma'nosida.

2. «Va izar – jibolu suyyirat» – arabcha, (agar) tog'lar siljisa ma'nosida.

3. Baytning mazmuni: (Kemalarning) uchi osmondagi Hut (baliq) va Savr (ho'kiz) sanchigudek, tubi ham yer ostidagi ho'kiz va balig'ni yanchigudek edi. Shoir bu yerda ilmi nujumga ko'ra Hut (Baliq) va Savr (Ho'kiz) deb ataluvchi quyosh burjlariga hamda qadimgi diniy e'tiqodga binoan yer go'yo katta ho'kizning, ho'kiz esa baliqning ustida turadi, degan aqidaga ishora qilmoqda. Kemaning uchi va tubini baland va chuqurligini bu xilda ta'riflash she'riyatidagi «g'uluv»

san'atiga yaqqol misoldir.

4. Jirmi xok – yer kurrasi. Shoir dengizdagi kemalar va odamlarni qorasi yer kurrasidek tuyilardi, deydi.

5. Dalv – ilmi nujumda o'n ikki burjdan o'n birinchisi. Bu yerda shoir dengizdagi baliqlarning suv ichishini osmondagi Hutning falak burjidan suv ichganiga o'xshatadi.

6. Baytning mazmuni: suvning mavji go'yo simdan to'qilgan sovutu uni (baliq) omburdek og'zida tutib ketayotgandek edi.

7. Baytning mazmuni: qorong'ilik tushdi, dengizning ham dahshatli to'lqinlari mayda mavjlarga aylandi. Shoir bu oddiy fikrni shunday o'xshatishlarda beradi: Tun qora po'stini (kish) ostida oq rangli mayin mo'yna po'stin kiygan (qoqum) kunni-yashirganida, dolg'alar (talotum)ni dengiz silovsin (sinjob), (ya'ni mayin mo'yi o'siq olmaxon) qildi qo'ydi. Baytdagi «kish», «qoqum», «sinjob» so'zlari «istiora» san'atiga binoan «qora po'stin», «oq mo'yna po'stin», «mayin» («mayda») so'zlari o'rnida-ishlatilgan.

8. Shoir bu ikki misrada «mohiyat» va «kamohi» so'zlarida so'z o'yini qilgan. Mohiyat arabchada «haqiqat» ma'nosida kelganidek, tojikcha baliq ma'nosida bo'lgan «mohi» so'ziga nisbat berilganda. ««baliqlig'i» ma'nosini ifoda qiladi, shuningdek: «kamohi» so'zi arabchada «o'zicha» va «tagi tubigacha» demak bo'lganiday, arabcha o'xshatish harfi «k» bilan tojikcha baliq ma'nosida bo'lgan «mohi»dan qo'shma so'z qilib olganda ham «baliqday» degan ma'noni beradi. Shoir mana shu ikki so'zni, shu ikkala ma'noda ishlatgan va har ikkala ma'noda she'rning mazmuni to'la chiqqan» (izoh S. Ayniyniki. Q. Alisher Navoiy. Xamsa, Toshkent, 1941, 111-bet).

9. Shoir bu misrada Suqrotning yel va suv xatari haqida aytganlariga ishora qilmoqda.

XXIX

Bu bob sarlavhasida Farhodning taxta ustida Yaman mamlakati tomon suzib borib, savdogarlar kemasidagilarni xalos qilgani, kema qaroqchilar hujumiga uchragani, Farhod ularni yenggani va Shopur bilan do'stlashgani bayon etiladi.

1. Yaman – Arabiston yarim orolining janubidagi mamlakat.

2. Shopur – Nizomiyda bu obraz Xusravning qissaxoni, Shirin bilan Xusrav munosabatlarida vositachi, ko'makchi sifatida talqin qilingan. Xusrav Dehlaviyda ham Shopur Xusrav bilan birga yuruvchi, unga turli ajoyib-g'aroyibotlar hikoya qilib yupatib yuruvchi shaxs. Xusravga Shirinning rasmini ko'rsatib, Armaniya o'lkasiga birga ketgan ham Shopurdir. Navoiyda esa Shopur Farhod bilan tasodifan uchrashib sodiq do'stiga aylanib qolgan, mohir naqqosh va insonparvar shaxs sifatida talqin etiladi.

3. Toyif– Hijozdagi bir shahar nomi.

4. Qorurai naft– neft solingan shisha idish.

5. Furza– arabcha: ko'rfaz, qo'ltiq.

6. Yaman o'zining tabiiy boyligi aqiq (qimmatbaho qizg'ish tosh, haqiq ham deyiladi) bilan mashhur bo'lgan. Shoir bu baytda Yamanda dengiz qaroqchilaridan qutulganlari sharafiga savdogarlar uyushtirgan bir bazmda shu qadar toza may (mayi nob)lar tortildiki, Yamanda hatto aqiqlar ham bunchalik serob emas, demoqchi bo'ladi.

7. Na'li bozguna urdi – maqol tarzidagi ibora bo'lib, aynan: na'l (taqa shaklidagi tamg'a)ni teskari qoqmoq; maj. chalg'itish, alahsitish demakdir. Shoir el qatori o'z kori holi bilan mashg'ul yurgan Farhodning ishini taqdir teskarilab, chappalashtirib yubordi, deydi.

XXX

Bu bob sarlavhasi Farhodning Shopur rahnamoligida Yamandan Arman mamlakatiga jo'nagani, Armaniyada tog' qaziyotganlarning og'ir mehnatini ko'rib, ularga ko'maklashib ishga tushib ketgani va bu haqda Mehinbonu va Shiringa xabar yetgachi haqida darak beriladi.

1. Bu va avvalgi bayt mazmuni: lekin tosh shu qadar qattiq ediki, yuz marta tesha urilsa ham foydasiz, bir no'xatchalik, no'xat u yoqda tursin, ko'knori urug'ichalik ham tosh uchmas, kesilmas edi.

2. Qori – uzunlik o'lchovi, quloch.

3. Ruhul-amin – arabcha: ishonch ruhi. Shoir bu yerda tog' qazuvchilarning Farhodga unda oliy sifatlar ko'rib murojaat qilishlarini ta'riflaydi. Bu va keyingi baytda shoir qator sifatlash san'atini ishlatadi: (she'r ilmida buni «sifatchini» deb ataladi) ruh ul-amindek pok gavhar, malak, oliy guhar va h. k.

4. Hisn – kadingi yahudiylar yashagan Madinaga yaqin qishloqning nomi. Bu so'z asosan panohgoh qo'rg'on, istehkom, qal'a ma'nosida ishlatiladi. Shoir bu yerda Mehinbonu saroyini ko'zda tutmoqda.

5. Ba'zn tadqiqotchilar Mehinbonu Shirining ammasi, deb yozadilar. Bu baytda u Shiringa xola (xoharzoda – opa yoki singilning farzandi) ekanligi aniq aytiladi.

6. Ayn ul-hayot – ayn. hayot bulog'i. Bu yerda shoir ta'rificha, Shirin kelib, ko'ngil ochib ketadigan buloqning nomi.

7. Yigoch– yog'och, bu yerda uzunlik o'lchovi ma'nosida bo'lib, bir yig'och – taxminan sakkiz km.dan ortiqroq.

8. Baytning mazmuni: mashaqqat zo'rligadan yigitlarni ko'rganlar chol (qori–qari), deydi, lekin qazilgan yer esa ikki-uch yuz quloch (qori) keladi. Shoir bu yerda «tajnis san'atidan istifoda etadi.

9. Baytning keyingi misrasida shoir foydasiz va imkonsiz ish uchun urinishning behudaligi haqida so'z yuritadi. U «Ohani sard kuftan» (sovuq temirni o'yish) degan xalq maqolidan foydalanib, «irsoli masal» san'atini ishlatadi.

10. Baytning mazmuni: temirchidan dam bilan ko'ra oldi, beliga charm partug' (tanura) bog'ladi.

11. Bu va avvalgi bayt mazmuni: tog' kamarini qazish uchun kerak bo'lgan bir necha gurzi va bir necha asbob charxlaydigan tosh (sunboda) tayyorladi. Ularning barchasiga Qorandan yashirincha o'rganib olganidek, yaxshilab suv berdi.

12. Baytning mazmuni: u qo'lining zarbi bilan tesha urganda, ovozi (orig. farrasti) o'n yog'och masofaga yetar edi. Shoir bu yerda «g'uluv» san'atini qo'llagan.

13. Bu va keyingi bayt mazmuni: tog' qazuvchilar ham, bu ishlarni boshqaruvchilar (orig. kor farmov) ham Mehinbonu qoshiga borib, ko'rmagan odamning bu ishlarga aqli inonmaydi deya xa bar qilmoqchi bo'ldilar.

XXXI

Bob sarlavhasida Farhodning tog'ni pora-pora qilayotgan teshasi ovozini eshitgan Shirinning uning qoshiga kelishi, Farhod Shirinni ko'rishi bilan hushidan ketgani, Shopurning bundan behad kuyib yongani va Farhodni saronga olib ketishgani bayon etiladi.

1. Havvo – diniy rivoyatlarga ko'ra, insoniyatning onasi – Momo Havo. Shoir bu yerda Mehinbonuga Havoga o'xshatadi. Uning Shirin xonasiga kelishini Momo Havoning jannatda makon tutganiga nisbat beradi.

2. Janibat – podshohlar biror yerga dabdaba bilan chiqqanda ehtiyot uchun birga olib yuriladigan ot. Bu yerda shoir umuman ot surishni, otda borishlikni ko'zda tutmoqda.

3. Baytning mazmuni: arig'ni qazish uchun yuz ganj sarflagan edim, suvi kelmasdan burun

qo'l yuvib edim. Shoir bu yerda «istiora» san'atini ishlatib, «qo'l yuvmoq»ni «voz kechmoq», «qo'l tortmoq» ma'nosida keltiradi. Ayni choqda shoir suvi yo'q ariqdan qo'l yuvish tushunchasi bilan esa «mumtane'» san'atini vujudga keltiradi.

4. Bu baytda shoir Shirinni – parivash, uning otini devpaykar – dev gavdali deb ta'riflaydi. Bu ot unga Shirin mingach, parikash – parini olib boruvchi bo'ldi, deydi, Natijada baytning ikki misrasida shoir «talozum» san'atini yaratadi.

5. Gulgun – Shirin otining nomi. Bu baytda shoir «ot» so'zini ikki ma'noda (nom va ot) ishlatib, «ihom» san'atini qo'llaydi. Ot so'zining har ikkala ma'nosi ham bayt mazmunini yaxshi ochishga xizmat qiladi.

6. Bu bayt mazmuni: jahon bog'ida uningdek (ya'ni Gulgun dek) tez yurar ot yo'q edi. U gulbargini eltuvchi sabodek yelar edi. Shoir bu yerda Shirin gulbargga, otini esa saboga o'xshatib, «tashbih» san'atinnng ajoyib namunasini yaratadi.

7. Xing – bo'z ot. Xingi bodpoy – yeldek tezyurar ot. Shoir Shirinning oti Gulgunni nazarda tutmoqda.

8. Shu yerdan boshlab, 44 baytda Navoiy Shirinning go'zalligini ta'riflaydi. Bunda shoir turli badiiy vositalardan g'oyat keng foydalanadi. Bu she'riy parcha shoirning portret yaratish mahoratiga yorqin dalildir.

9. Tung – idish ma'nosini bildiradi. Bu yerda shoir Sharqda mashhur bo'lgan Hindiston novvoti solingan shakkar idish deb

Shirinning og'zini ta'riflamogda.

10. Zod – ozod so'zining qisqartirilgani. Shoir bu yerda Farhodni ta'riflab, uni bu barno yigitgina emas, taqdir xazon bo'lish alamini ravo ko'rgan bo'stondagi ozod sarvdir, deydi.

XXXII

Bu bob sarlavhasida Farhod hushiga kelgach, toqqa chiqib ariq qazish ishlarini davom ettirgani, Shirin ko'nglida Farhodga nisbatan ishq paydo bo'lgani ifodalanadi.

1. Baytning mazmuni: Farosat bilan Farhod bildikim, dil bezatuvchi (ya'ni, Shirin)ning mehri uning holiga qarab ish tutibdi.

2. Bu va keyingi 4 baytning mazmuni: (Farhod) toshga metin urganida falak toqiga qiyomat solgandek bo'lardi. Uning yoniq nafasi va metini ko'targan gard zangori osmonni ko'zdan yashirib yuborardi. Gard va dudgina emas, balki dard va anduhning qora buluti tog'-tog' bo'lib Arman atrofini tutib ketgan edi. Uni qora bulut ham demay, bahor buluti deb, yog'in bilan ko'tarilgan do'l tosh bo'roni desak ham bo'ladi. Toshga urilayotgan metinning yaltirashi bamisoli chaqmoq edi. Shoir Farhodning tog'da arig' qazish mehnati tasvirini tashbih va mubolag'a san'atlari vositasida beradi.

3. Xorokan – tosh yo'nuvchi – bu yerda Farhod ko'zda tutiladi.

4. Kamingoh – xilvat joy; bayt mazmunicha, Shirin bir xilvat joy topib Farhodni yashirincha ko'rgisi keladi.

XXXIII

Bu bob sarlavhasida Farhodning ariq qazib, qasr bunyod etgani, «Bahr un-najot» hovuzini kovlab, atrofida bog' barpo qilgani va bularni ko'rgani Mehinbonu va Shirinlarni kelgani bayon etiladi.

1. «Bahr un-najot» – aynan: najot dengizi. Shirin uchun Farhod qazigan katta hovuzning nomi.

2. Sarvi gulandom – aynan: gul yuzli sarv. Shirin ko'zda tutiladi.

3. Bu va avvalgi bir baytning mazmuni: muhandislik qilib u avval ariqning ikki yoniga ikki chiziq tortdi, uni qirg'oqdan qirg'oqqa uch quloch, chuqurligini esa ikki quloch (qilib rejaladi).

4. Baytning mazmuni: (Farhod) arig'ni g'adir-budir joylarini tekislashda teshasining tosh taroshlash san'atini namoyish qilardi.

5. Baytning mazmuni: (Farhod) ikki tomondan toshlarni bir-biriga ulab, uning farshnnn (yotqizilishini) dandonaga o'xshatib, kungurali terib borar edi.

6. Bu va avvalgi ikki baytning mazmuni: lekin (Farhod) toliqish va xoriqishga berilmay, toshni taxta-taxta qilib tekis yo'nib, haligi reja tortilgan chiziqdan, qoidadan chiqmay (ishlar edi), u yo'nilgan toshlarnn ildam olar, taxta-taxta qilib tayyorlanganlarini to'shab, mahkamlab borar edi.

7. Bu va avvalgi bayt mazmuni: (Farhodning) toshni maydalaydigan metinidan sachragan toshlar oygacha yetardi. Bu uchar toshlardan oy atrofidagi gardishi qalqondek bo'lgan edi.

8. Baytning mazmuni: ariq o'tkazish ishiga kirishgan (Farhod) yuz Bobil sehrini namoyish etdi. Bu yerda shoir Bobil – Yupiter sayyorasi nomidan ihom san'ati vositasida uning boshqa ma'nosiga ishora qilib kuchli, zo'r va nihoyatda chaqqonlik degan mazmunda ishlatadi.

9. Baytning mazmuni: tinmay tosh kesib, bir hovuz ham bunyod qildi, uning kenglik o'lchovi har tomondan 60 qulochdan edi.

10. Bu va avvalgi bir baytning mazmuni: bu ishlarda unga Shopur yordam berar, uning mohir qalami har bir (rasmga) oroyish berar edi. Bu odamning rasmini chnzsa, u pardozi berar, bu jonivorni tasvir qilsa, u parqanotlar yasar edi.

11. Chin suratxonasi – mashhur afsonaviy rassom va naqqosh Moniyning «Arjang» nomli san'atkorona bezatilgan qasri, koshonasi (ba'zi manbalarda uni kitob ham deyiladi) ko'zda tutiladi.

XXXIV

Bu bob sarlavhasida «Bahr un-najot» hovuziga suv ochilgani, bu voqyeani olqishlagan xalqning quvonchli shovqin-suroni, Shirinning oti yurmay qolganida Farhod ularni ko'tarib ariq va hovuz tepasiga eltgani hikoya qilinadi.

1. Bonu – Mehinbonu ko'zda tutiladi. Ko'pincha Navoiy Mehinbonuni shunday ataydi.

2. Xorokani po'lod bozu – po'lat bilakli tog' qazuvchi. Shoir Farhodni nazarda tutmoqda.

3. Xorokub – tog' qo'poruvchi. Farhod ko'zda tutiladi.

4. Bu va keyingi uch baytda shoir ariq ochilishini ko'rgani Shirin ot ustida terlab-pishib yelib kelayotganini ta'riflab deydi: Shirin yuzidagi xol gulbarg ustiga qo'ngan zog'ga o'xshar, terlar esa bog'ni suv bosgandek edi. Uni shunchaki suv emas, na Xizrga, na Iskandarga nasib etmagan tiriklik suvi desa bo'ladi. Latiflikda terlar gul ustidagi shabnam kabi donadona bo'lib, sunbul ustiga har nafas ulardan yuztasi to'kilib turar zdi. Sochining qorong'iligida yuz ming Iskandar tutun ichida qolgan samandardek ko'zga ilinmas edi.

5. Baytdagi pari paykardan maqsad Shirin, devona esa, Farhod bo'lib, biri maqtovdan bo'lak so'z topa olmaydi, ikkinchisi metin urib suv ochishlikka tutinadi.

6. Bu va keyingi baytda shoir istiora san'atini ishlatib, Shirin mingan otni nasim yel deb, uning suvoriysi – Shirinni kumush deb ta'riflaydi.

7. Shoir bu baytda ham istiora san'atini qo'llaydi. Farhod Shirinnnng otini bodpo – yelqadam, o'zinn dilrabo deb ataydi. Farhodning ularni yelkasiga ko'tarib, qasr va hovuz yoniga eltib qo'yganini bayon etadi.

XXXV

Bu bob sarlavhasi Mehinbonu va Shirinning Farhod sharafiga ziyofat bazmi tuzganlari, o'nta har sohada iqtidorli bo'lgan kanizak qizlarning xizmatda bo'lgani, Shirin qo'lidan may ichgan Farhodning ishq tug'yonidan hushdan ketishi bayon etiladi.

1. Advor – muzika ilmining bir sohasi: muzika nazariyasi; Sharq muzikasining eski nota usuli.
2. Mantiq – mantiq ilmi, logika.
3. Hay'at – Sharqda astronomiya fani.
4. Haqoyiq («haqiqat» so'zining ko'pligi) ilmi – mavjudot haqiqatlari haqidagi ilm.
5. Balog'at – adabiyot nazariyasiga oid bo'lib, badiiy so'z san'atini, shoirlik mahorati sirlarini o'rganuvchi ilm.
6. Hikmat– falsafa fani, ba'zi tadqiqotchilar fizika va tabiiyot ilmi deb ham hisoblaydilar.
7. Muammo – arabcha: berkitilgan, yashiringan; Sharq she'riyatida janr turlaridan biri. Muammo misra, bir yoki ikki baytdan iborat bo'lib, unda biror so'z, ko'pincha atoqli ot harflari yashiringan yoki shunga ishora qilingan bo'ladi. Uni maxsus qoidaga asosan ramz, imo, ishora, kinoya, o'xshatish, ba'zi so'zlarni boshqa tildagi sinonimini tanlash, teskari aylantirish yoki «abjad» hisobi va h. k. yo'llar bilan topib olish, yechish kerak. Muammo aytish va uni yechishga bag'ishlab maxsus risolalar ham bitilgan. Ayniqsa XV asrda – Navoiy davrida muammo keng tarqalgan. Bu haqda, jumladan, Jomiy uchta, Navoiy bitta risola yozganlar.
8. Muammoda ot chiqarmoq – shoir «ot chiqorib» iborasini ikki ma'noda ishlatadi. Biri – mashhur bo'lmoq, dong taratmoq; ikkinchisi – muammoda yashiringan nomni chiqarish, muammoni yechish.
9. Baytning mazmuni: bu fanlardan ularning har biri bosh qasidan maqtoqli, shu fanning yuzlab ustasidan bularning bittasi mohirroq edi. Navoiy bu va yuqoridagi besh baytda o'z zamonasida ravnaq topgan fanlardan o'ntasida Mehinbonu saroyidagi o'n kanizak dong taratganini madh etadi. Bundan anglashiladiki, shoir yaratgan har jihatdan mukammal Mehinbonu, Shirin, Layli, Dilorom kabi ayollar obrazlari qatorida fanda e'tibor qozongan komila va fozila bo'lgan Shirinning o'nta nadimasi borligi davr adabiyotida ham katta yangilik edi.
10. Shoir bu baytda Mehinbonuning yana bir yuksak fazilatini ta'riflaydi: u ilmparvar, ilm ahliga boshchilik qilar edi. So'z asnosida Navoiy Mehinbonu donolik bilan Farhodning olimalar bilan suhbatiga, o'zini tutishiga razm solib, uning oddiy toshyo'nar yigit emasligini, balki bilim va zakovat egasi bo'lgan olnjanob shaxs ekanligini anglab olganini ta'kidlaydi.
11. Bu baytda shoir Farhodning so'z boshlagani, u faqat so'z gavharlarvni sochdigina emas, balki ko'zlaridan ham gavharlar sochdi deb yozar ekan, istiora san'atini qo'llaydi, gavhar sochilishini ko'z yoshlari o'rinda ishlatadi.
12. Sumanbar – oqbadan go'zal; bu yerda Shirin ko'zda tutiladi.
13. To'rt burqa' ostidan mehr – aynan: to'rt osmon ostidan quyosh (chiqishi). Bu yerda Shirin to'rt qavat parda ostidan chiqib kelishini quyosh chiqishiga o'xshatilgan. Qadimgi astrologiyada ta'kidlanishncha, quyosh to'rtinchi osmonda turar emish.
14. Yetti xirgoh – yetti osmon ma'nosida ishlatilgan. Shoir Shiringa ko'zi tushgan Farhod shunday bir oh torttiki, yetti osmon uning dudidan qorayib ketdi der ekan, mubolaga san'atining ig'roq turidan istifoda qiladi.
15. La'lig'a olib la'li ahmar – bu misradagi birinchi «la'l» – lab, ikkinchisi – qizil may ma'nosida ishlatilgan.

XXXVI

Bu bob sarlavhasida Farhod va Shirin visol mayidan behol bo'lganlarini ko'rgan hasadchi davron ularning xursandlik qadahlariga hijron zaharini qo'shgani– Xusrav Parvez Shiringa sovchilar yuborgani bayon etiladi.

1. Madoyin – arabcha «Madina» (shahar) so'zining ko'pligi. Arab Iroqidagi Firot daryosi bo'yidagi qadimgi shahar.

2. Kisro – sasoniylar tabaqasidan bir podshohning nomi. Bu yerda shoir Xusravni uning nabirasi, deb ta'riflamoqda.

3. Hurmuz – Xusrav Parvezning otasi.

4. Parvez– lug'aviy ma'nosi: muzaffar, baxtiyor; Xusravning laqabi.

5. Bu baytda shoir Xusravning yuqoridagi baytlarda ifodalangan asosiy muddaosi – yana bir uylanib toju taxtiga yarashikli, boshqa vorislardan afzalroq farzand ko'rish niyatini tasdiqlash uchun irsoli masal san'atini qo'llaydi. «Urug'ni yaxshi yerga sochish kerak» degan hikmatli so'z orqali maqsad ochib beriladi.

6. To'biy, tubo – diniy e'tiqodga ko'ra jannat daraxti deb tasavvur qilinadigan go'zal daraxt. Unda hamisha xushbo'y va xilma-xil mevalar pishib turar ekan. Bu yerda kelishgan qomat ko'zda tutiladi.

7. Kavsar – jannatdagi serob va suvi mazali chashma emish.

8. Baytning mazmuni: xalq orasida bu xil yoqimli gap-so'z yoyilgach, ular Xusrav qulog'iga ham yetib keldi. Shoir bu yerda Farhod va Shirin orasidagi oshiq-ma'shuqlik haqidagi gaplarni nazarda tutmoqda.

9. Baytning mazmuni: lekin (Xusrav) sovchilarga nimalar ma'lumligini, ular qanday xabar keltirishini bilmas edi.

10. Bu baytdagi «gulsiton» Arman mamlakatini, «sarvi siymbar» Shirinni anglatadi. Shoir bu o'rinda ham istiora san'atini qo'llaydi.

11. Bu baytdagi «rasuli kordon» aynan: ishbilarmon elchi» ma'nosini anglatadi. Shoir Xusrav Parvezning vaziri Buzurg Ummidni shunday deb atamoqda. Unga Armanga borib, Xusrav maqsadidan Mehinbonuni ogoh etish hukm qilinadi.

XXXVII

Bu bob sarlavhasida Xusrav elchisi Mehinbonuni maqsadda voqif etgani, bunga Mehinbonu har xil bahonalar bilan javob qilgani va elchi keltirgan xabardan Xusrav g'azabi bayon etiladi.

Shoir sarlavhada talmeh san'ati asosida Sharq afsonalaridagi Bilqis, Sulaymon obrazlari orqali hamda tashhis san'ati vositasida Anqo, tovus obrazlari bilan Xusrav, Mehinbonu, Shiringa aloqador fikrlarni ifoda qiladi.

1. Anqo – afsonaviy qush, balki qushlarning podshohi. Go'yo u Qof tog'ida yashar emish.

2. Homili roz – aynan: sir tashuvchi; bu yerda Xusravning elchisi (sovchi) ko'zda tutiladi.

3. Bor – darbor, saroy; bu yerda qabul ma'nosida ishlatilgan.

4. Baytning mazmuni: agar (Mehinbonu sovchilarga) ibo bilan boshqacha muomala qilay desa, yirtqich sher jayronga zulm qilishi mumkin. Shoir bu yerda istiora san'ati vositasida Xusravni g'azanfar – yirtqich sher, Shirinni – jayron deb atamoqda.

5. Baytning mazmuni: olovga nozik ipak mato yaqin tura olmagandek, (temirchi) sandoni yuz mingta bo'lsa ham shishani sindirib yuboradi. Bu o'rinda shoir Mehinbonudan rad javobi olgudek bo'lsa, Xusravning har qanday yirtqichlik qilishdan toymasligini ta'kidlamoqda.

6. Bu baytda ifodalangan Shirinning sovchilarga javobi Navoiy dostoni bo'yicha bosh xat

bo'lib o'tuvchi insoniylik, insonparvarlik g'oyasining aniq va ravshan dalilidir.

7. Bu baytda shoir Shirinni Mehinbonu tilidan ta'riflab, uni odam naslining parisi, mushtariydek sayyorolari ko'p bo'lgan quyosh deb ataydi. Baytdagi «mushtariy» ikki ma'noda ishlatilgan. Biri – sayyoraning nomi (forscha uni «Birjis» ham deydilar); ikkinchisi – xaridor ma'nosidir.

8. Bu baytning ikkinchi misrasi orqali Navoiy irsoli masal san'atini qo'llab, ishq-muhabbat bilan podshohlik boshqa-boshqa tushuncha, degan g'oyani ifoda qiladi. Ayni choqda, uning zimnida shu mavzuda dostonlar yaratgan o'z salaflariga o'tkir kinoya ham yotadi. Chunki ular Xusravni Shirinning haqiqiy oshig'i va shavkatli shoh sifatida talqin qilganlar. Bu o'rinda yana shoirning doston avvalidagi «Bo'lub Shiringa oshiq podshohvar» (ya'ni Shiringa podshohcha oshiq bo'ldi) degan istehzoli misrani eslash joyizdir.

9. Bu bayt mazmuniga singdirilgan fikrda Navoiyning umuman saltanatga, johil saltanat egalariga bo'lgan ochiq nafrati o'z aksini topgan.

XXXVIII

Bu bob sarlavhasida Xusravning Shirin tomonidan kelgan javoblardan achchig'lanib, Armaniyaga qo'shin tortgani, Farhodni qoya ustida ko'rib, uni tutmoqchi bo'lgani, Farhod so'zlaridan Xusrav qalbiga tig' sanchilgani bayon etiladi.

1. Bu bayt mazmuni: yuz mingdan ortiq qo'y-qo'zi hamaldagicha, qoramollar esa savr kabi poda-poda edi. Shoir bu yerda Mehinbonu o'z qo'rg'onida qamal paytidagi ehtiyoj uchun qo'y va mollar saqlagani haqida yozib, qo'ylar sonini hamal – qadimgi nujum fanicha o'n ikki burjdan o'n birinchisi (uni qo'y shaklida tasavvur qilinadi)dagi yulduzlar miqdoriga, qoramollarni esa savr – o'n ikki burjning ikkinchisi (o'y–ho'kiz shaklida faraz qilinadi. Yulduzlariga nisbat beradi. Shoir bu yerda g'oyat ustalik bilan tashbeh san'atini qo'llaydi.

2. Bu baytdagi birinchi «tosh» so'zi «tashqari», ikkinchisi «tosh» ma'nosida ishlatilgan.

3. Ikkinchi misradagi «yer uzra osmon» iborasi Mehinbonuning qal'asini anglatadi.

4. Baytning mazmuni: Parvez Farhodga ko'z tashlashi bilan ko'ksiga dashnai tez – o'tkir tig'li xanjar tekkandek bo'ldi.

5. Baytning mazmuni: lekin olamaro sabotsiz odamlar meni benomu nishonga chiqarib qo'yganlar. Bu yerda so'z Xusrav olami Farhoddan otini so'raganda qilgan javobi ustida ketmoqda.

6. Bu va keyingi baytning mazmuni: boshingdan (bir tosh bilan) mili xudingni – urushda kiyiladigan qalpoqning uzayib chiqqan uchini uchirib yuboraman, bunisi bilan esa senga salom yo'llayman; yana bir tosh bilan esa bayrog'ing boshidagi yarim oyni nishonga olaman. Bu so'zlarni Farhod Xusravga qarata aytadi.

7. Baytdagi «navo» so'zi bahra, huzur-halovat ma'nosida ishlatilgan.

XXXIX

Bob sarlavhasida Xusrav vaziri Buzurg Ummid bilan maslahatlashgani va Mehinbonuga noma yuborgani, uning qat'iy javoblaridan ojiz qolgan Xusrav Armaniya qo'rg'onini qamal qilgani bayon etiladi.

1. Bu baytda shoir irsoli masal san'atiga murojaat qiladi. Xusravning Farhoddan ustunligini dalillash maqsadida «it hurar – karvon o'tar» maqolini ishlatadi.

2. Bu baytda ham Navoiy irsoli masal san'atini qo'llab, «afsun birla ilonni indan chiqarish mumkin» maqolini ishlatadi. Xusravning Farhodni afsun – sehr, avrash bilan band etishlikka jazm qilinganligiga ishora qilinadi.

3. Bu va avvalgi ikki bayt mazmuni: uning zotida haq shunday yashiringanki, uning o'zligidan nishona qolmagan. Kim bunday narsa (ya'ni ishq) ichida o'zini ko'rsa, har tomonda haqning zuhurini ko'radi. Shuning uchun ham zohir bo'lgan narsanigina emas, go'zal deb maqtalgan (kimsa)ni qattiq sevib qolgan bo'lsa ajab emas. So'z Mehinbonuning Farhodni ta'riflab, Xusravga bergan javobi ustida ketmoqda.

4. Baytning mazmuni: nogoh qamishzorga o't tushsa, «ho'l-quruq barobar kul bo'ladi». Bu yerda ham shoir irsoli masal san'atidan foydalanadi.

5. Misradagi: sur savtining safiri – aynan: surnay (yoki karnay) ovozi ma'nosini anglatadi. Maj.: diniy tushunchaga ko'ra, qiyomat kuni Isrofil degan farishta sur chalib, o'liklarni tiriltirar, yana bir chalganda qaytadan o'ldnrar ekan. Shoir bu yerda talmeh san'atini ustalik bilan qo'llaydi.

XL

Bob sarlavhasida Xusravning Mehinbonu qo'rg'oninn qamal qilgani, uning lashkarlari Farhod iring'itgan toshlarga bardosh bera olmaganlari, bir hiylagar ko'magida Farhodni band etib, Xusrav huzuriga olib kelganlari xabar qilinadi.

1. Telba qush–Farhod ko'zda tutiladi.

2. Ishq bulbuli–ya'ni Farhod.

3. Bu va avvalgi bayt mazmuni: qo'rg'on ahli tunu kun hamma narsadan voqif, kunduzlari ovoz chiqarmas edilar. Lekin kechasi esa «hozir bo'l» {ehtiyot bo'l} deya fig'on bilan shovqin solardilar.

4. Bu baytda Shopur (Farhodga behush qiladigan dori sepilgan gulni islatib, o'zidan ketkazgan hiylagar boshiga tosh bilan urib o'ldirgani haqida yozadi va irsoli masal san'ataga ko'ra «Boshni tosh ushatadi», maqolini ishlatadi.

XLI

Bu bob sarlavhasida behush Farhodni Xusrav huzuriga keltirganlari, uning boshdan-oyoq zanjirband etilishi, Buzurg Ummid Farhodni hushiga keltirishi, Xusrav savollariga Farhodning javoblari, o'tkbr so'zlari tufayli uning omon qolishi xabar qilinadi.

1. Xalil – lug' ma'nosi: do'st, muhib, yor, Ibrohim payg'ambarning laqabi. Bu yerda shoir payg'ambarning o'tdan gul undirishini ta'riflamogda.

2. Lavhashalloh – arabcha: agar Oollohdan qo'rqa, ma'nosida.

3. Shoir bu baytda istiora san'atini qo'llab, Shirinni parirux deb atamoqda.

4. Bu baytdagi siyosat so'zi “jazo” ma'nosida ishlatilgan.

5. Salosil – «silsila»ning ko'pligi; zanjirlar, tizmalar. Bu yerda tog' ustidagi qo'rg'onning nomi.

XLII

Bu bob sarlavhasida Farhodni Salosil qo'rg'oniga qamab qo'yilishi, u yerda qattiq qiyinchiliklar tortishi bayon etiladi.

1. Salosil qo'rg'onida Farhodni qo'riqlab turganlar unga banddan ozod etish, Xusravdan qanday jazo yetishsa shunga rozi ekanliklarini bildirishganida Farhod bu va keyingn 2 baytda ularga javob qaytarib: vafo ahli –haqiqiy oshiq bunday qilmaydi, deydi. «Farhod... shunday og'ir vaziyatda ham aql bilan ish ko'rib olijanoblik qiladi, o'zi tufayli boshqalarni baloga solishni istamaydi, bunday ozodlikdan voz kechadi» (Hayitmetov A. Navoiyning ijodiy

metodi. 100-bet). «O'z baxti deb ularni o'tga tashlamaydi. Odamiylikka odamiylik bilan javob beradi» (Erkinov S. Navoiy «Farhod va Shirin»i va uning qiyosiy tahlili, 121-bet).

2. Bu va keyingi baytda Navoiy tashbih san'atni ishlatib, Farhodning hayvonlar, qushlar bilan do'stlashib ketganini Sulaymon payg'ambarga o'xshatadi.

3. Yusuf – shoir bu yerda Farhodning bo'riga o'z alamlarini aytib dardlashishini tasvirlar zkan, bo'ri haqida so'zlab Yusufi Kan'onni yodga oladi. Rivoyatga ko'ra, Yusufnng og'alari uni chohga tashlab, ko'ylagini qonga belab, Yusufni bo'ri yedi, – deb otalariga eltadilar. Navoiy bu yerda ihom san'atidan foydalanadi. Zeroki, yuqoridagi mazmun asosiy maqsad esa-da, baytda birinchi idrok etiladigan ma'no Farhodning Yusufdek go'zal chiroyi bor Shirinni yodlashidir.

4. Navoiyning bu baytdan boshlanadigan nido san'ati asosida Farhod qalbi hayajonlari va ruhiy iztiroblarini ifoda etuvchi uning subhga, quyoshga murojaati nihoyat yuksak darajada bo'lib, ideal oshiqning ta'sirli va samimiy ichki tuyg'ularidir. Bunday xususiyatlar Navoiy ijodiy metodining, asosan, romantik xarakterda ekanligini ko'rsatadi, uning ijodini jahon adabiyotidagi eng buyuk romantiklar ijodi bilan tutashtiradi (Hayitmetov A. Navoiy ijodi metodi masalalari. 107-bet).

XLIII

Bob sarlavhasida Farhodning qora kunga qolganligi, hajr shomida qiynalganligi bayon etiladi.

1. Bu va keyingi baytda shoir istiora san'ati asosida Farhodning ayanchli ahvolini, chekayotgan azoblarini tasvirlab, uni g'am-anduh dengizining nahangi, balo va dard tog'ining yo'lbarisi, junun vodiysining Majnuni, Majnunigina emas, bu vodiyning dev-shamoli – quyuni deb ataydi.

2. Bu va keyingi bayt mazmuni: har kuni agar kishi ming baloni tortsa ham, u balolar tun balosidek qattiq tuyilmaydi. Unga (ya'ni Farhodga) bu hajr kunlarida har bir shom qorong'uligi mashaqqat zulfidan (sirtmoq) tashlar edi.

3. Muazzin xalqi – azon aytuvchi (so'fi)ning bo'g'zi demakdir.

4. Baytning mazmuni: bu isitma orasnda u (ya'ni Farhod) o'z labidagi uchuqdan bahra olar, uchuq zardobidan og'ziga har damda zahar tomib turar edi.

5. Shu baytdan boshlab, Farhrd zolim falakka xitob qilib, taqdirdan noliydi. Bu o'rinda «sipehr» faqat ilohiy ma'nodagi «taqdir», «falak» tushunchasini emas, balki undan keng ma'noni, jamiyat va mavjud muhit tushunchalarini, undagi zulmni tug'diruvchi tartib va qoidalarini ham anglatadi (Hayitmetov A. Navoiy ijodiy metodi masalalari, 109bet).

6. Tiyr – Atorud (Merkuriy) sayyorasi, yulduzi shunday deb ham ataladi.

7. Bu baytda shoir Zuhra yulduziga xitoban: bir pastgna musiqang torini tuz; men o'larga yetdim. Hazin (yig'loqi) kuyingni boshla, deydi.

8. Saodat axtari – baxt yulduzi demakdir. Bu yerda Shirin ko'zda tutiladi.

9. Baytning mazmuni: u (ya'ni Farhod) tongga qadar yerga yumalab, har mojaro ustiga yuz mojaro qildi.

10. Bu va avvalgi baytning mazmuni: modomiki, g'am tuni uni o'ldirgan ekan, tongning olovli quyoshi haqida so'zlashdan ne foyda. Makkor falakning odati shu emishki, u avval zaharlab, so'ngra zaharga qarshi dori beradi.

XLIV

Bu bob sarlavhasida Farhodning zanjirsiz zindon atroflarida yurganini eshitgan Xusrav

uning qo'riqchilarini jazolamoqchi bo'lgani, Farhodning hayot ekanligidan xabar topgan Shirin unga noma yo'llagani bayon etiladi.

1. Afolloh – arabcha: xudoning o'zi saqlasin (yoki olloh kechirsin, ma'nosida).
2. Baytdagi g'amkashdan – Mehinbonu, mahvashdan – Shirin ko'zda tutiladi. Bu shoirning istioralariga yaxshi misoldir. Baytning mazmuni: U (ya'ni Shirin) hyech o'ylamay sakkizta barmog'i (shoir ularni gul barglari deb ataydi) bilan (timdalab) sarig' yuzi uzra qonlar (shoir ularni qizil gulga o'xshatadi) oqizdi. Bu ham favqulodda istioralardir.
3. Bu baytda Shopur Mehinbonuga murojaat qilib, shunday ta'riflaydi: ey osmon kursisida o'tirgan, sipohlari yulduzlarcha (behisob), muborak yuzli, iffat pardasini yopingan (malika).
4. Bu nido san'atiga yorqin misol bo'la oladi.
5. Bihamdillah – arabcha: xudoga shukur. Bu va keyingi baytning mazmuni: xudoga shukrki, uni (ya'ni Farhodni) hiyla va makrlar bilan asir etgan odamni devni o'ldira oladigan bir tosh bilan urib, jahannam yurtiga jo'natdim.
6. Baytning mazmuni: u (ya'ni Shopur) anglagan narsalarning hammasini bir-bir to'rg'ay (chakovak)dek sayrab (so'zlab bera boshladi).
7. Sumanbar – Shirin ko'zda tutiladi.

XLV

Bob sarlavhasidan Shirinning Farhodga maktubi, unni o'qib behush yiqilishi, Farhodning javob xati ma'lum bo'ladi.

1. Royiha yabusati – yoqimli hidning shiddati.
2. Baytning mazmuni: (bu maktubni) bir shamdan parvonaga demayman samandardan bir gulxan (otashxona)ga (yo'llayman). Shoir bu yerda afsonaviy samandar degan jonvorning o't ichida yashashligiga ishora qiladi. Ayii paytda Navoiy ham talmeh, ham istiora (gulxan Farhod samandar – Shirin) san'atlarini qo'llaydi.
3. Bu baytdan Shirinning Farhodga yozgan maktubi boshlanadi. Maktubni Sharq peziyasidagi noma janrining ajoyib namunasi sanash mumkin. Unda so'z ifodasini topgan hijron va uning alamli iztiroblari yolg'iz Shiringagina emas, shuningdek, o'rta asr feodal davri xotin-qizlariga ham taalluqlidir. Ayni choqda, bu maktubda Navoiy ijodiga xos realistik elementlar o'z aksini topgandir. Unda Shiringa xos bo'lgan go'zal fazilatlar, chunonchi: oqilalik, sofdillik, vafodorlik yuksak mahorat bilan ta'riflanadi.
4. Bu baytda Farhodning vahshiy hayvonlar va qushlar bilan do'stlashib ketganligini nazarda tutib, Shirin Farhodni Sulaymonga va afsonalardagi Sulaymonning barcha jonivorlar ustidan hukmronlik qilishiga ishora qiladi. Navoiy bu o'rinda talmeh san'atidan istifoda etadi.
5. Baytda Shirin o'zini Sulaymonning sevgilisi Bilqisga o'xshatadi.
6. Mehnat durboshi – bu yerda mashaqqat kaltagi ma'nosida ishlatilgan.
7. Yetti ko'k – ilmi nujumga ko'ra osmon yetti iqlimga bo'linadi. Go'ye ular bir-birining ustiga joylashgan bo'lib, har qaysisiga bir sayyora hukmronlik qilar emish.
8. Billah, summa billah – arabcha: Xudo haqi, yana Xudo haqi (qasam ma'nosida).
9. Baytning mazmuni: Shopur xat [yozish] uchun kerakli buyumlarni: siyoh uchun mushkin va oq [qog'ozni] chiqardi.
10. Baytning mazmuni: Noma eltuvchi (ya'ni Shopur) nomani olib yugurdi, bir amallab qo'rg'onga ham kirdi... Bu yerda shoir ishtiyoq san'atiga ko'ra noma va shu so'zdan yasalgan nomabar (xat eltuvchi) so'zini ishlatadi. Ayni choqda istiora san'atini qo'llab, Shopur ismi o'rinda nomabar so'zini ishlatadi.

XLVI

Bob sarlavhasida Farhjd xatini o'qigan Shirinning iztirobga tushgani va uning ko'ngil qushi sevgilisi tomon qanot qoqqani bayon etiladi.

1. Farhod o'z maktubida Shiringa murojaat qilib, g'oyat xokisorlik bilan uning itlari holini so'raydi. Jumladan, bu baytda deydi: (ular) bo'yinlaridagi qiloda – tasmangdan zavqlangan paytlarida mening bo'ynimga solingan halqani eslaydilar mi?

2. Bu va keyingi baytning mazmuni: unda (ya'ni Farhod ta'riflayotgan bir zaif, majruh it) mey odamiylik nishonini ko'rib, ko'z qorachig'imdek saqlar zdim. U ko'zim qoni oqishini ko'rsa, o'z ko'zlaridan qon oqizar edi. Shoir birinchi baytda ishtiyoq san'atini qo'llaydi; mardum, mardumlig' so'zlarini ishlatadi. Ikkinchi baytda esa iltizom san'atiga ko'ra ko'z qoni oqmog'i, «ko'zumdek qoni oqib» iboralarini bir bayt doirasida takroran zikr etadi.

3. Bu va keyingi ikki baytning mazmuni: azaldan qismatimga sevgi bitgan va taqdir dardu mashaqqatni (peshonamga) yozgan ekan, buning uchun men kimga ta'na qilay, o'zimdan boshqa kimni yozg'uray? (Axir) yuzlab men, minglab Xusravning yo'q bo'lib ketishi qazo oldida bir dona arpachalik ham emas.

4. Tamma bilhayr – arabcha: yaxshilik bilan tamom bo'ldi.

5. Baytning mazmuni: uning (ya'ni Shirinnng) tani xatni bog'laydigan tob ipdek (chirmashdi). Ammo xasta jismiga shu ip tobdek ta'sir qilgan. Bu baytda shoir nozik so'z o'yini ishlatadi. Birinchi misradagi «tob» maktublarni ustidan o'rab qo'yadigan ipak tasmani anglatadi: ikkinchi misrada esa tasmadek o'ralib ketgan Shirinning jismida tob harorat betoblighi (xastalighi) edi, degan ma'noni bildiradi. Shu bilan birga, shoir bu baytda ishtiyoq (tob, betob) tajnis (tob – ip o'raydigan npak tasma; tob – harorat) va iltnzom (tob, tob, betob) san'atlarini mohir lik bilan qo'llaydi.

XLVII

Bob sarlavhasida Farhod ko'nglidagi jarohatlar Shirin maktubidagi hayotbaxsh so'zlardan tuzala boshlagani, Shirin barri haroratlari ham Farhod xati mazmunidan taskin topgani, bular orasidagi muhabbat zanjirini Shopur harakatga keltirayotgani, Xusrav bilib qolib uni azob zanjiriga solgani va Farhodni qatl etish uchun chora-tadbir qidirgann bayon etiladi.

1. Masih – Iso payg'ambarning laqabi. Diniy afsonalarda Isoning o'z nafasi bilan o'lganlarni tiriltirish, jon bag'ishlash qobiliyatiga ega bo'lgan, deyiladi. Sharq she'riyatida sevgilini va uning lablarini jonbaxshlikda Masih, Masiho (Iso)ga o'xshatiladi. Bu yerda Navoiy Shirin maktubida bitilgan so'zlar hayotbaxshligini Masih nafasiga tashbih qilmoqda.

2. Maryam – diniy afsonalarga ko'ra, Iso payg'ambarning onasi.

3. Bu va keyingi ikki baytning mazmuni: «U (ya'ni Xusrav) bechora Farhod turgan yerdan tortib sarvqomat Shirin joylashgan yergacha bo'lgan masofaning hammasiga pistirmalar yasatdi va bu pistirmalarga ashaddaiy yovlarni joylashtirdi. Ular har bir o'tgan-ketgan odamni tergap, ularning ishlarini tekshirib turishlarn kerak edi» (Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. Nasriy bayon, 119-bet).

4. Bu va keyingi ikki bayt mazmuni: tasodifan, o'sha 2–3 kun orasida Shopur Farhodni ko'rishga yo'l topib, parivash (ya'ni Shirin)dan yana bir noma olib, sabodek yelib borarkan, o'sha (Xusrav) odamlari o'z istaganlarini tutdilar. Tintuv qilganlarida yonidan xat chiqdi.

XLVIII

Bob sarlavhasida makkora kampir Farhod boshiga ajaldek yetishib, uning hayotiga qasd

qilgani bayon etiladi.

1. Baytning mazmuni: qaddi ikki bukilgan (bu) qari kampirning hiyla-nayrangi falaknikiga o'xshar edi.

2. Baytning mazmuni: osmon makkorasi uni xola, Dallatul muhtola esa uni ona deb atar edn. Bu yerda shoir afsonalarda o'z ayyorligi, makr va hiylalari bilan nom chiqargan ayol nomini keltirish bilan talmeh san'atini ishlatadi.

3. Baytnng mazmuni: (makkora kampir) o'zining fol ochadigan no'xat donalaridan birma-bir hukmlar chiqara boshlasa, el uning hukmlariga zarracha (aynan: arpa donasicha) shak keltirmay (ishonardi).

4. Bu va keyingi baytning mazmunn: (makkora kampirning) yuz pardasi haromzodalik, qalloblik ipidan to'qilgan, libosi har xil rangli lattalardan quroq qilib tikilgan (ya'ni quralgan) edi. Go'yo Maryam haramda maqsadiga erisha olmay Tur tog'iga orom olish uchun kelgan, desang bo'ladi.

Shoir bu yerda diniy rivoyatlardagi Iso payg'ambarning Maryamdan dunyoga kelishi bilan bog'liq hikoyaga ishora qilmoqda. Buning uchun u talmeh san'atini qo'llaydi. Ayni choqda makkora kampir Maryamga, Farhod turgan tog' esa Arabistondagi muqaddas Tur tog'iga o'xshatiladi.

5. Baytning mazmuni: sen dunyo odamlari bilan noittifoq ekansan, bunda haqlisan, xudo haqqi, haqlisan.

6. Bu va keyingi ikki baytning mazmuni: nikoh amri oshkoro bo'lgach, [Shirinning tinimsiz afg'onlari ko'kka yetdi. U o'ziga o'lim tig'ini urib, bu g'ussadan o'zini o'ldirdi. Ba'zilar: u Parvez uning bolidan bebahra bo'lsin deb zahar ichgan, – dedilar.

7. Fartut – ayvan: juda qarib qolgan. Bu yerda makkora kampir ko'zda tutiladi.

XLIX

Bob sarlavhasida Farhodning qoya tosh uchi bilan ko'ksini yorib, yillar mobaynida ko'nglida tig'izlanib yotgan g'am-anduhlarini chiqarib tashlagani va jononi yodi bilan jonidan kechgani bayon etiladi.

1. Shu baytdan boshlab shoir nido san'atini qo'llab Farhodnnng charxga, g'am tig'i, anduh toshi, ajal, qiynoq, azob, hijron g'ami, tog', metin, hayvonlar va h. k.larga murojaat etib nolalar bilan vasiyat qilganini juda ta'sirli misralarda tasvirlaydi.

2. Bu yerda Farhod uchun yurtida yil fasllariga monand qilib bunyod etilgan to'rt bog' va to'rt qasr yodga olinadi.

3. Sayfiy ravza – yoz fasli uchun yaratilgan bog' (ichida qasri bilan).

4. Xazoniy ravza – kuzlik bog' (qasri bilan).

5. Shitoyi ravza – qishlik bog' (qasri bilan).

6. Baytning mazmuni: yirtqich hayvonlar u holin (ya'ni Farhodning o'limini) ko'rib, Farhodni o'ldirganni (ya'ni makkora kampirni) burda-burda qilib yubordilar.

L

Bu bob sarlavhasida dahrning vafosizligi sababli Xusrav va Mehinbonunnng yarashganlari, qo'rg'on ichida, qamalda yotganlarning tarqalib ketganlari, Farhod o'limidan o'lar holga yetgan Shirinni Armaniyaning bahavo tog'iga yuborganlari bayon etiladi.

1. Baytning mazmuni: tabaqalarga (biri ikkinchisi ustida joylashgan yetti iqlim ko'zda tutiladi) bo'lingan osmon ajoyib qushdirki, uning ishi kabutardek muallaq uchmoqdir.

Shoir keyingi baytlarda o'zining yaratuvchi haqidagi juda dadil fikrlarni bildiradi. Olamni kabutarga, yaratuvchini kabutarboz sayyodga nisbat berib, uni jallod deb ataydi.

2. Bu va keyingi baytlarda Navoiy bir notavon va bexonumon kishi Farhodni ko'rinish va uni xizmatida bo'lish uchun kelib yetganini, bu payt Farhod jon berayotib, nolalar qilganini, o'zini bir tosh orasiga olib eshitganini bayon etadi. U shaxs Farhod qabrini ko'tarib, u yerda mujovir (mozorda yashovchi) bo'ladi va xalq orasida ko'rganlarining hikoya qilib yuradi. Bundan Shirin ham xabar topadi.

3. Bayt mazmuni: (agar Parvez qamaldagi xalqni ozod qilmasa), ularning toqati toq bo'lib, Bonudan yuz o'giradilar (aynan: Bonu bilan oq bo'ladilar). Shoir bu yerda xalq orasida keng tarqalgan «Oq bo'lmoq» iborasini qo'llaydi.

4. Bu baytda shoir Mehinbonuning tadbirkorlik bilan Xusrav yuborgan odamlarga muomalasini bayon etib, u yuborgan maktubni o'pib, sudo' afsuni, ya'ni bosh og'rig'ini daf etish uchun yozilgan tumordek boshimg'a qo'ydim, deydi.

5. Bu ikki bayt Navoiy istioralariga yorqin misoldir: Farhod o'limidan keyin xastahol Shirinni tog' tepasida Farhod qurgan qasrga yuboradilar. Shoir ikki baytda mohirlik bilan 8 marta istiora san'atini qo'llaydi: falak – tog'ni, oy – Shirin, chaman – bog', gul – Shirin, Quyosh – Shirin, jonfido ayvon – qasr, pari – Shirin, chashmai hayvon – Farhod qazgan ariqni anglatadi.

LI

Bob sarlavhasi Shirinning safar vaqtida unga Sheruyaning ko'zi tushib qolishligi va Xusravni o'ldirib, Shirinni o'ziga so'ratishi, Shirin esa uni muloyim so'zlar bilan yupatib, toqqa ravona bo'lishi va Farhodning so'ngaklarini shu yerga keltirib, ularni quchoqlab jon berishini bayon etadi.

1. Bu va keyingi baytlarda shoir Sheruya otasi joniga qasd qilib, uni qatl etdigina emas, balki davron undan Farhod qonini istadi, kimki birovga zulm o'tkazsa, albatta unga jazo yetishadi. Modomiki, shunday ekan, shoir yaxshilik urug'ini ekish darkor, degan fikrni ilgari suradi.

2. Baytning mazmuni: unning (ya'ni Farhodning) hajrida men (ya'ni Shirin) bemormen, bedilmen. Bamisoli chala so'yilgan bir qushdirmen.

3. Baytning mazmuni: ular (ya'ni Shirin va Shopur) birmuncha vaqt shunday motam tutdilar, feruza (rangli) osmon qurum bosgandek qoraya boshladi (ya'ni kech tushib qoldi).

4. Bu va keyingi baytlarning mazmuni: (Shirin) ikki-uch yuz kishini qo'shib (Shopurni) o'z maqsadiga ko'ra yo'lga soldi, ularga ko'plab, xush isli tutatqi, olovda xo'shbo'y chiqaradigan yog'och, mushku atrlar berdi. Ular tog' ichidan ko'hkan, ya'ni Farhodni topib, Shirin kajavasiga solib keltirishlari lozim.

5. Bu va keyingi uch bayt mazmuni: (Shirin) ko'rsaki, (Farhod) uyquda, u ham shunday uyquni havas qildi. Uning yuziga yuzini, taniga tanini qo'ydi, o'z sevgilisi bilan hamog'ush bo'ldi. Shunda dilidan bir olovli oh chiqardi-yu, ko'zi Farhodniki kabi uyquga toldi. Bu shunday uyqu ediki, unga hyech kim qonmagan, qiyomatgacha uyg'onmas uyqu edi. Bu baytlarda shoir istiora (sarvi cholok – Shirin, bedil – Farhod) va ruju' (uyqu – ne uyqu...) san'atlarini qo'llaydi.

LII

Bob sarlavhasida Shirinning Farhod ishqida jon bergani, buni eshitib Mehinbonu ham hayotdan ko'z yumgani, Chin mulkidan kelgan Bahrom Sheruyaning mollarini ziyon-zaxmat ko'rganlarga bergani va Armanga odil podshoh tayin qilib, o'zi barcha lashkarlarni qaytarib,

saltanatdan yuz o'g'irgani bayon etiladi.

1. Avvalgi baytlarda Navoiy Farhodning do'sti Bahromni maqtaydi. Bu baytda esa shoir agar u osmondagi Bahrom (Mars)ga dushmanlik ko'rsatsa, osmondagi Bahrom Bahromi Cho'bindek bo'lib qoladi, deydi. Bu yerda Navoiy so'z o'yini ishlatib, ham sayyorani, ham qadimgi Eron podshohlaridan Hurmuzning lashkarboshisi Bahromi Cho'binga ishora qiladi.

2. Bu va keyingi baytning mazmuni: xon Farhodga amakivachcha bo'lgani uchun ham uning tashvishinn chekar edi. Bahrom kelib, xalq orasida (Farhod haqida) ma'lum bo'lgan gaplarni xonga shunday arz qildi.

3. Shu baytdan boshlab 26 baytda shoir Bahromning Farhod mozori ustida qilgan nolalarini bayon etadi. Nido san'ati asosiga qurilgan bu hayajonli monolog g'oyat samimiy, ta'sirli va xalqona chiqqan.

4. Bu yerda «Lo» «ku» yuklamasi o'rnida ishlatilgan: «ayla dinglo» degani aylading-ku ma'nosini anglatadi.

LIII

Bob sarlavhasidan uni Sulton Husayn Boyqaroning o'g'li Shoh G'arib Mirzo madxi va unga Navoiy bir necha nasihatlar bag'ishlagani anglashiladi.

1. Favoris – «foris»ning ko'pligi; suvoriy, sher, demakdir.

2. Abul Favoris – Shoh G'arib Mirzo (Husayn Boyqaroning o'g'li)ning laqabi. Xallada davlatuhu – (arabcha duo), «xudo davlatni abadiy qilsin», demakdir. Bu ibora shohlar, shahzodalarning ismidan keyin aytiladi yoki yoziladi.

3. Temurxon – Amir Temur, Temurlang (13369.4, Shahrisabz – 1405. O'tror sh.) – O'rta Osiyoda yirik feodal davlat arbobi, sarkarda. Temurning o'ng qo'li va o'ng oyog'i mayib bo'lgan, oqsoqlangan. Shuning uchun uni Temurlang (oqsoq Temur) deyishgan. Qabri Samarqandda Guri Mir maqbarasida.

4. Ulug'bek (laqabi, asl nomi Muhammad Tarag'ay; 1394. Sultoniya sh. (hozirgi Eronda) 1449. – Samarqandlik buyuk o'zbek astronomi va matematigi, davlat arbobi. Temurning nabirasi, otasi Shohruh davrida 17 yashar Ulug'bek Movarounnahr va unga yondosh viloyatlarning to'la hukmdori qilib tayinlanadi. Keyinchalik (1414) uning davlatiga Xorazm ham qo'shildi. 1447 y. Shohruh vafotidan keyin Ulug'bek Shohruh tasarrufidagi Xuroson bilan Movarounnahrni birlashtirib, kuchli davlat tuzmoqchi bo'ldi. Lekin reaksiya kuchlarning qattiq qarshiligiga duch keldi. 1449 yili Ulug'bek siyosatidan norozi o'g'li Abdullatifning roziligi va ruhoniylarning fatvosi bilan Samarqand yaqinidagi qishloqda qatl etildi. Samarqandda dafn qilingan (Guri Mirda), Ulug'bek davrida, ayniqsa, Samarqandda hunarmandchilik, me'morchilik, ilm-fan, savdo-sotiq ravnaq topdi. Ulug'bek musiqa ilmi va adabiyot bilan ham shug'ullangan. Alisher Navoiy «Majolis un-nafois» nomli tazkirasida Ulug'bek faoliyatiga yuksak baho beradi va uning she'rlaridan namuna keltiradi.

5. «Zichi Ko'ragoniy» – Ulug'bekning o'z rasadxonasida olib borgan astronomiyaga oid kuzatishlari asosida tuzilgan jadvallardan iborat asari. Uning maxsus nazariy qismi – muqaddimasi juda ko'p tillarga tarjima qilingan.

6. Ilm ul-yaqin – har narsaning mohiyat va kayfiyatini bilish, ochish.

7. Tahmuras – miloddan avvalgi Erondagi peshdodiylar sulolasining uchinchi hukmroni. Afsonalarda uni Marvda kuhandiz, Xuroson, Nishopur va Isfahonda Mag'riz va Soriyyani barpo qilgan (mil. av. 830 y.), deyiladi. Navoiy «Tarixi muluki Ajam'da yozishicha, ro'za tutishlik undan sunnat qolgan. Forscha kitob yozishlik va bo'z to'qishlikni Tahmuras ixtiro qilgan. U har kimning biror sevgan odami bo'lsa, uning suvratni chizdirib, shu bilan xursand bo'lar ekan. Shundan butparastlik kelib chiqqan ekan.

8. Zahhok – qadimgi afsonalarga ko'ra, Jamshiddan so'ng taxtga o'tirgan o'ta zulmkor podshoh. Uning ikki yelkasida ikkita maraz (illat, yara; boshqa rivoyatda ikki ilon) bo'lib, uning og'rig'iga odamzod mag'zi (miyasi)dan bo'lak narsa taskin bera olmas ekan. Shu sababli har kuni ikki gunohkorni o'ldirib, mag'zini unga berar, agar gunohli odam topilmasa, jurba tashlab xalq orasidan ikki kishini qatl qilar ekanlar. Bir kuni jurba isfahonlik ohangar – temirchi Kova o'g'illaridan biriga tushib qatl qilinadi. So'ngra yana bir o'g'liga tushadi. Darg'azab Kova odamlarni yig'ib, Zahhokka qarshi isyon ko'taradi. Ular temirchilar saxtiyoni – partug'ini bayroq qilib, Zahhok ustiga otlanadilar. Kovaga Jamshidning nabirasi (boshqa rivoyatda Tahmuras naslidan Obitin o'g'li) Faridun kelib qo'shiladi va Zahhokni o'ldiradi.

9. Bu va keyingi baytning mazmuni: nima foydali, nima zararli ekanligini hikmat ajratib berishligini aniq anglaganingdan keyin, foydalilari bilan shug'ullan. Lekin hamma ishda ham o'rtani tutishga mayl qil.

10. Bu baytda shoir irsoli masal san'atini qo'llaydi: u yuqoridagi baytdagi o'z muddaosi – mizoj mayl ko'rsatgan narsaga ortiqcha ruju' qilmaslik lozim, degan fikrni tasdiqlash uchun «yaxshining ko'pidan yomonning ozi yaxshi» maqolini keltiradi.

LIV

Bob sarlavhasida shoir bu dostonni tugallash, undagi voqeya – hodisalarni oxiriga yetkazishga g'ayrat ko'rsatganini bayon etadi.

1. «Lo» – arabcha; yo'q, emas, degan ma'noni, inkorni anglatadi. «da'» – arabcha: tashla, yo'q qil, demakdir.

2. «Alqamdu lillohillazi vaffaqani min iftitohiha ilo ixtitomihi va sallalohu alayhi va olihi va as'hobi kiramiht – arabcha: meni boshlab tugatishimga muvaffaq qilgan Ollohga maqto'vlar bo'lsin, Muhammadga, uning ehtiromli yaqinlari, sirdoshlariga Olloh rahmati bo'lsin, demakdir.

3. Kumayt – qora to'riq (ot), bu yerda shoirning qalami ko'zda tutiladi. Navoiy bu o'rinda istiora san'atini ishlatadi.

5. Birjis – q. Mushtariy sayyorasi.

6. Taylason – rido (darveshlarnng ustiga yopinadigan libosi).

7. Nohid – q. Zuhro yulduzi.

8. Bu fasl avvalidan shu baytga qadar Navoiy o'zining qanday qiyin va sharaflı ishni bajarganini (ya'ni yangi dostonni yozib tutallaganini) badiiy mahorat bilan tasvirlab beradi. Keyingi baytlarda esa shoir uni tushunib yetmagan, binobarin, qadrlay olmagan «ko'ri modarzod» (ya'ni «tug'ma ko'rlar», «boyqush», «ko'rshapalak», «daniylar» (ya'ni pastkash odamlar), «qora qo'ng'iz» (gul isidan halok bo'ladigan) kabilardan noliydi.

9. Baytning mazmuni: lekin har kim, agar nozikfahm bo'lsa, bu ikkovining (ya'ni yuqoridagi baytlarda tasvirlangan qora qo'ng'iz va bulbulning xushbo'y guldan ta'sirlanishda qaysi biri haq ekanini bilib oladi. Shoir bu yerda badiiy adabiyotning nozikligi, uning jonbaxshligiga ishora qiladi.

10. Bu va keyingi ikki baytda Navoiy faxriya usulidan foydalanib o'zining qanday shoir ekanligini ta'riflaydi. Bu o'rinda go'zal istiora, tashbih va ifodali ruju' san'atlarini qo'llaydi.

11. Baytda shoir litota san'atini qo'llab, o'zini tufroq deb ataydi, tufroq bo'lganidayam elning oyoqlarn ostida yanchilib (baytdagi «ko'p topmoq» – yanchilmoq, ezilmoq ma'nosida ishlatilgan) ketgan, quyun kabi ahvoli to's-to'polon tufroq, deb yozadi.

12. Baytning mazmuni: yel to'dasidek bir dam jahonni kezdiradi, (yana bir dam) bug' bo'lagidek osmonni aylantiradi. Bu yerda shoir o'zi haqida so'zlab, yuqorida aytilganidek o'zini

tuproq bilan tenglashtiradi va hodisalarning qattiq esgan sovuq shamoli tuproqni ne ko'ylarga solishini tasvirlaydi.

13. O'turmay – bu yerda o'tkarmay ma'nosida ishlatilgan.

14. Bu va bundan avvalgi baytlarda Navoiy o'zining ahvoli ruhiyasini ochib berishga intiladi. Saroydagi teskari kuchlar, unga muttasil turli masalalar yuzasidan murojaaaat qilib turuvchi sanoqsiz odamlardan charchaganligi, – hyech bo'lmasa “24 soat ichida 24 marta osuda nafas olishga” naqadar orzumand ekanligini bayon etadi. Ayniqsa, «farog'at burchagida» sevimli ishi – ijod bilan mashg'ullik qilish istagini yoniq misralarda bildiradi.

15. Barda' – Arran hokimiyatining qadimiy poytaxti. X asrning ikkinchi yarimlarida ruslar tomonidan talon-toroj qilingach, o'z mavqyeini yo'qotgan. Keyin poytaxt Ganjaga ko'chirilgan.

16. Navbat urmoq – feodal shohlari o'z hukmronligi haqida e'lon qilgan paytda katta nog'ora (ko'pincha, «kovurgo») deb atalgan nog'orani) chaldirganlar. Bu yerda Navoiy ramzan Jomiyning adabiy hayotdagi shuhratiga ishora qiladi.

17. Navoiy bu baytda «yuz» va «ming» so'zlarini ikki ma'noda ishlatadi: biri son, adad ma'nosida, ikkinchisi – qadimgi o'zbek qabilalarining nomi.

18. Sheroz – Eronning janubi g'arbidagi shahar (1750–94 yillarda Eronning poytaxti ham bo'lgan).

19. Tabriz, Tavriz – Eronning shimoliy g'arbidagi shahar. Hozir Eron Ozarbayjonining ma'muriy markazi.

20. Bu va avvalgi 7 baytda Navoiy «faxriya» san'atini qo'llab, agar Nizomiy Barda', Ganja va Rumda mashhur bo'lsa, Xusrav Hindistonda shuhrat qozonib, Jomiy esa Ajam va Arabda dong taratgan bo'lsa, butun turkigo'y xalqlar meniki bo'ldi, men nafaqat Xitoydan Xurosongacha bo'lgan yerlarni, balki Sherozu Tabriz, hatto turkmanlarni farmon bilan emas, asarlarim (jumladan, devonlarim) bilan zabt etdim, deydi.

21. Hijriy 889 – 1484 yilga to'g'ri keladi.